

AHMED RIFKI

BEKTÂSÎ SİRRI I-II

Hazırlayan: Mahmut Yücer

Bektâşî Sırrı I-II



KESİT AHMED RIFKI BEKTÂŞÎ SIRRI I-II

Editör

Dr. Serhat Küçük

Yayın Yönetmeni

Sadettin Bayrak

Redaksiyon

Suat Ak

Kapak Tasarımı

Hüseyin Özkan

İç Tasarım

Özlem Özkan

Baskı ve Cilt

Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi Yılanlı Ayazma Sokak

No : 8 Örme İşhanı Topkapı/İstanbul

Tel : 0212 493 11 06

Birinci Baskı

Aralık 2013

ISBN : 978-605-4646-55-5

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11805

KESİTYAYINLARI

Ankara Caddesi No: 15 Konak Han Kat: 1

Hobyar Mahallesi Cağaloğlu/İstanbul

Tel : 0212 512 56 33 / 0212 511 68 28

Faks : 0212 512 56 63

web : www.kesityayinlari.com

e-mail : kesit@kesityayinlari.com

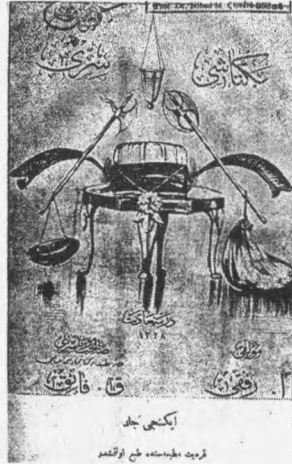
© KESİT YAYINLARI

Tüm Hakları Saklıdır. Yayınevinin izni olmadan kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

KESİT YAYINLARI, Karbey Yayıncılık Eğitim ve Dan. Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. kuruluşudur.

Bektâşî Sırrı I-II

Ahmed Rıfkı



Hazırlayan: Mahmut Yücer

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	7
Giriş.....	11
A. Ahmed Rıfka'nın Hayatı	11
B. Edebî Yönü.....	13
C. Eserleri.....	16
D. XIX. Asırda Bektâşilik Tartışmaları	19
E. Yazılı Tartışmalar-Polemikler.....	25
BEKTÂŞÎ SIRRI.....	35
II. Mukaddime.....	37
A. Hurûfluk ve Bektâşilik Arasındaki Fark	40
B. Turuk-ı Aliyye ve Tarikat-ı Bektâşîyye.....	45
C. Hacı Bektâş-ı Velî (ks.)	49
D. Makâlât'tan Bir Pasaj	53
E. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tarikat Silsilesi.....	55
F. İstitrâd: Silsilelerin Değerlendirmesi	56
G. Enfâs	60
H. Zâhir ve Bâtın.....	60
I. Makâmlar ve Mertebeler	62
J. Ehl-i mektep, ehl-i medrese, ehl-i tekke	65
III. Mebhas: Hoca İshâk Efendi'ye Cevap.....	67
1- Bektâşiler Ölüleri Diriltebilirler İddiası!	88
2- Bektâşiler Öldükten Sonra Dirilmeyi (Haşrı) İnkâr Ederler mi?	89
3- Melâmîliğe İtiraz	96
4- Nâilî Efendi'nin Mektubu	115
5- Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mektubu	115
6- Noktavîliğin Doğuşu	117
BEKTÂŞÎ SIRRI.....	135
Dersaadet 1328	135
İkinci Cild.....	135
A. Tarikatın Tarihi: Bizdeki Tarih Yazımı	137
B. Tarikatın Târihi	139

IV. Hazret-i Pîr'den Sonra	141
A. Balım Sultan'ın Tarikat silsilesi	142
B. Mürsel Baba	143
C. Der Beyân-ı Silsile-i Tarikat-ı Aliye-i Bektâşiye	150
D. Çelebiler	152
V. Bazı Meşâhir-i Bektâşiye	157
A. Âhi Evran Baba	157
B. Abdal Mûsâ Sultan	159
C. Seyyid İmâdüddîn Nesîmî	160
D. Kemâl-ı Ümmî	163
E. Kaygusuz Sultan	164
F. Safî-i Hatâyî	166
G. Şah Kulu Sultan	169
H. 1241/1826 Vakâ-yı Azîmesi: Sürgünler	169
VI. Eslâf: Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi	181
A. Hatt-ı Hümâyûn Sûreti	187
B. İş bu Hatt-ı Hümâyûnda Hikâye Edilen Diğer Hatt-ı Hümâyûn	187
C. Mütâlaa	190
D. Sûret-i Emr-i Hümâyûn	191
E. İcraât-ı Sâire	199
F. Fetvâların Sûretleri	200
G. Hatt-ı Hümâyûn Sûreti	201
H. Bu Vak'aya Dâir Mühim Bir Mütalâa	201
İ. Bazı Vakâyi-i Meşhûre	202
J. Hacı Bektâş Âsitânesinde Postnişinlik Yapan Mücerred Babalar	203
K. Malûmât-ı Müteferrika	212
L. Şerh-i Hâl-i Kaygusuz Sultan	215
M. Bazı İzâhât	217
VII. Esere ve Bana Yapılan İtirazlar	221
A. Sirâceddîn İsimli Birinin İtirazı	221
B. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mektubu	222
C. Ahmed Nûreddîn Efendi'nin İtirazı	224
VIII. Irak Bektâşi Dergâhları	229
A. Şâhin Baba Dergâhı ve Gürgür Baba Dergâhı	232
B. Kâzımiye Dergâhı	233
C. Kerbelâ Dergâhı	235
IX. EK	237
A. Mehmed Ârif Efendi'ye Göre Anadolu Bektâşîliği	237

Önsöz

Bektâşîyye, başlangıçtan itibaren Osmanlı'nın temel toplumsal unsurlarından biridir. Bu unsuriyet, seyfiyye (askeriyye), istisna edilecek olursa kendisini en alttaki halk katmanlarından kalemîyye (bürokrasi) ve ilmiyye (medrese) katmanlarına doğru yükseldikçe azalan oranlarda kendisini göstermişti. Toplumun epey bir yekünü Türkmen (göçebe) kabilelerinden oluşuyordu. Hatta bir kısım araştırmaların gösterdiği gibi Bektaşiler, bazı gayri islâmî unsurların tolera edilerek Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması sürecinde (devşirme) önemli roller oynamışlardı. Özellikle idârenin yönlendirmesiyle Yeniçeriler içerisinde (askeriye) önemli bir yer edinmişti. Devşirmeler içerisinde iken Bektâşî kültürüyle yetişen ve sonradan sadrazamlık rütbesine kadar çıkan bürokratların bu anlayışı kendileriyle birlikte üst katmanlarda temsil etmişlerdi. Hatta ilmiye içerisinde Şeyhülislâmlık makâmına kadar çıkan Bektaşiler bulunmaktaydı. Ancak yine de onlar için, eğitim-öğretime (tedrîse) yeterli seviyede önem verip, yöneldiklerinden, sonuçta ilmiye sınıfında yeterli seviyede temsil edildiklerinden bahsetmek zordur. Biraz da yaşam şekilleri nedeniyle olsa gerek, sözlü kültürden kitâbî kültüre geçemedikleri, diğer tarîkatlara ait yazılı ürün miktarıyla kıyaslanınca yeterli ürün veremedikleri gözlenmektedir.

XIX. asrın ikinci yarısında Bektâşîlik, Yeniçeriliğin kaldırılması ile askeri kökenini kaybetmişti. Buna bağlı olarak bürokrasi içerisindeki Bektaşiler varlıklarını her ne kadar devam ettirselerde kendilerini ön plana çıkarmıyorlardı. Yazılı ürün konusunda ise ikilem yaşandığı söylenilebilir. Bektâşîlik savunuları artmış, tarîkat ritüel ve erkânını açıklayan risâleler sökün etmişti. Ancak bu yayınların

genelde bir tepki hareketi niteliğinde olduğu için çerçevesi belli açıklama ve anlama çabalarından öteye gitmediği görülmektedir. Yayınlar esasta tarikatın Hurûfilik, Kalenderilik gibi diğer düşünce ekollerinden farklarını, onlardan ayrı orijinal yönlerini açıklarken, kendi inanç, düşünsel veya felsefî arkaplanlarına yeterince yoğunlaştığı veya izah ettiği söylenemez. Bu nedenle olsa gerek toplum içerisinde Bektâşîliğin bir gizem veya sır olarak kaldığı veya bilinçli olarak gizlendiği anlayışı yaygınlaşmıştır.

Bektâşî Sırrı isimli bu eser, işte halk tarafından varlığı vehmedilen/zannedilen gizeme bir atıf olarak Ahmed Rıfkı tarafından kaleme alınmıştır. Eser XIX. asırdaki tartışmalara tepki olarak yazıldığı için gerek sünni kesimlerle gerekse Bektâşilik-Alevilik içerisindeki farklı tartışma konularına değindiği görülmektedir. Tartışmanın gelişmesi ve birçok konuyu kapsar hale gelmesi ile diğer yazılardaki gibi *Bektâşî Sırrı*'nın peş peşe gelen ciltlerinde seviyenin yükselmesi, kapsamın gelişmesine sebep olmuştur. Meselâ tarihsel bilgi olarak 1826 olayları esnasında sudûr eden fermanların neşri ve bunları yazarın değerlendirmesi orijinal bir katkıdır. Diğer taraftan *Bektâşî Sırrı*'nın, tarikat târihine ilişkin ayrıntıları değerlendirmesi, harf inkılâbı nedeniyle okuyamadığımız ve bilemediğimiz yakın tarihimize güçlü bir katkı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu katkı şunun için önemlidir. Bektâşîyye mensupları Osmanlı döneminde önce ilmî geleneklerini kaybettiler. Sonra tasavvufî arkaplanları zayıfladı ve yasaklı hâle geldi. Osmanlı'nın son dönemlerine gelindiğinde, tarikat erkânını dînî, felsefî, düşünsel arkaplanlarıyla bilen A.Rıfkı'nın isim ve resimlerini verdiği çok az sayıda Baba, Dede veya Dede Baba kaldı. Cumhuriyetle birlikte vatandaş kimliğiyle varlığını sürdüren bu zümre, diğer tarikatlerin uğradığı âkıbete uğradı. Diğerleri zayıflayan sözlü geleneklerini, yazılı kaynaklarıyla sürekli tamir ve inşa sürecini canlı tutabildi. Bektâşîler ise gerek yazılı literatürlerinin az olması, olanlarının ise alfabe engeline takılması bu tamirâtı geciktirdi. Bu durum kısmî hâfıza kaybına sebep oldu. Hâfıza kaybıyla kastımız, artık toplumda şeyhülislâm mertebesine çıkacak kadar olmasa da, müderris (akademisyen), hâfız, hoca

(imam) mertebesinde din bilgini Bektâşîlerin pek görünmemesidir. Dahası bu hafıza kaybına vurgunun da pek az olması veya hiç olmamasıdır. İşte bu neşir bu ihtiyacı bir defa daha gündeme getirecektir.

Şimdilik ilk iki cildini Latin harflerine çevirdiğimiz bu eserin, iki şanssızlığı bir de şansı vardır. Birincisi, eserde günümüzde baskın bir karakter olan Çelebilik (babagân; bel evladı) ekolüne karşılık dedegân (mücerredlik) erkânının savunulmasıdır. Bu nedenle birçok Bektâşî bu esere tepki gösterecektir. İkincisi, eser içerisinde yer yer Sultan Abdulhamîde olumsuz tenkitlere yer verildiği, o dönemi 'devr-i sitibdât' olarak nitelendirdiği için bir başka toplum kesimi tarafından olumsuz karşılanacaktır. Eserin yeniden neşredilmesinin tek olumlu tarafı ise herhalde Bektâşîliği belli bir temel etrâfında (bazı dinî naslar) kendi gelenek ve görenekleri içerisinde açıklıyor olmasıdır. Dolayısıyla artan Bektâşilik çalışmalarında, temel bir kaynak olarak araştırmacılara yeni imkânlar sağlayacaktır.

Diğer yandan Bektâşîliği ilk defa ilmî ölçülerde ele alan Ahmed Rif'at Efendi'nin *Mir'âtü'l-Mekâsıd fî Def'il-Mefâsıd* adlı çalışması Salih Çift tarafından yeni harflerle neşredilmişti. Yine *Bektâşî Sırrı*'nın üçüncü cildi kabul edilen Çelebi Cemaleddin Efendi'nin *Müdafaa'sı* Nejat Birdoğan tarafından sadeleştirilerek ve notlandırılarak neşredilmişti. (Berfin Yay. 1994). Ancak notlandırmada eseri hazırlayan Bektaşilik olgusunu, Cumhuriyet rejiminin refleksleri ve genel Alevilik kabulleri çerçevesinde ele almıştı. Daha sonraki dönemde yazılan Mehmed Ali Hilmi Dede'baba'nın *Kâşifü'l-esrâr* reddiyesi de Müfid Yüksel tarafından *Bektâşilik ve Mehmed Ali Hilmi Dede'baba* isimli çalışmasında geniş ölçüde özetlenmişti.

Ancak bütün bu eserlerin kaleme alınış nedeni olan Bektâşilik tenkit ve eleştirileri henüz yeni harflere aktarılmamıştı. Bu sebeple biz ilk defa, bir hadis bağlamında Doğu Anadolu'da Bektâşilik kisiyesiyle görünen ama pek Bektaşilikle ilgisi olmayan bid'ad, hurafe, şirk ve cehalet kokan toplumsal eğilim ve yönelimleri Mehmed Ârif Bey'in yorumlarını *Bektâşî Sırrı*'nın sonuna aldık. Zira Ahmet Rıfkı, Mehmet Arif Bey'in iddialarına cevap vermeyi düşünmüştü.

Uzun bir süredir bilgisayarımda bekleyen bu eserin yeni harflerle neşri esnasında mümkün olduğunca metinde geçen âyet ve hadislerin kaynakları ve Türkçe karşılıkları dipnotlarda verilmeye çalışıldı. Müellifin başlıkları olduğu gibi bırakıldı, ancak bazen uzayan bölümlerin rahat takip edilebilmesi ve okuyucuyu rahatlatmak için takip eden konunun içeriğine göre yeni başlıklarla metnin okunuşunu akıcı hale getirmeye çalıştık. Eserin diline dokunmadık, sadece bazı kelimelerin bugünkü söyleniş tarzını (*ittük* değil *ettik* gibi) yazdık. Açıklama yapılması gereken yerlerde, müellifin dipnotlarından farklı olarak köşeli parantezler kullandık. Son olarak, neşri gözden geçiren ve tashihlerde bulunan *Nûreddin Cerrâhî* ve *Cerrâhîlik* adlı eserin müellifi dostum Cemal Öztürk'e şükranlarımı arz ediyorum.

M.Yücer

Giriş

A. Ahmed Rıfki'nin Hayatı

Bektâşî Sırrı'nın yazarı Ahmed Rıfki, *Rıfki Baba*, *Derviş Rûhullâh*, *Sakallı Rıfki* adlarıyla tanınmaktadır. 1884 yılında İstanbul Aksaray'da doğdu¹. Babası Keçecizâde Ahmed Rıfat Efendi eski defterdarlardan olup bürokrat ve varlıklı bir aileye mensuptur. İlk eğitimini Fatih medreselerinde, Şemsü'l-Maarif ve Saint Benoit Lisesi'nde almıştır. Mekteb-i Hukûk ve Tıbbiye'ye devam etmişse de tamamlayamamıştır. Tıbbiye-i Şâhâne'nin son sınıfında iken arkadaşına ait Abdulhamîd aleyhtarı yazılmış bir makâleyle yakalanmış, müebbed hapse mahkum olmuş, ancak II. Meşrutiyetin ilânıyla kurtulmuştur. Devlet memuriyetinde bulunmamış gazetecilik ve edebiyatla iştigal etmiştir. 1909-1912 arası *Musavver Eşref*, *Yeni Geveze*, *Kibâr*, *Züğürt*, *Curcuna*, *Falaka*, *Perde*, *Eşek*, *Karagöz* dergilerinde yazar ve yönetici olarak çalışmıştır.

1 II. Meşrutiyetten sonra ilgi alanları Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Milli Mücadele aleyhtarlığında kesiştiği için birbirlerine kolaylıkla karıştırılabilen iki Ahmed Rıfki vardır. İkisi de A. Rıfki imzasını atar, ikisi de isimlerinden çok lâkaplarıyla tanınır. Biri Bektaşilik çalışmalarıyla Sarı Rıfki, Derviş Rûhullâh, Deli Rıfki namlarıyla tanınan şâir ve yazar Rıfki Babadır. Diğeri Türk karikatür tarihinde başarısıyla tanınan ancak Milli Mücadele aleyhtarlığını fiiliyata döktüğü için "Hain" sıfatıyla tanınan Karikatürist Ahmed Rıfkıdır. Rıfki Baba'nın hayatı için bkz. Hayriye Topçuoğlu, "Bektâşî Ahmed Rıfki, Hayatı ve Eserleri I", *Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, Güz 2001, sy. 19, ss. 87-142; a.g.d., "Bektâşî Ahmed Rıfki, Hayatı ve Eserleri I", sy. 20, ss. 135-221.

İttihad ve Terakkî Fırkası yönetime geldikten sonra beklentilerine karşılık bulamaması nedeniyle muhalifler safına katılmıştır. Bundan sonra Ahmed Rıfkı'nın ismini 1910 tarihinde kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası ile Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın üyeleri arasında görmekteyiz. Ahmed Rıfkı'nın Sosyalizme ilgi duymasında çeşitli mizah dergilerinde beraber çalıştığı Baha Tevfik etkisi olsa gerektir. Ancak bu macerası da uzun sürmemiş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmış, 1913 tarihinde altı arkadaşıyla beraber fırka mensupları içerisinde Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Sürgün hayatı Çorum ve Bilecikte birlikte tam yedi yıl sürmüştür.²

Gurbet dönüşü onu yine İtilafçılar içerisinde kâh Bâyezid kahvehânelerinde sohbet ederken kâh 1922 Dârulfünûn olayları içerisinde görmekteyiz. Hattâ bir ara amacı "*Osmanlı ülkesinden taşarak İslâm Dünyası içine alan bir kalkındırma ve kurtarma politikası*" güden Tarikat-ı Salâhiyye örgütünün kurul üyeleri arasında görünür.

O herhalükârda önce İttihad Terakkî ve Müdâfaa-i Hukûk cemiyetine sonunda da Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine muhalif olmuştur. Muhaliflerin başına gelen onunda gelmiş, bir rivâyete göre Vahdettin ile beraber diğer bir rivâyete göre arkadaşı Ali Kemal'in linç edilme olayından etkilenererek yurt dışına çıkmak için İngilizlere sığınmak zorunda kalmıştır. Yüzellilikler listesinde adı bulunmamasına rağmen Kâsım 1922'de İngilizler tarafından Mısır bandıralı bir gemi ile İskenderiye'ye gönderilmiştir. Kahire'de kaldığı bir buçuk yıl içerisinde ticaret yaparak geçimini temin etmiştir. 1924 yılında Yunanistan'ın İskeçe şehrine geçmiş, 1927 yılında evlenmiş, 1929 yılında tek çocuğu burada dünyaya gelmiştir. Eski Şeyhülislâmlardan Mustafa Sabri Efendi'nin çıkarttığı 'Yarın Gazetesi'nde, Cumhuriyet aleyhinde hilâfeti savunan yazılar kaleme almıştır. İlkokul öğretmenliği ile geçimini sağlarken desteklediği partinin seçimleri kaybetmesi nedeniyle görevine son verilmiştir. İskeçe'de mizahla ilgili "Şeytan" dergisinde yazıları çıkmıştır.

1935 yılında yurda dönüş hazırlıkları içerisinde iken 52 yaşında esrarengiz bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Ölümünden bir yıl önce eşine “15 Ağustos’da doğdum 15 Ağustos’da öleceğim” diyen Rıfki’nın kendi ölümüne düştüğü tarih beyti de;

“Ölmeden fevtime târîh-i tamam

Rıfki azmetti belâ semtine cânân”

aynı yılı göstermektedir. Vefatından sonra Türkiye’ye gelen ailesi önce Edirne’ye daha sonra İzmir’e yerleşmiş ve Özgürel soyadını almışlardır. Dğlu Rağıp Rıfki Özgürel ise 1983 yılında 90’lı yaşlarda İstanbul’da vefat etmiştir.³

Tam olarak kimden Bektâşi icâzeti aldığı bilinmeyen Rıfki’nın Necef Bektâşî Dergâhı şeyhi Cemâlî Baba ile görüştüğü, Bektâşî babalarına verilen “teslîm taşı” sahibi olduğu onun bir dönem tekke muhitinde kaldığını göstermektedir. Bedri Noyan onun, zeki ve ateşli bir insan olduğunu Meşrûtiyetin ilânından sonra milli folklörümüz olan Karagöz’ü sahnede canlandırmak için çalıştığını hatta sahneye çıkıp Karagöz rolünü oynadığını belirtir.⁴

B. Edebî Yönü

Birçok dergi ve gazetede sosyal, kültürel ve siyâsî konularda yazan Rıfki Baba’nın nefes ve gazellerinde güçlü bir edebî cephesinin olduğu görülmektedir. Onun bazı nefeslerini Bedri Noyan kaydetmiştir.

3 Müfid Yüksel, *Bektâşilik ve Mehmed Ali Hilmi Dede Baba*, İstanbul 2002, s.104-5.

4 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Alevilik Bektâşilik*, c. I, 101, IV, s.407.

Nefes

Çıkılmaz benlikle arş-ı didâra

Varını, yoğunu yak da gel, derviş!

Ene'l-Hâk uğruna çekilip dâr'a

Mansûr'un câmına çak da gel, derviş

Erenler bağında koku al, koku

Ârif ol kitâb-ı elest-i oku

Mânâ tezgâhında dibâlar doku

Hulleyi sırtına tak da gel, derviş!

Mürşide teslim ol mevtâlar gibi

Sukût eyle, görme, âmâlar gibi.

Lâkîn zamanında deryâlar gibi

Coşup çağlayarak ak da gel, derviş!

Çıkmasın "Sekâhüm.." remzi dilinden

Mürşidini Hak bilip çıkma yolundan

Koku alacaksan mânâ gülünden

Rûhî'nin kalbine bak da gel, derviş!⁵

Nefes

Namaz ehlerindeniz zannetme zâhid

Meşhûr-ı cihândır nâzımız bizim

Sözümüz mutlaka Cânân'a ait

Ene'l-Hak çağırır sazımız bizim

Erenler bezmidir, meydân-ı irfân

Zulmeti nûr eder, inkârı imân.

Sâfi ise olur tilkisi arslan

Kaplandan müthîştir tazımız bizim

Kapıdan girmeden düşün derince

Pek dardır yolumuz Sırat'tan ince

Mânâ ustasından okuduk hece

Benzer muammaya yazımız bizim

"Lâ"yı unutmuşuz hep deriz "illâ"

Bu yolda çekmişiz dehre "esselâ"

Açılmaz münkire râzımız bizim

Bulmuşuz mevlâyı vicdanımızda

Edeb müncelîidir erkânımızda

Birdir her bir millet meydanımızda

Türkümüz, Kürdümüz, Lazımız bizim

Rûhullâh bulmuşuz bu demde Zât'ı

Bir zâtta zeyrettik ism u sıfatı.

Bir elden içtik ki âb-ı hayatı

Kılmadı kışımız, yazımız bizim. (Derviş Rûhullâh) !⁶



Resim: Müellif-i kitap A. Rıfkı Bey

C. Eserleri

1-Bektâşî Sırrı I, (1325/1909) II, (1328/1910), III, IV: 1912 yılında iki cilt olarak planladığı **Bektâşî Sırrı** adlı eserini yayınlamıştır. Ahmet Rıfkı eserini yazarken büyük ölçüde Ahmed Rifat Efendi'nin *Mir'âtu'l-mekâsıd fî def'i'l-mefâsid* (İstanbul 1293/1876)⁷ adlı eserinde istifade etmiştir. Birinci cilt Harputlu İshak Hoca'nın *Kâşifü'l-Esrâr ve Dâfiu'l-Eşrâr* adlı eserine reddiye mahiyetindedir. Zira o Bektâşilik hakkında yazdıklarıyla tarikatı anlatmaktan ziyâde ilişkisi olamayan kişileri mevzuuya katarak daha da karmaşık hale getirmiştir. Hoca İshak eserinde Bektâşiliğin hurûfilikten neşet ettiğini

7 Ahmed Rif'at Efendi, *Gerçek Bektâşilik*, (Haz. Salih Çift) İz Yayıncılık 2008.

ve Fazlullâh Hurûfî'nin görüşlerinin bu tarîkatın temelini oluşturduğunu söylemektedir. Ahmet Rıfki'ya göre ise, Fazlullâh Hurûfî'nin Bektâşîliğin teşekkülüne bir katkısı olmamıştır.

Birinci ciltte genelde tarîkatlar ve tekkeler, özelde Bektâşiyye üzerine değerlendirmeler bulunmakta, Başta Hacı Bektâş-ı Velî olmak üzere tarîkat büyüklerinin hayatları üzerinde durulmaktadır. Ahmet Rıfki'ya göre göre devr-i Hamîdî de istibdât yüzünden ilmî ve fikrî hayat karışmış, zâhir ulemâsı mutasavvıflara karşı tavır almıştır. Padişah Abdülhamîd de yersiz endişe ve kuşkuyla tarîkatlara ve tekelere karşı şüpheli yaklaşmıştır.

Bektâşî Sırrı'nın ikinci cildi ise tamamen Bektâşîlik tarihî mahiyetindedir. Rıfki Baba eserinde, Hacı Bektâş-ı Velî'nin evlenip evlenmediğinden bahisle Çelebîlerin onun neslinden gelme iddialarının kanıtsız olduğunu "*belden gelme*"nin değil "*yoldan gelme*"nin önemli olduğunu söyler. Tarih içerisinde Hacı Bektâş Âsitânesi postunda oturan Dedebabaların biyografilerini verir. Bektâşîliğin geçirdiği safhaları, 1826 Bektâşî nefyinde Çelebi Hamdullâh ve Velîyyüddîn Efendilerin sürgüne gönderilmesi, buna rağmen mücerred postunda oturan Mehmed Nebî Dedebaba'ya ve hankâhta ikâmet eden derişlere dokunulmadığından bahseder. Âsitâneye atanan Kayserili Nakşibendi şeyhi Hacı Mehmed Said Efendi ile Mehmed Nebî Dedebaba'nın olumlu ilişkilerinden söz eder. Bir müddet sonra Çelebiler yine hankâha dönerek dergâh akarı üzerindeki haklarını korumaya kalkınca, bir takım anlaşmazlıklar çıkmıştır. Ancak son Çelebi Mehmed Feyzullâh Efendi (ö.1879)'den uzun bir müddet sonra oğlu Cemâleddîn Efendi'nin posta oturduğunu iddia etmesi, nüfûz temin etmek amacıyla Pâyitahta gelerek devlet yetkilileriyle görüşmesi, gazetelerde haberlerinin çıkması bu anlaşmazlığı yeniden alevlendirmiştir.

1327/1915 tarihinde Cemâleddîn Efendi *Bektâşî Sırrı*'na karşılık olarak *Müdafaa*'yı kaleme almış ve Ahmed Rıfki'ya cevap vermiştir. Çelebi Cemâleddîn özet olarak Çelebiler'in Hacı Bektâş-ı Velî'nin neslinden geldiğini ve bütün Bektâşîlerin maddi/manevî temsilci-

sinin kendisi olduğunu söylemiştir. Bu defa Ahmed Rıfki, Çelebi Cemâleddine karşılık olarak *Mukâbele*'yi yayınlamıştır. (İstanbul 1327). Dördüncü cild olarak basılan bu kitapta iki hususa cevap verildiği görülür. Birincisi, Hoca İshak Efendi'nin iddialarına inananlara, ikincisi Bektâşîliği kendi inhisarına alıp diğerlerini Bektâşî saymayanlara cevap verilmektedir. İkinci bölümde şu üç soru sorulmuş ve açıklaması verilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî evli midir, bekar mıdır; erkân-ı tarikatın, mîrâs-ı pîrin, sırr-ı hakîkatın taşıyıcısı kimdir, dergâh-ı pîre kim/kimler lâyıktır. Akabinde de beşinci cildi yazmış ancak basılmamıştır.

Bektâşî Sırrı'nda Bektâşîlik hakkında verilen bilgileri düzeltmek ve bu kitabın uyandırdığı önyargıları izâle etmek amacıyla yine bir Bektâşî olan Ali Ulvî Baba (ö.1950) *Bektâşîlik Makâlâtı* (İstanbul 1342) adlı eserini kaleme almıştır.⁸

2- *Bektâşî Nefesleri* (Orhaniye Matbaası İstanbul 1340) Rıfki'nın Bektâşî şâirlerinin nefeslerinden oluşan derleme türündeki küçük eseridir.⁹

3- *Nâkûs-ı Adem* (1329/1913): Şiirlerinden oluşmaktadır.¹⁰

4- *Hizmetçi Belâsı* (1327/1911): Rıfki'nın tek romanıdır.

Ahmed Rıfki, *Bektâşî Sırrı*'nın ilk cildinde *Din ve Felsefe* başlıklı bir çalışması ile Konyalı Şakir Dede ile ilgili yazısında beş yüz sayfalık *Melâmîliğin Tarih ve Felsefesi* ismiyle hazırladığı iki eserinden bahsetmektedir. Ancak bunlar basılmamıştır. Yazma nüshasının da nerede olduğu bilinmemektedir. Fakat bu çalışmalar onun sadece bir tarîkate ait değil diğerlerine de âşina olduğunu göstermektedir.

8 Ali Ulvî Baba, *Bektâşîlik Makâlâtı* (haz. İsmail Kasap-Yusuf Turan Günaydın) İstanbul 2006, s. 13 eser hakkında ayrıca bk. a.mlf. "Ali Ulvî Baba ve Bektâşîlik Makâlâtı Adlı Eseri", *Uluslar arası Bektâşîlik-Alevilik Sempozyumu I. Bildiriler, Müzakereler*, Isparta 2005, s.249-256.

9 Yazarı Yok, *Bektâşî Nefesleri*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, [t.y.] 87 s. Hacı Selimağa, Hüdayi, nr:1495.

10 A. Rıfki, *Nakus-u Adem*, İstanbul Manzume-i Efkâr Matbaası, [t.y.] 1 c. (96 s.).

D. XIX. Asırda Bektâşîlik Tartışmaları

Ahmet Refik, *Osmanlı devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik* isimli makalesinde Osmanlı'da biri Rafizîlik diğeri Bektaşîlik olmak üzere iki zümrenin varlığından bahseder. O'na göre Bektaşîlik daha çok Rumeli'de yaygınlaşmış, Türk kültürü, dergah ve ocak zihniyetinin sahibi olarak Rum, Sırp, Hırvat benzeri milletleri bir ocak etrafında toplamıştır. Şeyh Bedreddin isyanı müstesna genelde devlete bağlı bir yapı oluşturmuşlardır. Rafiziler ise Anadolu'da bulunmaktadır ve Acem tesirinden kurtulamamış, İran şahlarının elinde siyasi bir silah olarak kalmışlardır. Anadolu Fatih dönemine kadar fethedilmemiş, iktisadi olarak gelişmemiş, Şah İsmail'in Azarbeycanlı müntesiplerinin kültürel etkisi altında kalmıştı. Bu sebepten Osmanlı uleması tarafından dini ve siyasi bir düşman olarak telakki edilmişlerdir.¹¹ Sonuçta Anadolu'da muhtelif dönemlerde bazen iktisadi bazen siyasi nedenlerle celâli isyanları ortaya çıkmış, bunlara devletin verdiği cevap iktisadi, siyasi sebepleri göz ardı edilerek din ve mezhep üzerinden bir değerlendirme ile önceleri Rafizi/sonraki dönemlerde alevi düşmanlığı veya Alevi katliamı olarak tanımlanmıştır. Bu isyanların bastırıldığı, devletin iyice güçlenip hakimiyeti sağladığı XVI. yüzyılda genel bir rehabilitasyon sağlandığı söylenebilir.

XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren kimi kaynaklara ve araştırmacılara göre Bektâşî tarikatı halife, baba, müntesip veya muhiplerinde genel bir değişiklik gözlenmeye başlamıştır. Devletin resmî kayıtlarında bu değişim *bazı Bektâşîlerin oruç yemek, namazı terketmek gibi kötülüklerden başka, sebb-i şeyhayn ettikleri, tevatür derecesinde vâki ve ma'lum olduğu şeklinde geçerken*¹², Ahmed Sâfi Bey "*Nehârı-Ramazan'da alenen şürb-i hamr ve ekl-i savm ve işleri terk-i salât-ı mefrûza ilâ envâ-i fücûr ve fezâhât-ı bi'l-istihlâl mürtekib-i mukib bir*

11 Ahmet Refik [Altınay], *Osmanlı devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik* (1558-1591) İstanbul, 1932. Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası cilt: IX [VIII], sayı: 2, sayfa: 25.

12 BOA, Cevdet, Adliye, nr. 1734.

*kavm*¹³ haline geldiklerini, *fısku fücür mekânı olan tekkelerine hal-kın ma'sûm pâk sagîr ve sagîre evlâdını gizlice kapattıklarını*¹⁴ söyler.

Kuşadalı İbrahîm Halvetî'nin Bektâşîler hakkındaki görüşleri de devlet ricâliyle paralellik arz etmektedir. O'nun din adına en çok korktuğu şey, laübâlîlik, lâkaytlık, râfizilik ve ibâhiyeciliktir. Bunların giderek Bektâşîliğe çıktığını söyleyen Kuşadalı, müteşerrî olmayı Bektâşî olmamakla bir tutan görüş sergilemektedir¹⁵.

Rivâyetlere göre önceki asırlarda cami inşa ettiren babalara rastlanırken¹⁶, artık şer'î ibadetlere ve tarîkat ritüellerine ehemmiyet verilmemeye başlanmıştır. Bu ise diğer tarikatlarla ortak payda olan evrâd ve ezkâr zemininden kayışı ifade etmektedir¹⁷. Ortak değerler-

13 A. Sâfi, *Sefine*, III, 312.

14 Sâfi Bey, İznikte oturan ve Tarîk-ı Kâdiriyye müntesibi bir zatın bazı ihtiyaçlarını tedarik etmek için hanımı, iki oğlu ve iki kızıyla birlikte Bursa'ya gittiğini, kızlarından birinin misâfir kaldığı evin kapısına çıktığını fakat kaybolduğunu, Bursa'da birkaç ay araştırdıklarını ama bulamayıp üzüntü, sıkıntı içerisinde memleketlerine dönmek zorunda kaldıklarını anlatır. Bir kaç yıl sonra evlerine misâfir olan bir siyah derviş, oğlunu görünce bunun bir benzerini Hacı Bektaş Dergâhı'nda gördüğünü, bunun üzerine evlâdından bir haber almanın sevinciyle hemen kalkıp Kırşehir'e gittiklerini, binbir güçlükle çocuğu kurtardığını kendisine anlattığını yazmaktadır. A. Sâfi, *Sefine*, III, 314-315.

15 Öztürk, *Kuşadalı*, s. 5. Ahmed Sâfi Bey de *Dârulmesnevî* bânisi Mehmed Murad Efendi'nin II. Mahmud'un Bektâşîliği kaldırmasını haklı bulduğunu tevâtüren nakletmektedir. A. Sâfi, *a.g.e.*, III, 324.

16 Ayvansarâyî, Beşiktaş'da Kânûnî Sultan Süleyman'ın ikinci camisini inşâ sebebini anlatırken, *Caminin vezâif-i lâzimesinin kendi vakfı üzerinde olduğunu, binasına mahall-i mezburda sâkin tarîk-i Bektâşîye'den Kara Abalı Mehmed Baba sebep olduğunu nakleder. Pâdişâh bir gün o tarafa teferrüc edince Mehmed Baba bir cami binasını ricâ etmiş böylece cami yaptırılmıştır.* (Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, s. 100-101.) Bektâşî Tarîkatı'na mensup Karaabalı Mehmed Baba'nın *Hadîka* tarafından târif edilen kabri Sultan Abdulmecid'in vâlidesi Bezm-i âlem Vâlide Sultan tarafından Dolmabahçe Camii şer'î bina kılınırken etrafına bir parmaklık çevrilerek korunmuştur. Mehmed Raif, *Mir'ât-ı İstanbul*, II, İstanbul 1314, 87-88.

17 Bektâşî öğretisi hakkında modern çalışmaların geniş bir bibliyografyası için bkz. Suraiye Faraqi, *Der Bektaschi Orden in Anatolien* (Wom spaten fünfzeh-

den kopuş diğer tarikat erbâbının bulunduğu genel çevreden uzaklaşma anlamına gelmektedir. Artık Bektâşîlik tarikat olarak diğer meşâyih arasında itibar yitirmeye başlamıştır¹⁸. Değişim hakiki Bektâşî Babaları tarafından da önceden görülmüş, hayra alamet olmadığı, samimiyetle dile getirilmiştir. Meselâ İstanbul Bektâşîleri'nin önde gelenlerinden Morali Ahmed Baba Beşiktaş'ta bir medresede oturup sık sık görüştüğü Kethüdâzade Mehmed Ârif Efendi'ye bir gün: "Erenler bizim içimizde avam çoğaldı, bize bir şey olacak ama ben görmeyeceğim" demiş. *Fil hakika 1239/1823 de vefat etmiş olan Ahmed Baba, yeniçeri ocağının ilgası sırasında Bektâşîler'in başına geleni görememiştir*¹⁹.

Bu arada kimi tekkelerde mütevellileri tarafından gönüllü olarak Bektâşîyeye devredilmiştir²⁰.

Kaynaklarda anlatılanlara göre tarikat ritüelleri farklılaşan Bektâşîye arasında dînî vecibelerini yerine getiren, Bektâşî geleneğine sâdık, diğer medrese ve tarikat erbâbıyla görüşen, yetişkin babalar

nten jahrundert bis 1826) Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Sonderband 2, (Vienna: Verlag des Institutes für Orientalistik der Universität Wien 1981). Suraiya Faraqi, Anadolu'da Bektâşî Tarikatı (Onbeşinci yüzyılın geç dönemlerinden 1826'ya kadar) *Viyana Şarkiyat Çalışmaları Dergisi*, Özel Sayı 2, Viyana: Viyana Üniversitesi Şarkiyat Ens. Yay. 1981.

18 Ergun, *Antoloji*, c. II, s. 409; Ayrıca bkz. Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, 172-178.

19 Bkz. *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s. 86-87. *Kethüdâzâde*, *avam*'dan maksadın Bektâşî şeyhlerinin rastgele, ehli olmayanlara ikrar verdikleri, hatta bunu bazen para için yaptıkları şeklinde yorumlarken "Ahmed Baba gelse de Bektâşîyeye içerisindeki avamı şimdi görse, yazık! Yazık! O Tarık-ı Nâzenine" diyerek devrindeki bozulmanın daha da çoğaldığına işaret etmiştir. bkz. *A. g. e.*, s. 87

20 Şeyhülislam Dâmatzâde Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi (ö.1154/1741)'nin oğlu Şeyhülislam Feyzullâh Efendi (ö.1175/1762) tarafından Nakşî-Müceddidî koluna bağlı olarak kurulan Sütlüce Bâdemli (Münir Baba) Tekkesi, sonradan torunu ulemâdan (Anadolu payeli-kadı) Ârif Efendi eliyle Bektâşî tarikatından Mustafa Baba diye birine devredilmiştir. 1826 olayından sonra tekke yıkılmış, Mustafa Baba ve tekkeyi ona veren Şeyhülislam torunu suistimal nedeniyle Güzelhisar'a sürülmüştür. Ayvansâyî, *Hadika*, I, 305.

da az değildir. Emin Efendi, Sütlüce'deki Karaağaç Tekkesi şeyhi İbrahim Baba'yı anlatırken onun Fatih Camiine gittiğini, **Hoca Abdurrahim Efendi**'nin ikinci dersine hazır olduğunu, ikinci namazını kılıp ders okuduktan sonra tekrar tekkesine döndüğünü söylemektedir. Herkes Baba Efendi'yi başındaki fahriyesiyle görüp (çünkü Bektâşîler o dönemde camide görülmemektedirler) halkın hayret ettiğini nakletmektedir. Ancak onlar da yeniçeri hadisesinden fazlasıyla nasipdâr olmuştur.

Menâkıb-Kethüdâzâde'deki kayda göre Yeniçeriler katl ve sürgün edildikleri sırada İbrahim Baba da yakalanıp, saraya getirilmiştir. Şeyhülislâm'ın huzûruyla teşkil edilen mecliste kendisine müteaddid sualler sorulmuş, hepsine uygun cevap vermiştir. Bu cevaplardan hayrete düşen Şeyhülislâm; "*bu suallerin cevaplarını biliyorsun da bu Bektâşîlik nedir?*" demiş. Kendisini Hâdim Kasabası'na nefyetmişler. Hâdim ulemâsı, Baba Efendi ile görüşüp konuştuktan sonra i'tikâdının sağlam olduğuna dâir pâ-y-i tahta bir mektup yazmışlarsa da o esnada muvaffak olamamışlardır. İbrahim Baba daha sonra affolmuş ise de İstanbul'a gelmeyerek Hadim'de kalmış ve orada vefat etmiştir²¹.

Beşiktaş'ta bulunan *bu misüllü erenlerden* Sâlih Baba²², Sultan Baba, Hasan Baba, İbrahim Baba, Moravî Ahmed Baba isimlerini *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*'den takip edebilmekteyiz²³. Mehmed Süreyyâ da Bursa'da mazenneden Çorumlu Sâlim Mehmed Efendi

21 Bkz. *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s. 71-72.

22 1235/1824 tarihlerinde Beşiktaş'ta oturan olan Sâlih Baba "*Ey oğul! Bize namaz kılmaz demeyin, biz her vakit namazdayız*" derken her halinin huzurda olduğunu kasdetmektedir. Rivâyete göre Sâdik Baba yolda giderken rast gelip te "*baba nereye gidiyorsun?*" sorusuna "*ey artık olmaz*" der gitmez, geri döner ve "*öyle sormamalı uğurlar olsun demeli*" karşılığını verirmiş. Kethüdâzâde Baba'nın böyle bir soruyu bâtil görmesinin nedeni olarak niyetinin açığa çıkması, zîra bir yere gitmeyi niyet etmiş ama oraya ulaşabilecek mi, gidebilecekmi mi? daha bilmiyor ki söylesin! Şeklinde yorumlamaktadır. *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s. 157.

23 *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s. 27.

(ö.1216/1801)'den bahsetmekte, Bektâşi-i hakîki olduğunu kaydetmektedir²⁴. Divriği Angaza Köyü'nde dergâhtan önce cami yaptıran ve Divriği Ulu Camii'nde Cuma günleri halka vaaz eden Muhammed Gani Baba (ö.1305/1889), Bursa Ramazan Baba Dergâhı'nda Cuma namazını yürüyerek gittiği Emir Sultan Camii'nde kılan yaşlandığında da tuttuğu özel imâma dergâhta terâvih namazı kıldırان Süleyman Baba (ö.1313/1895), Merdivenköyü'nde Mehmed Ali Dede-baba, Gümüşsuyu'nda Mahalle İmamı Hâfız Baba, Edirnekapi haricinde Abdullâh Baba gibi kimseler bu guruba örnek olarak verilebilir.

Hacı Bektaş Âsitânesi yanında sürgünden önce de küçük bir mes-cit bulunduğunu daha önceden görmüştük. Manisa-Yatağan Baba Zâviyesi yanında 1736'da bölge halkının bir cami yaptırdığı, 1818 Eylülünde bu camiye bir imâm tayîn edildiğine dâir belgelerin olduğu bilinmektedir²⁵.

Yine Bursa *Ramazan Baba Dergâhı*'nı yeniden 1309/1892'da yaptığı zengin arazi vâkıfları ve bayındır faaliyetleriyle canlandıran Şeyh Süleyman Baba (ö.1313/1895), vakfiye şartları arasında saydığı esas-lar bir sünnî tekke vakfiyesinden farksızdır²⁶.

1826'da Bektâşi tekkelerinin bazılarında ele geçen eserler tama-men sünnî niteliklidir. Bunlar arasında Şii veya Aleviliği hatırlatacak

24 M. Süreyyâ, *a.g.e.*, III, s. 5.

25 Belge ve bilgi için bkz. Yatağanoglu Âlim Can, s.185. Ancak belgenin numara ve yeri verilmemiştir.

26 Bu şartlardan bazıları şöyledir: 1-Dergâhın dervişleri beş vakit namazın dışında her gün seher vakti kırk bir istiğfar, kırk bir salavat ve 1001 İsm-i Celâl okuya-cak; mütevellî tarafından duâ edilecektir. 2-Kalenderhâne'nin bağ ve bahçeleri dervişlerce ihya ve tımar edilecek, mahsûlâtı da dergâhta yiyilip içilecektir. Bu işte tembellik gösterenler üç defa mütevellî tarafından ikaz edilecek, uslanma-yanlar dergâhtan tard edilecektir.3-Her Cuma ve Pazartesi geceleri birer Yasîn-i Şerîf okunacaktır. 4-Her sene Muharrem ayında menkıbe-i ciğer sûz-ı şehîd-i Kerbelâ yani *Hadîkatü's-Süadâ* okunmalıdır. 5-10 Muharrem'de hatim kıraat edilecektir. Vakfiyenin tamamı ve bir değerlendirmesi için bkz. Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler*, c. II, s.67-70.

başka eser de yoktur. Osmanlı arşivlerinde bulunan ve kamulaştırılan bektâşî tekkelerinin mal varlıklarını içeren defterde, onlarca tekke- den üçünde kütüphane²⁷ bulunduğu görülmektedir. Yine de matba- anın Osmanlı ülkesine yeni geldiği düşünülürse bunun kayda değer olduğu görülür. En geniş kütüphâne Elmalı Abdal Mûsa Tekkesine aittir. Abdal Mûsâ Zâviyesi'nde çıkan eserlerin listesinde on üç adet Kur'ân-ı Kerîm, üç adet *En'âm-ı Şerif*, Nahiv ve Sarf cümleleri, Arap- ça ve Farsça lugatlar, Tecvit kitapları gibi alet ilimlerine dayalı eserle- rin yanında Mültekâ ve Kudûrî gibi fıkıh kitapları, *Mesnevî*, *Tezkire- tü'l-Evliyâ*, *Gülistan* ve *Bostân*, *Muhammediye*, *Miftâhu'l-Kulûb* gibi tasavvufî eserler ve bol miktarda divân bulunmaktadır²⁸.

Selânik'de bulunan “*Karababa Tekkesi*” kütüphânesinde üç adet Kur'ân-ı Kerîm, bir adet *Mesnevî Şerif*, iki adet Fıkıh kitabı, bir adet *Haydar-ı Şerif*, bir adet Fıkhiye Şerhi, bir adet Na't-ı Rasûl, bir adet Atîk-i Avâmil, beş adet evrâk-ı perîşan²⁹ bulunmuştur.

Silistre Sancağı, *Hazergrat Kazası*'nda bulunan “*Demir Baba/Tey- mur Baba Zâviyesi*”³⁰ kütüphânesinde ele geçen eserler ise şunlardır. Bir adet *Tefsîr-i Sûre-i Vâkıa*, bir Sîret, bir *Kıssa-i İbrahim Edhem*, bir *Tezkiretü'l-Evliyâ*, bir *Gazavât-ı İmam Ali* (ra) ve bir adet *Gazavât-ı İmam Hasan*³¹.

27 Hacı Bektaş Âsitanesi kütüphânesinin, sürgüne gönderilen Hamdullâh ve Ve- liyyüddin Efendi tarafından kaçırıldığına dâir bkz. Alim Can, *Oğuzlardan Ya- tağan Mahmud Sultan*, s.200.

28 BOA., MAD, 9771; Yılmaz Soyoyer, *Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşî Gelene- ği*, İstanbul 1996, s.117-119; a.mlf, XVIII-XIX. “Yüzyıllarda Bektâşîlik-Dev- let İlişkileri”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Dergisi*, Yıl 1, s.1, 1999, s.83-84.

29 BOA., MAD, “Bektâşî Tekkeleri ve Zâviyeleri Mevkûfâtıyla Hâsılâtının Zabıt Defteri”, nr. 9771, 1a. Zâviyede bulunan diğer birimler ve kaydedilen diğer eşyalar ise şöyledir. bir matbah, beş oda, on dokuz şamdan, on demir teber, bir taktuka, bir demir kolçak, bir cam fener, altı fincan, bir bakır tepsi, bir et tahtası, bir adet gümüş sini, bir adet kenarlı tepsi, kırk üç adet bakır eşya, bir demir iskemle, bir gümüş tas, bir demir mangal, beş adet köhne seccade.

30 Deliorman, Hazargrad/Razgrad Tekkesi'nin 1826 sonrası tarihi için bkz. Ah- met Hezarfen, “Reşid Paşa'nın Deliorman Köylülerine Zulmü”, *Cem*, sy. 85, Aralık 1998, s.56-57.

31 BOA., MAD, “Bektâşî Tekkeleri ve Zâviyeleri Mevkûfâtıyla Hâsılâtının Zabıt

Bu tip eserlerin Bektâşî tekkelerinde bulunması, devlet korkusu, halkın baskısı sonuçta takiyye gâyesine bağlansa da Bektâşîye içerisinde dînin emirlerini öğrenip uygulayan, hâfız olan, hacca giden “Baba”, “Dede” ve “Dedebaba”lardan oluşan güçlü bir damarın XIX. asırda var olmaya devam etmesinin büyük etkisi olmalıdır.

1288/1871’de Âlî Paşa’nın vefatıyla Bektâşîliğe mensup olduğu yine Bektâşîlerce rivâyet edilen Cağaloğlu’nda medfûn Bahriye Nâzırı Mahmud Necib Paşa 125 bin kuruş maaşla Sadârete getirilmişti. Ahmed Sâfi Bey’in rivâyetine göre on aylık vezareti sırasında devletin izmihlâlîne neden olan Necib Paşa, *vükelâ-yı devletten bazı zatları* sürgün ettirmişti. Sürgüne gönderilen zatlar arasında Vidinli Hoca’nın öğrencilerinden Şîrvânî Mehmed Rüşdî Paşa da vardı³².

E. Yazılı Tartışmalar-Polemikler

1826’da Yeniçeri ordusunun kaldırılması ile Bektâşîler üzerindeki yasaklama kararı, 1839’da II. Mahmud’un ölümü ve Tanzîmat Fermanı’nın ilânıyla kalkmıştı. Sultan Abdülmecid(1839-1861), Abdulaziz (1861-1876) ve V.Murad (1876)’ın Bektâşîliğe olumlu yöndeki yaklaşımları bürokrasi içerisinde sempatizan grubunun çoğalmasına sebep olmuştu. İdareciler adeta menkul ve gayr-i menkulleri kamulaştırılan, askeri dayanağı söndürülen dinî-sosyal yapının kurumsal olarak varlığından rahatsızlık duymuyordu. Hatta kültürel olarak desteklemekten çekinmiyordu.

Kendi ürettiği kurumların ve sosyal yapının dağılması tarikat müntesipleri için büyük bir sorun olmalıydı. Onca miras yeni nesillere nasıl aktarılacaktı. Tarikat düşüncesi, âdap ve erkânı nasıl yaşatılacak, kuruluş dönemindeki Osmanlılaştırma ve İslamlaştırma çalışmaları ne kadar sürdürülebilecekti. Artık böyle bir talep var

Defteri”, nr. 9771, 2a-2b. Zâviyede bulunan diğer eşyalar ise şöyledir. iki ok, on iki balta, kırk sekiz demir şamdan, bir keser, altı kayış, kırk altı kovan, iki çuval, dört kilim, bir kıl kilim, iki şilte.

mydı, tarîkat müntesipleri bunu istiyor muydu. Yoksa sadece geç-
mişin kuru bir övüncü olarak tarih kitaplarında mı kalmıştı!

Yeni dönemde Bektâşî fikriyatına yakın eserlerin basımında bir artış olduğu dikkatleri çekmektedir. Bektâşîlerin büyük değer verdikleri Nesîmî'ye ait *Divân* 1844'te iki 1869 ve 1881'de birer defa olmak üzere dört defa bastırıldı. Azbî Baba'nın (ö.1149/1736) Niyâzî Mısrî'nin *Divân*'ına yazdığı *Tahmis* 1284/1867'de İstanbul'da basılmıştı. Karakaşzâde Ömer, bâtinî zümrelerin giyim kuşam ve inançlarından bahseden *Nûru'l-Hüdâ'yı* yeniden kaleme alarak 1282/1870'de bastırmıştı. Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ı 1871'de, Virânî Baba'nın *Nazım ve Nesr*'i 1290/1873'de, Tûrâbî Baba'nın *Divân*'ı 1294/1878'te, Kaygusuz Abdal'ın *Risâle'si (Budalânâme)* 1272/1856 ve 1288/1871'de Tefvîk Baba'nın Menkıbesi 1287/1870'de basılmıştı.³³ Karyağdı Tekkesi postnişîni Münecim Necîb Baba, Feriştioğlu (864/1459-50)'nun Türkçe *Câvidân*³⁴ adındaki eserini 1871 tarihinde bastırması onar kuruş fiata müridlerine, Ramazan'da ise cüz-î bir bedelle Bâyezid ve Fâtiḥ Camileri civarında halka satmaya başlamıştı³⁵.

Şîrvânî Mehmed Rüşdî Paşa'nın sadâreti sırasında (1873-74) bu sefer Harputlu Hoca İshak, matbu *Câvidân*'dan hareketle *Kâşîfû'l-esrâr ve dâfiu'l-eşrâr* adıyla Bektâşîlere bir reddiye yazmıştır³⁶. Ahmed Sâfi, Fazlullâh Hurûfî tarafından Bektâşîye içersine Hurûfluk karıştırıldığını ve zındıklaştıklarını söyleyen Harputlu Hoca'nın *Câvidân*'ı

33 Bu yayınlar için bk.A.Rifat, *Gerçek Bektâşîlik*, (hz.Salih Çift), İstanbul 2008, s.32-36.

34 *İşknâme* adıyla bilinir. Fazlullâh Hurufî'nin *Câvidannâme-i Sagîr*'inin muhtasar tercümesidir. Çeşitli nüshaları bulunan (meselâ bkz. Millet Ktp. Ali Emîri, Şer'iyye, nr. 1238, 1368) 1288/1871'de basılmıştır. Bu eser *Divân-ı Nesîmî*'den sonra (İstanbul 1260) sonra Hurûfliğe dâir Türkiye'de basılan ilk kitaptır. Feriştioğlu için bkz. H. Aksu, "Feriştioğlu, Abdullatîf", *DİA*, XIII, 134-35.

35 A. Sâfi, *Sefîne*, III, 322.

36 Bu hususta Sunguroğlu, İshak Hoca'nın eseri Bektâşîlere reddiye amacıyla değil, bizzat huzur hocası olarak Sultan Abdulmecid'in Bektâşîlik hakkındaki mütaalasını sorması üzerine kaleme aldığını ve Sultana takdim ettiğini ancak, sonradan birinci açıklamasını yeterli görmeyerek daha mufassal reddiyesini yazıp bastırdığını kaydetmektedir. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, s. 125.

okumadan bu reddiye'yi yazdığı kanatindedir³⁷. Rüşdî Paşa'nın Sada-
retten ayrılmasından sonra Harputlu İshak Efendi'ye karşılık Meh-
med Ali Hilmi Dedebaba *Kâşifü'l-Esrâr'a Reddiye* adlı risâlesiyle bu
kervâna katılmıştır³⁸.

Bunun üzerine Ahmed Rıf'at Efendi Bektâşiye'yi sünnî bir tarikat
olarak ele alıp tanıttığı *Mir'âtü'l-mekâsıd fî def'i'l-mefâsid*³⁹ (İstanbul
1293/1876) adlı eserini kaleme almıştır.⁴⁰ *Mir'âtü'l-mekâsıd* Bektâşi-
ye tarihi, öğretisi, âyin şekilleri, duâları, gelenek ve görenekleriyle
tanıtılan ve kendisinden sonra başlayan yazılı Bektâşiye tarihinin ilk
özgün örneğidir.⁴¹ *Bektaşîyan Aleyhinde Hoca İshak Efendi'nin Kaşı-
fû'l-Esrar Risalesine Reddiye*⁴²,

37 A. Sâfi, *aynı yer*.

38 A. Sâfi, *Aynı yer*.

39 Eser yayınlanmıştır. Ahmed Rıf'at Efendi, *Gerçek Bektâşîlik* (Hzl. Salih Çift)
İstanbul 2008.

40 Birge *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'ın *Kâşifü'l-Esrâr'a* reddiye olarak yazıldığını söyle-
mektedir. (bkz. *a.g.e.*, 95).

41 Mir'ât'ın giriş kısmında bütün tarikatların asıllarının bir olduğu, tek farkın
zikir usûllerinden kaynaklandığı nakledilmekte, eserin üstünlük kıyaslaması
yapmak için yazılmadığı kaydedilmektedir. Bundan sonra varlıkların yara-
tılışı, nûr-ı Muhammedî, fitrat-ı Âdem ve âlem gibi konular hakkında bilgi
verilmektedir. Daha sonra sırasıyla, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman
ve Hz. Ali hakkında bilgi verilir. Burada müellifin bir Bektâşî olarak Hz.
Ömer için 'adil' sıfatını kullanması oldukça dikkat çekicidir. Eserde Kadi-
riyye, Rifâiyye, Dessûkiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâziliyye, Mevleviyye,
Sünbûliyye, Şa'bâniyye, Cerrâhiyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Gülşeniyye,
Mısriyye, Zeyniyye gibi tarikatlara ait silsileleri zikreder. Bu silsileleri mü-
takiben zikir, ehl-i ebrâr, ahyâr, şuttâr, fakr-ı sûrî ve hakikî, dervîş-i hakikî
ve sûrî, cezbe, aşk, ahd ü misâk, hediye ve emânetlerin muhafazası, niyet,
amel, riyâ, takvâ, ilm-i mükâşefe, tevbe-i hakikî, tafsîlî imân, rûh, hurûf-ı
hecâ, beş vakit namaz, oruç, hac, zekat gibi konular işlenir. Müellifin verdiği
bu bilgiler Bektâşîlik ile ilgili konulara geçmeden eserin neredeyse yarısını
teşkil eder. Kitabın geri kalan kısmı Bektâşiye'ye tahsis edilmiştir. Bu konu-
lardan bazıları şöyledir: Tevellâ Teberrâ, Bektâşî evrâdî, tarikat erkânı, kırk
kap, kırk makam, tâc-ı şerif, hırka, ehl-i beyt hakkındaki hadisler, 12 imâmın
doğum ve ölüm tarihleri, Kerbelâ'da bulunanlar hakkında bilgiler. Ahmed
Rıf'at Efendi, *Gerçek Bektâşîlik*, s.62-63.

42 Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı, No: 1228

1871-1875 arasında Harun Reşid'in huzûrunda Câfer-i Sâdık'tan ders görmüş köle bir kızla sünnî bir âlimin tartışmasını konu alan *Hüsniye* isimle kitap bastırılmış⁴³, İshâk Efendi'de buna karşılık *Tezkiye-i Ehli Beyt*'i kaleme almıştır⁴⁴. Bu dönemde yine *Kaygusuz Sultan Risâlesi* ile *Türâbî Baba Divân*'ı da basılmıştır.

Aslen Gelibolulu olan ve Gelibolu ile Mısır Mevlevihâneleri şeyhliği yapan Azmî Hüseyin Dede (1311/1893), *Râfi' eş-Şikâk* adlı eserini⁴⁵ *Hüsniye* adlı kitapta yazılanları reddetmek amacıyla kaleme almıştır. *Dâfi' en-Nifâk* adlı risâlesini ise mezhepleri te'lif maksadıyla yazarken, *Mühimmetü'l-Beyân* risâlesini Farmasonluğun ve Bektâşîliğin zararlarından bahsetmek amacıyla kaleme almıştır.

Dâire-i Meşihat, Bâb-ı Fetvâ kaleminin 4 Ramazan 1308/13 Nisan 1891 tarihli ve Şeyhülislâm Ömer Lütfi imzalı yazısında Suad Efendi ismindeki bir şahsın Bektâşîlik konusunda bir kitap yazdığından söz edilmektedir. Ama Şeyhülislâm, *Bektâşîlerin infiâline sebep olup, ilhâdlarını artıracak* bu kitabın basılmasına muhalif bir tutum takınmıştır⁴⁶.

II. Abdulhamid'in tahta çıkmasıyla Bektâşî yayınlarının ardı kesilmiş, ancak basılmasa da telifler devam etmiştir. Belediye Kütüp-

43 Harun Reşid'in mahkemesi önünde Câfer-i Sâdık'tan eğitim görmüş köle bir kızla günün ortadoks dînî önderi (İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe) arasında geçen ve köle kızın galibiyetiyle biten dînî bir tartışmayı konu almaktadır.

44 J. K. Birge, *Bektâşîlik Tarihi* (Çev. R. Çamuroğlu), s. 95.

45 Hilâfet meselesini bahis konusu yaptığı Türkçe risâlesinde, gerek Hz Ali'nin gerekse Hz. Hüseyin'in hilâfet mevzuunda yanlışlıklarını, Fedek hurmalığı mevzuunda ise Hz. Ebubekir ve Ömer tarafından yapılan uygulamaların doğru olduğunu savunur. bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra*, s. 240.

46 “Bektâşî Tarikatı Osmanlı Devleti'nin memurları ve ileri gelenlerinden pek çok şahsın hevâ-i nefsâniyelerine hoş gelen bir tarîkattir. Bu kişilerden pek çoğu bu tarîkate intisâb etmişlerdir. Bunlar Sultan II. Mahmud zamanında te'dib edilmiş ve tekkeleri yıktırılmıştır. Ancak bu gün böyle bir kitabın neşri ancak onların ilhâdlarını artıracaktır. Kitab neşretmektense, Bektâşî tekkelerinin şeyhleri vefat ettikçe yerlerine Nakşibendî şeyhi tayin etmek daha etkili olacaktır.” BOA, Y. MTV. D nr. 49, G nr. 91'dan naklen A. Y. Soyoyer, “Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Bektâşîlik”, *Arayışlar*, sy. 2 1992/2 s. 63-64.

hânesi'nde bulunan iki yazma risâle bu döneme ait olup Bektâşîliğin âdâb ve erkânından bahsetmektedir. Bunlardan birincisi el-Hâc Mehmed Ali Dede İbn Kuzuzâde el-Hâc Hasan Efendi⁴⁷ tarafından kaleme alınmıştır⁴⁸. İkinci risâle ise *Hüve Süretü Erkânnâme-i Tarikat-ı Aliye-i Bektâşiye*⁴⁹ ismini taşımakta olup risâle üzerindeki mühürde Hüseyin Zührî Hasenî Baba (1308/1890) ismi okunmaktadır. Ancak bu Hasenî Baba risâlenin sahibi mi yoksa müellifi mi belli olmamaktadır.

Bu dönemde yazılan ve Hoca İshak Efendi'nin tenkid uslûbünü sürdüren diğer bir eser de *İzâhü'l-esrâr*'dır⁵⁰. *İzâhü'l-Esrâr*'ın ana

47 Mehmed Ali Dede risâlenin başında kendisini şöyle takdim etmektedir; “Benim dedem Şahkulu Sultan postnişini Seyyid İsmail Dede, dedesi Mustafa, dedesi Mustafa, dedemin dedesi Sultan Ulu Ali Baba. Benim rehberim Şahkulu Sultan postnişini Seyyid Ali Sultan Halîfesi Mehmed Dede, Mehmed Dede'nin dedesi Nûrî Baba ve Nûrî Baba'nın dedesi Ömer Dede ve onun dedesi Topal Aşçı Baba ve onun dedesi Aka Baba dede'de Hz. İmâm Hüseyin Uludur. Dedemin rehberi Def'a Sultan, oda Ali Baba ki İmâm-ı Hâfız-ı Kur'andır. Rehberimizin rehberi el-Hâc Saîd Ağadır, Merdîmânîlî elhamdülillâh. Dedem Hacı Mehmed Ali Baba 1255 senesi mâh-ı Şâbân-ı Şerîfin 9. Perşembe günü seher vaktinde perdeye dolandılar. Seyyid Nizam Hazretleri'nin türbe-i Şerîfeleri karşısındaki makbere de ol gün ikinci vakti defn olundu himmetleri hâzır ola”.

48 Risâle yazarının kimliği bizce şüphelidir. Çünkü müellif kendisini “el-Hâc Mehmed Ali Hilmi Dede ibn Kuzuzâde el-Hâc Hasan ve ümmühû Fâtıma” şeklinde tanıtmaktadır. Merdivenköy Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini Mehmed Ali Hilmi Dede'nin ise babası Nûrî Efendi annesi de Emine Bacıdır. bkz. *Bektâşîliğe Dâir Bir Risâle*, BBA. Ktp. OE., 1019, sh. 49. “Bismillâhirrahmânirrahîm, Estağfirullâh üç kere diye cemi günahlarıma tevbe ve istiğfara geldim” denilerek başlanan risâlede hâzâ ikramnâme-i ahd-i mîsâk (4a-6b), Der beyân-ı Silsile-i Seyyid İsmail Dede (9a), Telkîn-i Râhımız, Hâzâ Salavatnâme, Der Beyân-ı Şehâdet-i Duvâzdeh İmâmân aleyhimüsselâm, Hâzâ-Nâd-i Aliyyü'l-Kebîr (vr.17), Tekbîr-i Hırka, Tekbîr-i Teslîm, Tekbîr-i Kanberî, Tekbîr-i Fenâyî, Tercümân-ı Fenâyî, Aşk-ı Menkûş, Tercümân-ı Menkûş, Tekbîr-i Çerâğ, Tercümân-ı Keşkül, Tekbîr-i Kurbân, Kurbân-ı İsmâîl, Fermân-ı Celîl, Delîl-ü Cebrâîl, Tercümân-ı Kadem, Tercümân-ı Günâh, Bâbü's-Süâl ve'l-Cevâb gibi ara başlıklar bulunmaktadır.

49 BBA. Ktp., OE, nr. 1056 14 yk. Besmeleyle başlayan risâle Cuma ve Pazar ve mübarek gecelerde icrâ olunan âyinin şeklini açıklamaktadır.

50 BBA Ktp., OE, nr. K. 174. Müellifi belli olmayan eser 36 varaktan oluşmakta-

teması *Kâşifü'l-Esrâr*'da olduğu gibi Bektâşiliğin Hurûfilikten neşet ettiği, evrâd ve ezkârının bulunmadığı, Bektâşî tekkelerinin fışk-ı fücûr yuvası haline geldiği, Dedebabalar'ın *ibâdât-ı mefrûzayı* münkir olduğu, Babalar'ın etrafındakileri *her şahsın mizâcına göre bir nev' kizb ile* aldattığı şeklindedir. Eserde yer yer Bektâşilik karşısında Nakşiliğin tavsiye edildiği de görülmektedir.

Bu arada Mısır Fevkalâde Komiserliği Başkâtipliğinde bulunan Mehmed Ârif Bey (1845-1898), hayatının son yıllarında toplum problemlerini hadisler ışığında açıklamaya ve çözüm yolları önermeye çalışan *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi* adlı bir eser kaleme alır. Müellif çalışmasını Celâleddin es-Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr* adlı alfabetik olarak düzenlenen hadis kitabından derler ve açıklamalarda bulunur. Eserin '*Müminler birbirlerini tutan bir binanın yapıtaşları gibidir.*' meâlindeki 892. hadîsin şerhinde gerek kaynaklardaki verilerden hareketle gerekse Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki gözlemlerine dayanarak Bektâşîleri tenkit eder. Bektâşîlerin düşünceleri ile Câferî mezhebini takip ettiklerini uygulamaları ile bazen Hristiyanların ortadoks mezhebine, bazen yapılanmaları ve inançlarını gizlemekteki katılıklarından dolayı mason ve farmasonlara benzediklerini söyler.⁵¹

1909'da Rıfkı Baba'nın *Bektâşî Sırrı (II Cilt)* yayınlanmıştır. Rıfkı Baba birinci ciltte, Bektâşiliğin Hurûfilikten mülhem olmadığı, Fazlullâh Hurufî'ninde Bektâşîler arasında etkisinin bulunmadığından hareketle Harputlu İshak Hoca'nın yanıldığı, eserinde bir tarîkatı tanıtmaktan ziyade konulara alakasız kişileri katarak daha karmaşık hale getirdiğini söylemektedir. II. Ciltte ise Bektâşilik tarihi, yukarıda bahsi geçen Mehmed Ârif Bey'in iddiaları ve Keçecizâde Fuat Paşa'nın bir sözü ile 1241/1826 Bektâşî nefyi ve *Mir'âtü'l-mekâsîd*'a cevap mahiyetindedir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin çocuğu olmadığını,

dır. Risâle'nin tanıtımı için bkz. Cahit Telci, "XIX. Yüzyıl Bektâşiliği Hakkında Bir Eser: *İzâhü'l-Esrâr*", s.192-199.

51 Mehmed Arif Bey'in bu tenkitleri için bk., *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi*, (Kahire Matba'atü'l-Ma'ârif 1319/1901) ss. 401-415.

Çelebilerin ona nisbetinin uydurma ve menfaat amacı taşıdığını, mücerred babaların hüsn-i hâl sahibi olduğunu, tarikat mensuplarına bir takım iftirâların atıldığını ifade eder. 1911'de Cemâleddîn Efendi Müdafaa ile Rifkî Baba'ya cevap vermiştir. Cemâleddîn Efendi'ye göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin nesli devam etmekte ve bu kol bey-nel-avâm Çelebiler Kolu olarak bilinmekte pâyitaht tarafından da yıllardır böyle kabul edilmekte, vakfiyeden hisse ayrılmaktadır. *Müdafaa*, *Bektâşî Sırrı*'nın üçüncü cildi olarak kabul edilir. Rifkî Baba bu serinin IV. Cildi olarak yazdığı eseri *Bektâşî Sırrı*'nın *Müdafaa*'sına *Mukâbele*'dir. A. Rifkî Baba V. cildi yazmışsa da yayınlanmamıştır.

Bu defa Ahmed Sâfi Bey *Sefîne-i Sâfi*'nin IV. Cildinde “*Bektâşîler Hakkında Mülâhaza-i Munsîfâne*” başlığıyla açtığı bölümün dipnotunda “*Bektâşî Sırrı Nâmıyla Yazılan Risâleye Cevap*” ismini vermiştir. A. Rifkî'nin Bektâşî âyinlerinin gizliliğini “*Hâlidîlerin Hatm-i Hâcegânları da gizlidir, izinsiz kimse katılamaz*” şeklindeki savunmasının yanlış olduğunu Hâlidîlerin zikir meclislerinin herkese açık olduğunu ifade eder, müellifin eserinde sadece bir fermânı yayınladığını, Tarîk-ı Bektâşîye'de namaz, oruç, gusûl olmadığı, namaz kılan bir Bektâşî görüldüğünde buna inanmayarak “Şerîata büründük, Yezidilere göründük” şeklinde yorumladıklarını, sonuç olarak Bektâşîyenin *bir tarîk-ı ilhâd ve zındıka* olduğunu söyler⁵². Birçok tarîkattan icâzetli Balabânî Ziyâeddîn Hüsnü Efendi (ö.1928) de *Peyâm-ı Sabah*'ta seri yazılarla *Bektâşî Sırrı*'na cevap vermiştir⁵³.

Bu dönemde çeşitli gazete ve memua sayfalarında Bektâşîlik tarihi menşei ve gelişimiyle ilgili çeşitli makalelere rastlamak mümkündür. Filibeli Ahmed Hilmi (ö.1914) sahibi olduğu *Hikmet Gazetesi*'nde “*Bektâşîler ve Heyet-i İctimâiyye-i Osmâniyye'ye Te'sîrât-ı Târihiyyesi*” başlığı altında dört sayılık bir seri⁵⁴ yayınlamıştır. Şeyh

52 A. Sâfi, *Sefîne*, IV, 360-361.

53 Bkz. *Peyâm-ı Sabah*, İlâve-i Edebiyye, nr. 25-35, 8 Mayıs 1330-31 Mayıs 1330.

54 bkz. *Hikmet Gazetesi*, sy. 74, s. 6-7; sy. 75, s. 6-7; sy. 76, s. 8; sy. 77, s. 7-8; sy. 78, s. 6-7.

Mehmed Süreyya (Müncî) Baba (ö.1942), *Tarîkat-ı Aliyye-i Bektâşîye* (İstanbul 1330/1911) isimli eserinde⁵⁵ *hakîki Bektâşîliğin tarz ve âdâbını, itaat ve ibâdetlerini ve tarikat esaslarını, art niyet gütmenden, taraf tutmadan* göstermeye çalışmıştır. *Bektâşîlik ve Bektâşîler* (İstanbul 1330/1913) adlı kitabında ise kısa bir tarih gezintisi yaparken, *Bektâşî Hikayeleri* (1922)'nde onların düşünce yapılarını espiritüel bir dille kaleme almıştır.

Uzun bir süredir alttan alta devam eden bu tartışma 1340/1924 yılında Mehmed Ali Aynî ile Besim Atalay arasında tekrar gün yüzüne çıkmıştır.⁵⁶ Taraflar aralarına hakem olarak Veled Çelebi (İzbudak)'yi seçmiştir. Besim Bey'in *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nde çıkan Bektâşîlikle ilgili makalelerine karşılık Mehmed Ali Aynî Bey'in Çelebi Efendiye yönelttiği sorulardan bir kısmı şöyledir;

Mevleviyye ve Bektâşîye tarikatlarının kurucuları kimlerdir?

Besim Bey'in dediği gibi Bektâşîlikte namaz yoksa, tarîkata giriş anında kılınan iki rekatlık namaz hangi anlama gelmektedir?,

Âyin-i Cem ne demektir? "Bâde (içki)"nin mûcidi olan Cem mi? Yoksa Aynü'l-cem'den bozma cem midir?.

Bir tâlibin tarîkata kabul merâsimi sonunda mürşid, çıracıya "kalk erenler, seyyidü'ş-şühedâ için sebî'eyle" deyince çırak "eyvallah" diyerek kalkar. Meydana, mürşide ve meydan taşına niyâz ederek kalkar, mey'in taşından tası alır ve "Bismillâhirrahmânirrahîm" diye

55 Eser Ahmed Gürtaş tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır (Ankara 1995).

56 Bu tartışma için bkz. Ali Kemâlî Aksüt, *M. Ali Aynî, Hayatı ve Eserleri*, s. 379-396; Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, s. 541-550. Aynı yıl Veled Çelebi İleri Gazetesi'nde yer alan *Mevlevî ve Bektâşî Tarikatı'nın Menşeleri* adlı makalesinde (İleri Gazetesi, nr. 2243, 18 Mayıs 1340/14 Şevval 1342, s. 3) de Şah Hatâyî'nin deyişlerini söyleye söyleye Şah İsmail'in İran'ı üzerine yürüten yenîçerilerin anlamsız hareketlerinden bahsetmektedir. *Birkaç nâd-ı Ali gibi ezkâr ve salavât ve beş on gülbank ve nefesten maada "Hacı Bektâş-ı Velî yolunda ârif, kâmil bir derviş yetiştirmek" gâyesine vâsıl bir şeyleri kalmamış gibidir, bunda ise kabahat değil, belki takımıyla inhitât ve indirâsa gitmek* şeklinde yazısını bitirmektedir. bkz. *Aynı yer*.

başlayan ve “*ber cemâl-i Muhammed, Kemâl-i İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin râ bülend-i salavât*” deyip evvela mürşide giderek tası verir ve verirken “*Şehîkim Ya Hüseyin*” der. Mürşid ile bil-cümle canlar da o yolla cevap verirler. Ondan sonra bu minval üzere orada bulunanların hepsine içirir. Fakat bu tasta ki şerbet nedir? Hakikaten şarap, yani rakı mıdır? Yoksa su mudur? Acaba böyle besmeleli bir rakı nasıl olabilir?

Bu merâsimin bitimine doğru mürşidin çektiği gülbank-ı kebir de: “*Horasan pîrlerinden, Rum abdallarından, Türkistan kalenderlerinden, Arabistan meşâyihinden, Hindistan Hâksarlarından, ebrâr tâifesinden, mürşid-i kâmil Hâce Ahmed Yesevîden Ma'rûf-ı Kerhîden, Cüneyd-i Bağdâdîden Şiblîden Hallâc-ı Mansûr'dan, Muhyiddîn-i Arabîden, Şehâbüddîn-i Sühreverdîden, Evhadüddîn-i Kirmânîden, Fahreddîn-i Irakîden, Şems-i Tebrîzîden, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmîden, Seyyid Nesîmîden Şah Nîmet Velîden, Fazl-ı Naîmîden.*” himmet ister. Bu zâtlardan hangisi rakıya müsaade edebilir?

Dem ne demektir?, Bektâşî nefeslerinde sürekli tekrarlanan dem şâyet “*ıçkı*” ise yaradılış anında Âdem Aleyhisselâma nefh olunan, Nefes-i Rahmânî'ye ne demeli?,

Bektâşilikte evrâd ve ezkâr yok denilmektedir. O halde “*Naat-ı Aliyyen*” duâlarına, gülbank, münâcât ve salavatlara ne isim verilecektir?.

Gençliğinde Bursa'da Süleyman Beybaba, Merdivenköyünde Mehmed Ali Dede baba, Eyüp Gümüşsuyu'nda mahalle imâmı Hâfız Baba, Edirnekapı haricinde Abdullâh Baba gibi kâmillerle sohbet ettiğini söyleyen Veled Çelebi bu ve benzerî soruları ayrıntılı olarak cevapladıktan sonra “*Gerek tarikat içinde kallaş ve kızılbaşlar, gerek başka ayyaşlar, tekkede rakılı, kadınlı meclisler kurup, içine biraz âyin ve erkân, menâkıb-ı hânedân, gülbank-ı dem ü devrân karıştırmakla maazallah müslümanca bir iş yapmış olmazlar. Onların yaptıkları genç müslümanların istediği gibi eğlenip, günahını bilerek, ağzını silecek, Cenâb-ı Hakkın afv-ü merhametine ilticâ eylemesine nisbetle çok nâmerdâne bir harekettir. Turûk-ı âliyye ve İslâmiyete karşı kancıkca*

ihânettir. Er olan Türk, günahı sevabı birbirine karıştırmaz. Evliyâul-lâh evlerinin, emaneti siyânetine sığınıp, hükümet-i siyâsetinden kaçıp, İslamın ve târikin pâk nâsiyesini telvîs eylemez. Hz. Muhammed'in hânedân-ı nübüvvetin mukaddes yoluna düşmanlar tarafından söz getirmez" diyerek o günkü durumu özetlemektedir.

Bu sorular sadece M. Ali Aynî'nin değil, son iki asrın sorularıdır. Cevapları da Veled Çelebî'nin verdiği gibi açıktır. Ancak devrân dönmüş, bilenler azalmış, cehalet artmıştır. Aynı dönemde Rûhullâh'ın (Rıfıkı Baba) *Bektâşî Nefesleri* (İst. 1340/1921)⁵⁷, Besim Atalay'ın *Bektâşîlik ve Edebiyatı* (1340/1921)⁵⁸, Ali Ulvî Baba'nın *Bektâşî Makâlâtı* (1341/1921)⁵⁹, Mehmed Seyfeddin b. Zülfikâr'ın *Bektâşî İlmihâli* (1343/1924)⁶⁰ basılmıştır.

Aleyhteki tefrîkalarından birisi de haftalık olarak neşredilen *Büyük Gazete*'nin 18 Eylül 1926 tarihinden itibaren yaklaşık yirmi sayı devam eden "*Bir Bektâşî Babasının Hâtırâtı: Bektâşî Tekkelerinde Senerce Neler Gördüm*" başlıklı, H. A. rumuzlu kişi tarafından kaleme alınan yazı dizisidir. Yazı dizisinin birçok yerinde, Bektâşîler eleştirilmiş, *kahraman Türklerin sırtına birer sülûk gibi yapışmış, tenbellik, fuhş ve rezâlet yuvalarından sayılmıştır*⁶¹.

Tekkelerin kapanmasından altı yıl sonra Ziver Bey adlı Bektâşî birisi *Yeni Gün* gazetesinde kırk tefrîka hâlinde (26 Ocak–8 Mart 1931) görüşlerini yayınlamıştır. Ona göre Cumhuriyetle birlikte Bektâşîliğin bütün hedefleri, amaçları gerçekleşmiş, artık Bektâşîliğe ihtiyaç kalmamıştır.

57 Özege, *Katalog*, I, nr. 1791.

58 Özege, *Katalog*, I, nr. 1797.

59 Özege, *a.g.e.*, I, nr. 1790.

60 Özege, *a.g.e.*, I, nr. 1789.

61 *Büyük Gazete*, nr. 10-30 Kânûn-ı Sâni 1926.

BEKTÂŞÎ SIRRI

Birinci formanın ikinci tab'ı

Tarîkat-ı Bektâşîye'nin tarîhi ve erkân ve âdâbı hakkında te-
dkikât ve ma'lûmât-ı mükemmeleyi hâvîdir.

Müellifi: A.Rif'at

Her hafta muntazaman neşr edilecektir.

İdarehanesi Bâb-ı âli caddesinde Asır Kütüphânesi

Dersaadet

Bekir Efendi matbaası-Vezirhân

II. Mukaddime

Bazı meseleler vardır ki; ezhân-ı umûmîyede en derin noktalara hükm eder. Tereddüt ateşleri orayı kemirir, tahrip eder. İnsan bütün kuvvet-i mücâhedesıyla onu anlamak, o tereddüt ateşini söndürmek için uğraşır, fakat muvaffak olamaz. Çünkü mücib-i tereddüt olan mesele hakkında efkâr-ı umûmîyeyi tatmin edecek hakîkî bir malûmât, doğru bir bilgi yoktur. Herkes onun hakkında aklının erebildiği kadar beyân-ı rey eder. Ve bu reyler enfâs-ı halâyık kadar, çünkü bir mesele hakkında herkesin fikri ve nazarı başka başkadır.

Nitekim bu gün esrârengiz bir cemiyet-i ahlâkiye olan “*Farmasonluk*” el-ân anlaşılamamış, esasına âdâp ve erkânına dâir kimse bir haber-i müfid verememiş ve bu tarikat-ı hafiye muammâ-yı ebediyet gibi meçhul, müphem kalmıştır. Yine Farmasonluğun ihtilâli, inkılâbı bir şekl-i siyâsîsi olan (Karbonari)⁶² yani kömürcüler cemiyet-i

62 Karbonârîlerin mühim icrâatlarından başlıcaları (Mazzini) denilen reisinin tahrîkiyle (Ursîni) tarafından üçüncü Napolyon’a (1858)’de icrâ edilen suikasttır ki yüz elli kişinin mahvıyla neticelenmiştir. İtalya krallığını ve ittihâdını tesis etmiştir. [Karbonari (Carbonari) cemiyeti geçen yüzyıl kendisinden çok bahsettirmiştir. Muhtelif romanlar konularında onu sahneye koymuşlardır. Tertip ve komploları iyi bilinmekle beraber menşeleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Karbonarizm’in atalarının oduncu, kömürcü gibi tamamiyle zararsız bir cemiyet olduğu zannedilmektedir. Bu orman masonlarının toplantı yeri tercihan açık hava olup, giriş merasimleri yapılır, işaret ve tanışma parolaları kullanılırdı. Napolyona karşı kurulan, Filadelfiyalılar veya Olempliler gizli cemiyetinin kurucusu meşhûr general Mallet’in arkadaşı olan Albay Oudet’in bu cemiyette bir rolü olduğu tesbit edilmekle beraber cemiyetin teşkilâtı bir esrar perdesine bürünmektedir. Oudet doktrinlerini yaymak için italyan karbonari cemiyetinin menşei olduğu tahmin edilen

hafiyesi İtalya'da o zaman hareket-i hafiye-i siyâsiyede bulunduğu halde esasî ve teşkilâtına dâir hiçbir fikr-i hakîkî hâsıl edilememiştir. Demek ki bazı şeyler insan için gizlidir. Beşerin nüfûz-u nazarı onların âmâkına işlemek halinden uzaktır. Ne mantık ne içtihad onu o ukdeyi halledebilir. Onun için tabîat esasına, ne de fevkalâdelik olan her hangi bir şey hakkında halkın fikri ve nazarı taaddüt eder. Herkes aklının genişliği, idrakinin kuvvetince söyler, içtihad eder. Öyleyse bunların hiçbirisi doğru olamaz. Çünkü hükümler taaddüt etmiştir. Hükümlerin taaddüdünde ise esasa dâir nazariyât çoğalır. "**Kutb**"a dâir söylenilen sözler gibi hiç birisi vicdân-ı umûmîyi tatmin edemez.

Her memlekette yukarıda beyân ettiğimiz turuk-ı hafîyye gibi birçok gizli meslekler vardır. Avrupa'da hemen umûmen farmasonluk, Hint'te (Sivâ evlatları) Rusya'da (Hiçyûn) meslek-i siyâsiyesi meydan almış ve erbâb-ı zekâ ve irfânı tamamıyla teshir etmiştir⁶³. Bunlara her ne sûretle olursa olsun dâhil olamayan, teşkilât-ı dâhi-

Jura kömürcülerine dayanmakta idi. Frankmasonlukla karbonari arasındaki münasebetler de esrarengizdir. **İtalyan Karbonari'leri** cemiyeti güney italya'ya Napoli krallığı zamanında Fransızlar tarafından sokulmuştur. **Fransız Karbonari'leri** Napoliden gelen iki Fransız genci aralarına beş Fransız arkadaşlarını da alarak yedi kişilik bir Karbonari locası kurmuşlar ve bütün Fransa'ya yayılmışlardı. Toplantılar ıssız yerlerde gece yapılıyordu. Bütün emirler fiilen yerine getiriliyordu. Cemiyet mensupları umumi yerlerde ihtiyaç hasıl olursa işaretlerle muhabere ediyorlardı. Cemiyete giren aday bütün monarşilere kin güdeceğine yumruğu ile yemin ediyordu. Yeni bir loca kurulacağı zaman kurucu büyük locanın iki üyesi yeni locanın ilk üyesini cemiyete kabul ederek o locanın reisi yapıyorlardı. 1822 de Fransa'da askerler, işçiler ve Öğrencilerden müteşekkil takriben 60.000 Karbonari üyesi vardı. Teşkilâtın başlıca gayesi monarşiyi kuvvetle yıkmaktı. Cemiyetin her mensubu bir tabanca ve 20 kurşun taşıyabilirdi. Cemiyetin reisi La Fâyettede idi. Diğer şefleri Manuel d'Ar-genson'da harekâta nezaret ediyorlardı.]

- 63 Farmasonluk memleketimizin sunûf-ı âdiyesi arasında lâ-ubâlî mezhep olanlara izâfe edilen kelimât-ı tahkîriyedendir. Halbuki (Farmasonuna rey) dahil olanların hürriyet-i mezhebiyesini kâfil bir tarîk-ı uhuvvet ve teâvünden başka bir şey değildir. Manuel de Frene Maçonnerie isimindeki kitapta etrafla beyân olunan teşkilât ve usûl u âdâbı bu tarîki ahlâkiyenin nasıl bir meslek olduğunu gösterir.

liye esası bağlılarını öğrenemeyen adamlar kendi içtihadlarına göre bir kaziyye tertîp ederek halkı inandırmak istemişler ve bu şâyîât-ı bî esâsiyeyi (müşâhedât ve tedkîkât-ı amîkayı) süsleriyle tezyin ederek güft ü gûlara, mücâdelât ve münâzarâta sebep olmuşlardır.

Bu gün memleketimizin hemen her şehrinde bir tekkesi ve binlerce müntesibi bulunan bir Tarîkat-ı Bektâşîyye var. Bunun hakkındaki tedkîkât-ı tarihiyye gösteriyor ki; Bektâşîlik, Osmanlı hükümetinin zuhûruyla başlamış, zamanımıza kadar teselsül ede gelmiştir. Esasında meknûz olan fevkalâdelik bir mecbûriyet-i asliyesi olan gizlilik herkesin nazarında büyümüş, dedikodulara, mücâdelelere sebep olmuş, fikirleri işgâl etmiş, esrârengiz olarak kalmıştır.

Meçhûl olanı araştırmak insan unsuruna tesir ettiğinden bazı erbâb-ı tetkîk ve tenkîd tarafından bir gizli tarîk hakkında esasa, âdâp ve erkâna dâir itirâzlar ve tahkikatları içeren bir takım eserler meydana konulmuştur ki, bunlar insanların kalplerinde derin ve müstesna noktaların hâkimi bulunan tereddütleri izâle etmekten ziyâde, bir hariki teşviş husûle getirmiş, velhâsıl bu mücâhedelere bu tedkîkât, vicdân-ı umûmîyi tatmin etmekten uzak kalmış, hiçbir semere hâsıl olamamıştır.

Nitekim pek eski bir risâle olup, turuk-u muhtelif-i sûfiyenin (Kalenderî, Mevlevî, Gülşenî, Halvetî, Bektâşî) gibi aksamını o zamanın ıstılahıyla tenkîd eden *Nurü'l-hüdâ* nâmındaki risâlenin⁶⁴ (Zikr u niyâzda başlar umûmen sertâşîler, Keç külâh Bektâşîler felâşîler) tarzındaki müzîfâne sözleri âdâb-ı münâzaradan tamamıyla uzak kalmıştır. Bizde kalem münâzaralarının en sonu insan mücâdelelerine hattâ çatışmaya kadar vardığı da ciddiyetten ayrılıp,

64 Ömer Efendi Karakaşzade (ö.1047/1637), *Nurü'l-hüdâ li-men ihteda*, [y.y. : y.y.], 1286/1870, (İstanbul: Tasvir-i Efkar Matbaası) 271 sh. Bu kitap aslında, Vâhidî'nin (XVI.yy) *Menâkıb-ı hâce-i cihân ve netîce-i cân* adında ve Rum Abdalları, Kalenderîler, Hayderîler, Câmiler, Bektâşîler, Şemsîler, Melâmîler gibi Bâtınî zümrelerin giyim-kuşamlarını, inanç ve geleneklerini anlatan eserdir. Karakaşzâde Ömer (ö.1637) bu eseri, müellifini zikretmeden yeniden kaleme almıştır. [Hazl]

münâzaramızın asabiyet ve ahvâl-i vicdâniyesini tahrik edecek tarzda münâzarayı ihtiyâr etmemizdir.

1290/1873 tarihinde ulemâyı asrdan olup 1309/1891 da vefat eden Harputlu Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-Esrâr Dâfiu'l-Eşrâr* nâmında bir kitap neşr eder. Nâmının büyüklüğü, eser sahibinin o zamanlar Matbûât-ı Osmâniye erkânından bazıları hakkındaki itirazât ve muvaffakiyeti, eserin az zaman içinde intişârını temin eder. Herkes merak içinde bu kitaptan birer tane edinir. Fakat, matlup olan Bektâşilik sırrı hallolunamadıktan başka ortaya bir de Câvidân ve Hurûfilik meselesi karışır. Herkesin fikri yanlışlar girdabına düşer. Eskiden araştırmamanın gâyesi sadece Bektâşilik iken şimdi mesele çatal kazık olur, çorbaya döner, Hoca Efendi merhûm, herkesin fikrini işgal eden bu meselenin hallini arzu etmiş, halka faydalı olur mülâhazasıyla bu kitabı yazmış, fakat yanılmış.

Çünkü tenkit yönünü Bektâşilikten ziyâde Bektâşilikle hiçbir münasebeti bulunmayan Hurûfilîğe atfetmiş, iki yüz sayfalık kitabı yalnız Hurûfilerle Hurûfilerin eserlerine bilhassa Câvidân ve emsâli telifâta hasrederek itirazât ve tenkidâtı onun üzerine yürütmüştür.

A. Hurûfilik ve Bektâşilik Arasındaki Fark

Bu gün gerek tarihî gerek tasavvufî araştırmalar gösteriyor ki Bektâşilik ile Hurûfilik birbirinden ayrı ayrı meslektir. Biri “Hâdî” diğeri “Mudill” ismine mazhardır.

Bektâşiliğin esasî Hacı Bektâş-ı Velî, Lokman Horasanî, Hoca Ahmed Yesevî vasıtalarıyla Bâyezîd-i Bestâmî’ye ondan da (tarîk-ı hafî) menbaî muhteremi olan Ebû Bekir Sıddık hazretlerine müntehî olur. Bektâşilikle tarîk-ı Nakşibendiliğin bir asıldan neşet ettiği, Hoca Ahmed Yesevî’den ayrılan iki şubenin birinden tarîk-ı Bektâşîyye’nin, diğerinden -ki Hâcegân nâmıyla anılır- Tarîk-ı Nakşibendi’nin zuhûr ettiği tebeyyün eder.

Hurûfluk ise Acemistan'ın Esterâbâd şehrinde zuhûr eden (Fazlullâh Naîm)⁶⁵ ismindeki adamın neşrettiği bir meslektir. Esası itibariyle ne şeriat-ı mutahharaya ne de şeriat-ı mutahharanın kalbi olan ilm-i tevhîde, ilm-i tasavvufa münasebeti vardır. Fazlullâh Hurûfî'nin bu sapık akîdesi iyice tedkik olunursa (fırak-ı dâlle) den İsmâiliyye, müşebbihe mezhepleriyle râbîta-i kavîyyesi bulunduğu anlaşılır.

Esas inancı Kur'ân-ı azîmüşşânı keyfe, mezhebe göre tevîl ederek muhkemât, müteşâbihât hakkında akla, fikre gelmeyecek derecede şahsî tevîller ve keyfî hükümler bulmaktır.

Bunlar zamanımızda yok olmuşlar, sâliklerine tesadüf edilmiyor. Yalnız eski eser kâbilinden ellerimizde birkaç kitapları kalmıştır. Onlarda *Câvidân-ı Kebîr*⁶⁶, Firişteoğlu Abdulmecid'in *İşknâme*'si⁶⁷, *Zerrenâme*, *İskendernâme*⁶⁸, *Fazîletnâme*, *Hakikatnâme*, *Risâle-i İstivâ* ve emsâli eserlerdir.

65 Fazlullâh Hurûfî hakkındaki tarihî araştırmalar gösteriyor ki; merkûm Esterâbâd'da akîde-i dalâletini neşrederken Timurlenk'in mahdumu olan Mîrân Şah onu katlettirerek lâşesini sokaklarda köpeklere yedirmiş, Hurûfliler Timurlenk'in oğluna bunun için Mîrân Şah yani yılanlar şahı derler. Fazl-ı Hurûfî'nin 896/1490 de vefat ettiği şu tarihten bellidir.

Refte ez tarih-ı hicret bûd zâl ve sâd u vâd
Kul kefâ billâhi yani fazl-u yezdân şod şehîd

66 *Câvidân-ı Kebîr*, Fazl-ı Hurûfî'ye aid bir kitaptır ki miftahsız anlaşılamaz. Lisân-ı Fârisî üzerine muharrer ve nüshası nâdirdir.

67 *İşknâme* 1288'de İstanbul'da basılmıştır. Türkçedir.

68 *Zerrenâme*, *İskendernâme*, *Fazîletnâme* adlı üç eser Ulûm-ı Şarkîyye Mektebi profesörlerinden Kalamen Hour tarafından 1909 senesi müsterkib külliyyâtı meyanında, Leiden'de "Reletifs â lâ sec te des Houroufis" nâm eserde basılmıştır. Bu eserde Hurûflilere dâir birçok malûmât var. Yalnız bu esere Edirne mebusu Rızâ Tevfik Bey tarafından Fransızca bir zeyl yazılmış, 452. Sayfasında, Olan Şeyh İbrahim Efendi hakkında yanlış bir mütâlaada bulunulmuş, deniyor ki: Olan Şeyh, Hurûflilerin en büyüklerindendir. Eserleri vardır. Zâhir-i Şerîata muhalif görünen bazı söz ve fiilleri beş dervişle beraber kendisinin idamına sebep olmuş ve meşhûr İbn Kemal fetvasıyla katledilmiştir. Rızâ Tevfik Beyefendi burada hata ediyorlar. Çünkü, İbn Kemal fetvasıyla ve beş dervişle katledilen Olan Şeyh İbrahim Efendi değil, İsmâil Maşukî Hazretleridir. İsmâil Maşukî on sekiz yaşında idam olundu.

Asya'da tavâif-i mülûkûn birbirine tahakküm ve tağallüp sevdasıyla icrâsından çekindikleri muhârebât arasında hükümetlerin çoğalmasa kadar mezhepler de arttı. Karâmita enkâzı, Ravâfiz eclâfı, İsmâiliyye ahlâfı arasından bir de Hurûfilik çıkıverdi. Sekizinci hicrî asırda zâten sapıtmaya müsait olan Esterâbât ve civarı ahalişi üzerine mühim tesirler icrâ etmiş, mühim roller oynâmış, Şiîliğin nüfûzu altında bulunan memâlik ahalişini de yavaş yavaş istila etmiştir. Hoca İshak Efendi'nin beyânına göre -güya-Fazlullâh Esterâbâd'ın (Aliyyü'l-Alâ) ismindeki halîfesi Anadolu da bulunan Hacı Bektaş babalarıyla dervişlerine esrâr-ı hurûfu ve Câvidânî talîm etmiştir.

Burada büyük bir hata var. Yukarıda demiştik ki: Bektâşîlik başka, Hurûfilik te başka bir mezheptir. Bektâşîlik, "et-turuku ilallâh bi adedi enfâsi'l-halâk" (Allaha ulaştıran tarikatlar mahlûkâtın sayısındadır) hadîs-i nebevîsi gereğince Envâr-ı Muhammediye'den feyz alan erbâb-ı tasavvufun bir tarîk-ı irfânî[si]dir. Bektâşîlik diğer tarikatlar gibi vusûl-i ilallâh'a hâdim bir meslek-i tasavvufîdir. Bektâşîler de erkânlarını, irfânlarını menbaî mukaddes-i Nebvîden, o melce-i vahdet u irfândan almışlardır. Onların fırka-i dâlle ve mudille olan Hurûfilerle münâsebetleri yoktur. Bu hükmümüz Bektâşî erkân ve âdâbı araştırılırsa meydana çıkar. Yani âdâb ve erkân-ı Bektâşîyye ile Hurûfî mesleğinin hiç bir râbitası yoktur.

Her mesleğin âdâp ve erkânı, esas inançları o mesleğin erbâbının eserlerinden anlaşılacağından Tarîkat-ı Bektâşîyye'nin ne gibi esaslar üzerine müesses olduğunu, ne gibi inançlar içerdiğini anlamak için ona dâir yazılan eserleri okumak elzemdir. Bu gün Tarîkat-ı Bektâşîyye müntesiplerinin en önemli eserleri hicrî sekizinci asırda yazıl-

Kendisi Tarîk-ı Bayrâmiye-i Melâmiye'dendi. 960/1552 tarihlerindedir. Olan şeyh dahi 1066/1655 tarihlerine doğru vefat etmiş, mükemmel divân sahibi, *Sohbetnâme* ismindeki eserin yazarı, Dil-i Dânâ nâmındaki uzun kasidenin nâzımıdır. Aksaray'da Olanlar Tekkesi'nde özel mezarı vardır. Böyle tarihî hatalarımız ehemmiyetsizdir ama tashih olunursa daha iyi olur zehâbındayız. [Tekke Menderes zamanındaki yol genişletme çalışmalarıdan nasibini alarak ortadan kalkmış, türbe ise nasılsa, Muradpaşa camii bahçesine nakledilmiştir.Haz.]

dığı zannolunan ve Hz. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin menâkıb ve ikrâmâtından bahs olunan *Velâyetnâme* nâm cesîm telif ile, tarîkatın en büyük erkânından ve ehl-i tasavvufun büyüklerinden Kaygusuz Velî hazretlerinin *Abdâlnâme*'si, Hz. Şâh-ı Velâyet efendimizin kelimât ve hutbelerini içeren *Hutbetü'l-Beyân* ve şehîd-i saîd Seyyid Nesîmî'nin *Divân-ı ârifânesi*, Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin enfâs-ı tayyibelerini muhtevî olan *Küçük Velâyetnâme* ve yakın zamanlarda irtihâl eden Saatçi Ali Dedebaba'nın *Risâle*'si, Tûrâbî Ali Dedebaba'nın *Divân'ı* vesâiredir. Bu kitaplar okunduktan sonra Bektâşîliğin sûret-i zâhiriyesi hakkında bir parça bilgi edinmek kâbilidir. Bu eserlerden her biri hikmet-i İslâmiyye, hikmet-i Nebeviyye, demek olan Vahdet-i Vücûd meslek-i mukaddesinin birer şâhı, birer müfessiridir.

Bu eserler tedkik olunursa görülür ki: Bektâşîlik ehl-i tasavvufun takip ettiği yoldan ayrı bir şey değildir. Zâten taassuba göre Vahdet-i Vücûdun ifrâtı nasıl ki, zendeka ve ilhâd sayılıyorsa, yani Hallâc-ı Mansûrlar, Muhyiddîn Arabîler, Seyyid Nesîmîler, Şeyh Bedreddîn Simâvîler nasıl ki muhâlif-i şer-i mübîn addolunup, her biri bir sûrette tazîb olunduysa Tarîkat-ı Bektâşîyye'ye olan hücûmlar da onlara olan hücûmların aynıdır.

Mansûr, menba-ı kalbinde hurûşân olan cezbe ile *Ene'l- Hak* dedi. Libâs-ı beşerden soyundu.

Seyyid İmâdüddîn Nesîmî:

“*Mansûr ene'l- Hak* söyledi

Haktır sözü Hak söyledi”

Diyerek Halep'te enfâs-ı mâdûdesine son vererek şehîd oldu⁶⁹.

Anka-i Muğrib'i, hatmü'l-evliyâ elkâb-ı mukaddesini bi hakkın ihrâz eden Şeyh Muhyiddîn Arabî hazretleri, vâris-i ekmel-i irfân-ı

69 Hallâc-ı Mansûr ile Seyyid Nesîmî'nin menâkıb ve kerâmâtını kibâr-ı ehlul-lâhtan Sarı Abdullâh Efendi Hazretlerinin *Semerât-ı Fuûd fî Mebde-i ve'l-Meâd* isimindeki eserinden mütâlaa etmeli.

Muhammedî, câmi-i cemî-i kemâlât-ı Ahmedî olduğu halde zâhir beyninde hâşâ küfür ile itham olunarak *Şeyhü'l-Ekfer* lakâbıyla tezlîl edilmek istenildi⁷⁰. *Vâridât-ı İlâhiyye* ismindeki mecelle-i nefisesiyle hikmet-i âliyenin nûr manasını ifhâm eden Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, Sîroz dârında âric-i semevât-ı bekâ oldu⁷¹.

Tarîk-ı Halvetiyye-i Mısriyye pîri, Şeyh Mısırî Niyâzî hazretleri, Vâni Efendi gibi erbâb-ı ağrâzın iğvâsiyle sürgün edildi. Hemen bütün ömrünü dâru'l-azaplarda geçirmeğe mahkum edildi⁷². [14]

Vahdet-i Vücûd aşkıyla, cezbe-i Rahmâniye ile sâlikân-ı irfânı irşâd eden Hamzavîler⁷³ birer sûretle perişan olarak kimi cellat satırı

-
- 70 Muhyiddin Arabî Hazretleri hakkında malûmât almak isteyenler Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî Hazretlerinin *Kitâbü'l-Hitâb* nâmındaki telifinin şüyûh-ı selâse babına müracaat etsinler. Şeyhin Türkçe'ye naklolan eserlerinden *Füsûsü'l-Hikem ve şerhi*, *Tuhfetü's-Sefere'si*, *Vasâyâ'sı* matbudur. Bin cilde yakın telifâtı vardır. [İbnü'l-Arabî'nin eserleri ile ilgili Ahmet Rıfka'nın verdiği bu rakam oldukça abartılıdır. Eser sayısı tahminen 550 civarındadır. Bunların da yaklaşık olarak 245'i günümüze ulaşabilmiştir. Haz.]
- 71 Şeyh Bedreddin Simâvî'nin, *Vâridât-ı İlâhiyye'si* Kütübhâne-i Umûmî'de mevcut olup Arabiyyü'l-ibâre ve Şeyh İlâhî'nin şerhiyle mevcuttur. Muharrir-i fakîr Türkçe tercümesini dest-i res olmuş isem de mütercimim kim olduğu bilinmemektedir. Ulemâ-yı asrımızdan bir zât-ı muhteremin Vâridât'ı tercüme ve şerh eylediği rivâyet olunduysa da kisve-i tab'a girmedikten görülemedi.
- 72 Niyâz-ı Mısırî'nin başlıca eserleri: *Mevâidü'l-En'âm [İrfân]*, *Devr-i Arşîyye*, *Vahdet-i Vücûd*, *Es'ile ve Ecvibe* risâleleri ile *Divân-ı eş'ârı* ve Yunus emre gazellerine şerhiyyâtı vesâire.
- 73 Tarîkat-ı Hamzaviyye, Bayrâmîler'den teselsül etmiş bir fırka-i hafîyye-i Melâmîyyedir ki; İsmâil Mâşûki-i şehîd, Ahmed Sarbân, Hamza Bâlî, Şârih-i Mesnevî Sarı Abdullâh Efendi, Şârih-i Füsûs-ı Bosnavî Abdullâh Efendi, İdris-i Muhtefî, Olanlar şeyhi İbrahim Efendi, Şeyh Keyvân, Keşfü'l-Gitâ kasidesi sahibi Sun'ullâh Gaybî gibi birçok eâzım-ı mutasavvıfa bu tarîkatın önde gelenlerindendir. Zuhûru, hicrî üçüncü asırdadır. Pîri Hamza Bâlî denilen zattır ki akvâl, ahvâl-i mutasavvıfânesi hilâf-ı şerîat sayılarak bâ fetvâ-yı şer'î Duyoğlu yokuşunda şehid edilmiştir. Türbeleri Sur haricinde Silivri-kapı ile Mevlevîhâne kapısı arasındaki kabristanda olup ashâb-ı hayrâtan Mehmed Paşa nâmında bir zat tarafından yaptırılmıştır. Hamzavîliğe dâir malûmât isteyenler Lâlizâde Abdalbâki Efendi'nin Menâkıb-ı Melâmîyye-i Bayrâmîyye risâlesine müracaat etsinler.

altında teslîm-i rûh etti, kimi menfâlara, mahbeslere doğru kelepçelerle yollandı.

İşte ‘Eşeddü’l-belâ...’⁷⁴ fehvâ-yı şerîfince bu zevât-ı mukaddese nasıl ki sû-i tefehhümât neticesi olarak her biri bir türlü kazalara, belalara, su-izanlara uğradılarsa Tarikat-ı Bektâşiyye ricâli de sergüzeştten sergüzeşte, mihnetten mihnete dûçar olarak âlemin her kahrına, her cevrine bir hedef, bir siper, (atalar taşı elbette dıraht-ı meyvedâr üzere) mantûkunca en ziyâde taarruza uğrayan bir fırka-i melâmet cevri u cefâ-yı devrin en müdhişlerine uğramışlar, mukadderât-ı ilâhiyyenin cilvelerine siper olmuşlardır. Şu mukaddimededen maksadımız okuyucuların Bektâşilikle Hurûfliği tefrik etmeleri lüzûmunu ihtar için olup bundan sonra pîr-i tarîkân tercüme-i hâliyle “Sır” nâmıyla umumun aklını işgal eden meselelere vesâire-i âdâb u erkân-ı tarîkata dâir mâlûmât-ı mücmeleyi beyân etmek isteriz.[15]

Yazık ümmü’l-kitâb aşk için yoktur yok

Tesellî bahş ehl-i hâl olur tabîr yoktur yok

B. Turuk-ı Aliyye ve Tarîkat-ı Bektâşiyye

Dinlerin sebep-i teşîsi, beşerin mâbûda karşı olan vezâif-i ubûdiyyet ve derece-i tâati tayîn ve bir gâye-i ahlâkı takip ederek fenalıklardan kaçıp iyiliklere tevessül eylemek, hayat nâmı altında geçirilen şu üç dört günlük rüyayı hasenât ile doldurmaktır. Başlangıçta hilkat-ı beşerde çıblak ve sefil olarak mağara köşelerinde vahşi bir ömür ile müfteres bir hayat ile çırpınan insanlar, bir peygamber ile mülâkî olmadıkları, bir yerden talim ve telkîn edilmedikleri halde bile kendilerinden yüksek cihâna hâkim bir kuvvetin varlığını idrak ve teferrüs etmişler, acılarına bir melce, ızdıraplarına bir penâh-ı sükûn olmak, duâlarını niyâzlarını ona ref’ etmek, kalplerinden taştan ihtiyâc-ı taabbüdünü onunla izâle etmek için bir taşı, bir tahta parçasını mabûd ittihâz etmişlerdir. Demek ki fikrû’l-vehiyye (efkâru

cibilliyey) dendir. Yani insan aklına sonradan ârız olan, telkîn olunan fikirlerden değildir.

Dinler iki kısma taksîm olunur. Bir kısmı Cenâb-ı Hak tarafından vahiy ve irfân mazharı olan nebilerin taraf-ı ilâhîden ahz ederek ümmetlerine tebliğ ettiği dinlerdir ki, bunlar birbirini nâsih, mensuh olarak gelmiş, dîn-i Musa eski şerîatları, dîn-i İsa, Musa şerîatını, dîn-i celîl-i Muhammedî ise bütün şerîatları nesh ederek pâyidâr olmuştur.

Dinlerin ikinci mısımı; Buda, Zerdüş, Mâni, Konfüçyüs gibi felsefecilerin kendi içtihatlarına göre tertîp ettikleri akîdenin hey'et-i mecmûası olan dinlerdir ki esas tabîatlarında bir hayır gâyesi, ahlâk gâyesi, varsa da mutlak hakîkatı telkîn eden bir esastan ayrıldıkları için merkezden ayrılmış sayılırlar.

Şerîat-ı ilâhiyeyi ashâb ve etbâına telkîn ederek Rahmânî emirleri tebliğ eden Nebiyy-i muhterem Efendimiz hazretleri zâhirî şerîatin kalbi ve manası olan esrâr-ı Kur'âniye ve envâr-ı Rahmâniyeyi kümmelîn ashâbına telkîn eylediler. Şurada bir istidrat yapmak lâzım değildi; "*Kellimü'n-nâse alâ kaderi ukûlihim/İnsanlarla anlayabileceği şekilde konuşun*" hikmet-i nebeviyesi nazar-ı dikkate alınırsa umûma mahsûs olan şerîat ile havâssa ait olan ilm-i hakîkat, ilm-i tevhîd meydana çıkar. Nebiyy-i muhterem efendimizin neşr ve talîm eyledikleri şerîat-ı Muhammediyye umûma ait idi. Halbuki lübb-i Kur'an, ser-i diyânet, rumûz-ı hakîkat cümleye talîm olunmayıp, ahass ashâba, ecille-i âlihe tefhîm olundu.

Havâssa mahsûs olması lâzım gelen ve uzun mücâhedelere, riyâzâtlara muhtaç bulunan bu tasavvuf yoluna gerçi birçok ashâb-ı güzîn intisâb etmişler ve hulefâ-yı râşidîn hazerâtı Hakîkat-ı Muhammediye'den feyz almışlarsa da zamanımıza kadar teselsül eden iki tarîkattır ki birincisi halîfe-i evvel Ebû Bekir Sıddık efendimizden teşe'ub eden (Tarîk-ı hafî), ikincisi vâris-i ulûm-u Nebvî cenâb-ı Aliyyü'l-Murtazâ hazretlerinden gelen (Tarîk-ı celî) dir. Tarîk-ı Celî ise Seyyidü't-tâife Cüneyd Bağdâdî hazretlerinden ayrılarak Kâdiriyye-

ye, Rifâiyye, Bedeviyye, Dessûkiyye, Şâziliyye, Sa'diyye, Mevleviyye⁷⁵, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Halvetiyye⁷⁶, Nurbahşiyye gibi birçok şûbelerle ayrılmıştır. Her tarîkatın pîri kendi mükâşefe ve sûret-i içtihadına göre bir tarîk-ı zikir ve tâat kabul edip o sûretle sâliklerini irşâda ve tarîk-ı hak ve hakikatı göz önüne sermişlerdir. Meselâ Kâdirîler devrân ile, Rifâîler ve Sa'dîler zikr-i Kıyâm ile, Mevlevîler ise Semâ ile, Halvetîler darb-ı esmâ ile âyin-i tarîkatı îfâ eylerler. Tarîk-ı celî ricâ-lince kat-ı menâzil ve merâtib mürşid tarafından talim olunan esmânın mütemadiyen zikriyle teslim ve tevvekkül-i kalb, şeyhe râbitaya mütevakkıftır. Sâlik esmâ-yı seb'anın ahvâl ve envârını müşâhede ve şeyhe bu müşâhedeleri hakkında kalbine gelen ve doğanı açıklamaya mecburdur. Esmâ-yı seb'a; Kelime-i tevhîd, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahrî esmâyı ilâhiyesidir ki nefsi emmâreden başlayarak son isimde nefs-i sâfiyeye ulaşmada mertebe-i kemâle erer. Artık sâlik bundan sonra ahlâk-ı ilâhiye ile tahalluk eder. Sıfât-ı rahmâniye ile ittisâf eyler. Seyr u sülûk herkesin kârı değildir. Onun için Tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye'nin önde gelenlerinden bir zât:

Güzel âşık cevrimizi çekemezsin demedim mi?

Bu bir rızâ lokmasıdır, yiyemezsin demedim mi?

nutkuyla tarîk-ı irfânın tasavvuf yolunun herkesin kârı olmayıp er kişi kârı olduğunu îmâ eylemiştir.[18]

Tarîk-ı hafî ise tarîk-ı celî gibi alenî zikri kabul etmeyerek kalbî zikri ve râbitayı esas âyin ve tarîk-ı seyr u sülûk olarak kabul eylemiştir⁷⁷.

75 Tarîk-ı aliyye-i Mevleviyye bir cihetten Ebu Bekir Sıddîk Hazretlerine mün-tehî olduğundan tarîk-ı hafî ile de kesb-i râbita eylemiştir.

76 Halvetiyye'nin şûbeleri: Rûşeniyye, Gülşeniyye, Şâbâniyye, Sünbûliyye, Ahmediyye, Mısıriyye, Uşşâkiyye, Sinâniyye, Raûfiyye, Cerrâhiyye, Ramazâniyye, Cihangiriyye, Bekriyye, Hayâtîyye, Nasûhiyye ve gayrihim.

77 Tarîk-ı aliyyenin böyle hafî ve celî nâmlarıyla iki kısma ayrılması Hz. Sıddîk (ra.)'a Nebiyyi zîşân tarafından gizlice Hira dağındaki mağarada talim olunması ve Hz. Aliyyü'l-Murtazâ efendimize cehren öğretilmesidir.

Tarîk-ı hafî iki kısma ayrılır. Birisi Tarîkat-ı Nakşibendiyye, diğeri Tarîkat-ı Bektâşîyedir. Tarîkat-ı aliyye-i Sıddîkiye Hz. Ebû Bekir Sıddîk (ra.)'dan Selmân-ı Fârisî'ye, ondan Kâsım ibn Ebû Bekir, ondan İmam Cafer-i Sâdık hazretlerine, ondan Şeyh Bâyezîd Bistâmî'ye, ondan Şeyh Ebû'l-Hasan Harakânî'ye, ondan Şeyh Ebû Ali Fâremedî'ye, ondan Hoca Yusuf Hemedânî'ye gelerek ikiye ayrılır. Bir kısmı Hoca Hâcegân Abdulhâlik Gücdüvânî vasıtasıyla altı silsilede Hoca Ahmed Bahâeddîn Nakşibendî'ye gelerek tarîkat-ı Nakşibendiyye'yi teşîs eder. Diğeri Hoca Ahmed Yesevî, Şeyh Lokman Horasânî vasıtasıyla pîr-i tarîkat Hacı Mehmed Bektâşî Velî el-Horasânî'ye mün-tehî olarak Tarîkat-ı Bektâşîye'yi meydana getirir⁷⁸.

Tarîkat-ı hafînin silsile-i mukaddesesinde İmam Cafer Sâdık hazretleri gibi on iki imâmdan bir zât-ı muhteremin bulunması sil-silenin Hz. Aliyyü'l-Murtazâ efendimizle muvâsalatı bulunduğunu gösterir. Birde tarîkat-ı Sıddîkiyede Selmân-ı Fârisî (ra.) hazretleri gibi (Selmânü minnâ...) ⁷⁹ hadîs-i nebevisiyle kadri tescil olunmuş, ehl-i beyt-i Mustafâ ta'dadine dâhil olunmuş, sahabenin ileri gelenle-rinden bir zât-ı şerîf bulunduğu da silsile-i şerîfe ile müsbet ve mü-berhendir.

İşte tarîk-ı aliyye-i Bektâşîyye îzah olunduğu şekilde Hz. Sıddîk-ı âzama (ra.) hem şâh-ı velâyete mün-tehî olarak iki cihetle menba-ı ulûm-ı kâinât Efendimiz hazretlerine iltisâk eder.[20]

78 Sonradan aldığım bir varakada silsile-i tarîkat-ı Bektâşîyye'nin Cenâb-ı Ali Efendimize mün-tehî olduğu beyân olunuyor. Ve bu beyânât kendilerine pek ziyâde teveccüh-i umûmî olan bir zâtın şehâdetiyle tespit ediliyor. Bu konu-daki mütâlâa ve araştırmamı istidrat kabilinden olarak ayrıca yazacağım.

79 "Selman Bendendir, ehl-i beytimdendir". İbnu Hişam, *Siretun-Nebeviyye*, Daru İhyait-Türasil-Arabi, Beyrut, 1971, III, 224; Hakim, Ebu Abdullâh (Nisaburi) *Müstedrek*, Matbaatul-İslamiye, Beyrut, II, 416.

C. Hacı Bektâş-ı Velî (ks.)

(Silsile-i nesebi, Mücâhedeleri, Menâkıbı, Kerâmetleri vefâtı)

İsmi Mehmed, mahlası Bektaş'tır. Horasan'ın meşhûr vilâyetlerinden Nişabur şehrinde sülâle-i tâhire-i Nebeviyeden Seyyid İbrahim es-Sânî nâm zât-ı şerîfin sulbünden ve yine Nişabur ulemâsından Şeyh Ahmed adıyla meşhûr bir kâmil "Hâtem" ismindeki kerîmesi rahminden 645/1247 hicrî senesinde tevellût etmiştir. Çocukluk zamanında zühd ü takvâ ile muttasıf olup, akranları arasında bir mertebe-i bülend ve muhterem ihtirâz eylemişlerdi.

Pederleri kendilerini talîm ve terbiye etmek muradında bulunup o zamanlar vilâyet-i Türkistan'ın şeyhülmeşâyihî Kutbü'l-aktâb Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin halife-i mümtâzı Şeyh Lokman Horasânî hazretlerine teslim edilir. Şeyh-i muhterem genç şâkirdini ilim talîmi kastıyla irşâd halkasına alarak herhangi ilmin başlangıcından soracak olsalar, sonundan haber verirler ve bu sûretle hakîkaten nasıl bir irfân-ı vâsia mazhar olduklarını gösterirlerdi. Rüşt yaşına erdiği sırada kendisinden harêkulade müşâhede olunmağa ve halk meydanında kerâmet ve menkıbeleri devrân etmeye başladı.

O sırada Hz. Pîr bir savmea da uzletî tercih ederek zikir u ibâdâta durmuş, vaktini buna hasretmişti ki tamam kırk yıl bu savmeadan dışarıya çıkmayıp, bu mücâhedât ve riyâzât ile, ilm-i hakikatla meşgûl oldular.

Hatta menâkıb-ı mufasssalasında yazar ki: riyâzâtan, efrâd-ı mücâhededen rûkû ve sücûda varırken mübarek başındaki dimâğ-ı âlîleri hareket eder ve bu cünbüşü herkes duyardı. Bu halde vaktini geçirirken pîr-i muhterem Hoca Ahmed Yesevî hazretleriyle karşılaşıp, feyz almış sonra mürşidinin işâretiyle Bedehşan civarında fî sebîlillâh cihad ve gazâ etmişlerdir. Cihad dönüşü yine şeyhinin işâretiyle Rum cânibine azîmetle emr olunmuş ve "Sulucakarahöyüğü sana yurt verdik" kelâm-ı mürşidâneleriyle Horasan'dan hareketle seyahati tercih etmişlerdir. Hz .Pîr önce Necef şehrini ziyâret etti. Orada vâris-i ulûm-ı Nebevî İmam Ali (kv.) hazretlerinin âstân-ı

mübareklerine yüz sürerek bir erbaîn çıkarmışlardır. Oradan Mekke-i Mükerrerme'ye azîmetle Beytullâh-ı Mukaddese'de üç sene mücâveret ve zıkr u ibadetle vaktini geçirdiler.

Sonra Medine-i Tâhire'ye gelerek merkad-i Rasûlüllah'ı (as.) ziyâret şerefiyle müşerref oldular. Ve orada da bir erbaîn çıkararak en-vâr-ı Muhammediye'den kesb-i feyz eylediler. Daha sonra Kudüs-i Şerif'te enbiyâ-ı yî izâm hazeratının mezarlarını ve makâm-ı Halî-lürrahmân'ı sonra Şam'daki makâmât-ı mukaddeseyi ziyâretle birer erbaîn dahi çıkardılar⁸⁰. Daha sonraları Halep'teki Camî-i Kebir'de, makâm-ı Hz. Davut (as.)ve Elbistan nahiyesindeki Ashâb-ı Kehf mağarasında birer erbaîn çıkararak bu sûretle riyâzet ve mücâhede-i tarîk hakkında isbât-ı ehliyet ve liyâkat eyleyerek şeyh-i muhterem Hoca Ahmed Yesevî'nin emir buyurdukları Suluca Karahöyük Nahiyesi'ne⁸¹ seccadesini sererek ikâmet ve irşadla meşgûl olmuştur. [23]

Hız. Pîr, Suluca Karahöyük'te irfânî sâliklerini irşâd ve tarîkat nurlarını neşretmekle meşgûl iken Saltanat-ı Osmâniye'nin ikinci padişahı Sultan Orhan hazretleri kendilerini ziyâret ve hayırlı duâlarını almaya gayret etmişler ve teşkîl ettikleri Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş gününde kendisini davet etmişti. Hatta yeniçeri ismini bile Hız. Pîr koymuş ve makâm-ı teberrükte hırkasının kolunu huzûruna getirilen Yeniçeri neferinin başı üzerine uzatmakla, yeniçerilerin baş-

80 Halvet tarîkatın usûlündendir. Hemen her tarîkatta vardır. Erbaîn tabiriyle yâd olunan kırk gün bir mahalde uzlet ederek zikre devamla ve hayvanâtta hiçbir şey yemeyerek ancak arpa ekmeği ve pekmez şerbetiyle oruç bozarak çile çıkarmaktır. Ekser tekkeler ve zâviyelerde bu misilli halvethâneler varsa da halvete girerek erbaîn çıkaranlar, riyâzat ve mücâhede edenler nâdirdir. Anadolu'nun ekser tekkelerinde el-ân bu usûl muhâfaza edilerek Çerkeş, Mudurnu, Kastamonu, Gerede civarındaki Halvetî müntesipleri mutlaka halvet çıkarmağa mecburdur.

81 Suluca Karahöyük el-ân Hacı Bektaş Nahiyesi nâmıyla malûmdur. Kırşehir sancak merkezine altı saat mesafede bulunan gâyet güzel bir nâhiyedir. Hacı Bektaş-ı Velî Hazretlerinin bir dergâhları burada olup türbeleri ve Pîr-i Sâni Balım Sultan Hazretlerinin merkadleri dahi buradadır. Dergâhın içinde âyin-i tarîkat icrâ olunan mahalden başka ekmek evi, mihmân evi, aş evi, nâmlarıyla birçok mebâni vardır. Dergâhın hücrelerinde birçok dervîşân ikâmet eder.

larındaki kalpakların arkasına kol şeklinde bir abâ parçası takmak -teberrüken- adet olmuştu.

Karaca Ahmed Sultan nâmındaki velînin aslana binip eline yılanı kamçı alarak Hz. Pîri ziyârete gittiği ve Hz. Pîr'in bir duvar üzerine binip yürüterek karşıladığı kerâmât-ı aliyelerinden biridir.

Bâhusus civar ahalisi o civarda orman ve ağacın bulunmadığından şikâyet ederek Hz. Pîr'den istiâne eylediklerinde arkalarındaki hırkayı Yakup kulunu savurduğunu ve o civarda az bir müddet içinde ağaçlar peydâ olarak halkın istifade ettiği ve dağa hâlâ "Hırka Dağı" dendiği de makâmât u velâyetinin en celi bürhânlarından. Yine bir çobana kat'ı merâtib ettirerek zaman içinde zaman, mekân içinde mekân göstermeleri ve "Sarı" ismindeki iddiacıya kuru ağaçtan meyve yetiştirmeleri, kendilerine suikast için yuvarlanan büyük bir kayayı işâret-i aliyeleriyle ikiye ayırdığı tevatüren sabittir ki, bu şekildedeki kerâmetler ve hârikaların böyle ilm-i zâhir ve bâtınıyle, irfân-ı ilâhî ile nûr-ı Muhammedî ile rûhları aydınlatmış, mücâhedât-ı hakperestâne de nice yıllar isbât-ı âsâr-ı ehliyet ederek vücûdunu vakf-ı ibâdet eylemiş bir zât-ı âli-i kadirten istiâd olunamayacağı ayandır⁸².

Menkıbe ve kerâmetlerinin ayrıntıları *Menâkıb-ı Hacı Bektaş* nâmındaki kitapta etrafiyla beyân olunduğundan burada tafsilinden sarf-ı nazar olundu. Mezkur kitap yazma ve pek kadim bir telif olup [25] nedreti ve fiyatı birçok fukarâ-yı dervîşânın mütâlaasına, istifâ-

82 Asrımızda görünen ki, teb'an tebdîl-i diyânet eden ve Avrupa'da günden güne çoğalan maddiyyûn gürûhuna takliden dinsiz olan zamanımızın bazı câhil gençleri bu satırları okurken kerâmet ve hârikulâde her şey gibi inkâr edecekleri istihfâf eyleyeceklerdir. Yirmi beş asır evvelki "Demokritos" nazariyesinin tebettül etmiş bir şekli olan son asırlar materyalistliği safsa-ta mesleğinden başka bir şey değildir. Tecrübe ile ispat olunamayan şeylere inanmayan maddîlerimize sorarız ki: acaba bu son asırda, bâ-husûs bu günlerde Türkiye'de intişâra başlayan celb-i ervâh (Spiritizm) hâdisâtı nedir? Ve niçin Avrupa'nın Amerika'nın en büyük ve mütefennin ulemâsı bu rûhî tecrübelerle inanıyorlar? Masaları oynatan, temessül eden, kemanları çalan kuvvet nedir?, bunlara cevap isterim. Eğer hakîm-i maddî tecrübeye bulunmak isterse gelsin, kendilerini iknâ edecek bir tecrübe-i rûhiyede bulunur, hakîkatı anlar.

desine mâni olduğundan yakında muharrir-i fakîrin âcizâne bir gayretiyle bir sûret-i nefisede neşr olunacaktır⁸³.

Hız. Pîr-i destgîr (ks.) bu sûretle izhâr-ı kerâmet ve irşâd-ı derişân ile meşgûl iken hicrî 738 (1337) tekkegâh-ı dünyadan uzletgâh-ı bekâyâ rihlet eylediler ki “Bektâşîyye” lafzı, harf-i ebcedle hesap olunursa irtihâl tarihleri çıkmış olur. Kabri şerîfleri Suluca Karahöyük, el-ân Hacı Bektaş nahiyesinde olup türbesi ziyâretgâh-ı enâm ve avâm ve havâssın makarrıdır.

Şakâyık-ı Nûmâniyye’de Hız. Pîr hakkında şu sözler yazılıdır: “As-hâb-ı kerâmât ve erbâb-ı velâyât ortasında vufûr-ı kerâmetle meşhûr ve mezkûr olup, havârik-ı âdâtı nâ-mâhsûr ve gayr-ı maksûrdur.

Mezar-ı şerîfi bilâd-ı Türkmân’da, belki cümle-i cihânda siyâzla meşhûr olup merci-i sığâr u kibârdır.[27]

“Şes Behme-i Âlem u Âfâk Resîdest”

“Kabr-i şerîfin üstünde bir kubbe-i vâlâ ve onun yanında bir zâviye-i semâ-sîmâ bina olunmuştur ki, mimârı akl dûr-endiş onun bedâyi-i sanatını derk eylemekten âciz ve kâsırdır” (Cilt: I, s. 44)

Şakâyık-ı Nûmâniye müellifi, tarîkatın esas inançları hakkında mütâlaada bulunmuşsa da bunlara verilecek cevaplar, kısm-ı mahsûsunda yazılacağından burada yazılmaktan kaçınıldı. Hız. Pîr-i destgîrin *Velâyetnâme* isminde bir telifi bulunduğ u mâlumdur.⁸⁴ Bu

83 İdrâkine muvaffak olduğumuz devr-i meşrûtiyette gasp olunan haklarımızı alarak ederek pençe-i zulûmden kurtulduk.[!] Her şeyde gösterdiğimiz teceddüdü, terakkiyi yalnız ihyâ-yı âsâr için kısıkanıyoruz. Avrupa’da âsâr-ı kadîme-i garbiyye ve şarkıyye tab olunurken, kütüphânelerimizde bile bulunması mümkün olmayan birçok telifâtı eslâfımız onların lisanlarına tercüme olunurken biz hala uzaktan seyirci gibi bakıyoruz. Muharrir-i âciz, ahîren Maârif Nâzır-ı Fâzıl, Emrullâh Efendi Hazretleri tarafından ihyâ-yı âsâr-ı eslâf için olan mühim teşebbüsü hayırların başlangıcı addediyorum.

84 [Hacı Bektaş Velâyetnâmesi, XX. yüzyılın başından beri Bektaşîlik araştırmalarına paralel olarak en başta dikkati çeken kaynak olmuş ve Georg Jakob’dan itibaren pek çok araştırmacı eser üzerinde çalışmıştır. Eserin menşur, manzum veya karışık olmak üzere üç tip nüshası vardır. Türkiye Diyânet

telifin Kütüphâne-i Umûmî'de kütübü't-tasavvufun 646 numarasında mevcut bir aslı pek eski ve gâyet büyük bir yazı ile muharrer olup, en başında bir dava şهادeti için verilen şerhiyattan 750 (1349) tarihinde yazıldığı anlaşılır. Hz. Pîr'in mübarek nefeslerinden birer parça okuyucularımıza nakledelim.

D. Makâlât'tan Bir Pasaj

el-Bâbu's-sâlis fi Beyânî't-Tarîka⁸⁵

Azîz-i men, on makâm dahî tarîkattedir. Ol makâm el tutup, tevbe kılmaktır. Kavlühû teâlâ (Ve'tasîmû...) ⁸⁶ ve kavlühû teâlâ (yâ eyyühellezîne âmenû tûbû...) ⁸⁷ pes kul yaramaz halden dönse, tövbe veren

Vakfı İslâm Ansiklopedisinde *Velâyetnâme* ile ilgili maddede, hangi tipin ilk yazılışın ürünü olduğu veya her birinin değişik yazılışları mı temsil ettiği, ayrıca yazarı ve telif tarihi gibi konular henüz aydınlığa kavuşmadığı belirtilir. Eric Gross'tan Bedri Noyan'a kadar eserin bütün nasirleri ve Bektaşîlik üzerine çalışan araştırmacılar, mensur ve manzum nüshaların yazarı olarak ayrı ayrı Süflî Dervîş mahlası ile bilinen Mûsâ b. Ali'yi ve XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarında yaşamış olan Firdevsî-i Tavîl'i (Uzun Firdevsî) kabul etmişlerdir. Bazı araştırmacılar da her iki tip vilâyetnâmenin yazarının Uzun Firdevsî olduğu üzerinde birleşmiştir. Nitekim nüshaların karşılaştırılması da bu görüşü teyit etmektedir. Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nin yazılış tarihi konusunda çeşitli tahminler yürütülmekle birlikte eserin muhtevasına bakıldığı zaman Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1481-1501 arasında yazılmış olabileceği şeklindeki tahmini büyük ölçüde geçerlilik kazanmaktadır. Nitekim bazı parçaların muhtevası, bahsedilen veya atıfta bulunulan birtakım olaylar, çeşitli yer isimleri ve ayrıca birçok nüshada II. Bayezid'den yaşayan bir hükümdar olarak söz edilmesi Gölpınarlı'nın haklılığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Bu eserde Ahmed Yesevî'ye ait kısımlar Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nden daha geniştir. Ayrıca Hacı Bektaş'ın halifelerinden söz eden metinde Hacım Sultanla ilgili bölümün Hacım Sultan Vilâyetnâmesi'nden özetlendiği anlaşılmaktadır.] Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî: *Vilâyet-nâme* (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1958.

85 Telifin imlâsını aynen muhafaza ediyorum şimdiki imlâ ulemâsı o zamanın tarz-ı imlâsını görsünler.

86 "Allah'ın ipine sımsıkı sarılınsız" Maide 3/103.

87 "Çok samimi bir dönüşle Allah'a tövbe ediniz" Tahrîm 66/8.

Allah'tır. Kavlühû teâlâ (sümme tâbe)⁸⁸ Ey mü'minler tevbe şöyle kılın, kim menfâat gele, zirâ tövbe pişmanlıktır. Pişmanlığın aslı budur kim yetmiş (yıllık) günah bir özre satılır. Tevekkülle özüre pişe dutun ki, hatalarınızı af ede. Yüzünüz taze (ak) ola, özür dilemek sizden, kabul kılmak Allah'tan.

Aziz-i men, akıl dört türlüdür. Evvelâ Ay nûrundan, ikincisi Gün nûrundan, üçüncüsü Sidretü'l-müntehâ nûrundan, dördüncüsü Arş nûrundan. Pes anınçün sûret içinde akl sultandır. Ve gönül içinde rahattır. Ve dahî Adem'e (as.) bunca nûr ve bunca kerâmet ve bunca hil'ati kim verdi?. Mecmûusu akl-ı berekâtındandı. Pes imdi her kimin gönlünde akıl olsa fe febihâ ve illâ yoksa kendiye dahî hayr yok. Haberde şöyle gelmiştir kim, Tanrı Teâlâ üç karanlığı üç nesneyle aydın kıldı.

Pes imdi akıl aya benzer ve ilim ayyıldıza benzer ve maarifet güneşe benzer. Ammâ ay ve gün doğar, dolanır ve ilim okunur, her zaman hatırdan kalmaz. İllâ maarifet her kimin gönlünde olsa tâhaddî olup, sine gerince hatırdan gitmez. Belki hem sende dahi fâidesi ola:

Yeryüzü ettim tenim, akar sular kanım benim

Tahkîk burcunda doğar, uyanmaz benim gönlüm

Sultân Sâdeddîn buyurdu.

Güneş günde bin bir defa doğar ve kalan burçlar mahrum kalır. Ve akıllı gönüllerde üç yüz atmış altı burç vardır. Maarifet cümlesinin üzerine müvekkeldir. Erer yeter herkes bir burca mahrum kalmaz, her çend günde gökte doğar dolanır ve yere dokunur.

Amma maarifet kim gönüldedir. Nûru arştan yukardadır⁸⁹. Velâ-yetnâme'nin intihâsı şöyledir:

88 "Onların bu pişmanlıkları üzerine) tövbe etmeleri için Allâh onlara teveccüh buyurdu". Tevbe 9/118.

89 Güneş günde bin bir defa doğar. Ve kalan burçlar mahrum kalır. Ve akıllı gönüllerde üç yüz atmış altı burç vardır. Maarifet cümlesinin üzerine müvekkeldir. Erişir, yetişir her vâkit bir burcu mahrum bırakmaz. Her hangi

Bâkî mübârek kelâm ve hayırlı sözlere Kur'an tefsirinde ve Ha-dîs-i Nebevî de ve *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da bilip okuyasız.

E. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tarikat Silsilesi

Hız. Pîr (ks.) Efendimiz sülâle-i nesepleri aşıağıda beyân olunur.

Hız. Aliyyü'l-Murtazâ (kerremellâhu veçheh)

Hız. İmam Hüseyin (ra.)

Hız. İmam Zeynelâbidîn (ra.)

Hız. İmam Muhammed Bâkır (ra.)

Hız. İmam Cafer Sâdık (ra.)

Hız. Mûsâ Kâzım (ra.)

Seyyid İbrahim el-Mükerreme'l- Mücâb İbn İmam Mûsâ Kâzım

Seyyid Hasan İbn İbrahim Mükerrem Mücâb

Seyyid Muhammed İbn Seyyid Hasan

Seyyid İbrahim İbn Seyyid İmam Mehdi

Seyyid Hasan İbn Seyyid İbrahim

Seyyid İbrahim İbn Seyyid Hasan [31]

Seyyid Muhammed İbn Seyyid İbrahim

Seyyid İshâk İbn Seyyid Muhammed

Seyyid Mûsâ İbn Seyyid İshâk

Seyyid İbrahim Sâni İbn Seyyid Mûsâ

Seyyid Muhammed şehir Hacı Bektâş-ı Velî İbn Seyyid İbrahim

İşte Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri beyân olunan silsilede gösterildiği üzere on yedi vasita ile Hz. Fahrü'l-kâinât Efendimize müntehî olur.

Ceddi ekberleri Seyyid İbrahim Mükerrerem Mücâb İmâm Mûsâ Kâzım hazretlerinin mahdumları ve İmâm Ali Rızâ efendimizin biraderleri olup, otuz yediye bâliğ olan kardeşi arasında irfân-ı sûrî ve mâneviye ile mümtâz ve meşhûr idi. Seyyid İbrahim Mücâb ziyâret maksadıyla türbe-i cenâb-ı İmâm Hüseyin'e giderek ziyâret esnasında "Yâ Ebetâ" diye vâki olan nidâlarına mukâbil Cenâb-ı Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ merkadinden "Yâ Veledî" diye nidâ geldiği meşhûr ve mütevâtirdir.[32]

F. İstitrâd: Silsilelerin Değerlendirmesi⁹⁰

Hz. Pîrin silsilesi bast u beyân olunurken kendilerinin Tarîkat-ı Hafîyye-i Sıddîkiye'ye mensûb olduğu, fakat bu silsilenin bir yönünün de İmâm Ali (kv.) hazretlerine ulaştığı yazılmıştı.

Sonradan bazı zevât-ı kirâmdan bu meselenin tashîhi için birçok mektuplar aldım. Kendilerine pek ziyâde hürmet-i gıyabıyyem bulunan bir seyyid-i fâzılın bu husustaki telkînâtı meselenin rengini büsbütün değiştirmeye sebep oldu.

Meşâyih-i Nakşibendiye'den, Üsküdarlı Hüseyin Hüsnü Efendi hazretleri lütf ettikleri tahrîrâtta Hacı Bektâş-ı Velî'nin silsile-i nesebi beyân ederek Ebû'l-Hasan Harakânî hazretlerine gelince; (müşârun-ileyh de min ciheti'z-zâhir yed-i sahîh ile Mevlânâ Muhammed Muzafferüddîn et-Tûsî hazretlerinden ahz-ı nisbet-i tarîkat etmişlerdir ki (Muhammed Arabî) Seyyid Muhammed Mağribî vasıtasıyla sultânul-Ârifîn Ebî Yezîd Tayfûr İsa Bistâmî (ks.) hazretlerine mutasıl olur ki, Cenâb-ı İmâm-ı hümmâm Cafer Sâdık (ra.) efendimize, ondan dahî Muhammed Bâkır Ali Zeyne'l-Âbidîn hazretleri vasıta-

90 İstitrâd, Silsile-i Tarîkat-ı Bektâşîyye hakkında bazı zevâtın gönderdikleri mütâlaa-i vesâik-i târihiyyeye binâen ilaveye mecbur oldum.

sıyla Silsile-i Zeheb-i Tarîkat⁹¹ nâmıyla hazreti Hüseyinî'l-Müctebâ, Aliyyü'l-Murtazâ vasıtasıyla seyyid-i âlem efendimize müntehî olur) diyorlar. Ve bizi tarikat erbâbı arasındaki pek ziyâde makbûl ve müteber sayılan *Behcet-i Sülûk* nâmındaki kitabı bastırarak tatmin ediyorlar. Ve Hz. Pîr-i Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Şeyh Ali Erdebilî ile sohbet buyurdıklarını da yazıyorlar ki, şeyh-i müşârun-ileyh, *Süh-reverdiyye Tarîkatı* ricâlinden olup Hacı Bayram Velî hazretlerinin silsilesi Şeyh Ali Erdebilî'ye ulaşır. Bu malûmât gösteriyor ki; Hz. Pîrin silsilesi Hz. Aliyyü'l-Murtazâ Efendimize ulaştığı gibi tarikat cihetiyle de yine bâb-ı ulûm-ı Nebvî'ye merbûttur.

Yine muhibbân-ı tarikat-ı aliyeden Nâilî Efendi Hazretlerinin Bursâdan gönderdikleri mektupta bu silsile-i tarikat bahsi açıklanırken: “Hoca Yusuf Hemedânî, Şeyh Ebû Ali Fârmedî'nin halîfesi olup, Yusuf Hemedânî'nin dahî iki halife-i nâmdârının biri Hoca Ahmed Yesevî diğeri Abdulhâlık Gücdüvânî idi.[34] Hoca Ahmed Yesevî'nin halîfeleri de Lokman Horasânî ve Hacı Bektâş-ı Velî. Ve Abdulhâlık Gücdüvânî dahî Nakşibendiye'nin reis-i rüesâsı olduğu gibi müşârun-ileyh Ali Fârmedî, Ebû'l-Hasan Harakânî ve Bâyezîd Bistâmî vasıtasından başka özel nisbeti olan Ebû'l-Kâsım Gürgânî'den Cüneyd Bağdâdî'ye vâsıl olduğuna nazaran Tarîk-ı Nakşibendiye'nin de yine Cenâb-ı Haydar Kerrâr Efendimize müntehî olduğu vâreste-i irtiyâb bulunmuş ve her halde umûmen tarîkatin imâm-ı müşârun-ileyhe merbût olduğunu ulemâ-yı hakîkattan ve Bayrâmiyye ricâlinden Sarı Abdullâh Efendi *Semeratü'l-Fuâd*'ında beyân buyurmuştur” diyerek yukarıda yazılan mektubunu teyit ediyorlar ki, *Semeratü'l-Fuâd* gibi ehl-i tarikat yanında kesin delillerden sayılan mükemmel bir esere bu şekilde dayandırmaları teşekkürü gerektirir.

Nâil Efendi mektuplarının sonuna doğru:

91 Silsile-i zeheb Hz. Aliyyü'l-murtazâ (kv.) Efendimizden itibaren imâm Muhammed Mehdî'ye kadar gelen silsiledir ki eimme-i isnâ aşer nâmıyla yâd olunurlar, ashâb-ı siyâdetin mercii, menbâi bu silsile olduğu gibi erbâb-ı tarîkatin dahî melâz-ı hakîkati bunlardır.

“Ahmed Yesevî'nin vefat tarihî çeşitli şekillerde yazılmıştır. 590'dan 650 (1252) tarihine kadar gösterilmiştir. Hz. Pîrin doğum tarihî de sayılamayacak kadar ihtilafa uğrayarak nihâyet 640 (1242) tarihlerinde ittifak hâsıl olmuş olduğuna bakılınca, bu halde Hz. Pîr on yedi yaşında Ahmed Yesevî'yi görmüş ve karşılaşmış demek olur”.

Bu ise maksadı temin edemeyeceği halbuki mülâkat ve bey'atin emr-i muhakkak olduğu cihetle tarihteki isabetsizlik ve uyuşmazlık Ahmed Yesevî'nin vefat tarihinin esas bir temel üzerine zabt olunmasından münbais olacağı derkâr ise de rihlet tarihine dâir sûret-i âhirle sâir malûmâtı elde edemedim. Bu takdirde Ahmed Yesevî'nin vefatı 660 (1261) tarihine yakın bir zamanda olması lâzım gelir” diyerek bizi hakîkaten ikaz etmişlerdir ki, bu meseleye dâir mütâlaatımızı beyân etmekten çekinmedik.

Tarîkat erbâbının görüşüne göre nisbetin sahîh olması şart ve sâlikin bir yed-i sahîh tutması elzemdir. Nisbetin sahîh olması da mürşidin silsile-i nisbetin bilâ ârizâ ve kemâl-i pîrân-ı tarîkat hazerâtına müntehî olmasına vâbestedir.

Fakat yine erbâb-ı tarîkce kabul olunmuştur ki; rûhâniyet-i evliyâ sayesinde nokta-i kemâle vusûl-i müyesserdir. Ve bazı evliyâ, bazı kümmelinin rûhâniyyet-i aliyelerinden ahz-i füyûzât eylemişlerdir. Nitekim Hz. Veysel Karanî (ra.) Efendimiz rûhâniyet-i mukaddese-i Nebeviye'den feyz almış ve kemâl ederek mertebe-i kümmeliyete o sayede [36] ve o vasıta ile nâil olmuşlardır ki; böyle rûhâniyetten ahz-i tarîkat edip seyr-i sülûk etvârını ikmâl eden zevâtın mensup olduğu tarîkata “Üveysiyye” dendiği manzûr ve mesmû oldu. Hatta *Mir'âtü'l-Mekâsîd* da;

“Bunların ekserisi bâtin cihetinden mürebbidirler. Nitekim Kâsım ibn Muhammed İbn Ebû Bekrî's-Sıddık hazretlerinin âlem-i vücûda gelmeleri Selmân-ı Fârisî (ra.) hazretlerinin âlem-i ukbâya taşınmalarından ve Cafer-i Sâdık (ra.) hazretlerinin âlem-i vücûda gelmeleri müşârun-ileyh Kâsım İbn Muhammed İbn Ebî Bekrî's-Sıddık hazretlerinin âlem-i ukbâya irtihâllerinden ve Bâyezîd Bistâmî (ks.) eş-Şâmî hazretlerinin âlem-i vücûda gelmesi Cafer-i

Sâdık hazretlerinin intikâllerinden sonra iken cümlesinin yekdiğerine olan nisbet-i irâdetleri bâtın cihetindendir. Hatta Bâyezîd-i Bistâmî (ks.) hazretleri çok meşâyih-i kirâma yetişmiş ve hizmet edip feyz-i yâb olmuşlardır. Böyle uluvvü kadr-i ızâm hali varken ve tarîkatta rütbe-i intihâya varmışken, Cafer-i Sâdık hazretlerinin irtihâlinden sonra imâm müşârun-ileyh hazretlerinin evinde saka olup, çok zaman su getirmek hizmetinde bulunmakla imâm hazretlerinin rûhâniyetlerinden çok feyze nâil olmuşlardır. Silsile-i Nakşiye ve Bektâşiye vasıta-bend-i tarîk Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri olmakla tomarlarda (an rûhâniyet-i İmam Cafer Sâdık) diyerek yazılmıştır.” diye mestûr olduğuna göre rûhâniyet cihetinden daha gâlip olduğu anlaşılır. Yalnız bunda düşünülecek nokta silsile-i tarîkatta esası oluşturan Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin irtihâl tarihleri doğru yazılmamıştır. Yoksa Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin rûhâniyetinden feyz almıştır.

Mirâtü'l-Mekâsîd vefat tarihini iyice kayd olunması cihetine kuvvet vererek Tomar ve Menâkıb'da Hz. Pîrin Hoca Ahmed Yesevî ile mülâkî olup ahz-ı bey'at ve hilâfet ettiklerini ve tarih-i rihletinin 650 (1252) tarihinden sonra olması lâzım geleceğini mamafih zümre-i hâcegânı irâdât-ı bâtın cihetinden mürebbî olduklarından hangi cihetten olursa Hacı Bektaş hazretlerinin Ahmed Yesevî hazretlerine olan insabları derece-i sübûta vâsıl olur sözleriyle meseleyi mühimce bırakırlar. Elde mükemmel tarihî vesîkalar olmadığı ve tomâr-ı hilafette bu cihet pek şüpheli bir halde yazıldığından her iki cihette muvâfık-ı akl olduğu cihetle burası erbâb-ı kemâlin muhâkeme-i muhteremelerine terk olundu.

Şu istitradımızdan çıkan netice tarihî vesîkalar bilcümle turukun Hz. Haydar-ı Kerrâr ile râbitası olduğunu gösteriyor. Şu kadar var ki tarîk-i hafî zâhir yönden ilk halîfe Ebû Bekir Sıddîk hazretlerine merbûttur. Altın silsile ile de Hz. Haydar-ı Kerrâr'a ulaşır.

G. Enfâs

Tarîkat-ı aliyye-i Bektâşîyye ricâlinden birçok zevâtın Şiir ve edebiyatta olan iktidar ve maharetlerini anlamak için mutasavvifâne ve dervişâne gazellerini okumak lâzımdır. Çoğu ricâl-i Bektâşîyenin divânları gayr-ı müretteb bulunduğundan ve kisve-i taba girmemiş risâlemizin her formasında birer gazel bulunduracağız.

Nefes-i Pîr Sultan (ks.)

Uyur idik uyardılar, diriye saydılar bizi

Koyun olduk ses anladık, sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik, kınarayı mesken tuttuk.

Dizar defterine, yittik şükür hoş gördüler bizi,

Hâlimizi hâl eyledik, yolumuzu yol eyledik

Her çiçekten bâl eyledik, arıya saydılar bizi,

Hak defterine yazıldık, pîr divânına dizildik,

Bal olduk şerbet-i ezelden, doluya saydılar bizi

Pîr sultanım Haydar şunda, çok kerâmet var insanda

O cihânda, bu cihânda, Ali'ye saydılar bizi [39]

H. Zâhir ve Bâtın

(Şeriat ve Tarîkat: tarîkat, esas-ı tasavvuf -Vahdet-i vücûd mesleği)

Tarîkat-ı aliyeye mensup olan zevât-ı kirâm bilirler ki; sülûkün başında bulunan en küçük bir dervişten tutunuz da sonuna yaklaşmış sayılan asrımız dervişleri lisânında zâhir ve bâtın sözleri dolaıyor.

Hatta birtakımları bu hususta pek ileriye vararak kendi fikirlerine göre muhaliflerini techîl ve tahkîre kadar varıyor, “adam bırak şu

âdemi! O zâhir ehlidir” sözleriyle zâhire müntesip olmayı hoş görmüyor⁹².

Şimdi biz de şu zâhir ve bâtın sözlerinin hakikî manasını öğrenmeye çalışalım.

Yukarıda demiştik ki: Şerîat umûma mahsûstur. Umum için indirilmiştir. Ondan bir fert ayıramaz.

Şerîat kim sarây-ı kibriyâdır,

Muhakkak yapıdır, muhkem binâdir

Onun bir taşını her kim koparsa

Yerine başını koymak revâdır.

İslâm nâmı altında yaşayan fert, ahkâm-ı şerîata itaat ve inkiyâda, emirlerini hakkıyla icrâyâ ve nehiylerden kaçınmaya mecbûrdur ve mecbûriyet bir mecbûriyet-i katiyedir.

Şerîatın emirlerine inkiyâd etmeyenler, hangi sınıfa mensup olursa olsun-merdûtdur. Hak divânında bir pâyeye mazhar olamaz.

Fakat Nebiyy-i Muhterem Efendimiz Hazretleri ilm-i ilâhiye ki – ser Kur’ân-ı azîmüştür- ancak ahass ashâbından bir cüz’üne talim ve tefhîm eylemişlerdir. Fahri âlem Efendimiz hazretlerinin ilm-i ledün’ü böyle az bir kimseye talim etmelerinin sebepleri, bu âlem-i tevhîd gâyet ince bir yoldur. O yolda yürümek riyâzet ve mücâhede yolunda menzilleri geçerek didâr-ı hakikîye vâsıl olmak, hakikat-ı mutlakayı bilmek her yiğidin kârı değildir. Bu ilim, ilm-i ledün kalb-i pâk, nazar-ı hakikî, akl u meâd ehline mahsûstur. Gıll-ı gıştan âzâde olamayan erbâb-ı kesret güzellerinden perde-i hûd-perestiyi kaldıramayan, şirk ve cehâlet çapaklarını söylemeyen, gaflet uykusun-

92 Zâhir u bâtın davası güdenler hala görüldükte, gaflette kalan fırkadandır. Ehl-i kemâl her şeyi mezâhir-i ilâhiye den bilip dava-yı enâniyet ve izhâr hodperesti eylemez. Sizlerin ve bizlerin bâhusus igrâza müstenid şahsiyyet-i menfûre, gâfiller ve hodperestler iştir. Tasavvufun “terk-i ağız” olması ve tarik-ı hak ve hakikatta itiraz ve inat mangırının kalp akça gibi kabul olması mâlûm olduğundan uzun söze hâcet kalmadı.

dakiler ilm-i ledün'den bir şem'eye bile nâil olamaz. Hatta ekâbir-i tarikten Kaygusuz Abdal (ks.) Hazretleri meşhûr olan risâlelerinde diyorlar ki:

“Pes imdi bu ilmi gönlü gözü açıklar bilir ki, ne demektir. Zira akl-ı meâş yalnız zâhir mimarlığın bilir. Bâtın ilminden haberi yoktur. Eğer maarifetullâhtan bin söz işitirse gönlüne bir zerre nesne eser etmez. Ta mekr kendini kâmiller ve ehl-i diller sohbetine lâayk ede. Tâki bu âlemden haberdâr olup, bilmediği ve işitmediği mertebeyi bile ve anlaya. Pes imdi bir saat, dâna ve ârif sohbetine girip mest olmak, bin yıl kendi başına ibadet ve riyâzet kılmaktan yeğdir. Kavlühû teâlâ “*ve inne yevmen inde rabbike...*”⁹³ mümkün değildir. Bir kimse dâna ve ârif sohbetine girmeden murad ve maksuda varamaz, amma çoklar dahi girdiler bir nesne fâide edemediler. Ya can, ya gönülden tâlib değil, yahut mukallitliği ziyâde ede. Tâ ona taklîd-i azîm hicaptır. Mertler geçer, nâ-murâdlar geçemez ve bu ilmi nâdanlar bilmez, zira akl-ı meâdî yok kim anlaya. Böyle haber-hod işittiği yok sergerdân kalır. Ve ârif gibi bir üstadı yok, kim anlata, bu kez gönlü buğz ve melâl ile doldu. Nâcâr kalıp, eder ki bunların sözü küfürdür. Az iken bunları kırmak gerek diye çalışıyor. Amma ol hal-kın ebteri öyle sanır kim kırmak ile hak leşkeri tükenir. Anlara kim hak muayyen ola mahlûk ne çare edebilir”. Kaygusuz Velî Hazretleri akl-ı meâd, akl-ı rahmânî ile vüsûl-i maarifet mümkün olduğunu bu sûretle beyân ediyorlar ki zâhir u bâtın farkı burada da nazara çarpar.

I. Makâmlar ve Mertebeler

Erbâb-ı irfânın malûmudur ki: seyr-u sülûkte, tarîk-ı tevhîdde makâmlar, mertebeler vardır. Bu mertebeler birçoktur. Fakat icmâl-i merâtib iki kelime ile izah edilebilir.

93 Hac, 22/47 “Rabbinin indinde bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”

Tarîkat mertebelerinden biri *fark* diğeri *cem*⁹⁴ dir. Fark makâmı, şeriatte sâbit kadem olarak ve zühd, takvâ ile ittisâf ederek hakkı hak, bâtılı bâtıl, küfrü küfür, îmânı îmân olarak kabul etmek, riyâzet ve mücâhede ile emirlere uymak, nehiylerden kaçınmaktır. Bu makâm mertebe-i şerîattır. Bu mertebede bulunanlar yalnız hakîkatlardan zevâhir ahvâlini görürler. '*Nahnü nahkümü bi'z-zevâhir/Biz zâhire göre hükmederiz*' diyerek, her şeyin kitâb-ı şeriatte muayyen olan hudûdundan dışarı çıkmazlar. Mertebe-i fark, mertebe-i kesrettir. Orada hak ile halk ayrı ayrıdır. Hâlık ile mahlûk başka başkadır. Nazar halkadır. Bütün görünenler onlarca mahlûk sayılır.[43]

Mertebe-i cem, mertebe-i aşk ve cezbedir. Bu mertebede bulunan yalnız hakkı görür, Hak'tan başka bir mevcût yoktur.

Mezâhir, mezâhir-i ilâhiyedir. Bu mertebede halk ve mahlûk, hakkında varlığında yok olmuştur. Faâl, mevcûd, muhît, mürîd, her şey Hak'tır. Bu mertebede Hak'tan başka hiçbir mevcut yoktur. Bu mertebeye erişen kendi vücûduyla fânî, Allah ile bâkîdir. Görende görülen de her şey ondan âyândır.

Lâ tünkîrû'l-bâtîle fî tavrihî

*Fe innehû ba'de zuhûrâtihî*⁹⁴

Bu mertebe, mertebe-i istiğraktır. Âbid mâbud, sâcid mescûd her şey ondan ibarettir.

Evvelki mertebe yani mertebe-i fark, zâhirdir. Mertebe-i cem bâtındır. Ehl-i kemâl, vâsıl-ı Hak, kümmelîn-i evliyâ bu mertebelerin ikisini de cem edenlerdir ki bu mertebeye *makâm-ı cem*⁹⁴ *mea'l-fark* derler.

Şimdi bir mukâyese yapalım. Şerîatsiz tarîkat, libastan tecrit edilip, çıplak bir halde bırakılmış bir dilbere benzer ki, bu çıplaklık

94 Şeyhü'l-ârifin, gavsü'l-mutasavvifin, hatmü'l-evliyâ Muhyiddin Arabî (ks.) Efendimizin şeyhi olan Şeyh Ebû Medyen Mağribî (ks.) yukarıdaki beyitleriyle diyorlar ki: "Bâtılı sen tavrı mertebesinde inkâr etme, tahkîk [ehline göre] o zuhurât-ı Hâk'dan bir mazhardır.

nazarda hoş görülmez. Ona mutlaka bir libas giydirmek lâzımdır. Yani mertebe-i cem, libâsı çıkarılmış bir dilberdir. Libassız insan, seyredenlerin kalplerinde nasıl ki bir girdbân-ı şehvet, nazarlarında sikle-i ihtirâs uyandırır, tarikatı, hakikatı libâs-ı şerîattan uryan olarak ortaya koymakta öyle bir fenalığa sebebiyet verir. Kezâ tarîkatsiz şerîat de olmamalıdır. Çünkü yalnız zâhire kışra nazar edip, lûbden, asıl manadan âgâh olmamak ta körlüktür. Bunlara tevcih edilecek hitap, söylenecek nasihat:

Ey dilâ mana yüzünden defter-i esrârı bil

Kıl tefekkür âlem içre yârî bil, ağıyârî bil.

dir. Zâhirde kalıp yalnız zevâhir ile uğraşmak şu kimseye benzer ki bir şişe gül yağına mâliktir. Fakat açmaz, yalnız şişeyi seyrederek koklamaz yalnız mâlikiyetiyle iftihar eder. Yine şu âdeme benzer ki meyveli ağaca sahiptir. Fakat gidip, meyveden almaz, yalnız karşıdan seyre ile iktifâ eder.

Yaratılış amacı (*küntü kenzen....*) hadîs-i kudûsinin ifhâm ettiği üzere Hakka ârif olmak, (taalluk, tahalluk, tahakkuk) tır⁹⁵. [45] Bu ise iki şeye muhtaçtır. Biri evâmîr-i ilâhîyi icrâ, nehiylerden ictinab, ubûdiyet ve ubûdiyeti bilerek ahlâk-ı hamîde ile ittisâf etmek cihe-ti olan şerîat, diğeri de şerîatin, lûbb-ü Kur'an'ın, kelâm-ı ilâhînin maânî-i bâtınasını⁹⁶ ârif olmak, ahlâk-ı ilâhiye ile ittisâf etmek "Mûtû

95 Taalluk bilmektir. Tahalluk bulmaktır. Tahakkuk olmaktadır.

96 Kur'an zahiren ve bâtinen yetmiş bâtındır, meâlindeki Hadîs-i Nebvî gösteriyor ki Meânî-i Kur'ânîyeyi herkes kendi ilmine göre, kendi zekâsına göre anlar. Hamîdüddin Aksarâyî Hazretlerinin sergüzeşti bu Hadîs-i Nebvî'nin meâlini açıkça gösterir. Velî Hazretleri Yıldırım Bâyezîd tarafından Camî-i Kebîr'in resmî açılış günü davet olunur. Somuncu Baba nâmıyla bilinen Velî müşarun ileyh o gün kürsüye çıkıp Fâtîha-yı şerîfeyi bir defa tefsir eder. Bunu herkes bilir buyururlar. İkinci tefsirinde bunu yüzde üç kişi anlar derler. Üçüncü tefsirinde yalnız Molla Fenârî anlar ve bundan sonrakilere Allah vakıftır, diyerek bu ince mânâyı izâh buyurmuşlardır. Hatta Molla Fenârî rahimehullâhın yazdıkları *Tefsîr-i Fâtîha* Hamîdüddin Aksarâyî Hazretlerinin enfâs-ı mübarekeleri neticesi olarak meydana çıkmıştır ki *Rûhu'l-Beyân* sahibi İsmail Hakkî Hazretlerinin *Silsilenâme*'sinde yazılıdır.

kable en temûtû/ölmeden önce ölünüz” emr-i peygamberîsine ittibâ ile ölmeden evvel ölmek, libâs-ı beşerden soyunmak evvela nefesine, sonra hakikat-ı mutlakaya ârif olmak tarîkı olan tarîkattır.

Bu iki mertebe ikmâl olunursa yani cem’ ile fark, şeriatla tarikat, takvâ ile aşk tevhîd edilirse o zât insan-ı kâmilidir. Bu mertebeyi idrak edenler de hayât-ı ebediye ile diri, sıfât-ı ilâhiye ile mütehallık ve hakikat-ı mutlakayı ârifdir.

J. Ehl-i mektep, ehl-i medrese, ehl-i tekke

Memleketimizde esas itibariyle mütefekkir, ehl-i ilim, münevver olmak üzere üç sınıf var. Birincisi ehl-i mektep, ikincisi ehl-i medrese, üçüncüsü ehl-i tekke.

Zaman her şeyi birbirinden tefrik edip, istibdât zulmünü tahkîm için muhtelif cemaatler arasına tefrika bıraktığı gibi zulmeti teşdid etmek, hayât-ı fikriyeyi öldürmek için bu üç sınıf mütefekkir arasında tefrika bıraktı.

İstibdât ehl-i mektepten korktu. Mekteplerde tahsîl olunan ilim ve fenleri sıkıştırdı. Çünkü ilim dâimâ zulmün tahakkümün düşmanıdır. Memlekette cehâlet pâyidâr olursa istibdât hüküm sürebilir, ehl-i medreseden korktu. Tahsîl-i ulûm-ı şer’iyyeyi bir dâire-i mahdûde dâhiline koydu. Eski tarz talîmi bile men etmek [47] sevdalarıyla türlü entrikalar, türlü hileler tertîp etti. Tahsîli- ulûm ile meşgûl olan medrese talebelerini her sûretle susturmak çarelerine tevessül etti. Çünkü şer-i mübîn-i dîn-i Ahmedî, zulmü men ediyor. Adli, hürriyeti, uhuvveti telkîn ediyor. Halbuki istibdat, zulüm ile, küfür ile mürâdiftir.

Tekke ehlini sıkıştırdı. Tekkeleri kapattı, evrâd u ezkârı men etti. Ve tekkelere toplanan zevât yekdil bir ittihâd ile merbûtturlar. İttihâd ise istibdâdın bir maani-i kavîsidir. Orada evrâd u ezkâr ile meşgûl olan zevât beyinlerinde caygîr olan ittihat sebebiyle iyileri de istibdâda karşı bir kıyâm hazırlayabilirlerdi. Onun için istibdât, ehl-i tarîk

beyninde tefrîka bıraktı. Elinden geldiği kadar tekkelerdeki toplan-tıları yasaklamaya uğraştı. Bu tefrîkalar, müheynâne entrikalar ne gibi fenalıklar tevliid etti. Evvelâ mektep ehli kuşatıcı bir tahsîl görmediği için, bâhusûs esbâb-ı zamâniye ile hakikat-ı diyânete vâkıf olamadılar. Ne Kelâmı ne Fıkıhı, ne de tasavvufu öğrenebildiler. Ve bu ulûm-ı âliye ile iştigal edenlerle aralarında bir açıklık peydâ oldu. Ehl-i medrese ise fûnûn-ı cedîde tahsîli görmediğinden ve hikmet-i tabîyye, mevâliye-i selâse gibi asr-ı hâzırda tahsîl i meşrut olan ilimleri öğrenemediklerinden, ehl-i mektebi tekfire kadar vardı. Meşrutiyet-i hâzıranın en büyük kavanînden, en âli bürhânlardan biri de ahîren talebe-i ulûma fûnûn-u cedîde tahsîli meselesidir ki, Devr-i Hamîdî'nin ehl-i medrese hakkında revâ gördüğü, zulmün seyyie-i meş'ûmesi olan kötü düşünce meselesi hal olunacak ve İslâmiyetin kâide ve felsefeleriyle mutâbık olan fûnûn-u hâzıra tamamıyla anlaşılacaktır.

Tekke ehli ise yalnız zevâhirde kaldılar. Esas tarîkata bâhusus Şeriat-ı mutahharayı bilmeyen adamların girmesiyle bir vâkitler irfân medresesi, fazilet menbaı olan tekkelerimiz de tahsîli elzem olan tefsir, hadis gibi ulûm-u âliyenin okutulmamasından, dervişlerin lâubaliliklerinden mahall-i tarb (eğlence yeri) haline geldi. Ve ehl-i medresenin birçok itirazları bu kısım üzerine yoğunlaştı. Günümüzde meşrutiyet bu kötü düşünceyi izâle ediyor, bunun fiiliyatta mekteplerde dinî ilimlerin tahsîl inin takviyesi, talebe-i ulûm efendilere yeni fenler talîmi meseleleriyle müncelîdir. Yakın zamanda bütün bu tefrîkalara mahal kalmayacak, herkes her sınıf, yekdil ve yekdest ittihâd olarak hak ve hakîkata ilim ve maarifete hizmet edecektir.[49]

III. Mebhas: Hoca İshâk Efendi'ye Cevap

İslâm nûrunun zuhûrundan bir müddet sonra İslâm mütefekkirleri arasında akâidî görüşler çoğalmaya, herkes kendi ictihâd-ı fikriyesine, mâlik olduğu efkârın derecesine göre düşünmeğe başlamış, bir taraftan Hasan Basrî hazretlerinin halka-i tedrisinden ayrılan Vâsıl İbn Atânın tarîk-ı itizâlî. Müşebbihe gürûhu, Kaderiyye, Mürctie, Bâtiniyye tâifeleri memâlik-i İslâmiyede her tarafa yayılmış ve ulemâmızdan bir kısmı beyân olunan mezheplerin esaslarını red ve cerh etmek üzere delâil-i akliye ve nakliyeyi toplayarak ilm-i kelâm nâmıyla bir ilm-i cesîm vücûda getirdiler ki bu meslek sâliklerine mütekellimîn nâmı verdiler. Mütekellimin en ziyâde o zamanlar efkâr-ı umûmîye de büyük bir rol oynayan felâsife-i Arab ve mütezileyle uğraşmışlar ve iki kısma ayrılmışlardır ki biri İmam Muhammed Mâturidî'ye tabi olan Maturidîler, diğeri İmam Eş'ariye tabî olan Eş'arîlerdir. İlm-i kelâm, şeriat-ı mütekıdâtın kavâid-i mantıkıyye ve akliyye ile tahkîm edilmiş, berâhîn ile isbat olunmuş heyet mecmuasıdır. Aynı zamanda da, Fahri Kâinât (sav.) Efendimiz Hazretlerinin bâb-ı ulûm-u Nebeviye talim ve telkîn ettikleri ilm-i ilâhî-sırr-ı Muhammedî-batnan mine'l-batn teselsül ve temâdî ediyor. Sulehâ ve asfiyâdan ibaret olan erbâb-ı tasavvuf hâlâ nasıl ki, tasavvufun âdâbını talim ve telkîn-i sırr-ı Muhammedî ile meşgûl oluyorlarsa tasavvufa, tarîkata dâir eserler de telif olunuyor. Bu şekilde İslâm memleketlerinde iki büyük fırka olanca kuvvetiyle intişâr ediyor. Medreseler küşâd olunduğu kadar tekkeler, hankâhlar, dâru'l-ulûmlar kadar da uzlethâneler te'sis olunuyordu.

Mütekellimîn kavâid-i felsefe ile hakîkata vâsıl olmak iddiâsında idiler. Aynı Meşşâiyyûn hukemâ gibi tarîk-ı fikr u nazarı mesleklerinin esasî ittihâz etmişler, Mantık, Cedel ve iknâ edici kâidelerle fikirlerini neşrediyorlardı.

Mutasavvıflar ise hakîkata vüsûl için pîr tarafından talîm olunan tarîkat usûlüne uyarak tahliye-i zâhir, bâtınlarını nurlandırma yolunu tutuyor ve dâimâ istiğrak ve cezbe yahut huşû ve tefekkürle zikir u niyâz ile irfân ve îmân-ı hakîkî ile mutlak hakîkata ulaşmak tarafındadırlar.

Bundan evvelki bölümde beyân olunduğu üzere mütekellimîn ulemâmız kesret-i vücûda, mutasavvıf âlimlerimiz ise vahdet-i vücûda inanırlar. Fakat mutasavvıfların kabul ettikleri akîde-i tevhîd, merâtib ve etvâr ile muayyen olup, bir sülûke tabi tutmuşlardır. “*Merâtibsiz tevhîde çingene tevhîdi derler*” diye Olan Şeyh İbrahim Efendi Hazretlerinin bir kelâm-ı âlileri var. Merâtibi gözetmeyenler zendeka yoluna düşüp berzahta kalırlar. Seyyid Nesîmî, Câmî-i Cemî-i kemâlât olan Divân-ı hakikat beyânında diyor ki⁹⁷:

Kim ki aldandı cihânın ağulu lezzâtına

Düştü şol mansûbesi çok dünyanın şehemâtına

Deyyus ve mel'undur yakîn-i emmâre-i nefsin merkebi

Mînime gir, azgun değilsen nefsi-i şûmun atına

Da'va eylersin ki, Hakk'ı bilmişim sâdık değil

*Çûn delîlin yoktur ey münkir onun isbâtına*⁹⁸

Zülf ü kaşın kirpiğindir, “tilke âyâtü'l-kitâb”

97 Seyyid İmâdüddin Nesîmî'nin divânı evvelce basılmış ise de birçok hataları, birçok noksanları vardır. Kütüphâne-i Umûmî'nin [*Bâyezîd Devlet Kütüphanesi*]/kütübü't-tasavvuf kısmının mükerrer 87 numarasındaki divânı matbu olan divânın misli kadardır.

98 İmlâ tarz-ı atîk üzre olduğundan deniye dünyadan muhaffef olarak istîmâl olunmuş, (Mînime) (beynime) mahallinde kullanılmıştır.

İşte Hakk'ın mushafı, gel bak onun âyâtına
 Tâat-ı zikr u nâmazı, mekr u fendir zâhidin
 Ârif ol, aldanma billâhi zâhidin tâmâhına
 Nefha-i sûrun sadâsı tuttu âfâkı, işit
 Ey olan-ı âşık hamîrin engür asvâtına
 Kâfirin büthânesidir, dîninin kâşânesi
 Yoktur îmânı onun kim secde kıldı Lât'ına
 Zâtının aynıdır Allâh'ın sıfatı, ey beşer
 Lik oldu bildi bu remzi kim erişti zâtına
 Câm-ı cemşîd oldu her şey sûretinden görünür.
 Ey güneş feyzin erişti âlemin zerrâtına
 Sûretin Yâ Rab ne muğlaktır onun mânisi kim
 Kimsenin akli erişmez gine vardır katına
 Çün cemâlinden Nesîmi ebcedî kıldı tamam
 Ayn u mîmin ammesinden çıktı ve elsâfâtına

Nesîmî'nin bu gazeli muğlaktır. Hiçbir şey ile meşgûl olmayanlar bundan bir şey anlayamazlar. Zâhir beyyin olup ta itirazı sevenler, bu sözlerin hakîkî manasını mecâzî lügatlarla tercüme ederler. Ortaya müthiş bir itiraz meselesi çıkarırlar. Mutasavvıf hazerâtının kudsî şîirlerindeki tavsîfât ve teşbihât birçok zâhir-bînân nezdinde hilâf-ı şer sayıldığından bunlara cevap olmak için Niyâzî Mısırî diyor ki:

“Bu sûfiyyûn tâifesi taklîdî îmandan, hakîkî îmâna sefer ettikleri gibi bütün eşyanın da zâhirinden bâtınına, sûretinden manasına sefer etmişlerdir. Cevâhir-i eşyayı kemâ hiye görüp demişlerdir. Onun için ekser sözleri âlem-i mânâdandır. Meselâ şaraptan murâdları maarifetullâhtır ki neticesi muhabbetullâhtır. Ve şarabın neticesi aşktır. Aşkta muhabbetullâh hazinesidir. Ve kadehten murâd, tâlibe talîm ettiği ismullâhtır. Yahut duhânından maârif-i ilâhiye ile sudûr

eden kelimâtıdır ki sâlik dinledikçe o kelimelerin zevkiyle mest u lâ ye'kûl olur. Ve *mahbuptan* murâd mürşid-i kâmilidir. Zira mahbûbu gördüğünde gönül muhabbet ettiği tenasüb azası olup her bir nakşî bir yüzden bulduğu için gönül muhabbet eder. Şimdi sâlike mürşid-i kâmilin derûnundaki maârif-i ilâhiyeye yüz gösterip, ol maarifetiy- le eşyayı görmeye başlayıp, mürşidin her sözünü ve her işini ve her sıfat-ı bâtinasini ve maârif-i ilâhiyesini bilip anlamaya başladığı gibi gözüne ol mürşid ol mahbub sûretinde bin mertebe sevgili görünür. Zira ol mahbup tendir. Bu mahbup candır. *Zülf'ten* murâd mürşid- in talebinden yana tenezzül buyurup kelimât-ı câzibe söylediğidir. *Hâl*⁹⁹den murâd mürşidin istiğnâ âleminde kâhî mütefferik zât-ı visâl olduğudur ki; ol vâkitte gönlü irşaddan müstağnî olur. Ve *Yan- nak'tan* murâd gâhî tâlibe görüldüğü zaman tâlibin gönlünden iki cihânın fikrini selb edip belki talibe kendi vücudu yâvî¹⁰⁰ kıldıracağı haldir. Ve yüzünde olan hatları Kur'ân'a teşbih etmekten murâd odur ki, yüzünden murâd bi ahlâkillâh hâsıl etmiş demek ister¹⁰¹.

İşte anlamayanlar, anlayamayanlar yahut kasten anlamak istemeyenler kibâr-ı ehlullâhın âsâr u işârina, akvâl u efâline itiraz- lar ederek ve neleri tezlîl etmek istemişler ise de böyle bedhâhâne hücûmlar yalnız kendi nâmlarının sebep-i tefrika [55] olan icrâatla- rıyla ilelebed teessüflerle yâdolanmalarına sebep olmuştur. Meselâ tâ zamân-ı sâbıktan beri bedhahların icrâ edegeldikleri hücûmların en meşhûrlarındandır ki Hatmü'l-Evliyâ, Ankâ-i Muğrib, Şeyhülekber Muhyiddîn İbn Arabî (ks.)¹⁰² zamanında erbâb-ı taassub ve cahiller

99 Hâl: ben, benklik

100 Yâvî: unutturmak, nisyan ettirmek.

101 Bu makâle Niyâzî Mısırî'nin *Kitâbu Es'ile ve Ecvibesî*'nden alınmıştır. *Kitâbü Es'ile ve Ecvibe* matbudur. Kütüphâne-i Umûmî de Kütübü't-Tasav- vufun 108 numarasında Sultan Ahmed'e yazdıkları mektupları gâyet nefis bir kitapta cem olunmuştur.

102 Muhyiddin Arabî (ks.) Hazretleri Endülüs'ün yetiştirdiği bir ateşpâre-i irfân ve kemaldır ki silsile-i nesebi kerem ve sehâ ile meşhûr-ı in'âm olan Hâtem Tâi'ye müntehî olur. İlm-i ilâhinin bir rûkn-ü reğini, kemâlât-ı Muhammedi- ye'nin heykel-i bî misâlidir. Bin cilde yakın [!]âsârından *Fütuhût-ı Mekkiye*,

tarafından töhmet-i küfür ile lekelenmek istenmiştir. Bu bâtilin hak-ka, cehlin irfâna olan hüçûmu[nun] en büyüğü, en müthişidir.

Mukaddimemizde bahsettiğimiz üzere hakikat taraftarları dâimâ asrın gözü perdeli garaz erbâbının hedefi olmuştur. Bizde bu bahsimizi sırf Bektâşiye tarikatına, *Kâşifü'l-Esrâr* nâmındaki garaz-â-lud kitabıyla hüçûm eden ve münâzara âdâbına uymayan bir tarzda ihtilaf ve tefrika tohumları eken mütevaffâ Hoca İshak Efendi'nin iddialarını redde hasrettik. Zâten bu kitabın yazılmasından maksat şimdiye kadar genel şüphe altında, dedikoduya maruz kalan hakikat erbâbını müdafaadır.

En fazla birliğe muhtaç olduğumuz, birliğin kuvvet olduğunu idrâk ettiğimiz şu zamanda İslâm ehli arasında tefrika bulunması Müslümanı perîşan eden meselelerdendir. Ehl-i İslâm, kelime-i vâhide altında toplanan bir fırka-i muvahhidin olduğu, muhtelif İslâmî fırkalar arasında var gibi görünen ihtilafların katiyyen esas îmâna taallük etmeyen basit işlerden ibaret olduğu göz önüne alınırsa ihtilafların şîme-i İslâmiyete uygun olmayacağı anlaşılır.

Düşünelim bir şeyi red ve ibtâl etmek [o] şeyin esas ve mebnâsını bilmeye bağlıdır. Halbuki yukarıda dediğimiz gibi tabiat-ı esâsiyesinde fevkalâdelik bulunan, gizliliği kendine has olan bir meslek hakkında herkesin fikir ve nazarı bulunduğundan ve bu fikirler ve düşünceler katiyyen hakîkata muvâfık olamayacağından Bektâşiliğe dâir hâriçten verilecek beyânlar belli bir alanda kalacak, katiyyen ilerleyemeyecektir.

Füsûs-ı Hikem, Nakşi'l-füsûs, Rûhu'l-Kudûs, Şeceretü'l-Kevn, Ahadiyye, Tuhfetü's-sefere gibi muazzam eserleri ilm-i tasavvufun inceliklerini içerir. *Nîmet* kelimesinin gösterdiği 560 tarihi zaman-ı velâdeti ve rihlet kelimesi 638 tarih-i irtihalidir. Şam'da Cebel-i Kâsiyyun'da Salihîyye nâm mahalde medfundur. Üvey mahdumları olan Sadreddin Konevî (ks.) Hazretleri dahi kendilerinden feyz almış, tarikat erbâbınca nâmdâr olmuştur. Fükûk, Mefâtihu'l-Gayb isimindeki telifleri meşhûr ve Konya'da medfundur. Hz. Şeyhin mahdumları Sadeddin Hazretlerinin bazı ârifane Şiirleri vardır.

Bu mesele büyük bir konağın dışından bakıp “salonu gâyet süslü, odaları çok güzel döşenmiş, duvarlarındaki levhalar çok sanatkârane” demeye benzer. Yine balın rengini, şeklini ve tadını bilemeden “bal şu renkte, şu tattadır” demeye benzer. Konağın dışındaki adam, konağın iç tertip ve düzenini nasıl bilemezse, balı yiyemeyen zât, balın tadını nasıl tarif edemezse Bektâşîye Tarîkatı hakkında verilecek bilgi de aynı şekildedir, yani hiçtir.

Hoca İshak Efendi'nin kitabı okununca evvela birkaç hata göze çarpar. Bunda Bektâşîlik esasına dâir hiçbir bilgi yoktur. 1288/1871' de *Câvidân*'ın İstanbul'da basılmasından kuşkulanan Hoca Efendi, Hurûfileri Bektâşîlikle aynı zannederek eskiden beri zihninde derin bir noktaya hükmetmekte olan zanlarını bunun üzerine bina etmiş, yalnız *Câvidân*'ı okumuş, tarîkatın esas inançlarına dâir hiçbir şey okumayarak [58], halk lisanında dönen dedikodulara dayanarak kocakarı masalları, binbir gece efsaneleri gibi türrehatta bulunmuş, esas akâide darbe vurmuş, çünkü ehl-i kibleyi tekfir etmiş, iftiralara dayanarak yazdığı bu eserde mantığı hiç gözetmeyerek Bektâşîlik gibi bir hak tarîkat ile Hurûfilik gibi sapık bir mesleği birbirine karıştırmış, mahalle kahvelerinde bile söylemesi iftira ve çirkinliği gerektiren kötü hikâyelerle güya maksadını kuvveden fiile çıkarmış, mış, mış, mış...

İnadın mantığa, taassubun hakîkata olan kini burada, bu kitapta o kadar açıktır ki insan cahil olmadığını yakînen bildiği bu zâtın, böyle bir inat çukuruna düştüğüne, böyle gâfilâne bir hücûmda bulunduğuna hayret eder.

İshak Efendi böyle bir eser meydana getireceğine, meydana getirip te İslâmîyet arasında bir kısmı hakîr ve zelîl göstermek isteyeceğine, gâyet îtilaf-perverâne, hakîmâne bir kalemle hatanın menini, menşeyini beyân etseydi hem hakîkata daha ziyâde hizmet etmiş, hem de nâmını dâimî bir hürmetle yâd ettirmiş olurdu.

Ne çare ki bir hatadır oldu, bir cürümdür ki işlendi, bundan kendisi mesûldür. Ve o cürmün hakîkaten o adam tarafından işlendiği, bunun bir hata olduğu aşağıdaki karşılaştırma ile anlaşılacaktır.

İtiraz, güçlü bir esas üzerine kurulmalıdır. Kuru sözlerle isbat, iddialara kalkışmak, boş misallerle garazkârca, edepsizce hikâyelerle, hânedân-ı ehl-i beyte vâsıl ve hak, hakikat sâliklerine mâlik bir tarîkatı tezlîl etmeye çalışmak ne münâzara âdâbının, ne mantık kanununun kabul ettiği bir iştir. Bu safsatadır, mugâlatadır, zâten bir şey ki, garaza istinâd eder, bir şey ki, hak ve hakîkata darbe vurmak için tertîp edilmiştir, bir şey ki, mantıkla delillendirilmemiştir, hikmetle isbat edilmemiştir, akıl ve nakille tatbik kabul etmez; O şey red olunur, ehl-i hakikat katında, erbâb-ı insaf nazarında bir ehemmiyeti hâiz değildir, hiçtir.

Unutulmayacak bir nokta daha var. Her yerde, her mezhep, her meslek sâliklerinin içinde, her tarikat müntesipleri arasında fena adamlar bulunabilir, bu bir meseledir ki zarurîdir. Bu bir meseledir ki bedîhîdir, bir tarîkatta, bir mezhepte, bir dinde fena adamlar bulunmakla, birkaç kötü adam o tarîkın o mezhebin, o dinin emirlerini ifâ etmemekle onlara, yani o tarikatlar ve mesleklere bir noksanlık gelmez, mâhiyet-i asliyelerine zarar vermez, çünkü din, tarikat ve mezhep kendi emir ve nehiyelerini tebliğ eder. [61] Sâliklerine anlatır. İşleyip işlememek sâlikin kendi elindedir. Eğer hakîkaten o mesleğin pîr ve kemâlâtı olmak istiyorsa ittibâ eder. Sınırları dışına çıkamaz. Tamamıyla bir pîri olmuş olur.

Yok o adam yalnız görünüşte o mesleğe girmiş, bâtınen her türlü fenalığı yaparsa o zaman merdûd olur. Görünüşte ne kadar riyâkârlık ederse etsin, kendisini ne kadar muhik ve yüksek makâm sahibi gösterirse gösterebilir hakîkate, mânâda alçaktır.

Ve bu adamın o meslek aleyhine hareketiyle, o mesleğe bir fenalık olamaz. Bu gün İslâmiyet içinde bir kâtil, bir hayırsız, bir cânî çıkmakla dîn-i celîl-i İslâm'ın yüceliğine eksiklik gelemeyeceği gibi Bektâşî Tarîkatı'ndanım deyip te her türlü fenalığı mübah sayan, her türlü dînî kayıttan ayrı bir yol tutan bazı utanmazların söz ve yaptıklarından dolayı da Bektâşî Tarîkatı'nın yücelik ve kıymetine bir şey dokunamaz.

Hatta Ahmed Rıfat Efendi merhûm, *Mir'ât-ı Mekâsıd*¹⁰³’ın yüz elli birinci sayfasında:

“İşte bu risâleyi tertîp etmekten murâd-ı hakîrânem Tarîkat-ı Aliye-i Bektâşîye pîr-i destgîri Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (ks.) Hazretlerine bir tarîk-ı nâzenîn iken her nasılsa mel’ûn nefsinin zebûnu olmuş, bir alay başıbozuk ve serserinin karışmasından nâşi bu misilli berrânîlerin mel’ûn nefislerinin muktezasına muvâfık olan mahalde şerîat ile muhalif olacak bâtıl ve âtıl tevîller ile amel eyledikleri kayıtlı ve bunlar ise Bektâşî olmayıp bu misilli Noktavîler ve Hurûfîler vesâir kirve-i melâhideden oldukları aşikâr olup hâşa Hz. Pîre mün-tesip olmadıklarını gizli ve açık delillerle beyânla, liyâkatsiz ihvân-ı bâ-safânın akıllılar yanında cihâna rüsvây, şeytanı güldürecek hale gelirler. Bu şekildeki melâhide sözlerine kulak vermayıp, lâ cerem tarîk-ı hak ve tarîk-ı şerîatte ayakları sağlam basmayanları ricadan ibarettir ki, Pîrân-ı izâm ve hak tarîkat ehli, lâıyk olmayan itirazlardan vâreste ve berî ola”.

Bir parça daha aşağıda:

“Akıl ve dinden habersiz bir alay melâhide nasıl Hacı Bektaş-ı Velî hazretlerine mütâbaat davası ederler ki; onlar zamanlarında ittifâk-ı sulehâ ve ulemâ ile yazılan menâkıb-ı şerîfelerinde meşhûr ve yazılıdır ki: Nice defa hac edip çoğu vâkitlerinde oruçlu ve gece gündüz nâmaz, niyâz, ibâdet u taat-ı hüda ile kâim olup, şer-i şerîfe kemâl mertebe muvafakat ve mütâbaat üzere imişler. Bunların eserine ittibâ etmeyenler kayıtsız nefis-i emmârede mütehayyir ve serseri ve millet-i enbiyâ ve tarîkat-ı evliyâya uymaktan berî, utanmaz nefsin fitnesiyle şaşkınlık ve bocalama içinde mahz-ı şeytan olmuş, din

103 Ahmed Rıfat Efendi tarîkat-ı aliye-i Bektâşîyye müntesibi ve kaldırılan Dîvân-ı Muhâkemât-ı Mâliye eski azâsı olup tarîkat-ı aliye pek ziyâde hizmet etmiş ve Sultan Murad Han cennetmekân zamanında Tarîkat-ı Bektâşîye’nin esas erkân ve âdâbı hakkında mükemmel bilgileri ve tasavvuf hakkında birçok meseleyi içeren *Mir’âtü’l-Mekâsıd fî Def’il-Mefâsıd* isimdeki kitabı neşretmiştir. 1309/1891 tarihinde vefat edip Edirnekapı haricinde medfundur. [Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Salip Çift, *Gerçek Bektâşîlik*, İstanbul 2007, ss. 11-19.]

ve milletten soyutlanmış mülhid ve gâfillerdir. Eğer bütün tarikatlar hakkında olan sahîh açıklamaları ki evliyânın büyüklerinin işaret ve tayîni ile olmuştur, mamûlün bih ve mamûlün aleyh olmasıyla buna yoksa da hâl-i melâhide mîras tecelli-i ilâhîden hazz-ı kâmil ihrâz ve megânim-i esrâr-ı nâ mütenâhîden nasîb-i şâmili tahsîl ve ifrâz eden erbâb-ı hâl ve ashâb-ı kemâlin meslek-i aliyelerine min külli'l-vücûd mügâyirdir. Filhakîka mazhar-ı esrâr, kenz-i tarikat ve seyrâb-ı zülâl, feyz-i hakikat olmak min tarafillâh bu ümmet-i merhûme-i nâciyeye mahsûs olup Rasûl-i ekrem ve Nebiyy-i muhterem (sav.) hazretlerinden yüce silsileler vasıtasıyla tarikat şeyhlerine ulaşan bir mânevî nimet ise de erbâb-ı irfânın kalb-i mücellâ ve tab-ı âyine âsâlarında zâhir ve hüveydâ olduğu üzre bundan cevher-i hakikat âdemden gâfil amel ve itikatta lâ kayd u kâhil olan o makûle müddeî ve bî hassaları sahîfe-i emeli nakş-i mâsivâ ile mülevven ehl-i dünyâ ve sâhib-i hırs ve tam' ve bed fiilleri olanların behresi olmadığından bu misilli dervîş-i mürşid olup ta, pîrlere âşina olamaz denildi", denilerek bir tarîk-ı aşk u hakikat olan Bektâşî tarikatının yüce kıymetini nefsinin tuzâğına düşmüş böyle birkaç kötü kişinin fiillerinin ihlal edemeyeceğini beyân ettikten sonra yüz seksen dokuzuncu sahifede;

"İşte bu tarikat-ı aliyyede dahî sâhib-i bürhân nice ehl-i hakikat zuhûra gelmiştir ki sayılamaz. Velâkin her nasılsa icrâ-yı küfür ve melânetlerine bu tarîk-ı aliyeyi seyr eden bir takım mülhid ve münâfıkların zuhûruyla meydana koydukları bidatler tevîl kabul etmediğinden bâis-i levh ve bâde-i kadh ve ta'n-ı tarîk oldular. Neuzü billâh mine'z-zeyğî u zi'lel ve sûi'l-itikâd ve fesâdü'l-amel" sözleriyle bu misilli nefis ve şehvet esirlerinin tarikat-ı Bektâşîye ile hiçbir münasebetleri olamayacağını ve tarîk-ı Bektâşîye'nin ilim kapısına bağlı bir meslek-i kaviyy-i hakikat olduğunu izah etmişlerdir."

Kâşifü'l-Esrâr'da tarikat-ı Bektâşîye'nin redd-i müddeiler ve ibtâl-ı mutekedâtına dâir edille ve berâhin olmayıp yalnız Hurûfîlerle, Hurûfîlerin mecelle-i yegânesi olan *Câvidân* ve emsâli telifâtın [64] reddiyeleri bulunduğunu ve halbuki tarîk-ı nâzenin ile Hurûfîliğin ayrı ayrı birer meslek olduklarını mukaddememizde beyân etmiştik.

*Kâşifü'l-Esrâr*¹⁰⁴ yalnız bu ciheti bir nokta-i tenkid olarak kabul etmiş, itirazlarını Bektâşî eserlerine ve icrâatına tevcih edecek yerde, yalnız Hurûfiliği reddetmiş -ihtimal ki- Bektâşiye tarikatı içine girmiş olan birkaç ehl-i dalâleti görebilmiş ve bu gördüklerine de garazkârlar lisanında dünün erâcifi, müstekreh hikâyeleri mezc etmiş -güyâ bir reddiye meydana getirmiştir.

Eğer hakîkaten bu meselelere vâkıf olmuş olsaydı, yani Hurûfilikle Bektâşîlik arasında bir münasebet bulunmadığını iyice bilseydi bu gibi bir hata vukû bulmazdı.

Nasrâniyetin Nastûrî¹⁰⁵ mezhebinden birisiyle görüşüp [65] o adamdan (Ben İsâ'nın beşerden ayrı mevcut olduğuna inanmam. O yalnız Allah'ın bir peygamberidir) gibi bir kelam işitsen bütün Hristiyanların bu fikirde bulunacağına inanmamız lâzım gelmez. Çünkü Hristiyanlıkta Nastûrîler nasıl ki İsâ (as.)'ın beşeriyet ve nübüvvetine kâil iseler ona mukâbil olmak üzere (Ortodoks, Katolik vs.) mezheplerde ulûhiyet ve rûhâniyetine kâildirler. Bir Nastûrî ile görüşüpte Hristiyanlığı Nastûrî mezhebinin inançlarına merbût zannetmek nasıl büyük hata ise Bektâşî kisvesi altında efkâr-ı dalâlet yaymağa çalışsan, sûret-i Hak'tan görünüp bâtında her türlü fıska, fitneyi, tezvîr-i zendekayı kendine sermaye ve kâr ittihâz eden bir âdemle sohbet ederek bütün Bektâşîleri, altı yüz seneden beri bu mülkün bu vatanın terakkî-perver, fikri münevver fertlerini teşkil eden Bektâşîleri o serseri mülhidlerle kıyas etmek o kadar büyük ve gayr-ı kâbil-i af bir hatadır ki, tahkîkatta bulunamamasını, işi derinlemesine incelemeyerek zâhirde dolaşmasını sebep gösterir ve bundan dolayı müteessif oluruz.

104 Müellif-i müteveffânın isminden bahsetmiyorum. Çünkü tarihe karışmış bir âdemden bahsetmek (üzkürü mevtâküm bi'l-hayr/ölülerinizi hayırla yâd ediniz)e darbe vurmaktır.

105 Nastûrîlik Hristiyanlığın bir şubesidir ki bunlar İsâ'nın oğul olduğuna, teslise inanmazlar. Nastûriyûs isminde eski bir eskaf tarafından Hristiyanlığın ilk zamanlarında tesis olunmuştur.

Zâten bizim mübâhese ve münâzarâtta seçtiğimiz meslek pek acıbtir. Gâyet sathî ve esassız bilgilere istinaden mübâheseye atılırız. Âdâba hiç râğbet etmeyerek işi dâimâ safsata [66] ve mügâlata tarafına çeviririz.

Bahsedilen mesele gibi, klasik meselesi gibi yakın zamanlarda bütün matbuâtımızı işgal eden meseleler hep vukûfiyetsizliğimizin, inatlaşma, büyüklenme tarafını iltizâm etmenin neticeleri olduğu da bedihîdir. İşte *Kâşifü'l-Esrâr* bu hususa hiç riâyet etmeyerek yalnız hakikatı örtmek, bir mesleği, bir tarikatı esassız şeylerle tezlil etmek istemiştir. Bektâşilikle Hurûfiliğin birbirinden ayrı, başka esaslar üzerine müstenit olduğunu gösteren birçok delil var. Bektâşilik sahîh bir nisbet ile teselsülen menba-ı hakîkata ittisâl peydâ ediyor. Pîr-i destgîri kerâmât ve irfân-ı Muhammedî ile meşhûr-ı âfâk olup, kendisinden sonra gelen tarikat-ı Bektâşiye ricâlinden dahi kerâmetler ve harikulâdeler, tasavvufâne eser ve telifatlar dahi herkesçe malûm ve müsellemdir.

Hurûfîlik ise hiçbir yere, hiçbir menbaa mensup olmadan Ace-mistan'da bir köşesinde zuhûr etmiş bir tarîk-ı dalâlettir. Fazlullâh Hurûfî'nin kötü âkıbeti, *Câvidân* ismindeki müphem eseri, Câvidânîlerin ortada mevcut olan kitapları, bu kitaplardan istinbât olunan bâtıl akâidleri, ibadet tarzları, tevîl sûretleri gösteriyor ki, bu meslek bir meslek-i bâtıldır. Ne akıla, ne mantıka, ne diyânete, ne şerîata münasebeti vardır.[67]

Bu mesleğin pek çok olan inananları arasında bütün fırak-ı dâlle-nin akâidinden bir nebze vardır. Mânâ-yı zâhire-i Kur'ânîyi değiştirmelerinden dolayı "*Bâtıniyye*" tâifesiyle, Cenâb-ı Hakk'a bir sûret-i cesîme isnad ettiklerinden dolayı "*Mücessime*"¹⁰⁶ fırkasıyla, haramı mübah saymaları yönünden "*İbâhiyye*" mezhepleriyle râbitası vardır.

106 Mücessime taifesi Cenâb-ı Hakk'a bir sûret-i cesîme isnat eden bir fırkadır ki Kur'ân'da (er-Rahmânü ale'l-arş) ve (yedullâhi fevka eydihim) gibi âyetlerin zâhirî mânâsını alıp, o şekilde inanmaktır. Bu gibi yanlış anlayışlardan dolayı Amerikalı Profesör Draper bile Nizâ-u İlm-i Dîn ismindeki kitabında "Müslümanlar Cenâb-ı Hakk'ın el ve ayaklı olduğuna inanırlar" tarzında bir

Bir de Bektâşilikle Hurûfîlerin çıkış yerleri ayrı ayrıdır. Birisi Anadolu'nun merkezinde, diğeri Acemistan da doğmuştur. Diğer cihetten Hz. Bektâşî Velî (ks.) efendimizden sonra hankâh-ı nâzenîn, vâkıf-ı ilm-i ilâhî, kâmil ve mükemmil zevâta intikâl etmiş ve Hz. Pîr zamanında te'sis olunan erkân ve âdâp, Balım Sultan hazretlerine kadar teselsül etmiş ve pîr-i sâni-i tarîkat Balım Sultan (ks.) hazretleri zamanında şu anda câri olan erkân ve âyin, müşârun-ileyh tarafından konulmuştur ki bu husus ilerde özel olarak işlenecektir¹⁰⁷. *Kâşîfü'l-Esrâr*;

“Hacı Bektâş-ı Velî (ks.) Hazretleri mürşid-i kâmil u mükemmil ve mesleği diğer büyük pîrler gibi şeriat-ı mutahhara ve sünen-i seniyye-i Rasûl-i kibriyâya mutâbık olup ancak hulefâsından sülûk üzere hareket edenler az müddet içinde Dâr-ı Bekâya rihlet etmiş ve bir takım zulmet-i cehl u nâdânîden ve itikâdât-ı küfr ü dalâleden tarîk-ı hak arayanlar ve meyl-i nefis-i emmârelerini icrâ-yı tarîkı vesîle ittihâz ederler.”

Sözleriyle 23 ve 24. sahîfesinde bir hatada daha bulunuyor ki o da Hz. Pîr'den sonra hulefâsından seyr-i sülûk üzere bulunmayanlar meselesidir.

Halbuki Hz. Pîr'in irtihâlınden sonra üç yüz altmış kadar halifesi bulunduğu ve bunların arasında Hz. Pîr'in has nedimi Seyyid Cemâl Sultan ve Hz. Pîrin amcazâdesi Koluvaçık Hacım Sultan ve ibrikdâr-ı Hz. Hünkâr olan Sarı İsmâil Hazretleri ve hizmet-i pîrde bulunan Rasûl Baba hazretleri gibi zevât vardır ki, bunlar her vecihle kâmil u mükemmil ve Hz. Pîr'den âdâb-ı tarîkat ve üsûl-i maarifeti almış zevâtın olduğu ve silsile-i tarîkat-ı Bektâşîye'de bütün bu zevât-ı aliye bulunduğu pîranın eser ve fiilleriyle sabit olduğundan İshak Efendi'nin bu iddiaları da emsâli gibi mecrûh olur.

hatâ-yı azîmede bulunmuştur ki, geniş irfanlı bir mütefekkirin böyle bir şey yazması pek gariptir.

107 Şimdi ehlinin bildiği üzere Tarîkat-ı Aliyye-i Bektâşîye'de Pîr-i sâni olan Balım Sultan (ks.) el-Mennân Hazretleri ki hâne-i tecridin bânisidir. *Mir 'âtü'l-Mekâsîd*, s. 185.

Yine *Kâşifü'l-Esrâr* diyor ki:

“Mürşid-i müşârun-ileyh hazretleri kendi asırlarında birkaç zâta hilâfet-i sahîha vermişlerse de, onlardan sonra karışıp, tarikat-ı ali-yeleri bütün bütün ferâmuş olmuştur.

Ve bunun gibi zuhûr etmişken unutulmuş çok turuk-u aliyye vardır ki, ferâmuş olundukları cihetle taklit olunamazlar.”

İshak Efendi, gâyet basit olan tetkiklerine daha doğrusu zanlarına müsteniden böyle bir hüküm vermekte tereddüt etmiyor. Halbuki sahîh hilâfetin Hz. Pîr'den kaynaklandığını ikrâr ediyor. Sonra bu zâtan tarîkatın teselsül etmediğini iddia ediyor.

Sorarız ki bu hüküm hangi vesıkaya, hangi tarihî delillere, hangi eserdeki bilgilere dayanarak verilmiştir. Tabi muârazın [70] buna vereceği cevap hiçbir fayda intâc edemediğinden başka pek zırva bir şey olur.

Elde bulunana silsilenâme, tomâr ve hilâfetnâmeler gösteriyor ki tarikat-ı Bektâşiye elden ele teselsül etmiş ve dört vasıta ile Pîr-i sâni Balım Sultan (ks.) Hazretlerine kadar gelerek oradan Sersem Ali Baba hazretleri vasıtasıyla silsile-i Babagânı teşîs ederek teselsül edegelmiştir.

Demek hilâfetin teselsül ettiği muhakkak ve kat'idir. İshak Efendi'nin bu husustaki iddiaları da merdûtdur.

Yirmi altıncı sayfada “vel hâsıl bu zikr olunan zevâta müntesip olan tarikat-ı Bektâşiye müntesiplerinin tamamını Câvidâna mûtekıd olmakla” ittiham ediyor.

Yukardan beri söylediğimiz vecihle Câvidânîlerle Bektâşîler arasında gerek kaynak olarak, gerek itikâden gâyet büyük açıklıklar vardır.

Harfler hakkında mutasavvıfa-i kirâm hazerâtının ez cümle Şeyh Muhyiddîn Arabî, Sarı Abdullâh Efendi, Niyâzî Mısırî, İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin birçok görüşü vardır. Rıfat Efendi merhûm;

“İmdi tasavvuf kitaplarında şerh ve tafsil olunduğu vecihle Furkân-ı Kur’ân’dan bihasebî’l-murâd, emr-i vâhid olmakla önceden beyân edilen yüz kitabın esrârı dört kitapta, dört kitabın usûlû dahî Kur’ân’da, Kur’ân’ın hakikatı da Fatiha Sûresi’nde, onun mânâsı da besmelede, besmelenin letâifi dahî “bâ” da, bâ’nın incelikleri de noktada ibdâ ve derc olunmuştur. Nokta cümle nüshaların metni ve cümle noktalar sözlü veya fiilî onun şerhidir denilmiştir. Hz. Ali Efendimiz: *“ene noktatiün tahte’l-bâ”* buyurmuştur. Yani, varlık bâ ile zuhûra gelmiştir. Benim ilmim ve ayn’ımda o’ndan başlamış ve ona dönecektir.

Varlıkların bütün sûretlerinin başlangıcı ve sonu “bâ” harfi olup a’yân, cevâhir ve ârâzdan hayta-i vücûd ve hatta feyz-i vücutta münderic olan toplu ve ayrıntılı eserler besmelenin hükmü olmakla, pîşvâ-yı evliyâ İmam Aliyyü’l-Murtazâ (kv.): *“Küllü mâ kâne fî Fâtihati’l-kitâb, fehüve fî bismillâhirrahmânirrahîm ve küllü mâ kâne fî Bismillâh fehüve fî’l-bâ ve küllü mâ kâne fî’l-bâ fî noktati’l-bâ ve ene noktatiün tahte’l-bâ/Fatiha sûresinde olan herşey besmele içerisinde vardır. Besmele içinde olan her şey bâ harfinde, bâ harfinde olan her şey de altındaki noktada bulunmaktadır. Ben ise banın altındaki noktayım.”* diyerek bâ harfinin insan nevi şeklinde olduğunu beyân buyurdu, harflerin aslını beyân etmişlerdir. *Fütuhât-ı Mekkiye’de* Hz. Şeyh Muhyiddîn Arabî uzun uzun mübâhaseye girmiş ve Füsûsu’l-Hikem’in çoğu yerinde buna işaret etmiştir.

Bütün evliyâullâh hazerâtının eser ve şiirlerinde harflere dâir remizler olup Niyâzî Mısırî (ks.) hazretlerinin:

“Esmâ-i ilâhiyede bî-had hünerim var.

Her demde semâvât-ı hurûfa seferim var.”

Matla-ı gazeliyle İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin:

“Bu hurûf ile biçilmiştir kıbâ-yı maarifet

Bu hurûf ile açılmıştır sarây-ı maarifet.”

Diye başlayan manzumesi ve ismini hatırlayamadığım bir velî-i kâmilin:

“Elif okuduk ötürü, Pazar ettik götürü

Yaradılmışı hoş gördük, yaradandan ötürü.”

Beyt-i ârifanesi ve Nizâmeddîn Hazretlerinin mahdûm-ı âlîleri vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî, Seyyid Seyfullâh Efendi (ks.) Hazretlerinin:

“Yüzünde bîset heşt harfû'l-ehem

Acep nakş eylemiş ey padişahım

Değil mi şüphesiz seb'u'l-mesânî

Kaşınla kirpiğin, zülf-ü siyahım

Cemâlin üstlüsün göstereyim

İki şık ola derdim gökte mâhım

Vücûdun fazl-ı hak, feyz-i haydar [73]

Anınçün zâtın oldu secdegâhım

Hakk'ın emrini tuttum secde ettim

Bu kez ben âdeme, budur günahım

Niçin zâhid kaçarsın secdeden sen

Değilmi âyet-i Kur'ân gevâhim

Kelânullâh-ı nâtık oldu seyzâ

Bana benden bulundu Hakka râhım”

Tarzındaki meşhûr gazeli ve Merdivenköy'ünde postnişîn-i irşâd iken, âzim-i dâr-ı bekâ olan Mehmed Ali Dede-baba¹⁰⁸ hazretleri;

108 Mehmed Ali Hilmi Dede-baba Hazretlerinin büyük ve mükemmel divânı müşârun-ileyhin bendelerinden Ahmed Mehdi Baba Efendinin himmetiyle kisve-i tab'a girmiş ve satışa çıkarılmıştır. Müellif-i âciz dahî tashîhâtına nezaret ettiğimden iftihar eylerim.

“Âdem, libâs-ı harf ile imlâya bir gelir
 Esmâ-yı rumûz ser-mesmâye bir gelir
 Her bir tamâm-ı âlem eşyâyı devr ile
 Tekmîl edip mirâteyn-i âlaya bir gelir
 Gâhi basît, gâhi mürekkep olur vücûd
 Âhir havâssı hamse-i ri'nâya bir gelir.”[74]

Beyitlerini içeren gazeliyle Olan Şeyh İbrahim Aksarâyî (ks.) Hazretlerinin *Kasîde-i Dîl-i Dânâsı* bu hususta mükemmel bir vesî-kadır ki; Evliyâullâh-ı kirâm hazeratı hurûf ve esrâr-ı hurûf hakkın-da geniş incelemelerde bulunmuş ve bu yolda birçok eserler meydana getirmişlerdir.

Yine Ahmed Rıfat Efendi *Mir'âtü'l-Makâsıd*'ın yüz otuz birinci sayfasında: “İmdi bu hurûf bahsinde biraz tatvîl-i kelâm etmek iktizâ etmiştir ki, tarîkat erbâbına göre mâhiyetini anlayıp Hakk'ın rızâsının hangi tarafta ise ol tarafa gitmek lâzım ve vaciptir. Zira Hakk'ın rızâsı olmayan işlerde hakikat görünmez. Bu şekildekilerin kalbi şeytan elindedir.”

“Fazlullâh Hurûfî ki, harflerin esrârına vâkîf olan evliyâ-ı güzînin mezheplerini anlamayıp başka bir yola saparak meylini izhâr ve ilhâd etmekle ser menzil-i hakîkata yetmedi. Onların hurûf itibâr ettikleri nûrânî sınıfları zâhirine haml edip, her harfin benzerini levha-i beşer-i insanda bulmuşuz zannıyla ahkâm-ı şer'iyeye medar olan mushaf-ı şerîfi o yüzden tabir ve temsil etmekle dalâlete düşmüşlerdir denildi.”

Firişteoğlu, Abdulmecîd'in *Aşknâme (Câvidân-ı Sagîr)*'de altıncı bâbda bu bahse dâir şu fıkralar göze çarpar.

“Mecmû-u eşyâ u semâvât ve melâike-i tâir ve sâir cümlesi merkez-i hâkta dâimâ secdededirler. Ve secdelerine bâis-i vecih Âdem-

dir. “*Halakallahü teâlâ alâ sûretihî ve alâ sûreti’r-Rahman*”¹⁰⁹ ki, Hak Teâlâ Ademi kendi sûreti üzere yarattı ve sûret-i Rahman da yarattı. Ve Mîraç gecesinde Hz. Rasûl (as.) dahi Bâri-i teâlâ Hazretlerini Âdem sûretinde, emred sûretinde gördü. “*Hüve raeytü Rabbî leylete’l-Mîrâc fî sûreti emred kıtata*” ki emredin veçhinde yedi satır mestûrdur.

Bunların, yani Hurûflerin bu müphem ve muğlak sözlerinden istinbat olunabilen netice, bunlar mânâyı Kur’ân’ı zâhiren değiştirmekle akla, fikre gelmeyecek tevîllerle Fazlullâh’ın ulûhiyetini tamîm etmek ve bu akîdeyi birçok müphemât-ı sahife ile örtmek ve bütün din ve mezheplerin akîde ve amellerinden birer nebze alarak bütün dinlerden mürekkeb “*Dîn-i umûmî*” te’sîs etmektir. Tarîk-ı Nakşibendiye meşâyihinden Hüseyin Hüsnü Efendi Hazretleri müellif-i âcize irsâl eyledikleri bir mektuplarında diyorlarki;

“Hurûfî gürûhu maksatlarını bidâyette mahz-ı hakikat gösterip, hatta bazı mazanna-i kirâmı bile meyl ettirmişler ise de bunların muahharan fırak-ı dâlleden bir gürûh-ı mekrûh oldukları tahakkuk etmişlerdir. Ne çareki fesat tohumlarını memâlik-i Osmâniye’ye saçmışlardır. Ve bir takım sâde-dil kimseleri dâm-ı tezvirlerine düşürmüşlerdir. Çünkü *Câvidanları* sanatlı yazılmış bir dalâletnâmedir.”

Hakikaten birçok zevâtın, zevât-ı âliyenin bu mesleğe dâhil oldukları rivâyet olunuyor. Nitekim şâir-i kudsi beyân-ı vâkıf-ı sırr-ı yezdân Seyyid Nesimî (ks.) hakkında da böyle bir rivâyet varsa da Kastamonulu Lütî [Lâtîfî] Çelebi *Tezkire-i Şuarâ*’sında¹¹⁰ bu hususa dâir:

109 Hadisin birinci kısmı Buharî (İsti’zan, 1) ve Müslim (Cennet, 28) nakledilmiştir. Ayrıca bk. Aynî, *Umdetü’l-Kaari fî şerhi’l-Buhari*, İstanbul 1313, Darü’t-tıba’at el-Amire, c. 10. s. 472; Münâvî, *Feyzü’l-Kadir şerhi Camiu’s-Sağir*, Kahire 1938, c. 3, s. 445.

110 Kastamonulu Latîfî Çelebi’nin *Tezkire-i Şuarası*, Kütüphâne-i Akdâm meyânında neşr olunmuştur. İyi bir tarih ve edebiyata mâlik olmadığımızdan böyle büyüklerimizin eserlerinin basılmasını alkışlayarak güzel telakkî eder ve kütüphânelerimizde uyuyan basılmamış birçok eserin de tab edilmesini gönül istiyor.

“Evvelâ Şeyh Şiblî sâniyen Fazl-ı Hurûfî dervîşi oldu. Fakat *Menâkıbü'l-Vâsîlîn*'de Seyyid Nesîmî Hurûfî olmayıp lâkin hurûf ilmine vâkıf olduğuna ve ketmi lâzım gelen şeyleri izhar eylediğine binâen Haleb ulemâsı kendisini ikâme edip katl olunduğunu beyân eder”, diye bir söz yazmış ise de Nesîmî gibi uşşâk-ı ilâhiden vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî bir Velîy-yi kâmilin Fazlullâh Hurûfî gibi dâl ve mudil bir zâta [77] mensup olması uzaktır. Özetle gerek Câvidanların bâtil içeriğinden, gerek Hürûfilik akâidi tarafından, Bektâşî tarîkatına hiçbir şey girmemiştir. Bektâşiye nasıl bir hak tarîkat ve hakikat ise, Hurûfilik dahi onun tamamıyla zıddı bir meslek-i sakîm-i dalâlettir.

Kâşifü'l-Esrâr malûm olan mükâberesini 105'inci sayfasında da ayân ederek;

“Ve bir dahî buna ittibâ eden Bektâşî mübtedîlerin kemâl-i cehline nazar olunsun ki bunlar kendilerini Hz. Ali'ye Ehl-i Beyte muhip zannederek halbuki kitâb-ı nâ-savablarından ehl-i beyte müteallik birisinin ism-i şerîfî mezkûr olmadığından mâadâ Cenâb-ı Ali (ra.) cümlesinin ve kendinin hâliki ve mâbûdu bilmeyip bu acemin baldırı çıplak köpeğini tanrı bilip istimdat edermiş.” yolunda bir herze de daha bulunmuştur. Evvelâ gûyâ Bektâşî mübtedîlerine *Câvidân* telkîn olunmazmış. Yavaş yavaş telkîn olunmaya başlarmış. Bektâşîlerin muhabbet-i hanedân-ı ehl-i beyte değilmiş te hanedân-ı ehl-i beyt kisvesi altında Fazl-ı Hurûfî'yi severlermiş. Akıl ve mantık bunları nasıl kabul eder anlayamam, tarîkat-ı Bektâşiye gibi ibtidâdan beri hürriyet-i fikriye ile şöhret [78] bulan, irfân ve hakikat tarîkı sayılan bir mesleğin sâliklerinin böyle hurafe ve esâtire itikâd edeceğine inanmak en büyük bûdelâlıktır.

Sûfi-i ahmâk ne bilsin küntü kenz esrârını

Kendini âkil kıyâs eyler bizi sersem bilir

Biz harâbâtız deyu zâhid ne bilsin ta'an eder,

Terk-i dünyâ lezzâtın İbrahim Edhem bilir.

Kâşifü'l-Esrâr nâmıyla muharrer olan garazkar kitabın 157. sayfasında gayet müheynâne, hâinâne bir lisan ile yazılı ki:

“İmdi aşağıda yazılan kitap ve risâlelerin cümlesi altmış cüzden mürekkep olup harf harf mütâlaa eylediğimde yekdiğere muvâfık ve cümlesinin meâli Cenâb-ı Hakkı ve ahkâm-ı şer’iyyeyi inkâra mebnî olarak ulûhiyet ve ibâdeti Fazl-ı Hurûfî’ye münhasır kıldıklarında zerre miktarı bir kimsenin şüphesi kaldı mı?”

Biz bu garip soruya cevap olarak deriz ki: “Bu Fazl-ı Hurûfî’nin ulûhiyetine, rûhânîyetine inananlar hurûfîlerdir. Bektâşîler değildir. Bektâşîlerin ellerinde kendi tarikatlarının ricâli tarafından yazılmış birçok eser var. Bizde sorarız ki; Acaba niçin *Kâşifü’l-Esrâr*’ın müellifi müterizi bu kitapları okumamış? Niçin Bektâşîlik itikâdını, hikemiyyât-ı tasavvufu anlamak için *Velâyetnâme*’yi Kaygusuz *Risâle*’sini, Karakaşzâde Şeyh Ömer Efendi’nin telifini [*Nûru’l-Hüda Limen İhteda*, Tasvir-İ Efkâr Matbaası, İstanbul, 1286.], Saatçi Ali Baba’nın *Risâle*’sini, Tûrâbî Dede Baba Divânı’nı mütâlaa etmemiş de yalnız Hurûfîlerin *Câvidân* ve emsâli eserlerini okuyup, onları reddetmiş. Niçin Bektâşîlikle Hurûfîliği birbirine karıştırmış? İşte bunlara cevap lâzımdır¹¹¹. Yoksa hiçbir delile, hiç birbirine müstenid olmayarak hakkı bâtil göstermek insan vicdanının, İslâm şîârının kabul edemeyeceği bir faraziye. Yine bir yerde diyor ki:

“Acaba Hacı Bektâş-ı Velî’yi tasdik etmek umûr-ı dîniyeden midir?” Biz deriz ki umûr-ı dîniyeden değilse bile “kerâmât-ı evliyâ hak” kâide-i itikâdiyesine ittibâdır. Çünkü kerâmet ve harikü’l-âdât icmâ-ı ümmetle sâbit ve müberhen olan bir zât-ı âli-i kadre inanmak mûcib-i saâdet, inanmamak ise bâis-i sefâlet olur.

Yine bir mahalde hata-ender-hata olmak üzere diyor ki:

111 Sonradan fazıl bir zattan aldığım yazıda şöyle bir fıkra var: Hoca İshak Efendi merhûm, *Kâşifü’l-Esrâr*’ı bazı zevâtın ısrarıyla yazdığı, güyâ Bektâşîlerin nüfuzunu kırarız zannıyla yazdırıldığı ve böyle bir eserin neşri o zaman için adeta bir plan olup, bu da Bektâşîlik ile şöhret-şîâr olan bazı ricâlin halkın nefretini kazansın için olduğu ve bunda Hoca Efendi merhûmun bir dereceye kadar mazur bulunduğu...”

Müellif-i hakîr bu ihtimali dahi düşünmüşsem de birkaç kişinin nüfuzunu kırmak için büyük bir tarikatı tahkîr etmek bilmem hangi mantığın, hangi fikrin eseridir.

“Amma nefsü’l-emre müracaat olunsa Hacı Bektâş ne itikâdda olduğu mâlumumuz değildir”

Kitabın yirmi üçüncü sahifesinde Hacı Bektâş-ı Velî hakkında “*Kâmil ve mükemmil*” tabirini kullanan Hoca Efendi’nin kitabının 108’inci sayfasının böyle bir hükm-ü mütenâkız vermesi o kadar gariptir ki, kendisinin ateh getirdiğine hükm etmek lâzımdır.

Yine o sayfada:

“Zira elde mütedâvil bir kitabı yokki, telifatı ile hâline istidlâl edelim”

Halbuki İshak Efendi burada dahi büyük bir hata ediyorlar. Çünkü Hz. Pîr tarafından yazıldığına şüphe olunmayan ve evvelce bir kısmını okuyucularımıza ibrâz ettiğimiz “*Velâyetnâme*” isimindeki eser Hz. Hünkâr’ın nasıl bir mertebe-i âliye sahibi, [81] şeriatın ve tarikatın sırlarına vâkıf bir zât olduğunu gösterir. Hz. Pîr’in kemâlât-ı irfâniye merâtib-i ledünniyesini anlamak için bu telifi okumak lâzımdır. 159. sayfada ise yine bir tarîz-i garazkarâne olmak üzere:

“Ve ammâ tarîk-ı Bektâşîye’de gerek asırımızda gerek eski asırlarda bir ferd-i mürşid-i hak ve açık kerâmet sahibi iştmiş var mı?” diyor ki, bu da hata üstüne hatadır.

İrfan erbâbının mâlumu olduğu üzere kerâmet münkirleri ilzâm ve iknâ için sâhibü’t-tasarrufât olan evliyâ-ı kirâm hazerâtı tarafından ibrâz olunan hariku’l-âdât ve umûr-ı mâ fevku’t-tabiiyyedir. Bu da evliyânın münkirlere karşı bir bürhânıdır ki velî bununla makâm-ı velâyetini ve derece-i ulyâsını gösterir.

Bektâşîye’nin ilk kuruluşunda yani altı yüz seneden bu zamana kadar güzerân eden ricâl-i Bektâşîyye arasında Hz. Pîr’den başlayarak Rasûl Baba, Mürsel Baba, Balım Sultan, Kaygusuz Velî, Seyyid Ali Sultan, Ervek Baba, Tûrâbi Ali Baba, Halil Revnâkî Baba gibi zevât-ı kirâmın ibrâz ettikleri kerâmât ve harkû’l-âdât tarikat erbâbı arasında meşhûr ve mütevâtir olup, tarîkata ait bir tarih-i husûsi yazılmadığından bu yüce kerâmâtler yalnız tarikat müntesipleri arasında devrân etmekle kalmıştır. Eğer Bektâşîye’ye ait bir tarikat

tarihî tertîp olunarak basılmış olsaydı o zaman Hoca İshak Efendi değil, bütün cihân anlardı ki: Tarikat-ı Bektâşiye'ye mensup evliyâ-ı kirâmın, sâir turuk-ı aliyyeden gelen ricâlullâh gibi kerâmât-ı acibesi vardır. Ve bu kerâmetler katiyen bir tahrîfe, bir desîseye uğramadan teselsül edegelmiştir.

Birçok söz ve görüş sahibi *Kâşifü'l-Esrâr* yazarı lâıykıyla tedkik edemeden, sırf bir itiraz olsun, olsun da Bektâşilik halk nazarında alçalsın diye bu garaza müstenid sözleri yazmaktan acaba haya etmemiş mi?

Yine işaret edilen kitabın ilk sayfalarında nazar-ı dikkate bir heykel-i garaz ve taarruz gibi sırtan:

“Bunların usûl-i dinleri kizb üzerine binâ olunup, kendileri ihtira eylediği yalanlardan ibarettir. İnsanları sapıtmaya çağıran yalanlarından biri de tevcihât-ı menâsıb ve ölüleri diriltme babaların elinde olduğunu hatta büyüklerden bir kimse vefat eyleyip veyahut bir musibete ducâr olsa derhal cümlesi yalanda ittifak ederek felan baba yahut Bektâşî fukarasından bir fakîr bu günde gücenip (yuf) dedikte derhal o âdem mübtelâ olduğu o belaya giriftar olmuştur. Yahut bir kimse mansıp oldukta filan baba geçen gün himmet eyledi diyerek yalanlarını yayıp şunu bunu dâimâ sapıtmaktan geri kalmazlar.”

Bu fıkra okununca göze çarpan bûdelâca fikirler insanı o kadar güldürüyor ki hayret etmemek elde değildir.

Burada Bektâşîlerin usûl-i dinleri deniliyor. Hoca Efendi'ye sorarız ki, Bektâşîlerin usûl-i dinleri, dîn-i celîl-i İslâm'dan ayrı mıdır?. İnat ve büyükleme yolunu tutarak hala inadında sebat ederse o zaman bu adamla tartışmaya tenezzül etmek büyük bir âdilik olur. Biz şahsı bir tarafa atalım. Düşünelimiyizki turuk-u aliyyenin cümlesi sahîh silsile ile Hz. Fahr-ı âlem sallallahü aleyhi vesellem efendimize ulaşıyor. Tarikat silsilesini yukarıda beyân ettiğimiz vâkit Bektâşî tarikatının hem zâhir hem bâtın cihetiyle Hz. Muhammed (sav.) efendimize vâsıl olduğunu ve tarikat-ı aliyyenin esas ve erkânının tamamıyla şeriat-ı mutahharaya muvâfık ve mûtekıdâtının mesâlik-i

Kur'aniye'ye kâbil-i tevfik bulunduğunu etrafiyla beyân ve isbat etmiştik.

Tarîkatın şerîatten ayrı olamayacağı ve birbirinin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı bulunduğu nazar-ı dikkate alınırsa Bektâşîlerin usûl-i dîni diye bir şey kabul etmek yokluğa inanmak gibi bir şey olur. [84]

Turuk-u aliyyenin başı ve sonu Hz. Fahr-i âlem efendimizdir. Şerîat nasilki o hakîkî kaynaktan, o maarifet kâbesinden intişâr ettiyse tarîkat dahî oradan sudûr eylemiştir.

Bektâşî tarîkatı dahi doğrudan doğruya ve muhtelif vasıtalarla menba-ı hakikat-ı Muhammediye'ye kesb-i ittisâl ettiğinden, Bektâşîlerin başka bir usûl-i dînî vardır gibi bir türrehatta bulunmak pek büyük bir garazkârlık olur.

1- Bektâşîler Ölüleri Diriltebilirler İddiası!

Birde güyâ Bektâşîler tevcîh-i menâsıb ve ölülerin diriltilmesine muktedirlermiş. Gerçi evliyâ-yı kirâm hazretinin enfâs-ı tayyibelerinden meded ummak, hayır duâlarını almak, her ihlâs sahibi için bir vazife, bir vazife-i müterettibe ise de, ilâhi levh-i takdîrde mukadder ve yazılı işleri tağyir ve tebdîl hiç kimsenin elinde olmadığı da mâlûm-ı avâm ve havâs bulunduğundan akıl ve iz'an sâhibi olanların böyle mukadderatı tebdîl için başkalarından duâ ve nefes talebi pek ziyâde ahmaklığına delâlet etmiş olur.

Evliyâdan sudûr edip, harikulâde olduğu görülen bazı işler ez-cümle hayırlı duâlarının tesiriyle meydana gelmesi meşîyyet-i ilâhiyeye bir darbe gibi telakkî olunmamalıdır. Cenâb-ı müdebbirü'l-ekvân hazretleri zaten o günün, o saatin levh-i mukadderatına olacak işlerin cümlesini yazmış ve bu kanun “*ve len tecide li sünnetil-lâhi tahvila.*”¹¹² âyet-i kerîmesinden istinbat olunduğu üzere katiyen değiştirilmeyerek icrâ olunmaktadır.

Akl-ı kâmil değil akl-ı zayıf bile kabul etmez ki, mukadderat hiç kimsenin reyîyle, nüfûzuyla, duâsıyla, tasarrufuyla, tebdîl olunamaz. Yoksa böyle filan adama baba (yuf) dedi de öldü, filan mansıba nâil oldu gibi türrehât hiçbir zaman Bektâşî babalarıyla Bektâşî müntesipleri nezdinde inanılmaz. Yalnız mürşide teveccüh ve hüsn-ü zann-ı sâlik için elzem olduğundan mürşidin o emrine itaat edip hayır duâsı kazanmak, hüsn-i nazarını muhafaza etmek tarikat icabındandır.

2- Bektâşîler Öldükten Sonra Dirilmeyi (Haşrı) İnkâr Ederler mi?

Yine *Kâşifü'l-Esrâr*'ın bir yerinde yazılmış ki: (bkz. H. İshak, a.g.e., s. 61) “mâlûm olaki tâife-i Bektâşiyân haşrı inkâr eyleyip tenâsuha kâil oldukları insanlar arasında meşhûr ve mütavatirdir.” İnsaf edelim insanlar arasında meşhûr ve mütevâtir demekle birşeyin sıhhatine kâil olmak lâzım gelir mi? Bu gün birçok hurafeler var ki insanların zihninde pek büyük noktaları işgal etmektedir. Meselâ yüzde elli-atmış kişi Çarşamba karısı nâmıyla esatirî bir hayale inanır. Şimdi böyle ekseriyete yakın, bâ-husûs kadınların îmân ettikleri bir meseleye [86] meşhur ve mütevâtirdir diye inanmak lazım gelirse artık her şeye her söylenilen söze iman etmemiz îcâb eder.

Tenâsuh bir mezheb-i bâtıldır ki “*se tefteriku ümmeti/ümmetim 73 fırkaya ayrılacak.....*” hadîs-i nebevîsine mazhar olan fırkalardan birisidir. Esas mu'tekıdâtı bu gün vefat eden bir vücudun ruhunun başka bir vücuda- mesela hayavân, nebâta, madene- intikal etmesini kabul eder. Ve bu kâinât vücudda daimî bir inkılâb bulunduğuna inanır.

Şimdi mülâhaza edelim:

Bütün mu'tekıdâtı, elde bulunan âsâr ve te'lîfât-ı tarik ile ehl-i tasavvufun ta'kib ettiği meslekten ayrı gayri olmayan, tarik-ı hak ve hakikatı güzerân eden bir çok meşâyih-i kiramın âsâr ve kerametiyle isbât eden tarikat-ı Bektâşîye müntesibi arasında böyle efkâr-ı bâtı-

laya mu'tekıd, mesâlik-i sahifeye sâlik âdemlerin bulunması müstab'ddır.

Kâşifü'l-esrâr'ın müellif-i mu'terizi buraları idrâk etmeyerek yahut idrâk etmek istemeyerek hiçbir bürhana, hiçbir kadıyyeye, esere, te'lîfe müstenid olmayarak- yalnız Cavidân denilen kitabın muharrerâtın atfen- tarik-ı nâzenîn ricâlini mütenâsihâne addetmek, şeriate, mantıka, akla ve nakle harbe vurmak demektir. Çünkü âsâr ve te'lifât-ı Bektâşiye ile, mu'tekıdât-ı tarikat tedkik olunacak [87] olursa görülür ki: bunları arasında kat'iiyen tenasuha delâlet eden bir akide yoktur.

Erbâb-ı tarîkatten, kümmelîn-i erbâb-ı vahdetten bazı zevatın âsâr ve eşârında tenasüh efkârını okşar birtakım telmihât varsa da bunlar kat'iiyen mütenâsihânın mu'tekıdâtıyla mütvâfık değildir. Bunlar vahdetin, merâtib-i tevhidin seyr u sülûkün tarikâtın îcâbatındandır. Meselâ sâhib-i dîvân, vâkıf-ı esrâr-ı Kur'ân Hazret-i Mısri-i Niyâzî'nin:

Âdetim budur ezelden günde birşân olurum

Dirilip ki cem' olup gâhî perîşân olurum

Matlaı olan gazel-i ârifânesiyle ser-levha-i erbâb melâmet, bül-bül-i hoş âdâ-yı ma'rifet Olan Şeyh İbrahim Aksarâyî hazretlerinin:

Hakk der ki: Kenz-i mahfiyem âlemde pinhân olmuşam

Zâtım münezzehdir, velî ismimle insân olmuşam

Zâtım ile zatımdayım, vasfımla isbâtımdayım

Sun'umda îcâdımdayım, hem cism u hem cân olmuşum.

Mebde-i muhtevi olan meşhur ve tavîl kasidesi ve bâ-husûs bazı mahallerinde meselâ:

Sadrın dilinde Fatiha tefsirini te'lîf edip [88]

Molla Fenârî'de dahî pür nutk irfân olmuşam

Dîn fütûhâtı yakîn, bir âdemdir rây-ı emîn

Ol dâr idi şerh eyleyen ma'nâ-yı Yezdân olmuşam.

Beyitleri zâhirde gerçi bu efkâr-ı mütenâsihayı okşar gibi görünür ise de hakikatte iş böyle değildir.

Âşık-ı cemâl sermedi, Seyyid İmâdüddin Nesîmî:

Âyet innî ene allahümme, bu târik-i Nûriyem

Ve's-semânın tûriyem, ve't-tûrînin mestûriyem

diye başlayan gazel-i ârifânesinde bu merâtib-i tebeddülâtı o kadar güzel ve şuh bir lisan ile izah etmiştir ki: ehl-i zâhir bile baksa bunun meânî-i amîkasında-ihitmâl- bir şemme, bir şemme-i hakikat duyabilir.

Pişvâyân-ı tarik-ı nâzenînden Kaygusuz Velî hazretleri (âbid-nâme) ismiddeki teliflerinde:

Zâhid-i tersâ benim Mescid-i Aksâ benim

Muhyi-i İsa benim yahşı yaman bendedir

Maksad-ı insan benim, girdiş -i devran benim

Mekteb-i irfan benim işte nişân bendedir

Zerre benim, güneş benim, gizli benim, fâş benim

Her ne ki var ûş benim can-ü canan bendedir. [89]

beyitleriyle yine bütün evliyâullah-ı ızâm hazerâtı gibi merâtib-i tevhiidden haber veriyorlar. Yine eser-i mezkûrun matbu' olan bir nüshasının 16.sahifesinde:

“el-kıssa hâlikin emri beni Kûzekâr balçığı gibi devranın çerhi üzerine koyup dolap gibi döndürdü. Gâh beni kûze düzdü. Gâh bozdu. Gâh kâse düzdi gah saraylarda kerpiç eyledi. Gah ayaklar altında hiç eyledi. Gâh kül eyledi hâke düştüm. Gah halk içinde azîz gah zelil eyledi. Gah hayvân gah insan eyledi. Gah nebat gah ma'den eyledi. Gah yaprak gah toprak eyledi. Gah pir gah civân eyledi. Gah şah gah gedâ eyledi. Gah beliş gah yâd eyledi. Gah kûnde yandım, gah hazineye yattım. Gah kul olup satıldım. Gah dellal olup sattım. Gah uyanup

avuttum gâh bilmeyüp ütöldüm.¹¹³ Gâh mahkûm, gâh hâkiml eyledi. Gâh bezzâr, gâh kazzar, gâh attâr, gâh penbe attâr hallâc eyledi. Gâh temurcu, gâh kömürcü eyledi. Gâh beni şarka gah garbe iletti. Gâh deryaya mâhî, gâh dağlarda âhû eyledi. [90] Av avladım, gâh beni av eyleyip avlattı. Gâh âlim oldum okuttum, gâh ümmî eyledi okuttu. El-kıssa, dünyada bir sanat kalmadı bana ettirmedi.

“Gah şakird oldum öğrendim, gah üstâd eyledi öğrettim. Gâh beni ataya oğul eyledi, gâh atayı bana oğul eyledi. Gâh anaya beni kız eyledi, gâh kızı bana ana eyledi. Gâh beni ataya ata eyledi, gâh beni tıfl edip analara besletti. Gâh anaları tıfl edip bana besletti. Velhâsıl ne baş göz ağrıdayım, nice bin kere ata belinden ana rahmine, ana rahminden cihâna geldim. Nice bin kere tıfl oldum, pîr oldum. Yine ecel gelip beni atam ve anam izince gönderirdi. Nice bin kere bulut gibi havaya ağdım ve yine nice bin kere yağmur gibi yere yağdım. Nice bin kere gâh çerende, gah perende oldum, Nice bin kere küfr ü îmâna karıştım, nice bin kere gâh zulumata gâh aydınlığa düştüm. Nice bin kere türlü cennetlere karıştım nice bin kere türlü hil'atler giydim. Nice bin türlü yakadan baş gösterdim. Nice bin türlü iller ve âşınalar gezdim. Nice bin türlü isimler ve lâkaplar öğrendim, nice bin kere saflardan göründüm, hâsılı kelam bu nefis askeri beni göç-den göçe sardı. Kabdan kaba boşalttı. Şehir be şehir, karye be karye gezdirdi. Ve şu kadar gezdirdiğim dil ile ıyân ve kalem ile beyân olunmaz.”

Yine bunun gibi Nakşibendî şeyhlerinin büyüklerinden Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin *Maarifetnâme* ismindeki eserinin mebâdisindeki dâire-i vücûd gösterir ki bu gibi mesâil-i devriyye bütün ehlullâh-ı ızâm tarafından bahs olunmuştur. Meselâ Niyâzî Mısırî hazretlerinin:

“Devr-i arşiyeden her kim haberdâr olduysa

Ol bilir ancak Niyâzî ilm u irfânım benim”

113 Avuttum, eski ta'birce uyanup kazanmak, ütölmek, gâib etmek, yutulmak.

maktayla kadrini îlâ ettikleri “*Devriye-i Arşıyye*” ismindeki nefis risâlesi ve Üsküdarlı Seyyid Haşim Baba hazretlerinin “*Devriye-i Ferşıyye*” adlı mecelleleri¹¹⁴ ve dîvânı hakikat-ı beyân-ı âlilerinde sırf bu devir meselesine dâir yazılmış olan mutasavvifâne Şiûrleri böyle pîrân-ı tarîkatten olduğuna cümlece kanaat edilmiş olan zevât-ı âliyenin mütenasihadan olmasını icab etmez.

Yukarıda defalarca şerh ve tafsil ettiğimiz vecihle Hurûfîlerin itikâd ve eserlerinden Bektâşîler mes’ûl olamaz. Bütün bâtl mezhepler ve felsefî yolların inançlarından birer parça iktibas olunarak âdetâ mahlût (eklektik) bir din şeklini almış olan Hurûfîlik tenasühün [92] usûllerini dahi kendine mâl ederek yegâne mecellesi olan *Câvidân’a* bunu da idhâl etmiş.....

Bundan Bektâşîlere ne? Niçin Bektâşîler Hurûfîlerin bu gibi merdûd akîdelerinden mesul olsun?

Zâten Bektâşîliği anlamadan, yalnız Bektâşîlere dâir garazkarlar lisanında dönen erâcif ve hikâyeler bir de bîrunâneye müsteniden Bektâşîliği redde kalkan *Kâşifü’l-Esrâr* müellif ve müterizi esaslı bir itiraz noktası- avâm tabiriyle söyleyelim-bir tutamlık yeri bulamayınca Bektâşîlerle Hurûfîleri birbirine mezc etmiş. Bütün Hurûfî inançlarını Bektâşîlerin dahi inandığına – gâfilane- inanarak bu telif-i garaz-âludu ortaya koymuştur ki yukarıdan beri bahs ettiğimiz nukât-ı nazariye ve reddiyât-ı mantıkiyye bu telifin nasıl bir garazın, nasıl bir mantıksızlığın heykeli olduğunu isbat eder.

Esasen müellif-i müteriz; “Bektâşîler haşri münkir ve mütenasihadandır” demekle bu sözünü esaslı bir bürhân mantığı, bir vâkıa, bir hadise ile isbat etmiyor. Ancak lâ edrî veyahut indî tâifesinde mevcut olması gereken bir hüküm istibdâdı ile hükmü veriyor. Fakat

114 İsmi geçen devriyeler için bk. Abdurrahman Güzel, “Niyâzî-i Mısırî’nin Gözden Kaçan Bir Eseri (Risâle-i Devriye), *TKA*, XVII-XXI/1-2 (1979-83), s.121-139. Mısırî’nin *Arşıyye*’sine zeyl mahiyetindeki 94 beyitlik *Devriye-i Ferşıyye* 1288/1871’de İstanbul’da basılmıştır.

isbata gelince (latife olmak üzere) kaydıyla bir hikâye , bir masal okuyor. Güyâ bunu isbat etmiş oluyor.

Bu masalları terennüm ettikten sonra “İmdi Fazl-ı Hurûfî şu ibaresinde Bektâşîlere tenasühü talim ettiğine şüphe kalmadı” diyerek öneriyi isbat etmeden delilsiz, bürhânsız bir söz, hem de adi bir söz sarf ediyor.

İnsaf edelim Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri âyin ve erkân-ı tarîkatı koyduktan sonra 737/1336 tarihinde irtihâl-ı dâr-ı bekâ buyurdular.

Fazlullâh Hurûfî denilen adam ise 796/1393 tarihinde Acemistan'da vefat etti. Zaman ve mekân itibariyle arada olan açıklıklar Bektâşîlerin âyin ve erkânı arasına Hurûfî inançları karışmasına güçlü bir mâni teşkil eder. *Mirâtü'l-Makâsîd*'ta:

“Meahâzâ Bektâşîye dahi esasen bu gürûhtan olmadığı gibi tâife-i mezbûre yani Hurûfîyyûn dahî Bektâşî değildir. Bektâşîlerin tomâr, icâzet ve hilâfetleri pîr-i tarîkat Hacı Bektâş-ı Velî (ks.) hazretlerinden şu vakte gelinceye değin yalnız esami-i hulefâ-yı Bektâşîye üzerine cereyân eylediği gibi Hurûfilik te, kendilerine mahsûs tomâr-ı hilâfetleri vardır ki, evvel hilâfetnâmelerde yazılı isimlerde Bektâşî halîfelerinden birisi zikredilmemiştir” cümleleriyle müterizlerine meydan okuyor.

Demekki *Kâşîfü'l-Esrâr*'ın bu iddiasının da mahz-ı kizb olduğu anlaşılır. Çünkü Bektâşîlikle, Hurûfilik - birçok yerde tekrar ettiğimiz gibi- tarihen, mekânen, itikâden, zâhiren, bâtinen birbirinden ayrılır.

Garaz, ıvaz nitceleri dâimâ alâka sevk eder. Bu telif ise efkâr-ı umûmîye üzerinde büyük bir zan uyandırmıştır. Bu zan sû-i tefekküratı çoğaltmış, muhtelif akâidin muhtelif unsurların ceryanı içinde bulunan memleketimizde ahaliyi ehl-i sünnet ve'l-cemaat ve Bektâşîlik gibi iki kısma ayırmıştır. Tefrikanın izmihlâli doğuracağı ve mûcib-i tedennî olacağı bütün ehl-i tefekkürce malûm olduğundan dâimâ itilâf ve ittihat cihetine hasr-ı mesâi eylemek ve mümkün

olduğu kadar ihtilaf ve tefrika esbabını ortadan kaldırmak İslâmiyet ve insaniyatın gereğidir

Hakkıyla düşünülecek olursa hiçbir bürhân-ı mantikiye müstened olmayarak sırf bir kısım ehl-i tarîkı tezlil etmek için yazılan bu eser ile, avâm ve cühelâ-i nâsın ve bazı erbâb-ı itirazın lisanında devrân eden Bektâşîler aleyhindeki dedikodular, [95] edebsiz ta'rizler hep bu tefrikanın eser-i yegânesidir.

Rü'yet-i tevhîd altında yarın birleşmek ve bu ittihâdiyle cihân-ı medeniyetin, cihân-ı siyâsetin, cihân-ı idrak ve tefekkürün bütün mukadderatını tedvir edecek olan âlem-i islâm içinde bu misilli tefrikalar bulunmaması, hatta Şîî ve Sünnî fırkaları bile muayyibâtandır. Bunlar şu umûr-ı vicdâniyedendir ki; yalnız şahsiyyet-i beşeriye, rûhâniyete âid oldukları için umumileştirmemelidir.

Zâten doğru bir nazar, doğru bir idrak anlar ve îmân eder ki, bir dinden teşe'ub eden o dinin aslî kâidelerine muhalefetle başka bir vaziyet alan mezâhib birer birer maksad-ı siyasiyeye birer gizli emele binâen teşîs olunmuştur. Meselâ Şah İsmâîl Safevî'nin bütün bir hatadan ibaret olan icraât-ı diyânete, rûhâniyete istinâden değil, bir politika hudâsı ve Osmanlı memleketini acemleştirmek fikrine ibtinâendir. Sonra ötede beride zuhûru kemâl-i taaccüple görülen mehdî taslakları dahi birer emelin erzel-i siyasiyenin esiri olarak kendilerini fevkalbeşer ilan etmektedirler.

Biz, üç yüz altmış milyonluk kudret-i vahdâniyemizi bir yere cem ederek âtî için başka bir parlak ve muazzam hayat-ı vahdet hazırlamaya gayret etmeliyiz. Bu hazırlığımızın ilk kademesini de [96] kendi aramızda mevcûd olan fer'iyat hatalarını, ictihâdını açıklıkları örtmek, tashîh etmek teşkil etmelidir.

Herhangi iki muâriz meslek, iki muhalif fırka arasında en ziyâde ayıp görülen mesele birbirlerine karşı ufak bir mübâhaseyi bir itirazı müteakip düşman gibi bir vaziyet almaları ve mûcib-i bahs ve cidâl olan meseleyi sükun ve teennî ile mantık ve akliyat ile hall-ü fasl et-

meyerek dâimâ birbirinden uzak bir halde bulunmaları, anlaşmama-ları keyfiyetleridir.

Bin üç yüz bu kadar senelik hayât-ı vüs'atte bir faaliyet-i müte-madiye ilerleye ilerleye arzın bütün noktalarında hâkimiyet-i mane-viyesini -velevki mezâhib-i muhtelifeye ayrılmış olsun- temin eden, üçyüz altmış milyon nüfusu mütekıdâtına rabt eyleyen dîn-i celîl-i Muhammedî sâliklerini yalnız bir noktada birleştirir, bir noktada ic-tima davet eder ki; o da tevhîddir.

Gerçi mezâhib-i erbaadan başka birçok mezâhib varsa da ihtilâfât yalnız fûrûda olduğu için aslında esasta hiçbir ihtilaf mevcut değildir. Nokta-i tevhîdiye bütün ehl-i islâm müttehid ve müttefiktir.

Biz bu itilâf ve ittihâd politikasını takip etmekle âtinin hayât-ı müttehide-i İslâmiyesini takviye etmek taraftarıyız. Mademki bir ismin [97] hâliyiz, mademki hepimiz aynı rü'yet-i mâneviyenin sâ-ye-i muazzamında birleşecek bir fırkayız öyle ise bu ihtilâfâtı mehmâ emken aradan kaldırıp âtide vâsi bir ittihâd fikri, bir ittihâd-ı kavî-i ictimâ-ı te'sis edebilmek çarelerini düşünmeliyiz.

“Yek-dil olsak ta hakîmâne çekinsek ne olur

Bizde ol hissi hüda etmemiş icâd henüz

Ukalâ nâle eder, halk ise hep böyle gider

Galiba Hâlik'a aks etmedi feryâd henüz”

3- Melâmîliğe İtiraz

Kâşifü'l-Esrâr müellif-i mu'terizi Bektâşîler hakkında ibzâl ettiği lâıksız ve haksız îtirazât bir takım akla fikre, mantığa temas etme-yen herzelerle îrâd ederken hiç lüzûmu olmadan Tarikat-ı Melâmi-ye'ye dahî itiraz etmeye başlıyor. Ve eserinin 160. sahifesinde:

“Ve beyne'l-cühelâ şüyû bulmuş bir yılan da var ki, hangi fâsık ve fâcire sual etsek, Melâmiyeden diyerek o şahsı muazzez ve mûkerrem ve işlediği fiskında mazur tutarak fakat zühd-ü takva sahibi olursa, bir sûfî mutaassıb âdemdir diye belki tahkîr etmeden hâli olmazlar.”

Hoca Efendinin tevâlî eden hataları arasında zuhûr ediveren Melâmîler hakkındaki itirazâtı da hoş görelim. Çünkü Hoca Efendi, o zamanlar yani Abdülaziz Han'ın saltanatı sırasında bazı zevâtın elinde bir âlet-i itiraz olup Ahmed Midhat Efendi hazretleri tarafından neşr edilen “*Dağarcık*” mecmuasında münderiç bir makâle-i fenniyeyi red ve ibtâl zımında Ahmed Midhad Efendi hazretlerine “*Ey Kâfir-i bî din*” hitabıyla hücum etmiş ve –ihtimalki-1290/1873’de Beşinci Sultan Murad’a intisâb töhmetiyle Abdülaziz Han tarafından Rodos’a sürgün edilen Ahmed Midhad Efendi’nin felaketine yalnız bu sebep olmuştur.¹¹⁵

Demek oluyor ki, Hoca İshak Efendi eskiden beri müterizlikle, hücumla şöhret bulmuş, öteden beri efkâr-ı münevvereyi mugâlatalarla söndürmek tarafını tutmuştur.

Bektâşîliği redde dâir yazılmış bir risâle arasından böyle Melâmîlere dahi bir arslan payı ayrılmasını pek tuhaf olduğundan ve erbâb-ı tarikat birbiriyle müttehid ve hem-efkâr olduklarından Melâmîlere uzâtlmak istenen bu tariz okunu red etmeye mecbur olduk.

Melâmet, Eşrefzâde Rûmî Hazretlerinin;

“*Etme bir dervîş-i fakîre sen hakâretle nazar*

Bu melâmet hırkasında sırr-ı sultân gizlidir.”

Beytiyle kudretini tebçîl ettikleri bir tarîk-ı aşk ve cezbedir ki bütün turuk-ı aliyyeden erbâb-ı melâmet yetişmiş ve bu zevât-ı aliyye hakkında maarifette râsihûn olmuşlar, silk-i cezbe ve tevhîdde cümleden ileriye varmışlardır.

Bir zamanlar Bayramîler’den teşe’ub eden Hamzavî İdrisî Melâmîlerinin nasıl bir tarîk-ı Hak’ta bulundukları tarihin, eserlerin vesîkalarıyla sabit olduğundan ve serimizin on dördüncü sahifesin-

115 Ahmed Midhad Efendi Hazretlerinin 1293’de ancak dört nüshasını bastırarak bilâhere yasaklanan *Menfâ* nâmındaki tarih felaketleri unutulursa Nâmık Kemâl merhûm ile Ebu’z-Ziyâ Tevfik Bey ve Ahmed Midhad Efendi’nin ve diğer iki refikin nasıl nefy olundukları anlaşılır.

de Hamzavîliğe dâir mâlumât-ı mücmele verdiğimizden tafsilatını anlamak isteyenlere, Sarı Abdullâh Efendi Hazretlerinin *Semera-tü'l-Fuâd* ismindeki matbu eseriyle *Ahvâl-i Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ* nâmındaki eser-i nâdirini ve Lâlizâde Abdalbâki Efendi'nin meşhûr *Risâlesi*'ni tavsiye ederiz.[100]

Melâmîlik bu asırdan yani 1300/1882 den evvel başka bir şekil almış, ulûm-ı tasavvufiyede tevhidde râsih ve o zamanın en meşhûr erbâb-ı tasavvufundan sayılan ve Arap Hoca nâmıyla şöhret bulan Muhammed Nûru'l-Arabî Hazretlerinin gayretiyle bir tarîk, ayrıca bir meslek-i tasavvuf haline girmiş, tasavvufâne eserler, tarîkat tarihine ait müellefatıyla ibkâ-yı nâm eden meşhûr Kemâleddîn Harîrî merhûm, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin tilmîz-i hâssı idi. Kemâleddîn Harîrî'nin o kadar mücâhede ve sa'yıyla bu kadar âsâr-ı nâfia vücûda getirmesiyle genç yaşında irtihâl-ı dâr-ı bekâ etmesi büyük bir ziyândır.

Müşârun-ileyhin neşr u ta'mîm eyledikleri usûl-i tarîkat, tarîk-ı sohbet ve irfân, tarîk-ı müsemmâdır. Melâmiyye esmâdan hakîkata vüsûl-ı tarîkini ihtiyâr etmeyerek müsemmâ cihetini ve irfân-ı Muhammedî silkini ihtiyâr ederler. Sâlikî dâimâ sohbet, dâimâ irfâna terğîb ederler. İttikâ üzere sâhib-i kadem ve tarîk-ı hakîkata sâliktir.

Biz, fâsık ve fâcir semâda uçsa bile istidraçtır diye hükm edenlerdeniz. Envâ-ı kebâiri işleyip Bektâşîlik, ferâizi terk ederek yalnız laklaka ile Melâmîlik taslayanlar nazarımızda merduttur. Tarîkat arasından zuhûr eden iki üç fâsık için Bektâşîliği teklîfât-ı şer'iyyeyi "*makâm-ı cem'deyim*" diye terk eden üç beş laklakacı için Melâmîliği tahkîr eden Hoca Efendi'nin bu yeni garabeti, bu yeni safsata-i bî mânası yığınlarla teessüfe şayandır. *Kâşifü'l-Esrâr*'da muharrer arz olunan cümlelerin ilersinde;[101] terk ederek **yalnız laklakiyyat ile** Melâmîlik taslayanlar nazarımızda merduttur. Tarikat arasından zuhur eden iki üç fâsık için bektâşîliği, teklîfât-ı şer'iyyeyi '*makâm-ı cem'deyim* diye terk eden üç beş laklakacı için melâmîliği tahkîr eden Hoca Efendi'nin bu yeni gazâbatı bu yeni safsata-i bî-mana-

sıyığınlarla teessüfe şâyândır. Kâşifü'l-esrârda muharrire, sâlifü'l-arz cümlelerinin ilerisinde:

“İş bu melamiyye sohbeti fî zamâninâ zuhur eden fesâdâtın en ziyâde cüz'ü a'zamı olduğunu arz ederiz.”

Bir vakitler efkâr-ı cedide-i fenniye neşretmek isteyenleri küfr ile itham eden, tarikat-ı Bektâşiye gibi ona bir ricâl-i mutasavvifin yetişdiren bir tarik-i âliyi tezlil etmek isteyen Hoca İshak Efendi'nin Melamilerin müctemian oturup da mebahis-i dîniyye ve tasavvufiyye üzerine olan sohbetini (fesadâtın cüz'ü a'zamı) tabiriyle yâd etmesi cehlin, garazın en büyük bürhânıdır.

Müellif-i fakîr, melâmiyye ricâlinden el-hâletü hâzihî ber hayât olan zevâtın en ziyâde meşhurlarıyla en zâhib-i iktidâr olanlarıyla görüştüm. Halaka-i sohbetlerinde bulundum. Kat'iiyen şeriat-i Muhammediye ahkâmına muhalif bir hareket görmedikten başka daimî bir hulûs ve ittihâd, daimî bir irfân sûrî ve ma'nevî hissettim. Meclislerinde [102] nûkât-ı tasavvufiyye ile etvâr-ı ârifâne ile ceryân eden sohbetleri sâlikân-ı tasavvuf içino kadar şâyân-ı istifadedir ki: İshak Efendi gibi taassub ve gaflet deryalarında ma'rûk olan ashâb-ı inâd bu nûkât-ı mühimmeyi derk idememekde ma'zur durlar.

Bu hücumdansonra suret-i kelâm değişiyor: ‘Her olur olmaz, bî-nemâz melâmiyye olmuş olsa İslambül melamiyye hazeratı ile dop dolu olup cami-i cemaate müdahim ve menâhiden muhteriz âdî müsülman pek az kalur.’

Her olur olmaz her bir namazın melâmî olması bir defa akla, silki münafidir. Çünkü melâmet kendi saliklerini âdâb-ı şeriate mütemes-sik, hakikat-i irfâne mâlik zevât-ı âkileden intihâb eder. Ve ibnlerce erbâb-ı tarikat arasında melamet kisvesine bürünenler yani irfân-ı hakîkî ile ittisâf, ahlâk-ı ilâhiye ile tahallük edenler pek enderdir. Melamet hakikat-i mutlakayadaha ziyade kesb-i vukuf etmek demektir. Yoksa âdî ârif taslaklığı her zehi-kuyâne tasavvuf fûruşluk, melamet değildir.

Müellif-i fakir bütün tefrikalar, nizalara, tedenniye esbâb olmak üzere taassubu gösterebilirim. Taassub ki şimdiye kadar vuku bulan ifsâdâtı, ihtilâlâtı tevliid etmiştir. Taassub ki iki hem din milleti birbirine düşürmüş, cenk ve cidaller [103] açmıştır. Taassub ki ona bir evliyâullahdan bir çoğunu bir çok felaketlere uğratmıştır. Taassub ki daimâ terakkiye sedler çekmiş, daima hakikate doğru atılan adımları kısaltmağa sa'y etmiştir. Taassub ki; ilme düşman, tekâmüle hâil, terakkiye cellâd olmuştur. Taassub ki; muhtelif mesalik arasında ekilen tohm-u teferrukayı tenmiye etmiştir. Taassub ki: istikbâle bir sedd-i sedîd hayât-ı fikriyeye bir mâhi-i şedîd olmuştur.



Resim: Tarikat-ı aliyye-i Bektâşîyye ricâlinden Kazak Abdal nâmıyla ma'rûf olan zâtın ele geçmiş tasvîridir. [104]

Eğer terakki etmek, müttehid bulunmak, daimî bir uhuvvet içinde yaşamak, âtiyi tenvir, istikbâli te'mîn eylemek arzu edersek yalnız

bu unsuru, bu unsur-ı meş'ûm taassubu yıkmalı, ortadan kaldırmalıyız. Çünkü onun, taassubun sîne-i beşerîyyete açtığı yaralar, kalb-i insâniyete akıttığı zehirler, sahife-i idrake nakş ettiği elvâh-ı hûnîn hâlâ pâydâr, hâlâ ber-karardır. Hulasa şunu söyleyebilirim ki; bir din daire-i intişarını tevsî' etmek bir tarik-ı müntesibînini çoğaltmak bir meslek-i felsefesine herkesi inandırmak için ibtidâ taassubu kaldırmalıdır. Eğer o unsur-ı meş'ûm bâkî kalırsa tedenni teferruka, niza ebediyyen, ebediyyendevam edecektir. [105]

Sadra rucu' edelim: Kâşifü'l-esrâr müellif-i mu'terizi câvidân-ı sa-gîrin on ikinci bâbını ve secde-i âdem meselesini beyan ve red ederken: *'ve hafî olmaya ki bâlâda tasrih olunan veçhe üzere Fazl hâşâ kendisi Allah olup âdemden de murad, yine Fazlu Hurûfî olduğundan daima hayatta kendisine secde ve kendisi mürde olduktan sonra zu'mu bâtıllarını halîfetullah olan Bektâşî babalarına secde etmek demek olup cemî'* talimâtı bunlardan ibarettir' diyerek yeni bir herze-i garazkârâne daha yer.

Adem aleyhisselama, kütüb-i aidesinde tafsilen münderiç olduğu üzre melâike-i kirâm bâ emr-i ilâhî secde ettiler. Ve kader Ademi tebci ve takdis eylediler. Azâzîl ise emr-i ilâhiyi infâz etmeyerek ve 'ene hayrun minhu/ben ondan daha hayırlıyım' diyerek secdeden istinkâf ile kâfir ve matrûd dergâh-ı rabbi'l-âlemîn oldu.

Meclis-i irfâne gidüp âyet-i Kur'ân okuruz

İlm-u ledün vâkıfıyız, nüsha-i irfân okuruz

Söylemeyiz nâ-halka böylece irdik şerefe [106]

"Vâkıf olup men arefe dersini pinhân okuruz

Birbirini sevmeyenin, kendi özün bilmeyenin

Âdeme baş eğmeyenin, ismini şeytan okuruz"

Ahmed Rifat Efendi merhûm *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'in 220. sahifesinde:

“Pes Allah Teâlâ Âdem'den eşref ve âlem kimse yaratmadı, zirâ Âdem aslû'l-âlemdir. Cihânın şûlesi insan ve fânusu cemi-i müm-künâttır.”

“Ey Niyâzî! Âdem oldu çün cihânın şu'lesi

Bahş olur Âdem deminden âleme rûhu'l-hayât”

“İmdi âdemin şeref ve fazileti mâlum oldu. Şu tafsilden murâd olan mânâ erkân-ı tarîkı Bektâşiyeden denilen Niyâzî hakkında müddeilerin iddialarını ibtâldır. Zira Niyâz nûnun kesriyle recâ ve yalvarmak manasınadır. Ve sücûdu hakîkatta Âdem'e idiyse de mânen Allah teâlâ'ya ibadeti mutazammın idi. Emrine imtisâl sebebiyle ve ol sücudla murâd inhinâ idi. Yoksa alnını yere koymak değildi. İslâm gelince selamla ol inhina dahi ibtâl olundu. Vâkıan dervîş-i fakîre göre huzûr-ı mürşide vardıkta, mürşidini hak bilerek hayr-ı himmet talebi için yüzü gözünü yerlere sürerek [107] niyâz etmek âdâb-ı tarîkattandır. Velâkin bu âdâb, bade's-selâm yalnız bir inhina ile şeyhinin el ve diz ve damenin öpmek ve tutmaktır. Yoksa secde eder gibice alnı, yüzü taş ve topraklara sürmek değildir. İnsan bütün isim ve sıfatların mazharıdır. Cümle mevcûdât insan için vücûda geldi. Hak teâlâ insanda zâhir olduğu gibi bir şeyde zâhir olmadı. Onun için insan cemî mevcûdâtdan mümtâz oldu. Velâkin “Lâ ilâhe illallah” ibadete lâıyk Allah'tan gayri yoktur. Ve her gönülde Hak'tan gayri maksut olmaz. Her ne kadar o gönül maksudunu gayri itibar etse bile cümle gönüllerin maksudu Allah'tır. Ondan gayri mevcûd yoktur. Her vücûdun hakîkatı odur. İsimlerin itibariyle gayri vehm olunursa da ârife lâzım olan hakkın gayri mevcûd vardır tevehhümünü nefy edip, her vücûdu zâhiren ve bâtınan hakkın birliğini isbat eder taki tevhîd tamam olup Âdem-i hakîkiden ola. Yoksa şeytan gibi kendi halinden nefsine vücûd verip yokluk yüzünden varlıkta görüne. Ve dervîş-i fakîr dermendi nice yıllar esîr-i dâm-ı tezvîr edip, ilkâ eylediği kelâm-ı semm-i katlden helâke erdiren mübtedîlerin âyin-i tarîktır diye ifrâd üzere vad-ı meydân eyledikleri bu misüllü nâ-meşrû şeylerin bâb-ı tarîkatta aslı faslı olmayıp, sûret-i niyâz-ı bâlâda beyân kılındığı vecihledir ki, bu da âdâb-ı dervîşten

olan yirmi edebten birisidir. [109] Kavlühû Teâlâ: “*yevme yekşifü an sâk.....*”¹¹⁶ ol günde perde keşf olunup, hali düşvâr olur. Yani, hesap ve cezâ için emr-i müştâk olur. Onlar ki sücûd için davet olundukta vücutları demir gibi olmakla secdeye kâdir olmaya. Huşû ve nedâmetten gözleri kapanıp, onları zel veya hakâret kaplaya, bunlarda dünyada sıhhatte sâlimler iken secde-i hüdaya davet olunup icabet etmezlerdi. Ol secdeden murad nedir? İkrâr-ı imân demek dinül-lâha mülâzım olup ona mütâvaat etmektir. Ve imân-ı şer’iyedir ki insan memurun bihtir. İrâde ve fiil ile müktesibtir. “*Lâ tebdîle li hal-kıllah*”¹¹⁷ Allah teâlânın dinine lâayık olmaz ki onu tağyîr ede. Yani Allahı tebdîl etmeniz belki dinüllâha mülâzım olup ona mütâbaat etmek demektir. “*Zâlike’d-dînül-kayyim....*”¹¹⁸ İşbu dîn-i Ahmedî bir dîn-i müstevidir. Yani düz ve doğru olup asla eğri ve çarpık değildir. Onda eğrilik yoktur. Binâenaleyh, şeriatte olmayan şeyler tarîkatta dahi yoktur. Çünkü tarîkat şeriatın aynıdır. Secde Kur’ân-ı Kerim’in on dört yerinde bulunmaktadır. Secde Allah teâlâ’ya yakınlaşmak içindir. Peygamberimiz sallallâhü aleyhi vesellem, abdin Rab teâlâyâ ziyâde karîb olması, a’mâl-i sâliha ile sâcid olmaklık iledir, diye buyurmuşlardır.”

Diyorlar ki, hakîkatı bizde vuzûhuyla isbât etmektedir. Vâkıan tarîkat-ı Bektâşîye’de niyâzın ifratına gidildiği vâkıaysa da bu da hadd-i mârûf ve meşrûunu tecâvüz etmemiştir. Hoca İshak Efendi, hatta Rifâî, Sa’dî, Kâdirî tekkelerinde bile icrâ olunan niyâzı, tarîkat-ı Bektâşîye’nin niyâzından ayırıyor ve büyük bir bühtan olmak üzere, güyâ Fazl-ı Hurûfî’ye secde edildiğini yazıyor. Sorarız: Bektâşîlik, Hacı Bektaş-ı Velî’ye mensup bir fırkadır. Eğer Fazlullâh Hurûfî’ye mensup olsaydı, Fazlullâh’a nisbet edilir ve Bektâşîler de secdelerini Fazlullâh’ın nâmına icrâ ederlerdi. Eğer şu anda secde etmek lâzım gelse Hacı Bektaş-ı Velî’ye karşı edilir, çünkü bütün Bektâşîlik onun nâmına, âdâbına, erkânına merbûttur.

116 Kalem 68/42.

117 Rûm 30/30.

118 Rûm 30/30.

Yine *Kâşifü'l-Esrâr* bir hata-i azîm üzere:

“Ve yine mâlum ola ki, zîrde yazacak ki âdemin veçhine secde olduğu gibi bacaklarına da secde etmek lâzımdır, emrine imtisâlen halâ Bektâşîler bu kâideye riâyet ederler” diyor ki, burada akıl ağlıyor, mantık ağlıyor, nakil ağlıyor, el-hâsıl her şey bu herze , herze-i câhilâneye bütün mâtemiyle ağlıyor. [110] İnsafın ne olduğunu bilmeyen, muaraza zamanlarında mantığı, safsataya değişen Hoca İshak Efendi burada dahi bir bühtan fırlatıyor. Yalnız ifrât-ı niyâzdan başka bir şeyi olmayan Bektâşîleri bacaklara secde ile ithâm etmek gibi bir halt ediyor. Bundan sonra (letâiften olmak üzere) kaydıyla ağza alınmaz bir hikâye daha nakl ederek edebin, terbiyenin dışına çıkıyor, müstehcen cümlelerle güya Bektâşîliği ezmek çürütmek hususunda ki maksadını ortaya koyuyor.

“Sûfiyâ zulmette kaldın yok mu idrâkin senin

Cehl ile gaflette dolmuş çû eflâkin senin

Rinde, en bâlâ merâtib kûşe-i fakr u fenâ

Tâc ile seccâde olmuş hâr u hâşânın senin”

Yine *Kâşifü'l-Esrâr*’ın 74. sahifesinde:

“Haft olmaya ki, Bektâşî babaların müridlerine teklîfat-ı şer’iyyeden hiçbirini teklîf etmeyip yalnız teklîfleri *“parayı pul eyleme, getir bize ver yiyelim sen dahi ihvanların ile yiyip iç”* diye tenbih eylediklerinden Bektâşî olan kesân mâ mülkûn dâimâ me’külât ve meşrubâta harf ile *“efles mine'l-Yehûd”* olarak ekserisi zümre-i muattliyyeden olarak” diye bir târiz-i nâ becâda daha bulunur. [111] Evvelâ teklîfat-ı şer’iyyeyi teklîf etmedikleri bir iftirâ-ı şenîdir. Çünkü tarîkat kat’iyyen şer’iâtten ayrı olamaz. Li ta’rîz bulaştırılmak istenen lekeler hep böyle müfteriyât-ı şenîaden ibaret kalınca müfteriyât dahî doğrudan doğruya onu icad edene aid olur.

“Parayı pul eyleme, getir biz yiyelim” teklîfi pek âmiyâne, binâen aleyh pek fena bir iftirâdır. Gerçi her tarîkatta sâlik şeyhine, dergâhına elinden geldiği kadar muavenet ederse de böyle hâl iflâsa kadar

gelmiş dervişlere katiyyen tesadüf olunamaz. Ekser müntesibinin zümre-i muattaliyeden olarak müflis bir halde bulunması bahsine gelince gerçi hırka-i tecrîdi giyerek âlem-i fenâyâ gönül bağlamış mücerred dervişler hiç bir işe rabt-ı kalb ve amel etmeyerek inzivâ-köşesinde sülûk ile meşgûl olurlar. Lâkin bütün müntesibîn-i nâzeninden iş yaparlar. Âlimlerinden ziyâde olduğu ve kibâr-ı ricâl-i hükûmetle, ağniyâ-ı memleketten birçoğunun tarîkat-ı aliiyyeye sâlik bulunması Hoca İshak Efendi'nin, bu kulunun dahî bâtil olduğunu ortaya kor.

“Sûretin esrârını zâhid ne bilsin, yâ fakîh

Kul kefâ billâhi mahrem kande her hayvân olur”

Şimdi malûm olmalıdır ki, bu misüllü ekâzib-i muhterianın işâasına ve bunun böyle sûret-i Hak'tan görünür bir risâle ile ortaya konmasına asıl sebebi sırf ehl-i tarîktan bir kısım mühim olan tarîkat-ı aliiye-i Bektâşîyye ricâlini tezlîl ve hak u hakikatı böyle bâtil, meselâ nazariyât u şenî hikâyelerle örterek mutaassıb emellerle ortaya yaymak ve ihtirâs-ı garazkârâne ile dolu olan *Kâşifü'l-Esrâr* adlı mecelle-i kizb u garazı muhaliflerin belagatinden istifade ederek herkese inandıracaktır.

O zamanlar bu kitaba tarîkat-ı Bektâşîye müntesiplerinden Ahmed Rıfat Efendi cennetmekân tarafından sâlifü'l-arz *Mirâtü'l-mekâsîd fî def'i'l-mefâsîd* ismindeki kitap yazılmış ve 1293/1876 da basılmış ise de istibdâd-ı Hamîdî kitabın intişârını men etmiş ve bilhassa Merdivenköyü dergâhı postnişîn-i sâbıkı Mehmed Ali Dedebara merhûm tarafından yazıldığı rivâyet olunan reddiye kisve-i tab'a girmedikten başka birçok ihvân-ı safânın dahî manzûru olamamıştır.

İshak Efendi kitabının 136.sahifesinde diyor ki:

“Bu fakîrin garazı, beş yüz seneden beri sır diyerek mektûm tutarak ehl-i İslâmı idlâl ettikleri kütüb-i akâidlerini [113] millet-i İslâma ilan için âcizâne bir metin kaleme aldım. İş bu metnin şerh ve tafsili ihvanımız olan ulemâ-yı âleme terk olundu.”

Evvela bu fakîrin garazı deyince, hakîkaten garazının nereye ve kimlere aid olduğu anlaşıldı. Çünkü Bektâşîlerin kitapları, tomâr-ı hilâfetleri meydandadır. Hurûflerin kitapları ve inançları ehline âyândır. Bir defa Bektâşilikle Hurûfiliği karıştırmak ve Hurûflerin inançlarıyla Bektâşîlerin inançlarını karıştırmak en büyük iftiradır. Ve bu iftira da sırf garaza müsteniddir. Hoca İshak Efendi, burada garazını kendi lisanıyla itiraf ederek zerâfet gösterecek iken gaflet ediyor. Zâten gafletinin en büyük bürhânı da ehl-i hakka vurmak istediği darbedir. Fakat adâlet-i ilâhiye müteriz hoca efendiyi sonra Bursa menfâlarına kadar sevk etmiştir.

“Beş yüz seneden beri mektum tutulan sır” dan bahs olunuyor. Beş yüz senedir sır böyle perde-i ihfâ altında iken eğer Hoca İshak Efendi bunu keşf edip ortaya koyduysa.....! Amerika’nın keşfinden daha büyük hizmet etmiş demektir.

Halbuki risâlenin kapağında olan “*Esrâr-ı Bektâşiyânı hâvî bey-ne’l-müslimîn gâyet müfîdîr*” ta’biri de o kadar yalan, o kadar sarîh bir bühtandır ki kitabı okuyanlar bunun Bektâşî esrârına aid bir risâle mi, yoksa Hurûfleri redde dâir bir telif mi? Olduğunda mütehayyir kalmışlardır.

“Ehl-i îmânı idlâl” diyor. Sorarız ki ehl-i îmânı idlâl eden kirve-i Bektâşîler midir? Yoksa Hurûfler midir? Tabii *Câvidân* ve emsâli telifât kimlere aid ise ehl-i îmânı idlâl edenler de onlardır. Yoksa kitapları, Şiîrleri, müntesipleri ortada bulunan tarikat-ı Bektâşîye’den mudîll ismine mazhar-belki birkaç müstesnadan başka- kimse yetişmemiştir. Altı yüz seneden beri Bektâşîlerin bu vatan-ı muazzezde yaptığı hizmetler gayr-ı kâbil-i inkârdır. Eğer “*Tarih-i İnkılâb-ı Os-mânî*” karıştırılacak olursa meşrûtiyet-i muazzeze-i Osmaniye’nin te’sisinde ta evvelden beri müdafî-i hürriyet ve fikr-i sermestî sahibi Bektâşîlerin hizmetleri bulunduğu görülür.

“Kütüb-i akâidlerini millet-i islâma îlân” deniyor. Bu Hurûflerle Bektâşiliği mezc ederek yapılan garazkârâne îlân Hoca Efendi’nin istediği gibi bir maksadı temin etmiş, yani ehl-i İslâm arasında bir tefrika, bir ikilik salmış olduğundan böyle işlenilen cinâyeti-ki sırf

tefrika ve nifak politikasıdır. Müftehirâne yazmak da taaccübe, hem de kantarlarla hayrete şâyân bir meseledir.[115]

“Bu metnin şerh ve tafsîlini ulemâ-yı âlâma terk eden” *Kâşîfü'l-Esrâr* müellif-i müterizi mea't-teessüf maksadına nâil olamamış.

Çünkü eserin basılma tarihî olan 1291/1874 tarihinden bu zamana kadar hiçbir âlim, hiçbir sahib-i kalem Hoca Efendi'nin eserine iktizâ ederek vasiyyetini yerine getirerek bu kitaba bir şerh yazmamış.

Halbuki müellif-i fakîr, *Kâşîfü'l-Esrâr*'ı şerh ve tafsîl değil, belki muhtevî olduğu ictimâî hataları red ve ibtâl için bu eserin başka bir sûretle reddine muvaffak olduğumdan dolayı müftehirim.

Kitabın en sonlarına doğru diyor ki:

“İş bu dâl ve mudillin ibaresini aynen tahrîr ettim ki erbâb-ı garaz tabir olundu diye telif yoluna gitmesinler”

İbâreyi aynen nakilden Tarîkat-ı Bektâşîye'ye ne zarar, aynen nakl olunan ibareleri Hurûfîlerin *Câvidan*larıyla diğer âsâr Hurûfîye'den alınmış bulunan Bektâşîlere bir şîn terettüb edip edemeyeceğini erbâb-ı akl ve iz'ân biraz düşünsünler. Bir de “erbâb-ı garaz” tabiri kullanıyor ki, “*el-keîâm sıfatü'l-mütekellim*” darb-ı mesel meşhûrunu tatbik edince erbâb-ı garaz tabirinin kime lâıyk ve kime aid olduğunu tebeyyün eder. Yine *Kâşîfü'l-Esrâr* da;

“Bu tâife şimdiye kadar cehele-i nâsı idlâllerine bais bizler muhibb-i Ali ve hanedân-ı ehl-i beyti ve Hz. Ali (ra.)'ye muhabbet ettikten sonra başka amel lâzım değildir derler.”

Evet Bektâşîler muhibb-i hanedân-ı ehl-i beyttir. Bu muhabbetlerinin esbâbı da ileride arz olunacak birçok ehâdis-i nebeviyyenin âmir olduğu muhabbettir.

Halbuki muhabbet-i Ali ve muhabbet-i hanedân-ı Muhammediyi hiçbir zaman sû-i istîmâl etmemişler ve müterizin dediği gibi muhabbet-i ehl-i beyte sülûk eden âdemden teklîfât-ı şer'iyenin sâkıt olacağını iddia eylememişlerdir.

Teklîfât-ı şer'îye hakkında binlerce âyât-ı kerîme, te'kîden binlerce ehâdis-i Nebeviyye varken böyle "*Bekâşîler, muhabbet-i hanedân olanlardan teklîf-i şer'î sâkıt olur diye iddia ediyorlar*" demek altı yüz bu kadar seneden beri serbesti-i efkâr ile, irfân ile temâyüz etmiş olan Bektâşîleri tahkîr etmek tezlîl etmektir. Hoca İshak Efendi emin olmalıdır ki; teklîfât-ı şer'îyeyi münkir diye ittiham ettiği Bektâşîler umûr-ı dîniye ve mesâil-i îtikâdiyeyi kendisinden daha iyi bilir ve takdîr ederler.

Kâşifü'l-Esrâr'ın bir yerinde Hoca Efendi diyor ki;

"Cenâb-ı Ali dâimâ gaza ile meşgûl idi. Hangi gazada Bektâşîler fedâ-yı can edip, hiçbir gazâda ictimâ ettiler mi?"

Kâşifü'l-Esrâr müellif-i mûterizinin tarihî hatası burada daha acayip bir şekilde tecellî ediyor. Tarihte katiyyen bir tettebbuu olmadığı, bu sözleriyle o kadar isbat eyliyor ki bir zamanlar allâme-i devrân, yegâne-i devrân geçinen böyle bir zât-ı âli-i kadrin târihi, bu husûs tarih-i Osmânî'nin ilk devirlerine âid vukûatı bilemeyecek kadar câhil olması insanı hayrette bırakır.

Nazarımızı tarih-i Osmanî'nin evâiline, yani Orhan Gâzî cennet-mekân zamanına ircâ edersek görürüz ki: devşirme çocuklarından mürekkep olarak teşkîl olunacak Osmanlı ordusuna "*Yeniçeri*" ismini veren, duâ-i hayriyeyle o orduyu takdîs eden Hacı Bektâş-ı Velî hazretleridir. Bundan sonraki tâ 1241/1826'a kadar imtidâd eden yeniçerilik, tamamıyla Bektâşî âyin ve erkânına merbût olarak kalmış ve tarikatın gülbankları, âyin ve erkânından birçok âdâb, yeniçeriler tarafından muhafaza olunmuştur.

Hatta ulûfe aldıkları gün okunan gülbankın¹¹⁹, [118] sofrâ gülbankı vesâir gülbanklar tamamıyla son zamana kadar muhafaza

119 Ulûfe alan Bektâşîler bu gülbankı okurlar: "Allâh, Allâh, eyvallâh! Baş uryân, sîne püryân, kılıç kalkan, bu meydanda nice başlar kesilir, olmaz hiç soran. Eyvallâh, eyvallâh kahrımız, kılıcımız düşmana, yan kulluğumuz padişâha âyân, üçler, yediler, kırklar, Nûr-ı nebî, kerem-i Ali, gülbank-ı Muhammedî, pîrimiz Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, gerçek erenler demine, hû, eyvallah.

olunmuşsa da Bektâşîlik nâmını telvîs eden ve âdetâ bir bağ çetesi, bir eşkıya komitesi haline girerek âsâyîş-i dâhiliyi ihlâlâ başlayan bazı erbâb-ı fîsk u fitnenin harekât-ı nâ-becâsı bin ikiyüz kırk birde icrâ edilen kîtâl-i azîmi intâc etmiştir. Bu mesele yani Yeniçerilerle beraber Bektâşîlere revâ görülen bu hareket nâ-revâ ki fetret nâmıyla tesmiyesi lâzım gelir-Bahs-i mahsûsunda etrafiyla beyân ve tenkid edileceğinden bunu Bektâşîliğin tarihine aid olan kısma terk etmeyi münasip görerek sadede rücûa mecbur olduk.

Acaba *Kâşifü'l-Esrâr* sahibi tamamıyla Bektâşîliğe merbût olan Yeniçerilerin icrâ ettikleri muharebâtı bilmiyor mu? Acaba hudûd-ı Osmânîyi Hindistandan ta mağrib-i aksâya, Mısır'dan Rusya içeri-lerine, Kafkasya'dan Viyana surlarına kadar tevsî eden kuvvet hangi ordunun, hangi tarîka mensup askerlerin kuvvet-i pazularıdır. [119]



Resim 5: Merdivenköyünde Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini iken vefat eden şuarâ-yı nâmdârdan Mehmed Ali Hilmi Baba

Satvet-i Osmâniyeyi îlan eden, Avrupa'yı karşımızda titremeye, Fransuvaları ilticâya mecbur eden kuvvet hangi askerlerle hâsıl olmuştur? Düşünelim, muhakemâtımızı bir yere cem edelim. Bu kuvvet sırf yeniçerilerin kuvvetidir. Yeniçeriler ise Hazret-i Pîr'in duâsına mazhar olmuş bir fırka-i tarîkattır.

Fakat sonradan zuhûr eden bazı nifaklar ve tarîkat icrâsına giren bir takım münâfık ve fâsık âdemler yeniçerileri dahi iğfâl ederek bağı ve fesada sevk etmişlerdir. Zuhûr edecek fenalıkların def'i çaresine evvelden teşebbüs olunsaydı ve tarîkat kisvesinden görünerek ibadullâhı idlâl eden fikirler söndürülseydi, teşebbüslerine bir sedd-i hâil çekilseydi 1241/1826 vak'ası gibi bir kıtâl tevliid etmez ve bir takım ifsâdât ve münâferât olmazdı.

İşte Hoca İshak Efendi'nin burada olan hatası hata-yı tarihiyyesi, gaflet-i muannidânesi dahi erbâb-ı îkâna, muhibbân-ı tarîkata ibrâz olundu. Muhakemât-ı medîde fikrimizin doğru mu, yanlış mı olduğunu tabi gösterir.

Hoca İshak Efendi eserinin sonunda (s.172) ;

“Malûm ola ki, bazı ehîbbâ bu fakîre ihtâr eyledi ki bu kaleme aldığımız risâle için tâife-i Bektâşîyân size buğz ederler. Fakîr cevap eyledim ki, me'mûlum oldur ki, buğz ve adâvet değil belki teşekkür ve duâları mücîp olur.”

Evvela beyân edelim ki; buğz İslâm için değildir. Bâ husûs erbâb-ı tarîkattan olanlar için buğz, küfr ile müsâvîdir. Gerçi bu risâlenin neşri üzerine yalnız tarîkat-i Bektâşîye ricâlî ve dervîşânından değil, turuk-ı sâire erbâbından, hattâ ulemâdan ve bî-taraf ricâl-i mütefek-kireden birçok zevât gücendiler. Mübahasâttan akl u nakl âdâbından, mantık kavâidinden mücerred olan bu garaz-âlûd, yalanlarla dolu, şeni ve müstekreh hikâyelerle mülevves olan bu *Kâşîfü'l-Esrâr* isimindeki kitap, Hoca İshak Efendi'nin iddiâsı gibi teşekkür ve duâları mücîp olmadı. Belki nâminin ebedî bir nefretle yâd olunmasına sebep oldu.

Çünkü teşekkür ve duâ bir iyilik ve fiil-i hayr mukâbilinde olup, teşekkür ve duâ menfâat-i âmmeye hizmet eden, dîn u millete faydalı eserler meydana getiren, terakkiye, maarife yardım eyleyen zevâta karşı yapılır. Halbuki Hoca İshak Efendi'nin yazdığı bu eser menfeat-ı umûmîyeye hizmet etmekten başka, beyne'l-müslimîn tohm-i fesad ekmiş, ehl-i tarîkat ile, hakikatı idrak etmekten âciz olan cühele-i nâs arasında bir açıklık peydâ eylemiştir.

Yâ Rab! Bu ne büyük bir humk ve gaflettir ki yaptığı cürm-i azîme mukâbil tefrika ettiği insanlardan kendine karşı teşekkür ve duâ bekliyor.

Yâ Rab! Bu ne büyük körlüktür ki, yaptığı cürm-i meşrû ve muvâfık-ı hakikat göstermek istiyor. Bu meşrûiyet perdesi altında oyunu- ki o hakikaten acıklı bir faciadır-mudhike ve fazilet oyunu gibi göstererek riyâ-yı kizb, muânide ve safsatadan ibaret bir mecelle ortaya koyuyor.

Sonra bu kitabı okuyan ve müellifinin ulemâdan olduğunu bilen avâm-u nâs (Allah, Allah bak şu Bektâşi denilen gürûha) diyerek Hoca Efendi'nin sözleriyle, zehirli haplarıyla hızlıca zehirleniyor. Ve bir tarîkı Hak ve hakikat ile, sâliklerini, müntesiplerini tekfir ediyor. İttihat etmesi lâzım gelen efrâd-ı ümmet arasında böyle bir eser-i îrâz-ı âlûdun serptiği fesat tohumları o kadar büyük fenalıklar doğurmuştur ki, sayılacak olsa bu kitap kadar ayrıca bir kitap yazmak iktiza eder.

Fenalıkların en büyüğü, en şayân-ı ehemmiyeti adem-i ittihâd meselesidir ki [123] fenalıkların bütün menbâ bu olduğu erbâb-ı insâf nazarında bütün husûsuyla taayyün eder.

Yine ileride diyor ki:

“Birçok mü'min biraderlerimizin ekserisinin âbâ u ecdâdı ehıbbamızdan olduğu halde âbâ u ecdâdının dînini terk eyleyip müebbeden cehennemde kalacak bir tarîk-ı dalâlate sâlik olduklarını gördüğümüz vakitte nasıl sabr u sükût olunabilir. Bu sükût müslümanlığın şanına düşer mi?”

Hakîkaten riya ve sûret-i Hak'tan görünmek buna derler. Ehib-bâsının evlatlarının Bektâşî olmasını çekemeyen Hoca Efendî'nin bu gayreti, vazîfesi olmayan işe müdahale demektir ki vazîfesi olmayan adların yaptıkları bu misülli işlerin en sonu böyle mahcûbiyet ve böyle utanmadır.

İşte yukarıdan beri söylenilen, yazılan sözler, yazılar gösterir ki hoca efendinin maksadı erbâb-ı hakikat ve tarîkatten bir kısmını techîl ve tekfir ederek gizli maksatlara hizmet etmek ve ehl-i İslâm arasına tefrika bırakarak yalanları hakikat, hakikatleri yalan gibi göstermektir.

Gerçi Hurûfilik ve *Câvidanlar* hakkında birçok tenkîdât-ı şer'i-yede bulunulmuş ve bu tenkitlerin bazıları pek bayağı olarak icrâ edilmiş ise de, latife sûretiyle naklölunan hikâyât-ı şenâ ve emsâl-i müstekrehe ve Bektâşîlere karşı kullanılan lisân-ı bî edeb nihâyet derecede mütearrizâne olduğundan ulemâdan bir zâtın edeb kalemini bu kadar gayb ederek ağza alınmayacak kelimât-ı müstehcene ile bir takım kadhiyyâtta bulunması âdâb-ı mantığa, âdâb-ı şerîata yakışmayacak meselelerdir.

Şimdi *Kâşifü'l-Esrâr*'ı baştan aşağıya kadar süzdük. Birçok pıhtılar, tortular bulduk. Saf olan aksamı pek az kaldığı anlaşıldı. Bunları icmâlen anlatalım ki en esaslı noktalar burada:

Hatâ-yı evvel; Bektâşîlikle Hurûfilik birbirine karıştırılmış, gerek tarihan, gerek mekânen, gerek itikâden tamamıyla birbirinin zıddı olan bu iki mesleğin birbiriyle karıştırılması efkâr-ı umûmiyeyi tağlîz etmiştir.

Câvidanların mütâlaasından anlaşıldığı üzere bu mezhep; Meâni-i Kur'an'ı, muhkemât ve müteşâbihâtı akla sığmayan tarzda te'vil ile maksadı ne olduğu anlaşılmadan bir takım meçhûl inançlarla, bir takım muğlak vicdanlar telkîn eden bir mezheptir ki, eğer lâıykıyla tedkîk ve tetebbu' olunursa bir kıymet-i felsefiyesi olmayıp, [125] bütün mezâhib ve mesâlik-i felsefiyeden biraz ve işe yarayan inançlar ve prensiplerin karıştırılmasıyla aslî şeklini almıştır.

Zaman-ı tabîat bazen pek ednâ kâbiliyetli, hâssa-i tenmiyesi pek az olan cürsümlere bir kâbiliyet müstesna, bir feyz-i bî-bedel bahş ettiği gibi, bu pek esassız bir temel üzerine bina olunan Hurûfilik dahî Acemistan'ı istilâ etmiş ve ulemâdan sayılan bazı zevât-ı meşhûre bile bu mesleği kabul ederek çeşitli eserler vücûda getirmişlerdir.

Bunlardan en meşhûrları Acemistan'da zuhûr edenlerden Fazlul-lâh Hurûfî'nin en meşhûr hulefâsından Aliyyü'l-Alâ, Şeyh Ebû'l-Hasan Kemâl Senâî, Seyyid Şerîf Amûlî, Emir Gıyâseddîn, Şeyh Hasan İbn Haydar, Seyyid Şemseddîn. Memâlik-i Osmânî'de yetişenlerden: Ferišteoğlu Abdülmecîd Tebrizî¹²⁰, Temennâyî¹²¹, Vîrân Abdal nâmıyla yâd olunan Vîrânî¹²² Zemînî vesâiredir. Hurûfilik bu sûretle yavaş yavaş ortalığı istilaya başlayınca intişârını nazar-ı hayretle görmeyenler derhal katl ve imhası çaresine tevessül etmişler ve hatta Bâyezîd Velî zamanında icrâ olunan tedâbir-i tedîbiyye sayesinde neşr-i efkâr etmelerinin önü alınmış ve ortada yalnız kitapları kalmıştır. Kalan kitapların mefâdından müstebân olan meânî pek müsevveştir. Nazar-ı hakîkî bile bu muammaya benzeyen, kitaplardan bir şey anlayamaz. *Câvidan* ve sâir kitaplar hiçbir şeye benzemeyen inançlarıyla eğer Bektâşîler gibi efrâd-ı irfân ile, efrâd-ı zekâ ile şöhet bulan bir fırkayı kendine rabt edebildiyse iyi.

Halbuki Bektâşîler efrâd-ı zekâsıyla, efrâd-ı irfânıyla böyle acayip kitaplara, böyle gülünç inançlara inanacak bir seviye-i irfânda değil-

120 Abdülmecîd Tebrizî, Tebriz civarında tahsîl-i ilimle meşgul olup biraderi dahî ulemâdan iken Abdülmecîd Bâyezîd denilen zattan Hurûfilik hilafetini ahz etmiştir. Hurûfiliğe dâir *İşknâme* ile *Âhiretnâme*'yi telif etmiştir. Vefatı 864/1459 tedir.

121 Temennâî, Bâyezîd Hân-ı Velî zamanında yetişip biraz tabîat-ı şiîriyeye mâlik hurûfîlerden iken o zamanlar icrâ edilen tedâbir üzerine katl olunmuştur. *Sûfî Kalender ol, gel kazıt saçı sakalı, Sana bu bir tuzaktır, gider bu kıl u kâlî* kendi şiîrlerindendir.

122 Vîrân Abdâl, aslen Nusayrî ise de Hurûfiliğe dahi meyl etmiş ve birçok eşâr ve nesir ile dolu olan meşhûr risâlesini ortaya koymuştur. Risâlesi tamamıyla *Câvidan*ların hülâsasıdır.

dirler. Bunlara inanmak, bâ husus bu zamân-ı idrak ve tefekkürde böyle acîbelere îmân etmek hiçbir akıl sahibinin işi değildir.[127]

Mir'âtü'l-Mekâsîd, Fazlullâh Hurûfî'nin silsilesi bahsinde;

“Fazlullâh Hurûfî'nin nisbeti Allahü âlem bundan bin iki yüz sene evvel zuhûra gelen İsmâiliyye fırkasından Hemdân Kırmîtî nâmında bir şahıstır ki Kara-i Vasıt'tan Kırmît nâm karyedendir.

Fazlullâh Hurûfî'nin sâdattan olduğunu beyân için silsile-i nisbeti bir risâlede münderic olup manzûr-ı nazar-ı âcizî olduğundan aynıyle iş bu mahalde tahrîr olundu:

Fazlullâh ibn es-Seyyid Bahâeddîn ibn Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Taceddîn b. Seyyid Ali b. Seyyid Haşim, Seyyid Şerefşâh b. Seyyid Muhammedü'l- Yemânî, b. Seyyid Ali b. Seyyid Hüseyin, b. Seyyid Muhammed, b. Seyyid Haşim İbn Seyyid Hasan, b. Seyyid Ali, b. Seyyid Haşim, b. Seyyid Muhammed, b. Seyyid Cafer, b. Seyyid İmam Musâ Kâzım hazretlerine peyvestedir. Amma Hakkın yolundan uzak olanlar için haseb ve nesebin ne faydası olabilir ki bi'l-iltizâm bunu yazmışlardır. (el-Mânâ fi'l-batnî's-şâir) medlülünce mânâsı yine kendileri bilir.

“*İşknâme* müellifi Tebrizli Firişteoğlu Abdülmecid, Fazl-ı Hurûfî'nin hulefâsından Şemseddîn nâm Hurûfî'nin müstahlefi Bâyezîd'den müstahleftir. Mûmâ-ileyhin kardeşi Abdüllatif ibn Feriştet rahmetullâhın âlem-i tasavvufta telif eylediği kitap kendisinin irfân-ı Rabbânî'den haz ve sehm-i cesîmi olduğuna şahittir. Kardeşi Abdülmecidin tâife-i Hurûfiyenin bu şekildeki bâtıl sözlerine ferîfte olup, ol gürûhun reisini Fazlullâh Tebrizî ashâbından olduğuna yakın hâsıl ederek kalben memnun olmayıp eğer hiçbir maddede onlara mütâbaat ve mütâveat etmediyse de uhuvvet muktezasınca kardeşine itiraza dahi mübâderet eylemediği *Zeyl-i Şakâyık*'ta mestûrdur.

“Mûmâ ileyh Ferişteoğlu'nun Hurûfî yolunda olan telifatı yalnız *İşknâme* olmayıp kendisi ulemâ ve ulemâzâde olduğu cihetle tercüme ve takrîrde yed-i tûlâsı olup, hatta *Saadetnâme*'yi *Câvidân* ve *İşknâme*, *Muhabbetnâme*'den tercüme ve istihrac edip sekiz yüz yirmi

altı Saferinde hitama reside olduğunu muarız tefehhurda arz u beyân ve fakîr Abdülmecid b Ferište İzzeddîn ünvânıyla tezyîn-i dibace-i makâl etmiştir. Bunlardan biri dahi Bâyezîd ve Şemseddîn, Şiîr ve inşada mahâret-i kâmile olan (Refî, Bedreddîn, Mukîmî, Mağribî) ve bunlar gibi daha nice üstâd-ı kâmil bu yola zâhib olarak kavl ve zuumlarınca meydân-ı muhabbette post u pâ ile hakâyik ve şerâyi-i hurûfla bilir, anladıklarına müftehirdirler.”

4- Nâilî Efendi'nin Mektubu

İşte bu vesâik-i mühimmeden ve Hurûfilerin elde bulunan kitaplarından anlaşılır ki bu fırka, muhibbân-ı tarikat-ı aliyyeden Nâilî Efendi Hazretleri müellif-i fakîre irsâl ettikleri bir mektuplarında diyorlar ki:

“Bektâşilikle Hurûfilîğin yek-diğerine ve Bektâşiler'den Hurûfilere meyl edenler görülmüş ve işitilmiş, olduğu emr-i gayr-i münkerdir. Fakat meyl edenler de sâlik oldukları tarîkattan çıkmış olmayıp, ancak Hurûfilikten dem vurmak ve bu hali makrûn-ı hakikat itikâd etmek gibi tavr ve hareketlerde bulunmaktan ve bir nevi mâlumat-fürûşluktan ibâret idiyse de hayf ki tarîkata bir kat daha dühûl ve taarruza sebebiyet verdiler. Ve bunca dedi koduyu dâvet eylediler”.

5- Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mektubu

Tarikat-ı Nakşibendiye ricâlinden Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi Hazretleri dahi gönderdikleri tarafsız bir mektupta:

“Bazı kesânın, Bektâşî nâmı altında bazı dervîşân-ı dil-rişân-ı melâhideyi görüpte, Hazret-i Pîr-i Hacı Bektâş-ı Velî'ye nisbet-i sahîha ile mensup olan tarikat-ı aliyyesini inkâr ve feyz u nisbetin mesdûd ve silsile-i tarikatın münkârız olduğuna kâil olmak pek büyük insafsızlıktır.”

“Urefâ-yı turuk-ı aliyyenin malûmudur ki; Cemi pîrân-ı azîzânın melce-i feyz ve ahz-ı feyz u nisbetleri rûhâniyet-i celîle-i Nebeviye-dir. [130] Pîrânın bazıları büyük ve feyizli, bazıları küçük ve feyizsiz gibi zanlara mail olmakta sâlikân için hatır-ı azîm vardır. Çünkü (kerâmât-ı evliyâi hakkun) mesel-i kelâmiyesini zaman ve mekân ile takyîde çalışmak füyûzât-ı nâ-mütenâhiye-i ilahiyyenin ve meded-i rûhâniyet-i nebeviyyenin inkıtâma zâhib gibi bir ibhâm-ı nâ savâbı intâc eder ki bu bâtil neticenin afvi ve gayr-ı kâbil bir hatâ-yı mahz olduğuna ukûl-ı selîme müttefiktir. Zira Cenâb-ı kâdir u kayyûmun tecelliyâtı, ubbâd-ı muvahhiddîn için her an tecelli ve kulûb-ı mü'minîn, misbâh-ı nebeviyyetten iktibâs, envâr-ı kemâle her zaman müstaidir. Ancak sâlike lâzım olan, eslâfa hüsn-i zan ile, kendini nisbet-i rûhâniyet-i cenâb-ı risâlet-penâhiye intisâb-ı kâmil hâsıl etmiş bir yed-i sahîha teslim edip şerîat-ı garrâ-yı Ahmediye'ye tamamıyla temessük ve ekâbir-i İslâmın meydana koyacağı usûl-i tarîkat ve âdâb-ı sohbe tevesşüldür. Yoksa bir iki muhalif dervîşi görüpte, esas tarîka itiraz aklen ve naklen mezmûm ve merdûddur. Hazret-i pîr-i Hacı Bektâş-ı Velî, pîrân-ı turuk-ı aliyye gibi bir Velî-yi kâmil ve me'haz-ı mesleği eimme-i isnâ aşere[ye] vâsıl, ictihâd-ı tarîkte delîli kitap ve sünnettir. Turuk-ı sâire gibi şâh-ı râh ehl-i sünnet olmakla hak ve savaptır.” sözleriyle bizi hakîkaten bî-terafîliklarına hayran etmişlerdir. İstidrâd kâbilinden olmak üzere burada okuyucularımıza Hurûfluk'ten doğan Noktaviyyûn nâmını alan fırka hakkında bir parça malûmât vermeye lüzum gördük.¹²³

123 Noktaviyye, Hurûfliğin Mahmud-ı Pesihânî'ye (ö.831/1428) nisbet edilen koludur. Mahmûd-ı Pesihânî, Gilan'a bağlı Fûmen yakınlarındaki Pesihan köyünde doğdu. Kendisini 800/1397'de mehdî ve yeni ilâhî tecellilerin taşıyıcısı ilan etti. Görüşlerini yaymak için on altı kitap kaleme aldı. Noktaviyye ismi kaynağını anâsır-ı erbaadan biri olan toprağın her şeyin aslı ve başlangıç noktası olduğu görüşünden almaktadır. Adının bir diğer dayanağı ise fırka metinlerinde iki üç veya dört noktanın çeşikli şekillerde gizli kısaltmalar biçiminde kullanılmasıdır. Hiç evlenmeyen ve müridlerine de evlenmemelerini tavsiye eden Mahmûd-ı Pesihânî tenâsühe benzer görüşlere sahiptir. Hamit Algar, “Noktaviyye”, *DİA*, XXXIII, s.204.

6- Noktavîliğin Doğuşu

Rivâyete nazaran Fazl-ı Hurûfî'nin en büyük hulefâsından olan Mahmud Sincânî, âlem-i hâbda kendini sûretinde noktalı bir gömlek olduğu halde görür. Vâkıayı tabir ettirmek için mürşidi Fazl-ı Hurûfî'ye müracaat eder. Fazl-ı Hurûfî rüyayı iyice dinledikten sonra derki:

“Gördüğün gömlek mezhebe işaretir. Üzerinde olan noktalar da ilm-i noktaya dâirdir. Bana evvelden beri malûmdu ki Mahmud isminde biri benim icad ettiğim ilm-i hurûfu ibtâl ederek muhalif bir ilmi, yani ilm-i nokta nâmında bir mezhep peydâ edecektir. Ben o Mahmud denilen şahsın sen olduğundan gâfil idim. Vâkıanın tabirinden anladım ki o Mahmud sensin. Fakat ricam budur ki bana muhalefet etmeyerek o ilm-i noktayı benim hayatımda izhar etmeye. Zira ben senin pîrin, sen de benim halîfemsin.”

Bu söz üzerine Mahmud Sincânî:

Evet vâkıam böyledir. Ve sen hakikat söyledin. Fakat ne çare ki, işte ben sana muhalefet ediyorum.

Diyerek hemen kalemi eline alıp, ilm-i noktaya başlar. Fazl-ı Hurûfî [132] bu halden fevkalâde muğber olarak onu meclisten tard ile adını Mahmud-u merdûd koyar.

Mahmud Noktavî bunun üzerine icâd ettiği ilm-i noktaya dâir bir telîf vücûda getirerek ismini *Câvidân-ı Sağır* tesmiye eder. Ve Câvidân'ına ve mezhebine inanmalarını tenbîh ve telkîn eder.

Hurûfîlerle Noktavîler arasında ihtilaflar vâki olduğundan ve Hurûfîler Noktavîleri, Noktavîler Hurûfîleri techîl ve tahkîr ettikten sonra Acemistan ve havalisinde birçok zamanlar hükümrân olmuşlar ise de, sonraları ikisi de mahiyet-i asliyelerini muhafaza edemeyerek başka sûretlere istihale etmişlerdir. Hatta *Nûru'l-Hüdâ* ismindeki kitapta yanlış bir hüküm olmak üzere (turuk-ı aliyeden bazıları arasında Hurûfîler ve Noktavîler'den girmiş ve tarîkatın esasını ka-

rıştırmışlardır) diyerek Halvetiyye, Gülşeniyye, Mevleviyye, Edhe-miyye tarikatlarına Hurûfî ve Noktavî inançları karıştığını söylüyor.

Bu mesele aynı Bektâşîler aleyhinde söylenilen sözler gibi bir esas-ı kaviye müstenid sözlerden olmayıp, ceffe'l-kalem söylenilen türrehâtan olduğu için cevap vermeye bile lüzum görmedik. İşte yukardan beri beyân olunan ve beyân olunagelen meseleler gösteriyor ki Hoca İshak Efendi'nin telif ve neşr ettiği *Kâşifü'l-Esrâr Dâfiu'l-Eş-râr* isimindeki kitab ümmet-i İslâmiye arasında tefrika ve muhalefet tohumu ektiği için bir mahiyet-i fesâdiyeyi hâvidir. Çünkü sûret-i Hak'tan görünerek ve Hurûfilikle Bektâşîlik-müthiş bir entrika ile birbirine mezc ederek bu sûretle ittihâd-ı millete, âdâb-ı insaniyet ve İslâmiyete darbe vurmak öyle bir fesattır ki, ednâ bir mülâhaza bu fesadın nasıl ve ne gibi fenalıklar tevlîd ettiğini takdir eder.

Nazar-ı hakikat, bu kitapta bulunan türrehat, safsata güya neyi pek vâzih bir sûrette görür o riyâkârane, gâfilâne sözlerin âmâkında gizlenen sahtekârlıkları pek çabuk fark eder. Kalb-i selim inanır ki; bu kitabın her cümlesi bir neşîde-i igfâl, her kelimesi bir hutbe-i şeytandır.

Gaflet-i umûmîyeden istifade ederek hakikat-perest bir fırkayı techîl ve tahkîr için böyle bir hile-i siyâsiye ile, bir kalem-i riyâkâr ile neşr-i efkâr etmek ve ortaya attığı eserde akla, mantığa uymaz tarih ile, tasavvufla, tarih-i turukla, hiç münasebeti olmayan bir takım bâtil fikirler söylemek, sonra Hurûfilikten tamamıyla ayrı olan Bektâşîliği Hurûfîlerin inançlarıyla ve fasl etmeyerek yalnız birkaç indî hüküm ve bir sürü letâif-i müstekrehe [134] ile mugâlataya boğmak, bu garazın, bu müretteb hücumun en esaslı, en canlı noktalarıdır.

Selâmet-i umûmîyeyi menfeat-i şahsiyeye tercih edenlerin netâ-yic-i âsârı bu gibi âsâr-ı tefrikadır. Zâten yukarıdan beri söylediğimiz üzere garaza, fıkır u fesada müstenid olan teşebbüsâtın neticeleri böylece ümmet-i merhûme arasında gayr-ı kâbil tamir hatalara sebebiyet verir. Ve fâil yaptığı cürümden dolayı ilâlel-ebed mes'ûl tutulur.

Bakınız, şimdiye kadar eskâr-ı ahaliyi yaldızlı cümlelerle tağlîz eden Hoca Efendi kitabının sonunda neler diyor.

“Ve ale'l-husûs devlet ü hey'et ve debdebe-i saltanatdan amaç, dîn u mülk ve vatan toprağını muhafazadan ibarettir”.

Bizde bu hükmü, doğru ve kat'î bir hüküm olduğundan dolayı bilâ pervâ tasdik ederiz. Lâkin bakınız sonraları ne diyor:

“Fesâd-ı dînî def için âcizleri gibi birkaç hoca efendilerin sây ey-lemesini istiksâr eden hamiyetsiz bulunur mu?”

Bizde fesâd-ı dînî men için vâki olacak taarruzâta mukâbele etmek isteyen, beyne'l-müslimin zuhûr edecek fitne ve ifsâdâtı kaldıracak zevâtın çalışmasını istiksâr değil belki alkışlarız. [135]



مرقت علیہ بکنانبہ بابا کاندن مرحوم حافظ نوری بابا

Resim: Tarikat-ı aliyye-i Bektâşiye babagânından merhum Hâfız Nûrî Baba

Ve böyle hademât-ı mühimmeyi, vezâif-i mukaddeseyi dâim ta-hammülüne yüklenen ulemâ-yı âlâm hazerâtının isimlerini ilel-ebed hâtıra-i ümmete nakş etmek, yaptığı hizmetten dolayı kendilerini takdis etmek arzu ederiz.

Fakat tamîr kisvesi altında tahrîp, hizmet kisvesi altında fetret ve safsata politikası güdenlere de bu takdîs ettiğimiz fırkadan büsbütün ayrı tutâlız.

Şimdiye kadar, ifsâdâtı mucip ve müslümanlar arasında, tefrika-yı câlip mesâlik hakkında, ulemâ-i mütehasşisîn tarafından birçok eserler, reddiyeler yazıldı. Bunların başlıcaları Hıristiyanlığa karşı yazılan Hoca Rahmetullâh Hindî Hazretlerinin “*Beyân-ı Hakkî*” ve Ahmed Midhat Efendi’nin “*Müdafaâ*”ları, Sırrı Paşa Hazretlerinin “*Nûru’l-hüdâ li men ihtedâ*” nâmındaki telifi, Draper’den “*Nizâ-ı ilm u dîn*” ismindeki kitabına Ahmed Midhat Efendi’nin yazdığı reddiye ve daha birçok kitaplardır.¹²⁴

Bunların cümlesinde âdâb-ı mantıkîyye ve kavâid-i mübâhase gözetilerek şahsa katiyyen taarruz olunmamış, her şey tamamıyla âdâb ve erkân-ı münâzara dâiresinde ceryan etmiştir. Eğer bu eserlerde mantıkî hatalar bulunsaydı mutlaka diğer bir taraftan ta’rîze uğrayacaktı. Eğer bu eserlerde şahsiyet mevzuu mübâhase olsaydı mutlaka feryatlar yükselir, itirazlar yağmaya başlardı.[137]

Halbuki Hoca Efendinin neşrettiği bu mecelle-i igrâz sırf şahsiyetten, sırf mantıksızlıktan ibaret olduğu için ilk önce feryat “*Mir’âtü’l-Mekâsıd*” la yükseldi. Ondan sonra Dedebaba merhûmun yazdığı rivâyet edilen reddiyesi çıktı. Nihâyet müellif-i fakîrin bu kitabı yazıldı. Maksad tarikat-ı Bektâşiye hakkında halkın lisânında dönen erâcif-i şayiayı red, tarikatın esas ve erkânına dâir bilgisi olmayanlara Bektâşîliğin nasıl bir tarikat olduğunu, ne gibi esaslar

124 [Ahmed Midhat Efendi, Draper’in *History of the Conflict between Religion and Science* adlı eserini kısmen ve uyarlayacak tercüme etmiş, dört ciltlik *Nizâ-ı ilm u dîn* (İstanbul 1315) adlı eserini meydana getirmiştir. Tercümenin yanında Draper’in yazdıklarına cevap vererek din ile ilmin çatışmayacağını vurgulamıştır.]

üzerine müesses olduğunu bildirmek ve halkın fikrinde yer tutmuş olan kötü düşüncelerin izâlesine gayret eylemektir.

Maksadımın ne kadar saf bir emel üzerine olduğu ve tahrîr ettiğim ve edeceğim meselelerin tarihi ile tasavvuf ile olan râbitası ve bâ-husus edeb-i kelâmı muhafaza ederek kavâid-i nakliye ve akliye olan mutâbakat-ı Muhibbân ve okuyucuların elbette mâlumu olmuştur.

Hoca İshak Efendi nihâyete doğru:

“Halbuki şevket-i İslâm sayesinde şimdiye kadar fırak-ı dâlleden birinin İslâm aleyhine kütüp neşreylemesi muhal iken, tâife-i Bektâşîye bir şer zümre-i kalîle oldukları halde, *İşknâme*’yi böyle bî pervâ ve alenen neşr eylemişler iken fakîrin akâid-i müslimîni muhafaza için kaleme aldığımız reddiye cerh eder gayretsiz var mı?”

Diyorki, buradaki hataların dahi ne kadar vazıh olduğu âşikârdır.

İbtidâ, fırak-ı dâlleden biri İslâm aleyhinde kitap neşr edemez sözü hatadır. Gerçi dinimize olan taarruzları çekemesek de kimsenin hürriyet-i şahsiyesine taarruz etmek istemediğimizden Hoca Efendi’nin bu sözü de merdûd olur.

Sâniyen, *İşknâme*; Bektâşîler tarafından neşr olunmamıştır. Bunun delili ise kitabı bastıran adamın kim olduğunu tahkikle meydana çıkar, araştırması çok kolaydır. Kitabın matbaa nüshası üzerinde bastıranın ismi elbette yazılıdır. O isim sahibinin kim olduğu anlaşılınca *İşknâme*’nin Bektâşîler tarafından mı, yoksa Hurûfler tarafından mı? Neşr olunduğu meydana çıkar.

Reddiye cerh eden gayretsiz bulunur mu diyorlar. Halbuki her bâtılı reddetmek, her kof şeye itiraz etmek mutlaka caizdir. Onun için İshak Efendi’nin bu sualine kemâl-i cesaretle cevap vermeye:

İşte ben sizin yazdığınız bu garaza müstenid kitaba cevap yazıyorum. Bektâşîlere dâir yazdığınız sözlerin hepsi kizb, hepsi hatadır. Siz Bektâşîliği indî sözlerinizle güyâ ezdim zannediyorsunuz.

Halbuki siz Bektâşîlikle Hurûfliliğin ayrı ayrı birer meslek olduğunu fark edemeyecek derecede gaflettesiniz.

Bilmem Hoca Efendi hayatta olsaydı buna ne cevap verirlerdi? Bir de (tâife-i Bektâşîyân, bir şer zümre-i kalîle oldukları halde) deniyor. Tahminen Rumelide bir buçuk ve Anadolu'da üç milyon kadar sâliki olan ve hemen her yerde bir tekkesi bulunan tarikat-ı Bektâşîye müntesibînine böyle şer zümre-i kalîle demektedir ayrıca bir eser-i gaflettir. Akâid-i müslimîni muhafaza için kaleme alınan reddiye) sözü dahî bir neşîde-i mütefahırâne ifhâm ediyor.

Eğer akâid-i müslimîni muhafaza, böyle müslümanlar arasında nifak ve şikâk tohumu ekmek ve bâtılları hakikat, hakikatları bâtil göstermek ise başka. Belki müellif-i mütearriz, burada başka bir ictihâd ederek akâid-i müslimîni muhafaza etmeyi bu nokta-i nazardan- görüyorsa mea't-teessüf ictihâdında pek büyük hata ettiğini ve bu hatayı ictihâdının kendisine sevap değil belki büyük bir günah getireceğini herkes inanır.

Bazı hatalar vardır ki, mahiyeti evvela hata şeklinde değil, bir fiili savâb gibi görünür. Efkâr-ı umûmîye o fiilin bir fiil-i galat olduğunu, idrak edemeyerek şaşırır. Onu doğru [140] telakkî eder. Çünkü fiilin mürettibi onu o sûretle tertîp etmiştir ki: mahiyetteki butlân mümkün olduğu kadar bir perde-i hile ile örtülü olduğu halde gayet kat'î ve muhakkak görünsün ve fiilin bir emr-i hayr olduğuna bütün fikirler inansın.

Yalancının mumu, yatsıya kadar yanar derler. İşte o hak sûretinde bâtılın dahi biraz zaman sonra mahiyeti meydana çıkar. Galata düşen efkâr-ı umûmîye inanmaya başlarken çünkü hüküm yanlış, bu günkü doğrudur.

Meselâ, dünyanın müstevî olduğuna efkâr-ı kadîme kâil idiler. Sonra ilm-i hey'etin berâhini onun kürevî şekil olduğunu gösterdi. Herkes onun müstevî olduğuna inanırken, bürhânlar ortaya çıkınca kürevî arza inanılmaya başlandı.

Yine bundan evvel hikmet-i kadîmenin bir hatâ-yı azîmi olmak üzere efkâr-ı umûmîye inanmıştı ki anâsır-ı mücerrede ve basîta; su, hava, toprak, ateş olmak üzere dörtten ibarettir.

Bu fikir yakın zamanlara kadar, efkâr-ı umûmîyeyi işgal etmişti. Halbuki kimyâ-yı cedîd bütün bu şeylerin mürekkep olduğunu isbat edince efkâr-ı umûmîyede bir teşevvüş hâsıl oldu. Fünûn-ı kadîme zîr u zeber olarak fen, başka unsur, başka mücerred unsurlar keşf etti. İşte bu gün fikr-i kadîm-i fennînin tamamen aleyhinde olarak “anasır-ı erbaa” yerine doksan bu kadar unsur kabul olunmuştur ki bu fikirler tamamen dünkünün aksidir.

Yine dün efkâr-ı kadîme-i fennînin telkîn ettiği üzere kürre-i arz merkez -i âlem olmak üzere kabul olunmuştu. O zaman deniyordu ki “Arz merkez-i kâinatır, bütün seyyârât, şems de dâhil olduğu halde arzın etrafında devr eder.”

Sonra hey’et-i cedîde bütün bu nazariyatı red ve ibtâl etti. Arzın merkez-i âlem değil, şemsin merkez-i âlem olduğunu isbat eyledi, arz yalnız şemsin etrafında dönen seyyârelerden bir cüz olmak üzere kabul olundu.

Demekki efkâr-ı umûmî dün inandığı şeylerin bugün isbât olunursa bâtıl olduğuna itikâd eder. Çünkü dâimâ tebeddülât efkârı vardır. Hakikatler bir nisbet-i muayyene ile sâbit olarak kabul olamaz. Dün inandığımız şeyleri, bu gün başka şeyler red edince mademki tebdîl-i efkâra mecbur oluyoruz, öyle ise hakâik-i müstemirre yoktur. Hakikatler değişken olunca iş burada başkalaşır¹²⁵.

İşte Hoca Efendi’nin dün bazı zevât belki avâm ve cühele-i nâs tarafından mecelle-i hakikat-ı mutlaka gibi telakkî edilen kitabı bu gün efkârı umûmîye önünde tezelzül etmiş ve nasıl bir mahiyet-i meçhûleye hâiz olduğu meydana çıkmıştır.

125 Bu meseleleri müellifin der-dest tab’ olunan “*Din ve Felsefe*” isimindeki eserinde okumalı.

Meydân-ı mübâhasede “*menim diger nîset*” diyerek o zamanın gaflet ve cehâletten bâ-husûs istibdât-ı fevkalâdesinde-istifade eden Hoca Efendinin bu zayıf eseri işte bu gün efkârı umûmîye ve ukûl-i hak-perestân karşısında hiç menzilesine tenezzül etmiştir. Artık zaman eski zaman değildir.

Meşrutiyet hak ve adaleti emrediyor. Böyle öldürülmek istenen hak, bu zamanda meydana çıkacaktır. Adle vurulan darbeler bu zaman-ı feyz ve serbestide red olunacaktır.

Şimdiye kadar sükût ile geçirtilen zamanlara artık bir fasıla lâzımdır. Hakkından mahrum edilenler bu zaman-ı meşrutiyette, nasıl ki iddia-yı hak ediyorsa, hakikatler nasıl ki birer birer meydana çıkıyorsa büyük ve mütefekkir bir fırka olduğu halde devr-i sâbıkın bütün zulümlerine bir hedef olan ve bazı denî garazkârlar tarafından tezlîl edilmek istenilen tarîk-ı nâzenînin hakkı da ortaya çıkmalı ve masum eteklere sürülmek istenen lekeleri sürmek isteyen eller seyf-i hak ve hakikatle kat’ olunmalıdır. Hakkın, adlin, [143] müdafii olduğuna altı yüz senelik hayât-ı mesâisi şahid olan Bektâşîye tarafından bu zaman-ı meşrûtiyet ve adalette mazhar-ı hak ve adl olması, onların öldürülmek istenen hukukun tekrar yaşaması, efkâr-ı umûmîyenin tashîh-i zihâb etmesi şarttır.

Zâten tefrika-ı yegâne bu *Kâşîfû'l-Esrâr* ismindeki mecelle-i garazın saçtığı tohumlardan neşvü nemâ bulmuştur. Efkar-ı umûmîye serpilen sû-i tefehhümât hastalıkları hep bu kalemin saçtığı garaz-âlûd zehirlerden neşet etmiştir. El-hâletü hâzihi mevcut olan bazı mesâil-i vakfiye-i mühimme bile hep bu kitabın netâyic-i muzırrasından çıkmıştır.

Öyle pekçok mütefâhirâne bir vad ile “bu reddiyei cerh eder gayretsiz bulunur mu?” gibi müdâfaa-i hak için ortaya çıkması muhtemel olanları gayretsizlikle ittiham etmek meydân-ı münâzara da kendisinden başka bir münâzırın bulunmamasına, binâenaleyh mağlub olmak ihtimalini böyle gayretsiz sözüyle kaldırmak istemek iyi bir hile ise de, hileyi tertib eden zâtın karşısında hak ile bâtılı fark

edici bir göz bulunursa “*yalancının mumu yatsıya kadar yanar*” sözündeki hikmet-i avâmî pek çabuk ortaya çıkar.

Hoca İshak Efendi: [144]

“Bizim üzerimize lâzım olan farz-ı kifâyeyi mea’l-acz ve’l-kusûr bi inâyetillâhi teâlâ iskât eyledik.”

Dine vukû bulan tarizleri reddetmek gerçi her Müslim üzerine farz-ı kifâyedir. Bu mesâil öteden beri bütün ulemâ-yı âlâm ve fuzelâ-yı benâm hazerâtını işgâl ettiğinden Hikmet-i maddiyyûn, Hiristıyanlığa karşı birçok reddiyeler tahrîr olunmuştur ki, bunları tahrîr edenler işte asıl üzerlerine müteveccih olan farz-ı kifâyeyi fazla fazla ifâ eylemişlerdir. Fakat bu zevât, telifât-ı müfidesiyle Hoca İshak Efendi’nin telîf-i fâsidi arasında milyonlarca kilometrelik açıklık vardır. O zevât-ı fâzılanın telifâtı hakîkaten dîn-i celîle vâki olan tarizleri müdâfaaten kaleme alınmış ve bu hademât bütün ümmet tarafından mahzar-ı takdîr ve tebcil olunmuştur.

Halbuki Hoca Efendi’nin telîfi dîne vukû bulan bir taarruzu red ve ibtâl için olmayıp, ümmet-i merhûme arasında bir âteş-i nifâk ve fitne ihdâs etmek fikrine mebnî kaleme alınmıştır. Onun için âsâr-ı mezkûre-i kıymetdârın mahzar-ı tebcil ve takdîr olduğu kadar *Kâşî-fü’l-Esrâr* risâlesi de, inde muhibbânda, nazar-ı hak beyninde, lâyıık-ı tahkîr ve nefret olmuştur.

Mea’l-acz ve’l-kusûr tâbirini istîmâl o kadar hak-gûyâne ki İshak Efendi bir parça daha insaf edipte (acz ile kusûr) [145] birine (mea’l-garaz ve’t-taassub) lügatını istîmâl etseydi daha büyüklük göstermiş olurdu.

Bazı zamanlarda Cenâb-ı Hak izhâr-ı adâlet için mücrimi kendi kendine söyletir. Ve bazı insanlar kendi kendi kendine herkesce gizli olan hakikatları ortaya kor. Bu Cenâb-ı Hakk’ın bir cilvesidir ki hakâik-i mestûre kendiliğinden inkişâf ederek merak içinde bulunanların def-i merâkını mûcip olur.

Yine bu yukarıdaki cümleden sonra:

“İş bu husûsun infâz ve icrâsı evliyâ-ı umûr hazerâtının üzerine farz-ı kifâye olup,”diyorlar. Biz bu sözlerden birçok mânalar çıkardık.

Evvelâ; Fikrimize hutûr eden mesele 1288’de tab’ edilen Ferište-oğlu Câvidân’ın men-i intişârını ve hükümetce tâbi ve nâşiri hakkında lâzım gelen muamelenin ifâsını ihtardır.

Sâniyen; İshak Efendi’nin fikrince dâl ve mudıl bir fırka olan Bektâşî tarîkının men’i ve Bektâşîler hakkında tedâbir tedbîbine vesâire icrâsı tavsiyedir.

Sâlisen; evliyâ-ı umûr hazerâtını tâbîr-i tâzimkârenesiyle yük-selttiği o zamanın bazı ricâl-i hükümetince –ki bunlar ile tarîk-ı nâzeninden bazı ekâbir memurlar ile muarız idi- hoş görünmek ve tarîkat-ı bektâşîyeye mensup hükümet ricâlinden bazılarının kesr-i nüfûzuna sebep olmaktadır.

Râbian; senelerden beri lisân-ı halkta dönen dedi koduları bir kitap sûretinde tasnif ederek o zamanın ekâbir-i ricâl-i hükümetine, dindarâne bir nümayiş yapmak ve bu suretle iyi bir nâm ve memuriyetle müstesna bir pâye-i ikbâle nâil olmaktadır.

Evliyâ-ı umûr hazerâtının nazar-ı dikkatine havâle ettiği ve hakkında infâz olunacağına intizâr ettiği icraat esasen 1241/1826’da icrâ olunan katliamda pek müthiş bir sûrette göründü. O zaman yeniçerilerle kesilen tarîk-ı Bektâşî ricâli, yıkılan Bektâşî dergâhları, hatta mezarlıklarda Bektâşî tacı hâmil mezar taşlarının kırılması, bütün tekkeler âidâtının Nakşî tekkelerine meşrût kılınması, muhafaza-i hayat için firâra muvafık olabilen Bektâşî dervişlerinin ötede beride ihtifâsı gösteriyor ki Hoca efendi’nin infâzını emr veyahut ihtâr eylediği icraat o zaman kat kat fazla olarak icrâ olunmuştur. 1241/1826’dan 1255/1839’a kadar Bektâşî nâmı hiç ortada kalmayıp 1255/1839’da yani Abdülmecid Han Cennetmekânın ibtidâ cülûsunda tarîkat-ı Bektâşîye yavaş yavaş mevcûdiyetini izhâra başlamış ve Seyyid Nizâmeddin Hazretlerinin civâr-ı feyz-i iktinahlarında [147] medfûn olup 1267/1851 tarihlerinde dâr-ı bekâyâ göçen Halil Revnâkî Baba Efendi’nin himmetiyle evvelâ Merdivenköyü Şahkulu Sul-

tan dergâhı uyandırılmış ve sonra bütün tekâyâ ve zevâyâ-ı Bektâşiye küşâd olunmuştur.

Böyle ikinci bir kıtâli yahut ikinci icraat-ı evliyâ-yı umûr hazerâtına ihtâr etmek nasıl bir fikir üzerine müstenidtir? Memlekette bir cemm-i gafir üzerine, birçok müntesibin tarik üzerine tedâbir-i şedîd ve icraat-ı tedbîbiye ifâsını ihtâr-hemde nâhak yere- nasıl bir maksada mebnîdir?

Buraları meselenin esrâr-âlûd cihetleri olduğundan hakîkaten kesb-i vükûf etmek, yani bu maksatlardan mânâlar çıkarmak bütün zanniyâtın ibaret kalır. Fakat bu zanniyâtın elbette bir hakîkatı, hakîkata istinâd eder bir ciheti vardır. Zaten kitabın ilk sahifesinden başlayıp ta son satırına kadar devam eden riâyâ ve hud'a ile süslü, mağfel sözler gösteriyor ki bu kitap bir maksad-ı târik ve mübheme müsteniden kaleme alınmıştır. Fakat bu zulâm-ı ibhâmın içinde ne gibi hakâik bulunduğunu kimse idrâk edemez. Bunu anlamak Hoca Efendi'nin bundaki, maksad-ı mahsûsunu keşf etmek için insanın ehl-i keşfden bulunması iktiza eder.

Kitabın ilk sahifesinde hiçbir girizgâha, hiçbir mukaddimeye lüzum görmeyen müellif-i müteriz:

“Ehl-i islâmı idlâl ile meşgûl olan tavâifin en başlıcası tâife-i Bektâşiyan olup, halbuki ef'âl ve akvallerinden ehl-i islâmdan olmadıkları mâlûm ise de...” cümleleriyle başlayan ifadesinden tâ “tem-meti'r-risâle” kelimelerine kadar olan bütün ifâdât ilk kelimenin bir tefsîr-i tevsüsidir.

Ehl-i islâmı birçok tâife varmış ki, idlâl ile meşgûl imiş. Hoca Efendi bu tâifelerin hepsini îzâh etmiyor da, yalnız bunların en başlıcası olan Bektâşîleri söylüyor. Yine Hoca efendinin fikrine göre bu tâife-i Bektâşinin gerek halleri ve gerek kavilleri kendilerinin ehl-i islâmdan olmadığını gösteriyormuş.

Ehl-i kibleyi, kelime-i tevhîd altında yaşayan erbâb-ı îmânı tekfir etmenin ne kadar büyük bir cürm olduğunu bilmeyecek kadar gâfil olmayan Hoca Efendinin daha mebâdide böyle bir hata, böyle bir

cürm-ü ekberle işe girişmesi hakîkaten taaccüp olunacak mesâilden-
dir.[149]

Âh Hoca Efendiciğim! Sen hiç Bektâşîlerin ser-tâc-ı ibtihâcî olan pîr Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin kendi telif güzîdesi olan Velâyetnâme ismindeki telîfi okumadı mı? Bektâşî Tarikatından gelen ekâbir-i ricâlin âsâr u telifâtını görmedi mi? Eğer görseydin okusaydın ikrâr ve tasdîk ederdin ki; bunların hakkında dünden şayiaların hepsi erâcif makûlesi şeylerdir.

Zaten hilkat-i âdemden bu âna gelinceye kadar bütün erâcif bu iftiralar, bütün bedhâhâne hücûmlar asfiyâya, evliyâyâ vukû bulmuş-
tur.

Tarih-i mukaddes karıştırılacak olursa Ebu'l-beşer Âdem aleyhisselâmın çektiği ezâ ve belalar, Nûh neciyyullâhın gördüğü felaketler, İbrahim halîlullâhın uğradığı musibetler, Yakup aleyhisselâmın başına gelen mihnetler, Hazret-i Yusuf'un çektiği meşakkatler, Musa, Yahyâ, Zekerîyyâ, aleyhisselâmın tattığı nikbetler, Hazret-i İsa ruhullâhın kavm-i Yahûddan gördüğü ezâ ve şiddetler.....eşeddü'l-belâ!

Kelâm-ı şerîfin en büyük bürhanlarıdır.

Hele Nebiyyi muhterem efendimize karşı müşrikîn vukû bulan taarruzât, hanedân-ı risâlet hakkında revâ görülen zulm-u îtisâflar, Hasaneyn Hazretlerine karşı yapılan vahşîyâne muameleler, Kerbelâ vâkiasını müteâkip Şamâ götürülen muhadderât-ı ehl-i beyte edilen hakaretler gösteriyor ki belâ, felâket, su-i zan, hile hep zevât-ı muhtereme hakkında icrâ olunuyor.

İşte itirazcî müellifte bu ceryana, yani asfiyâ hakkında buğz, su-i zan besleyenlerin eserlerine tabi olarak ehl-i kibleden olduğuna âsâr ve telifât-ı mahsûsiyla o yoldan gelen birçok eâzım-ı evliyâullâhın efâl ve akvâli şehadet eden tarikat-ı aliyye-i Bektâşîye müntesiplerini küfr ile itham ediyor. Fakat düşünmüyor ki bu tekfir meselesi muarızların pâyesini tenzîl etmeyip îlâ ediyor. Ve kendisi habl-i şerîata sarılmış bir tarîk-ı hak ve hakîkatı, bir fırka-i mutasavvifeyi tekfir ettiği için pâyesini alçaltmış kendi kendini tezlîl eylemiş oluyor.

Tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiye altı yüz seneden beri bu vatan-ı muazzezde âyin ve erkânını tağmîm ve icrâ ile meşgûl olup 1296 senesine yani Hoca İshak Efendi'nin *Kâşifü'l-Esrâr Dâfiu'l-Eşrâr* ismindeki telif-i reddiyesinin neşrine kadar hiçbir taraftan bir itiraza , bir redde uğramamışken ve Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nin zamanından 1296 senesine kadar belki Hoca Efendi'den daha ziyâde âlim, tarîkat hakkında daha ziyâde sâhib-i tettebbu ve tedkîk [151] ulemâ-yı kirâm ve fuzalâ-yı benâm varken, öteye beriye itirazla, hücûm ile şöhret bulan Hoca merhûmun böyle nâ-hak, bî-pervâ bir hareketle reddiye yazması pek ziyâde şâyân-ı taacüptür.



طریقت علیہ بکتاشیہ بابا کاندن و شمراى پاتندن
مصطفیٰ یساری بابا مرحوم

Resim: Tarikat-ı aliyye-i Bektâşiye babagânından ve şuarâ-yı benâmdan Mustafa Yesârî Baba merhum. [152]

İtirazın her türlüşü, her nevî vardır. Herkes kendi ictihâd-ı fikriyesine taban mesleğine, prensibine mugayir görünen mekâsıdı, mesleği red ve ibtal edebilmek hakkına hâizdir. Mesleğe nâhoş görü-

nen mütekıdât, kavâid-i mantikiye ve âdâb-ı mübâhese ve münâzara dâiresinde red ve cerh edilir. Kazâyânın fesâdı, kıyâsâtın butlânı, berâhînin safsatası yoksa reddiye tahrir eden zât gâlib, red olunan müellif ise mağlub addolunur. Fakat bu itirazatta asl olan şey edeb kelâmı, kavâid-i mübâheseyi muhafazadır.

Fakat namus ve vicdâniyâta taarruz ve istinâdât-ı şenîa ve şahsiye ile muarızın kesr-i nâmusunu mûcip olacak tarz-ı münâzara ihtiyâr olunursa iş edebi tecâvüz etmiş, hudûd-ı mantıkı geçmiş olur. Ve meydân-ı münâzara bir tulumba talîmathânesine dönmüş, küfretmek mütearrızın adi bir sözünden farkı kalmamış olur.

İşte İshak Efendi âdâb-ı kelâma, kavâid-i cedel ve mantika riâyet etmeyerek neşr u tahrîrine cür'et ettiği bu kitap ile vicdâniyât-ı nâ-musa tecâvüz etmeyen ve isnâdât-ı şahsiye ve hikâyât-ı şenîa ile [153] tecâvüz ettiği hudûd-ı edebten, bu fiil kendini büsbütün teb'ide sebebiyet vermiştir. Burada munsıfâne bir mütâlaada bulunmamız icab ediyor.

İzahdan müstağnidir ki, edyân ve mezâhib pek çok ve her din birçok şubelere ayrılmıştır. Meselâ dîn-i Musâ, Kârâî ve İsrâîl nâmıyla iki kısma dîn-i İsâ Katolik, Ortadoks, Mârûnî, Keldânî, Süryânî, Kıbtî, Ermeni-Gregoryan, Protestan gibi iki kısma ayrıldığı gibi her mezhep birçok şubelere inkısam etmiş ve yalnız Protestanlık, Kalvenizm, Angilikan, Arâmizm vesâir kısımlara ayrılmıştır.

Bu mezheplerin cümlesi kendi iddialarını tervîc için müdâfaatla ve muhaliflerini ibtal edecek neşriyât ve iddiada bulunuyorlar. Hepsi kendi mesleğini hakikat tarftarı olmak üzere gösteriyor, hepsi kendini haklı, karşıındaki haksız göstermeye gayret ediyor.

Görüşler çoğalıp ihtilaf artınca fikirler teşevvüşe düşer. Bu teşevvüş bir zaman devam eder. Fakat dimâğ faaliyete girişip muhakeme ve mukâyese dikkatle yapılacak olursa hak ve hakikatın ne tarafta olduğu tayyün ve teybîn etmiş olur. Dîn-i celîl-i İslâm mütekıdât ci-hetinden nasilki ihtilâfa [154] uğrayıp da mesâil-i kelâmiyede mezheplerin görüşleri taaddüt ettiyse amelîyâta müteallik olan mesâilde

dahî eimmenin nokta-i nazarı taddüt etti. İbtidâ İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri, Kitap ve sünnet-i Rasûlüllâhı mükemmelen tedkîk ile mezheb-i Hanefîyi teşîs etti. Sonra İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed Hanbel Hazerâtı da nâmlarına mensup olan mezâhib-i ictihâd ederek neşr ve tâmîm eylediler.

Ameliyatta olan fırkalar tedkîk olunursa görülür ki bazı noktalar pek esaslı sûrette farklıdır. Fakat müessisîn-i mezâhip tarafından ictihâd edilerek vaz olunan bu fırkalar esâsen kitap ve sünnet-i Nebiyyeye muhalif değildir. Yalnız zaman ve mekân düşünülerek müessirât-ı muhîtaya nazar-ı itibâra alınarak teşîs olunmuştur. Amma maksatları birdir. *Gâye-i aksâ* mezâhib-i erbaada birdir.

İtikâd ve amelde mezâhib-i erbaadan birçok noktalarda ayrılmış birçok mezhep vardır. Fakat şu halde şu anda en ziyâde ehemmiyetli olanları mezheb-i Câferiyye yahut İmâmîyye¹²⁶ ile Yemen ve Asir cihetlerini istilâ etmiş olan Mezheb-i Zeydiyye'dir.[155]

Mezâhib-i erbaada gâye-i aksâ ahkâm-ı kitab ve sünnete riâyet, evvelce diğer mezheplerde gâye acabâ bunlardan başka mı olabilir? Eğer munsıfâne cevap vermekliğimiz lâzım gelirse -onlarda velevki muhtî olsunlar- kendi ictihatlarınca kitâb-ı ilâhî ve sünnet-i peygamberî ahkâmına mütabaat ediyoruz diyorlar.

“Kadd-i yâri kimi serv okur dediler kimi elif

Herkesin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif”

İşte ihtilâfât-ı mezâhipte gözetilecek nokta herkesin kendi sâlik olduğu mesleği tarîk-ı hak ve hakikat diye iddia etmesidir. Bu müddeiyât dakik bir muhakeme, iyi bir mukâyese neticesinde nasıl ve ne gibi mahiyete hâiz ise inkişâf eder. O zaman her mesleğin hakikatı ortaya çıkmış olur. Lâkin muhakemede gözetilecek bir usûl, bir edep vardır ki, o da vicdânî hiçbir garaza saplanmayarak yalnız bî taraf-lık nokta-i nazarını muhafaza etmelidir. O zaman hakikatlar yahut

126 Mezheb-i Câferiyye hakkında tedkîkâtımız ileride uzun uzadıya beyân olunacak ve menâbi-i asliyesi hakkındaki tenkîdât yazılacaktır.

hakikat azhar mineş-şems âyân olur. Tedkîkât-ı mükemmele ve bî tarafâne her şeyin mâhiyet-i asliyesini ortaya koyar.

Nitekim hiçbir garaza tabi olmayarak müellif-i fakîrin telif ettiği bu kitabın bî taraf bir kalem, bî taraf bir fikirden sudûr ettiği ve mak-sadında yalnız tahkîr edilmek istenilen bir fırka-i tarîkî [156] bir cemm-i gafîr-i mutasavvife müdafaa olduğu inzâr-ı kariîne ayandır.

Garaz ile meşbû, çarh-i kin ile âlûde olan *Kâşifü'l-Esrâr* isimindeki kitap gâyet basit ve ibtidâî fikirlere, halkın lisanına düşmüş perde-i birûnâne hikayelere istinâden altı yüz seneden beri memâlik-i Os-mânî'nin bütün nukâtına intişâr etmiş olan tarîkat-ı Bektâşîyeyi red ve ibtâl daha doğru bir tâbir ile söyleyelim-tahkîr ve taarruz için ya-zılmış ve bunun neşrinden, tâmîminden eskâr-ı nâsa bir tohm-ı zan ve tereddüt saçılmış, fikirler tamamıyla bu mâsûm zümre-i dervîşâ-nın aleyhine çevrilmiştir.

İttihâd-ı ümmete bir darbe, bir mâni-i kavî olan bu telifin eskâr-ı umûmiyeye serptiği sû-i tefehhümât zehirlerini güzel bir panzehirle tesirinden alıkoymak, Bektâşiliğin herkesin anladığından başka bir tarîk olduğunu bildirmek için böyle bir eser vücûda getirmek lâzım geldi. Bi inâyetillâhi teâlâ *Kâşifü'l-Esrâr*'ın Bektâşiliği redde dâir ibrâz ettiği bir âhının, en esaslı noktalarının nasıl bir esâs-ı bâtil ve sahîf üzerine mübtenî olduğunu Hoca Efendinin Hurûflikle Bektâ-şiliği birbirine mezc etmek gibi bir hatası, Bektâşilik hakkında neşr edilmiş olan erâcîf-i bed-hâhânenin ne gibi maksatlara binâen neşr olunduğunu ve bunların butlânını tahrîr [157] ettik. Öyle zannede-riz ki eskâr-ı umûmiye bu neşriyât neticesinde tashîh-i zihâb eder ve en derin noktalara hükmetmekte bulunan tereddüt ve teşevvüş ateşlerini söndürür.

Herkesin fikrine göre telakkî edilen “Hakikat” ihtiraz edilmeye-rek beyan olunmalı ve zamanın icâbâtından olan serbesti-i vicdân, serbesti-i matbûât, serbesti-i sây u amel esasları bütün âmâl u efâli-mize tatbîk olunmalı, fikirler serbest ve kuyûd-ı ihtirâziyeden mu-arrâ olduğu halde beyan edilmeli, mantıktan, âdâb-ı mübâhaseden inhirâf etmeden, mümkün olduğu kadar itidâli muhufaza ederek

mübâheseye devam etmeli, şahsî taarruzlardan, şahsiyât mesâilinden katiyen kaçınılmalı.

Bizim bu kitaba karşı beslediğimiz nefret, şahsa âdâba taalûk eden mesâilden dolayıdır. Çünkü müteriz muhalifinin ahvâl-i vicdâniyesini tahrik edecek yolda âdâb-ı mübâheseden hâriç garaz-âlûd neşriyatta bulunmuştur.

Bu gibilere karşı söylenecek sözler tatvîl olundukça tatvîl olunabilir. Amma kâriîn-i kirâma mûcib-i sadâ olur mûlahazasıyla bu meseleye şimdilik hitam vermek lâzımdır¹²⁷. Mehmed Ali Hilmi Debaba merhûmun gazelleridir.

“Ehl-i şevkiz, meşreb-i rindâneyiz, Bektâşiyiz

Zâhid-i bedhâhlara bigâneyiz, Bektâşiyiz

Merd-i tecrîdiz, alâikten geçip olduk beri

Bî tekellûf sâkin-i meyhâneyiz Bektâşiyiz

Bî garaz bu bizim işrethâne-i âlemdeyiz

Câm-ı aşk ve şevk ile mestâneyiz Bektâşiyiz

Mâlik-i genç rumûzuz bizdedir der Necef

Gerçi zâhir beyyine biz bigâneyiz Bektâşiyiz.

Mürg-ı şehbâz-ı kadîmiz âsmân-ı kayıtta

127 Birinci cild burada hitam bulur. Bundan sonra tarîkatın tarihiyle âyîn ve erkânı hakkındaki mübâhese tahrîr olunacak ve Mısır’da tab olunan ‘*Binbir Hadis*’ nâm kitapta Bektâşilik aleyhinde söylenilen sözlerle resimli kitapta Keçecizâde İzzet Fuat Paşa’nın birkaç sözü tenkit edilecektir. [Erzurumlu Mehmed Ârif Bey (1845-1898), *Binbir Hadis* adlı eserinin ‘*Müminler birbirlerini tutan bir binanın yapıtaşları gibidir.*’ meâlindeki 892. hadîsin şerhinde gerek kaynaklardaki verilerden hareketle gerekse Anadolu’nun muhtelif bölgelerindeki gözlemlerine dayanarak Bektâşîleri tenkit eder. İnların uygulamaları ile bazen Hristiyanların ortadoks mezhebine, bazen yapılanmaları ve inançlarını giçlemekteki katıllıklarıyla mason ve farmossonlara benzediklerini söyler. Bk.Mehmed Arif, *Binbir Hadis*, (Kahire Matba’atü’l-Ma’ârif 1319/1901) ss. 401-415.

*Tâir-i takdîs ile hem lâneyiz Bektâşiyiz
Sâbitiz ikrârımızda şekkimiz yoktur bizim
Ahd-i yâre ser verir merdâneyiz, Bektâşiyiz
Cânımız kıldık fedâ Hilmi cemâlullâha biz
Şem-i aşka yanmağa pervâneyiz, Bektâşiyiz”*

Birinci Cildin Sonu

BEKTÂŞÎ SIRRI

Dersaadet 1328

Müellifi, Rıfkı

Sahibi ve Nâşiri, Asır matbaası ve kütüphanesi sahibi K. Fâik

İkinci Cild

Karabet Matbaasında tab' olunmuştur

A. Tarikatın Tarihi: Bizdeki Tarih Yazımı

Bizde eslâfımızın tarih tahrîri husûsunda takip ettikleri meslek, hiçbir fayda temin etmeyen bir takım müsecca', murassa' sözlerle yalnız mevzu-u bahs olan meselenin kaba taslağını çizmek ve vekâyiin rûhuna, esâsına, müessirâtına dâir bir şey beyân etmemektir.

Şimdiye kadar yazılan tarihlerimiz- bir kaç müstesna olmak şartıyla- hep böyle inşâ kitabı gibi bir meslek-i edebî-i muğlakla hakâyık ve vekâyii örtmüş, okuyucu için bir hakikat-ı mâddiye ve mâneviyye te'mîn edememiş, hatta daha doğrusu söylemek lâzım gelirse tercüme-i hâli tahrîr olunan zevâtın ne tarih-i vefâtı, ne de tarih-i velâdeti tahrîr olunmuştur.

Müverrih, meselâ bir "*Tezkire-i Şuarâ*'da -bir şâirin, bir münşinin tercüme-i hâlini yazarken "*Nâm-ı ser âmedleri Mehmed'dir. Behûdları dâru'n-nasr ve'l- meymene şehir-i Edirne'de revnâk-ı ârâ-yı âlem şühûd olmuştur.*" diyerek yalnız şeci ve kâfiyeye ve kavâid-i bedi u beyâna râğbet ederek katiyyen tarih-i velâdet ve vefâtına yahut derece-i tahsîl ve iktidarına ehemmiyet vermemiştir.

Onun için tarihimizin birçok vekâyî-i mühimmesi, tarihte büyük yerler tutan birçok zevâtın terâcim-i ahvâli zulâm-ı meçhûliyet içerisinde kalmıştır.

Bâ husus turuk-ı aliye husûsundaki tevârihte, vukûâta, serdar-ı tarikat addolunan zevâtı âliyenin menâkıb ve kerâmâtına katiyen ciddî ehemmiyetler verilmemiş, bazılarının vefâtından sonra sâlikleri tarafından menâkıb ve kerâmâtı tahrîr olunmuşsa da birçok ekler ve ilaveler yapılmıştır.

Bu gibi mesâil-i tarihin kadrini, kıymetini takdir edemediğimizin – daha doğrusu- o zamanın âdemleri tarihe ehemmiyet vermediklerinin ahlâfî düşünmediklerinin en büyük bürhânıdır.

Her tarîk erbâbı, kendi pîrinden başlayarak, zamân-ı hâzıra kadar mesleğinden güzerân eden kümmelîn-i evliyâullâhın, meşâyih-i muhteremenin hayatlarındaki ahvâlî tahrîr etseler, hem o tarîkatın ortada bir tarihî olmuş olur, hem de ahlâfî o tarîkatın ahvâlinden güzerân eden meşâyihin kemâlât-ı irfâniyesinden, kerâmât-ı ilmiye ve kevnîyesinden hissedâr olmuş olur.

Bu hatanın başlıcasını biz yalnız Tarîkat-ı Bektâşîye'ye isnad edemeyiz. Bütün erbâb-ı turuk bu hususta mühim tembellik ve ihmalde bulunmuşlar, ortada hakîkî ve tarihî birkaç eserden başka hiçbir telif-i mükemmel bırakmamışlar da bu hususta yazılan en mühim eserler İmam Şa'rânî Hazretleri'nin, Şeyh-i Ekber (rh.a)'a dâir telif ettiği *el-Yevâkıt ve'l Cevâhir min beyân-ı akâidi'l- ekâbir*¹²⁸ ve İsmâil Hakkı Bursevî Hazretleri'nin Tarîkat-ı Celvetiye'ye dâir yazdığı "*Silsile*"¹²⁸ ismindeki telif ve *Kitâbu'l Hitâb*'ı Sarı Abdullâh Efendi Hazretleri'nin *Semerâtü'l-Fuâd*'ı, La'lizâde *Risâlesi* ve Ömerü'l Fuâdî Hazretleri'nin *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân* kitabı¹²⁹, Moravî Şeyh Mustafa Efendi'nin *Tuhfetü'l-Asrî* fi Menâkıb-ı Şeyh Mısırî¹³⁰, Kâim-i makâm *Tâhir Bey*'in¹³¹ kütüphâne-i İslâm külliyyâtı meyânında neşrettiği

128 *Yevâkıt ve'l-Cevâhir* matbu değildir. [*el-Yevakıt ve'l-cevâhir fî beyâni akaidi'l-ekabir; el-Kibritü'l-ahmer fî beyâni ulumiş-şeyhi'l-ekber*/Ebû Abdurrahman Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali el-Mısırî Şa'rani, 973/1565. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1959. 1 c.'de 2 c.; *Kibrit-i Ahmer (Fütuhat-ı Mekkiye'den seçmeler)*; çev. M. Sabit Ünal, Hasan Felmi Kumanlıoğlu; (İzmir İlahiyat Vakfı yayınları; 28)] *Silsile-i İsmâil Hakkı* litoğrafla, *Kitâbu'l-Hitâb* hurûfâtla tab' olunmuştur.

129 *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân Velî*, Kastamonu'da otuz sene evvel tab' olunmuştur.

130 *Tuhfetü'l-Asrî*, Bursa'da kâin, *Moralı Dergâhı* postnişini merhûm Şeyh Mustafa Efendi'nin telifi olup Bursa'da basılmıştır.

131 Müşârun-ileyh el-yevm Bursa mebusudur.

Şeyhü'l-Ekber ve sâir Meşâyih-i kirâma dâir olan risâleleri ve bazı zevâtın menâkıb-ı ekâbire dâir yazdıkları eserlerdir.

Bunlardan başka Şeyh Kemâleddîn Harîrî merhûmun Fatih Kü-tûphânesi'nde mevcut olan bir eseri târîh-i turuk-ı aliyenin en mü-dekkikâne, en vâkıfâne yazılmış bir mecellesidir.¹³² Ve bu eserin kis-ve-i tab'a girmemesi hakîkaten teessüfe sezâdır.

B.. Tarîkatın Târihi

Tarîkat-ı Aliyye-i Bektâşiye'ye gelince, Hazret-i Pîr zamanından sonra tahrîr olunduğu zan olunan *Velâyetnâme* isimindeki telif Hazret-i Pîr-i destgîrin menâkıb ve kerâmâtını bast u beyân etmiş [6] ise de bununda bazı isnâdât ve mübâlağata boğulduğu şediden zan olunmaktadır. Hazret-i Pîr'e dâir el-ân mevcut olan malûmat bu kitap ile Şakâyık'ın birkaç muğlak sözünden, Âlî Tarihi'nden alınmış ve sâir malûmat ise ağızdan ağza intikâl eden rivâyât ve hikâyâtдан alınmıştır.

Hazreti Ali (kv.) Hazretlerine isnad olunan birçok vekayi-i garîbe *Kan Kalesi*, *Hayber Kalesi*, *Billûr-ı A'zam* gibi birçok esâtirî hikâyeler tevlîd ettiyse, - Hz. Ali seyyidinaya o meşhûr ve kendi nâmıyla maruf kitapta, birçok harkulâde olay isnad olunduysa **Hacı Bektâş-ı Velî** Hazretlerine de bu gibi vekâyî fevkalâde isnad olunması istibâd olunamaz.

Velî müşârun-ileyh Hazretleri, gerçi kerâmât-ı ilmiye ve kevnîyeye mâlik, kâmil ve mükemmil bir zât ise de **Hz. Ali** (kv.) ve Ebâ Müslim Horasânî ve seyyidü's-şühedâ **Hz. Hamza** Hazretleri'ne isnâd olunan birçok vekâyî, birçok kitaplar gösteriyor ki Hz. Pîrden sûdûr ettiği rivâyet olunan olaylara da bu misilli mübalağalar karışmıştır. Şim-

132 Muhammed b. Abdurrahman Haririzade Kemâleddin Efendi, 1299/1882, *Tibyanu vesaili'l-hakaik fi beyâni selasili't-teraik*, [y.y.] : Yazma, [t.y.] c:III, Süleymaniye Kütp. İbrâhim Efendi blm. no 430.

di bize elde bulunan vesâik –i muhakkıkaya istinaden tarîkatın Pîr-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî [6]



پيامبر محمد کائن بکتاشی درگاه شریفی پوست نشینی
نوری بابا زاده علی نطقی بابا افندی

Resim: Çamlıca'da kâin Bektâşî dergâhı şerifi postnişini Nûri Babazâde Ali Nutki Baba Efendi. [7]

Hazretleri'nden sonra aldığı şekli ve Hz. Pîr'in Pîrinden sonra güz-
zerân eden meşâyih-i kirâm ve Babagân'ın ahvâlinden kısaca bahs
etmeyi muvâfık gördük.

IV. Hazret-i Pîr'den Sonra

Hz. Pîr-i destgîr, Şeyh ve'l-eş'ârî Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri'nin emri ve işâretleriyle birinci cildin kısmı mahsûsunda beyân olunan makâmât-ı mübârekeyi ziyâretle Kırşehir civarında Suluca Karahöyük karyesine gelip seccadelerini serdiler. El-ân Hacı Bektâş Nahiyesi nâmıyla bilinen **Suluca Karahöyük** Sultan Alâeddîn Selçûkî tarafından –**Yunus Mukarramî**- nâmındaki zât-ı fâzıla yurtluk olarak tevcih olunmuş ve Yunus Mukarramî dahi orada temekkün ile ailesini teksîr eylemişti. Yûnus Mukarremî irtihâl ettikten sonra İdris, İbrahim, Süleyman ve Sarı nâmıyla dört erkek evladı kalmış ve bunları orada iskân etmişler, bilâhere diğerk bir mahalden hicret eden üç aile dahi mesken tutarak yedi hane kadar olmuşlardı.

Hiz. Pîr Suluca Karahöyüğe teşrîf ettikleri zaman Yunus Mukarramî'nin büyük oğlu İdris Hoca ile zevcesi **Kutlu Melek** yahut Kadıncık Ana Hz. Pîr'e fevkalâde ikram ve i'tibâr ederek nazar-ı himmet ve kerâmetlerini celbe gayret eyliyorlardı.

İdris Hoca ile Kadıncık Ana'nın servet ve sâir cihetten hiçbir ihtiyaçları yoksa da yalnız evlatları olmadığından dolayı mükedder ve mahzun idiler. Kerâmet-i evliyâya hadd-ü pâyan tasavvur olunmayacağı üzere Velâyetnâmeler de muharrerdir.

Hiz. Pîr'in hayır duâsına enfâs-ı âlilerini talep eden İdris Hoca ile zevcesi dâimâ Hz. Pîr'e ed'îye-i hayriyelerine müterakkıb olurlar ve evlatsız kaldıklarından dolayı hüzn-ü kalblerini gizleyemezlerdi.

Hız. Pîr-i Hünkâr muttali olunca “*Yurdum bekçisi senden gelecek ve senden olacak*” yolunda nefes buyururlar. Hız. Pîr’in berekât-ı en-fâsıyla Kadıncık Ana İdris Hoca’dan hamile kalarak sırasıyla üç erkek evladı tevlid eder. Fakat **Mahmud** ile **Habib** isminde olan ikisi, Hız.Pîr-i Hünkâr’ın eyyâm-ı hayatında irtihâl-i dâr-ı bekâ ederler. Yalnız **Hızır Bâlî** ismindeki üçüncü oğlu *yurdun bekçisi bunlardan olsun* yolundaki nutk u vasiyyet-i pîre imtisâlen dergâhın kâim-i makâmı olur.

İşte Hânkâh-ı Pîr’de bulunan Çelebiler’in silsile-i vücudu bu **Hızır Bâlî**’ye ittisâl eder. Malûm-ı erbâb-ı tarîkattır ki, Hız. Pîr-i Hünkâr Efendimiz **mücerret olarak** dâr-ı bekâyâ rihlet buyurdular. Bu da tasdik kerde-i ashâb-ı hakîkattır ki Hız. Pîr-i destgir’in kurduğu hankâh-ı tecrîdin bi’l fiil mensup ve muhafızı, âyin ve erkân-ı tarîkatın koyucusu **Balım Sultan Hazretleridir**.

A. Balım Sultan’ın Tarîkat silsilesi

Bazı tarîkat kitaplarında Balım Sultan Hazretlerinin silsile-i nisbet-i vücûd-ı tarîkatı aşağıda gösterilmiştir.

Pîr-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî el-Horasânî ks.

Eş-Şeyh Hızır Bâlî Sultan ibn İdris Hoca,

Eş-Şeyh Rasûl Bâlî Sultan ibn Hızır Bâlî,

Eş-Şeyh Yusuf Bâlî ibn Rasûl Bâlî,

Eş-Şeyh Mürsel Baba Sultan ibn Yusuf Bâlî,

Pîr-i Sâni Tarîkatü’ş-Şeyh Balım Sultan ibn Mürsel Baba,

Balım Sultan Hazretlerinin pederleri Mürsel Baba, Pîr-i Tarîkat Hazretlerinin sulb-ü mâneviyesinden gelen Yusuf Bâlî Sultan’ın oğludur.

B. Mürsel Baba

Horasan erenlerinden Seyyid Hasan Ata'nın oğlu olan Seyyid Ali Sultan¹³³ ile birlikte Rumeli'ye seyahat etmişler ve **Dimetoka**'daki dergâh-ı şerîfî inşa ederek neşr-i âyîn-i tarikatle evkât-güzâr iken Mürsel Baba dahi kendi nâmına mensûb zâviyede tarikat seccadesini sermişlerdi. Bir zaman sonra Seyyid Ali Sultan tarafından vukû bulan işâret-i aliyye üzerine sinni doksan yaşlarında bulunduğu halde, tecerrüt bağıını kırarak tehhül ettiklerinde **Balım Sultan** ks. Hazretleri o izdivaçtan husûle gelirler.

Balım Sultan Hazretleri sabâveti ikmâlden sonra, kendilerinde cezbe-i rahmânî zuhûr ederek aşkı ilâhî ile müstağrak, derya-yı irfân olmuşlar ve Seyyid Ali Sultan tarafından mânen vâki olan işâret-i irşâd üzerine İstanbul'a gelerek **Padişah** tarafından i'zâz u ikrâmı fevkalâde görmüşler ve südür eden irâde-i pâdişâhî üzerine Hankâh-ı Hz. Pîr'e azîmetle (922/1516) tarihine kadar orada irşâd-ı sâlikân ile meşgûl olmuşlar ve tarih-i mezkûrede âlem-i fenâyâ veda eylemişlerdir.

Veli müşârun-ileyh Hazretleri, **Tarikat-ı Bektâşiye**'de el-ân cârî olan erkân ve kavâidin koyucusu olduklarından kendilerine **Pîr-i Sâni** ünvanı verilir ve dergâh-ı Hz. Pîr-i Hünkâr için taraf-ı hükûmet-i seniyye tarafından tahsis olunan vâridât ve vakfiye Balım Sultan Hazretleri zamanında verilmiştir. Hâne-i Tecrîd'in bânisi ve mücerred erkânının kurucusu **Balım Sultan** Hazretleri olduğundan mücerred erkânını kabul-i dervîşânın bey'at âyini ve kulaklarının delinmesi merasimi pîr-i müşârun-ileyhin tevbesinde olunur.

Mir'âtü'l-Mekâsıd, Balım Sultan Hazretleri'nden bahsettiği sırada:

"Hızır Lâle (ks.) vasiyet-i âlileri üzere, kendilerinden sonra dergâh-ı şerîfelerinde kâim-i makâm olmakla o vâkitten beri dergâh-ı

133 Seyyid Ali Sultan Hazretleri Tarikat-ı Bektâşiye'nin ekâbirindendir. Edirne civarında **Dimetoka**'da medfundur.

şerîfte şeyh olan zevât-ı kirâm hazerâtı bu silsileden yayılmıştır” diyor.

Hakîkaten Hızır Lâle Sultan’dan sonra yukarıda gösterilen silsile mucebince Balım Sultan Hazretleri’ne kadar gelir. Ve Pîr-i Sâni Balım Sultan Hazretleri, Hz. Pîr-i Hünkâr Efendimizin eserine iktifâ ederek Hankâh-ı Tecerrüdü muhafaza ve bina ettiler. Binâenaleyh, **Balım Sultan** Hazretleri evlenmedikleri için silsileleri yürümemiş, kesilmiştir.

Halbuki *Mir’âtü’l-Mekâsıd’ın* 182. sayfasında “Hz. Pîr-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî Efendimizden başlayarak, Balım Sultan’a kadar teselsül eden silsile-i tarikat, yine teselsül ederek zamanımıza kadar imtidâd etmiştir” deniliyor. Hz. Pîr-i Balım Sultan’ın evlenmediği tarikat erbâbı tarafından bilinirken silsilenin bu sûretle teselsül eder gösterilmesi hakîkaten birçok erbâbı irfânca dedi kodu olarak değerlendirilip meselenin halli için tedkîkatta bulunmamız lâzım geldi.

Muhibbân-ı tarikat-ı aliyeden **Nâilî Efendi Hazretleri** bu meseleye dâir müellif-i fakîre irsâl ettikleri bir makâlelerinde silsile-i nisbetin mânevî mi, yoksa sulbî mi olduğunu? “Nezdi erbâb-ı irfânda bilinen işlerden olduğu üzere Dersaadet’te **Sünbül Sinan** Hazretleri’nin türbesinde evladı olmayanlara bir **gül** ve Üsküdar’da **Aziz Mahmud Hüdâyi** Efendi Türbesinden bir miktar **pamuk ipliği** verilir. Hazret-i Pîr’in türbesinden dahi **buğday** ve mercimek alınır. Bunların berekâtıyla çocuk husûle gelir. Bu ise bir duâdan ve himmet-i rûhâniyeden ibaret olduğuna nazaran, artık bu veçhe ile husûle gelen çocuklar zevât-ı müşârun-ileyhimin evlâd-ı sulbüye veyahut evlâd-ı maneviyesi olurlar. Elbette evlâd-ı maneviyesi olacakları güneşten daha açıktır”.

Demekki İdris Hoca’nın zevcesi **Kadıncık Ana**’ya edilen duâ u himmet-i Hz. Pîr-i Hünkâr’ın berekâtıyla zuhûr eden evlâd, Hz. Pîr’in evlâd-ı mânevîyesidir. Ve bu silsile dahi ancak Balım Sultan hazretlerine kadar teselsül etmiştir. Balım Sultan Hazretleri’nin mücerred bir merd-i âlî-i himmet olduğu mâlum-ı erbâb-ı hakikat bulundu-

ğundan silsilenin yani Hz. Pîr'in duâ ettiği neslin burada kesildiği muhakkaktır.

Mir'âtü'l-Mekâsîd, Balım Sultan Hazretleri'nden sonra silsileyi yazarak Şehîd **Genç Kalender Efendi** ve ondan sonra Şeyh İskender Efendi isimlerini gösteriyor.

Halbuki bu silsile, Pîr-i sâni Balım Sultan Hazretleri'nden teselsül etmiştir. Belki Balım Sultan Hazretleri'nin dedesi olan **Yusuf Bâlî**'den teselsül etmiştir. Hatta Âlî Tarihi'nde **İskender Çelebi'nin Rasûl Bâlî**'ye olan nisbeti vesîkalarla gösterilmiş, yani İskender Çelebi'nin pederi **Abdullâh**, onun pederi **Hüdâdât**, onun pederi **Mahmud**, onun [pederi] **Carullâh**, onun pederi **Rasûl Bâlî** olduğu beyân olmuştur.

Demek ki ne Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nin, ne de Balım Sultan Hazretleri'nin silsileleri teselsül etmemiştir. Ve bu hükmümüz elde bulunan vesâik ile mükemmelen sabittir. Hacı Bektâş-ı Velî ve Balım Sultan Hazretleri'nin tecerrüdü ihtiyâr ederek evlatları olmadığı ve Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nin nefes ettikleri silsilenin bir ciheti-nin Balım Sultan'da munkatı olması gösterir ki el-ân Dergâh-ı Hz. Pîr'de Çelebi nâmıyla seccadenişin bulunan ve kendisini Hacı Bektâş-ı Velî sulbünden iddiaları nefsi'l-emre muvâfık değildir.

Yani **Ahmed Cemâleddîn Efendi**, gösterdikleri silsile mücebince evlâd-ı mâneviyeden olabilirler. Fakat Hünkâr Hacı Bektâş'ın sulbü olamazlar. Çünkü elde vesâik var. Çünkü elde tarîkatın mevsûk ve muhakkık zabıtları vardır. Bu babda vâki olan tahkîkâtımızı okuyucularımıza beyân edelim. Çünkü bu mesele bu günlerde yalnız muhibbân-ı tarîkatla erbâb-ı turuku işgal etmekle kalmıyor, belki Ahmed Cemâleddîn Efendi'nin İstanbul'a gelerek kendini gazeteler vasıtasıyla Hz. Hacı Bektâş ahfâdından diye ilân etmesi üzerine, tarîkatla münasebeti olmayan zevât bile bu meseleyi merak etmeye başladılar. Bu iddiayı kanıtlamanın evkâfa müstenid bazı umûra ait olduğu ve işin içine menfâat-ı şahsiyye meselesi karıştığı yakînen mâlûmumuz olduğundan Hacı Bektâş Hankâhî'na ait evkâfın müstesna sınıfına idhâline ve tevliyetin Çelebilik ve evlâd-ı pirlik iddiasında bulunan Ahmed Cemâleddîn Efendi'ye tevcihine karar vere-

cek olan hükümetimiz ve ba-husus Evkâf Nezaretî'nin bu hususta nazar-ı dikkatini celp eder ve âtideki hakâyık-ı târihiyeyi mutâlaayı tavsiye ederiz.

Tarîkat-ı Aliye-i Bektâşîye'de pîr-i sâni addolunan Balım Sultan (922/1516) tarihinde tebdil-câme-i nâsût eylemişler ve irtihâlinde sonra orada birçok hulefâ ve dervîşân kalmış ise de Rasûl Balî'nin oğlu Mahmud Çelebi'nin mahdumu olan **Hudâdâd Çelebi** ile **Kalender Çelebi** arasında post nizâı vukû bularak Hudâdâd Çelebi, Kalender Çelebi'yi katl ettirdiği gibi Kalender Çelebi taraftarları da Hudâdâd Çelebi'yi öldürerek Hankâh-ı Hz. Pîr otuz dört veyahut otuz altı sene postnişinden hâli kalmış ve bu defa Hz. Pîr-i Sâni'nin ecille-i ashâbından bulunan **Sersem Ali Baba** Hazretleri (958/1551) tarihinde mücerred postuna oturmuştur.

Bazı tarihler de ise (933/1526) tarihlerinde postnişin olan Kalender Çelebi'nin ihdâs eylediği Şûreş, Kanûni Sultan Süleyman Hazretleri'nin devr-i saltanatında sadrazam olan İbrahim Paşa tarafından teskin olunmuştur diye yazılmıştır ki bu da rivayât-ı vâkıayı müeyyed vesâiktendir.

Muhibbân-ı tarîkattan bir zât-ı fâzıl tarafından gönderilip elimizde bulunan mühim bir vesîkaya müsteniden anlaşıyor ki Balım Sultan Hazretleri postta oturduğu müddetçe, bu Çelebilere el çek-tirmiş, hankâha ayak bastırmamıştır. Halbuki 900/1495 tarihlerinde Anadolu'nun bazı mahallerine efkâr-ı bâtilasını serpen Şâh İsmâil-i Safevî¹³⁴ Şiîlerin nâmına teşîs ettiği **Erkân-ı Safevî'yi** yaymağa çalıştığı hengâmda Çelebiler buna girerek, Safevîliği kabul ederler.

Balım Sultan Hazretleri'nin irtihâlinde sonra **Fezleke-i Târih-i Osmânî'de** mücmelen beyân olunduğu üzere (932/1525) senesinde mezkur **Kalender Çelebi**, izhâr-ı şekâvetle Anadolu'yu Abdâl ve

134 Şah İsmâil Safevî, Şiîlerin Azarbeycan'da zuhûr etmiş olan Şeyh Haydar Safevî'nin oğludur. Sülalesi meşâhîr-i evliyâullâhtan Safiyyüddin Erdebîli'ye ulaştığı halde kendinin siyaseten îcad ettiği mezhebi, ehl-i Hak'tan ayrıldığını gösterir.

dervîş sıfatıyla vilâyet vilâyet dolaşarak **Celâlî** gürûhu perakendesini başına toplayarak **Amasya** ve **Karaman Beylerini** bir bir perişan ederler. Nihâyet Padişahın emriyle üzerlerine gönderilen **İbrahim Paşa** bu eşkıyayı külliyen helâk eder. Bu meseleden sonra bunlar biraz sâkinleşmişler ve daha sonra baş göstererek, o zümredeniz diye iddia etmişler. 1100/1688 tarihlerinde **Hânkâh-ı Hz. Pîr**'in postnişinliğinden başka bir de **seccadenişin** ünvanı takmışlar. Ve (1142/1729) senesinde seccadenişin bulunan **Çelebi Murtaza Ali Efendi** **İstanbul**'da bulunan müntesiplerinin (**Safevîler**) gayret ve himmetleriyle bu ünvanı evkâfa da kayd etmişlerdir.

1826'da Kırşehir Âsitanesine Yapılan Atama

1243/1827 tarihinde **Çelebi olan Hamdullâh Efendi** 1241/1826 vak'a-yı malûmesinden kurtulduğuna şükür etmeyerek yine bir takım ifsâdât u tahrîkâta kıyâm etmekle hükümet tarafından icrâ edilen tahkîkâtı müteakip **Amasya**'ya sürülüp orada vefat eder. Bu seccadenişinlik ünvanı ortadan kalkar ve **Hankâh-ı Pîr**'de her hafta usûl-ü Nakşibendî icrâ edilmek üzere **Hamdullâh Efendi**'nin biraderi **Velîyyüddîn Efendi**'ye meşihat tevcih edilir. Aynı zamanda **Hankâh-ı Pîr**'in mücerred postunda **Sivaslı Hacı Muhammed Nebî Dede** **baba** postnişin olup bu gibi meselelere karışmayarak tevekkül köşesine çekilir, sabreder. O sırada **Velîyyüddîn Efendi**'nin uhdesinden meşihat kaldırılarak daha sonra **Çelebi** familyasının **hankâh-ı mezkûre** ayak basmaması hakkında irâde-i seniyye şeref-südûr eder.

Bunu **hankâha**, **mezkûr meşâyih-i tarikat-ı Nakşibendiyeden** el-Hac **Muhammed Said Efendi** uhdesine tevcih edilir. Bu **Hacı Said Efendi** **Beşiktaş**'da âsûde **Yahya Efendi Dergâhı**'nın postnişini olan **Şeyh Hacı Muhammed Nûri Efendi**'nin pederleri idi. [20]

Müşârun-ileyh Şeyh Said Efendi, fermânı hâmilten terfîk edilen me'mûr-ı mahsûs ile beraber **Kırşehir**'e doğru tahrîk-i pâ-yı azîmet edip **Hankâh-ı Hz. Pîre** ulaşacağı günün gecesinde mânâda **H. Pîr** görünerek, bir zât-ı nûrânî'nin elinden tutup "işte benim dervîş-i şefî-

kim!, hâdim-i tarîkim budur. Gasba çalışan kâziplerden hankâhımı ve türbemi temizleyecek!... muînin olsun” yolunda emir ve telkînâtta bulunur. Müşârun-ileyh Şeyh Said Efendi sabahleyin bu mânâyı yanında bulunan rûfekâsına beyân ederek o gün dergâh-ı pîre vâsıl olup ta karşılarına kendilerini karşılamaya gelen **Hacı Mehmed Nebî Dedebaba**’yı görünce rüyanın hakikatını anlayarak baba-yı müşârun-ileyh hakkında fevkalâde saygı alâmetleri gösterir. **Hacı Said Efendi** Cuma günleri öğle namazından sonra âyin-i Nakşibendî icrâsıyla ve Dedebaba-yı müşârunileyh dahi evrâd u ezkâr-ı mahsûsasını ve duâ-yı dîn u devleti tekrâr u tezekkür ile iştigâl üzere iken **Mehmed Nebî Dedebaba** 1250/1834 tarihinde rahmet-i rahmâna kavuşur. Yerine **Merzifonlu İbrâhim Baba (Dedebaba)** olarak seçilir.

Şeyh Hacı Said Efendi dahî tahkikât-ı vâkıya göre 1258/1842 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ ederek Dergâh-ı Hazret-i Pîr’in civarına defnolunur.

Çelebi Velîyyüddîn Efendi Sivas’ta fevt olduktan sonra bu kadar irâdât-ı seniyye ve memnûiyye üzerine oğlu Ali Celâleddin Efendi’nin nasıl tekrar bu Çelebîlik şûlesini uyandırdığı meçhûlemizdir. Şu kadar var ki bu çelebi nâmı altında yaşayan ve *Mirâtü’l-Mekâsıd*’ın 182. sahifesinde silsileleri birer birer beyân olunan zevât-ı pîr-i tarikat-ı hünkâr-ı Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz Hazretleri’nin sulbünde kalan evlatları olmadığı gibi, pîr-i sâni Balım Sultan Hazretlerinin evlatları da değildir.

Bu hakâyık, beyânât-ı sâbıkadan müstebân olurken elde böyle bin türlü vesâik-i târihiyye varken, el-ân Hacı Bektâş-ı Velî evlâd-ıyım diyen Çelebi nâmıyla bir zâtın bulunması ve İstanbul’a gelerek oranın pek eskiden beri münazaun fih bir halde kalan vâkıf meseleleri ve sâiresini hal etmek üzere nüfûzunu kullanması ve Rumeli’nin bütün tekâyâ-yı Bektâşîyesi’nden Çelebi hakkında şikâyatı ve oradan sürülmesi talebini içeren telgraflar ve dilekçeler gelmişken hala hükümetimizin onun hakkında ibrâz-ı tevcîh eylemiş bilmem hangi fikre müsteniden?. Hatta geçenlerde Ergiri’den ve sâir mahallerden gelip de *Tanin* ve sâir gazeteler de muharrer olan şikâyatta deniliyor ki; “*Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz’in hankâhı devr-i sâbıkta bir Nakşî*

şeyhine –malûm olmayan sebeplerle- verilmiş bu hususta Bektâşîler müsâvâtta mahrum ediliyor”.

Yalnız buna benzer bu mealde birçok telgraflar dilekçeler hükûmete verilmişken, hükümet hâla görmezlikten geliyor.

Tarîkat-ı Bektâşîye’de silsileye, yani silsile-i vücûdiyeye rağbet olmayıp silsile-i tarîkata rağbet vardır. Yani belden gelen evlâda yoktur. Yoldan gelen evlad, erbâb-ı tarîkatce makbul ve müteberdir.

Daha îzah edelim, Hz. Pîr hankâhında (Dedebaba) nâmıyla bir baba bulunur ki bu zât Balım Sultan Hazretleri’nden sonra mücerred postuna intihâb olunan zâtta teselsül ederek zamanımıza kadar gelmiştir. Bu zevât tabi mücerred oldukları için vefatlarında yerine ya Hz. Hankâh-ı Pîr’den, eğer orada münasip bir zât yoksa taşradaki Bektâşî Dergâhı Babaları’ndan bir zât intihâb [23] olunur. Bu tarikatın mücerred olan kısmına göredir.



چاملیجا'da کائن درگاه شریفک پوسٹ لشین سابق
مرحوم نوری بابا

Resim: Çamlıca'da kâin dergâh-ı şerifin posnişin-i sâbıkı merhum Nûrî Baba [24]

Çünkü Tarikat-ı Aliyye-i Bektâşîye bu meselede iki kısma bölünerek **mücerred** (bekâr) ve **müteehhil** (evli) olmak üzere ayrılmıştır. Mücerred olanlar vefatında dergâha tarikatın ehli diğer bir zâta kaldığı gibi, müteehhil Babagân'dan birinin vefatına dahi mahdumlarından ehil olanı post-u meşîhata geçer. Eğer vefat eden babanın münasip bir evladı yoksa dergâha başka bir zâtın getirilmesi usûldendir. Hatta Rumelihisarı'nda Şehidlik Dergâhı'nın postnişini bulunan **Mahmûd Baba** merhûm irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleyince tarikat ehlince küçük mahdumları olan **Nâfi Baba Hazretleri** post-u reşâdete lâayk görülerek büyük oğulları **Ahmed Baba** posttan mahrum bırakılmıştır.

Bu hakikatlar bize gösteriyor ki; Tarikat-ı Bektâşîye'de aslolan silsile-i vücûdiye ve sulbüye değil, silsile-i mâneviye yani silsile-i tarîkattır. Esasen el-ân Hz. Pîr evlatlığı iddiasında bulunan Ahmed Camâleddîn Efendi dahi doğru ve munsıfâne düşünecek olursa ikrâr eder ki ; Kendisinin Hacı Bektâş-ı Velî'ye nisbeti -olsa bile- iddia-
dan ibarettir. Yani İdris Hoca'nın zevcesi Kadıncık Ana'ya Hz. Pîr'i gösterdiği bürhân üzerine zuhûr eden silsilenin Balım Sultan Hazretleri'nin başka bir yola ayrılan bir silsilesidir. *Mir'âtü'l-Mekâsıd* aşağıdaki silsileyi göstermektedir.

C. Der Beyân-ı Silsile-i Tarikat-ı Aliye-i Bektâşîye

Hz. Pîr-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî (ks.) (v.638)

Hz. Lâle Sultan ibn İdris

Rasûl Bâli Sultan ibn Hızır Lâle,

Yusuf Bâli Sultan ibn Rasûl Bâli,

Mürsel Baba Sultan,

Pîr-i sâni Hz. Bâlim Sultan (ks.) (v.922)

Şehîd Genç Kalender Efendi¹³⁵

İskender Efendi¹³⁶,

Mahmud Efendi,

Zühre Nüş Yusuf Bâlî Efendi,

Bektâş Efendi,

Rasül Efendi,

Mürsel Bâlî Efendi,

Bektâş Efendi,

Hasan Efendi,

Kâsım Efendi,

Yusuf Efendi,

El-Hâc Zülfikâr Efendi,

Hüseyin Efendi,

Şehîd Abdulkâdir Efendi,

Elvan Efendi (v.1142/1729)

Murtaza Âlî Efendi (v.1143/1730)

Hacı Feyzullâh Efendi (Merdiven Köyünde'ki dergâhta medfun-
dur.)

Bektâş Efendi (v.1175/1761)

Abdullatif Efendi (v.1177/1763)

Şehid Feyzullâh Efendi (v.1218/1803)

135 Kalender Efendi'nin, Balım Sultan Hazretleri'nden sonra silsileye katılması hangi vesîkaya dayandırılmaktadır?, anlaşılmıyor. Her halde kendisi Balım Sultan Hazretleri'nin ne oğlu ve ne de halîfesidir!.

136 İskender Efendi'nin silsile-i nisbeti; İskender Çelebi ibn Abdullâh ibn Hudâdâd ibn Mahmud ibn Carullâh, ibn Rasul Bâlî (Âlî Tarihi)

Mehmed Hamdullâh Efendi (dergâhtan ayrılışı 1240/1824)

Velîyyüddîn Efendi (dergâhtan ayrılışı 1243/1827)

Ali Celâleddîn Efendi

Mehmed Feyzullâh Efendi (v.1288/1871)

D. Çelebiler

Mir'âtü'l-Mekâsîd'ın gösterdiği bu silsile lâıykıyla tedkîk olunursa, Kalender Çelebi'nin Balım Sultan'a ittisâl sebebi anlaşılabilir. Ondan sonra Çelebîlik makâmını işgal eden İskender Efendi dahi Hz. Pîr-i Sâni Balım Sultan ks.'nin ne sulb-ü evlâdı ne de hâlî-fesidir. Ve ondan sonra böyle bilinen şekliyle teselsül eden Çelebiler silsilesinin ta zamanımıza kadar gelen efrâdının ne gibi akâide, hangi tarîka sâlik olduğu meçhûlümüz [28] değildir.

Mir'âtü'l-Mekâsîd'ın 189. sahifesinde bu masal hakkında gâyet kapalı bir takım sözler var ki okuyucularımıza arz etmek faydadan hâlî olmasa gerektir:

“İmdi Balım Sultan Hazretleri'nin âlem-i âhirete intikâllerinden sonra Çelebiler arasında zuhûr eden rekabet ve dışardan vukû bulan müdahale ve şamatalar dergâhı şerifte sâkin fukarâ u dervîşânın emniyetini tehdit ederek, tamam otuz altı sene mücerred postu Babagân'dan hâlî kalmıştı. Rivâyet olunduğu üzere ismi geçen **Sersem Ali Baba** ki, o zamanda mîr-i mîrândan, ilim sahibi, güçlü otorite ve iktidar sahibi iken zâten muhibbân-ı Bektâşîye'den olmasına binâen terk-i dağdağa-i vezâret (üzerindeki sadrazamlık görevini bırakarak) ve kat-ı rişte-i tealluk u mâ sivâ ile (dünyevî meşgâlelerden ilgisini keserek) dergâh-ı şerifte uzleti seçmişti. Ba'de zaman izhâr-ı bürhân ile işâret-i aliye-i pîr ile 958/ tarihinde baba postuna oturarak tekkenin idâre ve fukarasının terbiyesinde zâhîran ve bâtınan himmet etmişlerdir ki, onlardan sonra bu usul silsile boyunca devam etmiştir”.

Mir'âtü'l-Mekâsîd'ın bu ifadesinden anlaşılacağı üzere İskender Çelebi ile Kalender Çelebi zamanında vukû bulan fitne ve fesat der-

gâhın işlerinde dehşetli buhranlar uyandırmış ve nihâyet **Sersem Ali Baba**'nın himmeti ile dergâhın umûru bir parça intizama girmiş ise de Bektâşî Tarîkatıyla hiçbir münasebeti olmayan Çelebilerin dergâhı temlik edercesine vukû bulan hareketleri hâl-i hâzırda ki münâfereti meydana getirmiştir.

Zâten Çelebilerin öteden beri vukû bulan fitne ve fesatları tarih ile müsbet-i hakâyıktan bulunduğundan bir parça açıklamak lâzım geliyor.

Kalender Çelebi'nin Anadolu'ya fesat saçan hareketleri ve Çelebi ile vukû bulan münâferât u fesadı meydana geldikten sonra hükümetin hakkında icrâ ettiği ceza, kendisinin ne gibi fikirler taşıdığı gözlerimiz önüne seriliyor.

Sonra Çelebi Murtaza Ali ve **Hamdullâh Efendiler**'in hareketleri dahi erbâbınca mâlûm olan keyfiyetlerdendir. 1175/1761 tarihinde İstanbul'a gelerek "*Bâtın-ı Pâdişâhî İstanbul'a geldi*" diye toplar atıran Çelebi Feyzullâh Efendi dahi "*hurûç ale's-sultan*" (Sultana baş kaldırmak) fetvasıyla idam olunmuştur. *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'in gerek Kalender Çelebi ve gerekse Feyzullâh Çelebi hakkında "Şehîd" tabirini kullanmak istemesi de hangi sebeplere müstenittir bilinmez.

1288/1871 senesinde Çelebi olan diğer Feyzullâh Efendi'den sonra Çelebilik ortadan kalkmış iken Cemâleddîn Efendi'nin hüda-yı nâbit bir tarzda Çelebilik iddiasına kalkışması ve dergâh-ı şerîfe ait olan evkâfın tamamen kendisine râci olduğunu ısrarla iddia eylemesi garaz ve menfeat-i şahsiyesinin en büyük delili sayılsa gerektir.

Ahmed Cemâleddîn Efendi, İstanbul'a geldiği zaman gayet mükemmel bir politika kullandı. Başta efkâr-ı umûmîyeyi lehine çevirmek ve Hacı Bektâş-ı Velî evlâtlarından olduğuna cihânı inandırmak için gazetelerle nâmını ilan ettirmeye başladı. Meselâ Sadrazamla yaptığı görüşmenin ertesi günü '*Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nin ahfâd-ı kirâmından Çelebi Ahmed Cemâleddîn Efendi Hazretleri dün ki gün Bâb-ı Âli'ye gelerek sadrazam paşa ile mülakât etmiştir*' tarzın-

daki havadisler gazetelerde yazıldı. Halk da yavaş yavaş Hacı Bektâş-ı Velî ahfâdından bir çelebinin mevcûdiyetini tevehhüm etmeye başladı.

Gerçi **Mevlâna Celâleddîn Rûmî Hazretleri**'nin ahfâdından olan çelebiler senelerden beri **Konya**'da sâkin ve bunların varlığı hükümet-i seniyye ile bütün **Millet-i Osmâniye** indinde musaddak ve mûteber idiyse de şimdiye kadar Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri'nin ahfâdından bir çelebinin mevcûdiyetini kimse bilmiyordu.

Cemâleddîn Efendi'nin İstanbul'a gelmekteki maksadı, Hacı Bektâş Hankâhına ait olan evkâftan kendisine -muhtâcın tertibinden olarak-verilen aidâtı çoğaltmak, daha doğrusu vakfın cümlesini kendi uhdesine geçirerek dergâhın fukara-yı dervîşânının aidâtını kesmek ve oradaki **Dedebaba**'nın nüfûzunu kırmaktır. Halbuki bu tartışılan meselenin hükümet tarafından lâykıyla tedkîk olunursa çelebi nâmıyla şimdiye kadar bu şekilde iddiada bulunan zevâtın ekserisinin meselâ **Kalender** ve İskender Çelebilerin ifsâdâtı **Murtezâ Ali Çelebi**'nin İstanbul'da çevirdiği dolaplarla seccadenişin ünvânını evkâfa kayd ettirmesi, 1243 de **Hamdullâh Çelebi**'nin icrâsına teşebbüs ettiği tahrîkâtı müteakip hükümet tarafından Amasya'ya nef-yolması ve **Velîyyüddîn Efendi**'nin uhdesinden meşihatın ref'iyle çelebi familyasının dergâhı şerîfe ayak basmamaları hakkında irâde-i seniyye şeref sudûr buyurulması, özellikle 1175/1760 tarihinde İstanbul'a gelerek '**pâdişâh-ı bâtınım**' iddiasıyla toplar attırarak bilâhere huruç ale's-sultan fetvasıyla katl olması gösteriyor ki, çelebi familyasından gelen zevât arasında âdâb-ı tarîkatı muhafaza eden adamlar olmadığı gibi bu şekilde ara sıra ihtilâl ve fesat tertîp eden zevât çıktığı kuyûdât-ı resmiye ile müsbit ve muhakkaktır.

Demek ki **Ahmed Cemâleddîn Efendi**'nin bu yoldaki iddiası, takınmak istediği sahte ve kendinden evvel güzeran eden (çelebi nâmındaki) zevâtın icrâatı ve harekâtı tarih ile malûm vesâik ile sâbit olduğundan hükümet-i seniyyenin bu konuda da nazar-ı dikkatini celb etmek lâzımdır.

Zâten Ahmed Cemâleddîn Efendi ile dergâh arasında bir münasebet olmayıp kendisi dergâh-ı şerîfin hâricinde sâkin olup, hiçbir taraftan bir inâbeye, bir hilâfete mâlik değildir. Dergâh-ı şerifte sâkin postnişinden maada orada –nasılsa- yerleşmiş bir Nakşî şeyhi vardır ki o da şeyhûhatından dolayı dergâha gelemeycek ve âyinini icrâ edemeyecek bir halde bulunduğundan bunun hakkında dahi bir tedbir icrâsı yani bir an evvel kaldırılması esbâbına tevessül buyrulması şarttır.

V. Bazı Meşâhir-i Bektâşiye

A. Âhi Evran Baba

Bunlar dahi evliyâ-yı kibâr ve mazhar-ı esrâr olan etkiyâ-yı bü-zürk-vârândır.¹³⁷ Hacı Bektâş-ı Velî ks. *Velâyetnâmesi*'nden mestûr ve hakîre manzurdur ki mezbûr bir zaman Konya'da ikâmet etmişler, Şeyh Sadreddîn Konevî Hazretleri¹³⁸'nin hademâtı sâmiyelerine intisap etmişler. Lâkin halleri mestûr imiş. Hoş ve bigânedan bir kişi kendilerini bilmezmiş. Bâdehu Denizli¹³⁹ nâm kasabaya göçüp orada bağ-ı bânlığa geçmişler. O zamandan Hz. Mevlâna Şems-i Tebrizî'den biât ve örf-i ulemâyı çıkarıp câme-i dervîşâna tab'îyyet eyler. Lâkin fuzelâ-yı dehr, bu hususta incinip ittifakla Sultan Alâeddîn'e varırlar. Elbette, Mevlânâ'yı Şems-i Tebrizî'den ayırmaya akdâmınız gerektir diye cevap verir. Pes ulemâ-yı belde rencîde olup bir Cuma günü seher vakti terk-i diyar niyetiyle şehirden dışarı azîmet kılarlar. Zîra Sultan Alâeddîn'e vardıklarında şehriyâr bu babda istifa ederek mülûk-ı zâhir karışacak yer değildir diye cevap vermesine incinip, dışarı azîmet etmişler idi. Felâ cereme o padişah-ı muhterem bu işe ziyâde pür-gam olur. Bu gün Cuma nâması kılınması şânımıza nakz-ı küllî veriyor diye Şeyh Sadreddîn Konevî cenâbına haber veriyor. Yani ulemâyı döndürseler, onları şehre döndürmeye kâdir bir müceddid-i sâî adam göndersinler buyurur.

137 Buraları merbhûm Ali Efendi'nin meşhûr "*Künhü'l-Ahbâr*" isminde ki tarihinden alınmıştır. C.II.

138 Şeyh Sadreddin Konevî, Muhyiddîn-i Arabî'nin üvey mahdunları olup, vâris-i kemâlâtı câmi'-i cemâlâtı olmuşlardı.

139 İzmir civarındaki Denizli kasabası.

Şeyh-i büzürkvârân kendisi hazırlanıp sûfisi ile **Denizli**'ye varırlar. *Orada bir bağ-ı bân vardır. Bu fitnenin def'ine ancak o sezâdır diye irsâl kılar.* Meğer ki o bağ-ı bân Âhi Evrân Sultan imiş.

Hasebi ve nesebi nâ-mâlûm olduğu gibi Şeyh Sadreddîn'den gayra pinhân idi. Emr-i şeyhle ki, **Evrân** katre suvvâr oldu. Çarşamba suyu kenarında kafiye-i ulemâyâ vâsıl oldu. Evvela rıfk-ı âdâpla selam verip, Şeyh Sadreddîn Konevî'nin selâmını îsâl eyledi. Sonra elbette dönün vakt-i salât-ı Cuma fevt olmadan şehre vusûl bulun. Tâ ki bu gün Cami-i makfel kalmaya zıllullâh olan **Alâeddîn**'in şîşe-i hâtırı inkisâr olmaya, buyurdu. Lâkin müstaidîn zümresi huşûnet eyleyip (*biz min bâdi ol şehre girmeyiz*) diye söylediler.

Hemen Velî büzürkvârân nev'an gazabını aşikâr eder. Ve yer-yüzüne işâret edip muânnidîn, kendilerini ve davarlarını dizlerine kadar yer yutar gördüler. Dönmedikleri takdirde gazab-ı ilâhiyeye mazhar olmaları mukarrar oldu.

Felâ-cerem, emre imtisâl edip döndüler. Âhî'nin kerâmeti ve Şeyh Sadreddîn'in velâyeti ile tayy-i mekân edip Cuma nâmazından önce şehirde bulundular. Ondan sonra Âhi Evrân'ın gizli genç olduğunu bilip, izdihamla ziyâretine heves kıldılar. Bunun üzerine **Konya**'dan göçüp **Kayseri** şehrine vardı. Sanatı debbağlık olmakla zâhiren ol cihetten kesb u kâre iştigal eyledi. Lâkin yedi renk de yedi sahtiyânı var, yedi müşteri ne renk isterse bismillâh ile ele vurup istediği renkli sahtiyânı sayar verirdi. Mezbûre bu yüzden kimyâgerlik nasib olmuştu. Bilâ renç ve teab veçh-i maâşına bu yüzden dest-i res bulmuştu. İttifâk-ı bir nâmert ve nifâk-ı pîşe, **Kayseri** beyine varıp, debbağhânede bir misâfir rûz-ı merre bu denli kesb eder diye bildirdi. Mîr-i mezbûr dahî ihzâr-ı velî-i mezbûr için havâleler gönderdi. Vakta ki debbağhâneye vardılar, **Ahî**'nin meskeninde bir evrân gördüler gözleri alev ateşle nemûdâr, zebânî zebâne-i nâr gibi şerâre bâr, havâlelere sehm-kîn hamle ile havâle oldu. Havâle kaçarak her biri güçlkle kurtuldu. Ondan sonra Veli-i büzürkvârın lakâbını, **Ahî Evrân** koydular. Artık Kayseri'de mütemekkin olmayıp azm-u karar edip **Kırşehir**'nde tavattunları tahakkuk buldu. Bi'l-fiil mezâr-ı şerifi

oradadır. Umûman ebnâ-yı sebîl ve züvvâra Sultan icâbet-i duâ ettiği ayândır.

Li Menşeihi

“Nesebi gerçi oldu nâ mâlûm

Acem olmak gerek o hefhar-i Rûm

Lakâbı Evrân oldu kendisi genç

Zâtıdır, nakd-ı pâk-i melik-i sepneç

Sırrı kenz-i velâyet oldu o merd

Kutb-u sırr-ı halka gibi rütbede ferd

Hacı Bektâş’a olmuştu karîn

Yani hem asrı idi ona bu Güzîn”

-İntihâ Makâle-i Âlî Efendi-

B. Abdal Mûsâ Sultan

Hazret-i Orhan Gâzî ile Bursa fethinde bulunan ekâbir-i evliyâullâhtan olup, keramât ve hâriku'l-âdâtı meşhûr-ı cihân olmuştu. Kerâmât-ı aliyelerinden başlıcası:

Bir defasında kırmızı ateş korunu pamuğun içine koyup mürîdanından bir zâta vererek meşhûr **Geyikli Baba**'ya¹⁴⁰ gönderir. Geyikli Baba dahi Abdal Mûsâ Sultan'a bir bakraç süt gönderirler. Sultan'ın meclisinde bulunup süt bakracının geldiğini gören zevât (acaba bunda ne sır vardır) diye izhâr-ı taacüp eyleyince Mûsâ Sultan buyurdular ki:

140 Meşâhir-i evliyâdan olup, Acemistan'ın **Hoy Kasabası**'nda zuhûr etmiş, daha sonra Bursa civarına gelerek kendine mûtî ve musahhar ettiği bir geyiğe binerek Sultan Orhan ile birlikte muharebelerde bulunduğu mervîdir.

“Süt göndermekten maksat gazalı (geyiği) teshîr etmeğe işârettir ki hayavânâtı teshîr etmek nebâtâtı teshîr etmekten güçtür. Bu takdirce onların kuvve-i kerâmetleri ziyâdedir”.

“Pembe ve nârı bir yere getiren,

Anı yaktırmayıp işin bitiren,

Şüphesiz bir velî-yi kâmilidir

Pembeden bû-yı meşk hâsıldır¹⁴¹.

Âlî Efendi *Künhü'l-Ahbâr*'ında 'Abdal Mûsâ türbesi Bursa'da ziyâ-regâh-ı müslimîndir' diye yazmış ise de müşârun-ileyhin türbesi ve tekkesi Konya'ya tabi Antalya civarında **Elmalı Kazası**'nda olduğu tashihan beyân olunur. **Abdal Mûsâ**, Bektâş-ı Velî'nin hulefâsındandır.

Evvelce dergâh-ı mezkurda **Topkapı Dergâhı** postnişini **Abdulâh Baba Efendi**, Baba olarak bulunmuşlar ise de sonradan bir takım erbâb-ı nifâkın iğvâsı üzerine mezâlim-i istibdâda uğramışlardır. El-ân mezkur dergâhta **Süleyman Baba Efendi** postnişin bulunmaktadır. Anadolu'nun en büyük dergâhlarından birisi **Abdal Mûsâ Dergâhı** şerîfidir.

C. Seyyid İmâdüddîn Nesîmî

Şuarâ-yı mutasavvîfenin en büyüklerinden, evliyâullâh-ı kirâmın hararetilerinden bir cevher-i kimya-yı fıtrattır ki **Halep** civarında, Nesîm Âdili Nâhiyesi'nden zuhûr etmiş ve idâresinde bulunan kâbi-lenin imâretini birâderi Şâh-ı Hanedân'a bırakarak hırka-ı tasavvufu giymiş ve diyar diyar seyahat ile uşşâk-ı zamanı, mutasavvîfin-i dev-rânı ziyâret etmiştir.

Müşârun-ileyh ıstilahât-ı tasavvuftan kurb-ı ferâiz denilen ber-zaha uğramış ve dâimâ cezbe ve istiğrak ile imrâr-ı zaman ederek,

141 Bu beyitler Âlî Efendi'nindir.

birçok eş'ar-ı ber güzîde meydana getirmiştir ki, bu gün taklîdi, tan-zîri gayri kâbil bir mertebededir. Nesîmi, bu suretle [39] diyar diyar gezerek Haleb'e gelir. Birâderi Şah-ı Handan'a gönderdiği mektupta kullandığı lisanı ve bil-hassa divânında bulunan eş'ar-ı vahdet-gûyesi, ulemâ-yı zâhirece mûcib-i töhmet addolunarak katline fetva verilir. Ve siyasetgâha götürülürken müftü der ki: *'Bu adamın kanı murdardır...her kimin bir uzvuna dokunursa o uzvu kesmek lâzımdır.'* siyasetgah'ta müftü bu sözü yine takrîr ederken uzattığı eline derisi yüzülen Nesîmî'nin kanı sıçrar. Müftünün eli, hûn-i şehîd ile mihnâ olur. Bu sırada erbâb-ı dilden biri müftüye der ki:



Resim: Merdivenköyünde Şahkulu Sultan Dergâh-ı şerifinin
posnişîn-i hâzırı Ahmed Burhânullah Baba Efendi'nin tasvîridir. [40]

“Müftü Efendi fetvanız gereğince parmağınızı kesmek lâzım gelir. Hükm-ü şer’î yerini bulmalı”

Müftü mutasavvıf ârifin bu sözü üzerine:

“Ben ala tarîki’t-temsîl söylüyordum. Şer’an bir şey lâzım gelmez” der. Bu hâl-i mahal siyasette kanlar içinde seyreden Nesîmî bil-be-dâhe bu beyti okur;

“Zâhidin bir parmağın kessen döner Hak’tan kaçır

Gör bu miskîn âşığın postun yüzeler ağrımaz”

Birâderi Şah-ı Handâna gönderdiği mektup manzum baştan başa mutasavvıfâne ve vahdet-perestâne olup:

“Derya-yı muhîd cûşa geldi

Kevn ile mekân hurûşa geldi

Sırrı ezel oldu âşikârâ

Ârif nice eylesin mudârâ

Nakkaş bilendi nakş içinde

Lâl oldu ayân bed-hîş içinde

Her zehr nebât u sekr oldu

Acı su şarâb-ı kevser oldu

Yer, gök arası hak oldu mutlak

Söyler def ü çenk u ney “ene’l-hak”

Gibi ulvî sözleri hakîkaten biraz lâübâliyâne ise de bunlar bütün mutasavvıfe-i kirâm hazerâtının mecâmi-i eşârında bulunduğundan kâiline bu misilli icraât-ı müdhişede bulunmak, fikr-i taasubun bir eseri olsa gerektir. Nesîmî’nin divânında öyle sözler vardır ki insan Şiîrin o zamanki ibtidâî hâliyle Nesîmî’nin kudret-i Şiîriyesine, o zamanın şîvesine, büsbütün muhalif olan yeni tarz tebliğine hayran olur. Meselâ:

“Gül ne çiçektir ben ânı benzedem rûhsâra ki
 Hangi gülzârın gülü bir tek gül-ü handân olur
 Sûret-i Rahmânı inkâr eyler îmânsız fakîh
 Ahsen-i takvîmi inkâr eyleyen şeytân olur”.

Gibi fiske taşlarıyla:

“Kaşınla kirpiğin zülfün karadır
 Taâlallah ne sûretler yaratır”.

Beyti bâ husus gazeliyâtının en güzellerinden olan:

“Yüzün mushaftır ey hûrî yanağın kâf-u Kur’ân
 Budur Hak’tan gelen Tâhâ, budur Yâsîn ve’r- Rahmân”
 “Ay ile günü Gök’ten getirdi secdeye hüsnün
 Zehî kuvvet, zehî kudret, zehî muciz, zehî bürhân”

beyitleri iktidârının en güzel şahitleridir.

Nesîmî’nin divânı matbudur. Fakat kütüphâne-i umûmîde bulunan eski bir divânında olan gazelleri, kıtaları katiyyen matbûunda yoktur. Bâ husus Arapça ve Farsça Şiîrleri Şiîrin her kısmındaki iktidârına bürhân olabilir.

“Yüzün mushaftır ey rûh-ı musavver,
 Taâlâ şânühü Allahü Ekber”.

D. Kemâl-ı Ümmî

Konya civarında Lârende Kasabası (Karaman)’nda vücûda gelmiştir. Diyâr-ı Rum ve Acem’i devrederek birçok eizze-i kirâma mülâkî olmuş, nihâyet Hz. Pîr’in hulefâsından Abdal Mûsâ Sultan’dan tarîkat aldığı rivâyet olunur.

Bir rivâyete göre Kemâl-i Ümmî, Nesîmî ile birlikte Sultan Şucâ Hazretleri’nin dergâhına giderler. Baba Sultan’dan icazet almadan

hûd be hûd bir koçunu boğazlarlar. Koçun derisini yüzerken Baba Sultan teşrif edip onları bu halde görünce gazap eder. Cemâl-i celâle gelerek Seyyid Nesîmî'nin önüne bir ustura, **Kemal Ümmî**'nin önüne dahi bir ip koyar. Fî'l-hakîka Nesîmî'nin âkıbeti dâr üstünde derisi yüzülmekle, Kemâl Ümmî'nin dahî darda asılmakla zâhir olur.

Şiirlerinin pek çok olduğu mervî ise de müdevven dîvânı olmadığından Şiirlerini ancak Tezâkir-i şuarâda görüyoruz. Bu beyitler cümle eş'arındandır.

"Bu hân içre nice can konu göçtü.

Bu tahta nice sultan konu göçtü.

Bu dünya tekkesinde bir konuksun

Bu şehre nice Lokman konu göçdü.

Bulunmadı ecel-i zehrine tiryâk

Ki bunda nice mihmân konu göçdü

Kamûsu ağlayarak geldi geçti.

Acep kanğısı handân konu göçtü".

E. Kaygusuz Sultan

Müşârun-ileyh hakkında malûmât-ı târihiyye pek nâkıs olup **Seyyid Ali Sultan**'ın, yahut Ahî Evran'ın halîfesi olduğu hakkında rivâyetler varsa da asıl rivâyetin **Abdal Mûsâ Sultan**'ın halîfesi olduğu mevsûk ve erbâb-ı tarîkatçe mu'teberdir. Müşârun-ileyh Tarîkat-ı Bektâşîye'nin pişvâlarından ve erbâb-ı hakîkatın muktedâlarından olup Ma'rûf ve mu'teber olan te'lîf-i aliyeleriyle, bâhusûs:

"Allah, Allah yaradan gül içe gör cür'adan

Dost ola, dost ola gör düşman kalkar aradan".

beytiyle başlayan gazel-i ârifâneleriyle şöhret kazanmışlardır. Merkad-i âlileri Mısır-Kahirede olup oranın ahalisi kendilerini

(Muğâverî) nâmıyla yâd eder. Türbelerinin bitişiğinde bir Bektâşî dergâhı dahî olup meşîhatında el-yevm **Hacı Mehmed Baba** bulunmaktadır.

Abdalnâme nâmıyla meşhûr risâlelerinden bazı cihetleri teberrûken nakil ve derç olundu.

“Pes şimdi işideni ko, korken haber al, elbette bir gün sende göresin, geçen hallerine ha gülesin, hele söz çok bir nefes-i askerine kim duş oldum, nâlân ve giryân olup her çend tazarru ve zarîlik ederdim. Hiç bana kimse rahm etmezdi. Nice zamanlar geçti ve nice devrânlar döndü, neyleyip ne edeceğimi bilemezdim, hayran olup kalmıştım. Anamı at, atamı don itmiştim. Hemen kulağıma bir sadâ geldi: (yeter gel imdi kon) sanki yok idim var oldum, nâgâh anadan doğup şîr-u hôr oldum, tıfl oldum, bâliğ oldum, yiğit oldum, pîr oldum, nâgâh bir gün rûh-ı âşînâlarına dûş oldum, hâlimden haber sordular (dervîş eğri otur, doğru söyle, az söyle, öz söyle çok söz baş ağrıtır) dediler”. Ben eyittim:

“İhvân yani efendi! Benim sergüzeştım tûl u tırâzdır. Çendân sefer gördüm. Yani çok haberler getirdim. Amma neyleyim rakiple-
rin korkusu vardır. Nihâyet muhtasar budur ki yirmi beş bin âşîyân
gezdim. Seyrettim bilirsın iyidir, bundan yusun yukarı sen bilirsın
a’lâdır. Bilmezsen hiç bilmediğın olmaz, her ne görürsen ona bak,
amma dahl etme ve söyleme ve gam dahî çekme ey yâr, yahu âşîkâr
geçti” deyip sükût eyledim.

Risâle-i mezkûrenin diğér bir noktasından me’huzdur. “Efendi
haberdâr ol, başında olan şarhoşluğu gör. Bu meseldir; kime Tâvus
gerekse Hindistan seferi meşakkatin çeksın. Pes sen dahi Hak talep
ederim dersen (mûtû kable en temûtû) mazmûnuna mâ sadak olup
“ölmezden evvel öl” ki dirilesın, dünyada harâb ol ki ma’mûr olasın,
cefâya sabret ki vefâya eresın. Yoksa iş bilmez fâil gibi öz bildiğın iş-
ledin. Cefâ ve mihnet çekmişsin. Mukâbelesinde ıvaz ümidinde iken
nâgâh bir gün işın sâhibi, işlediğın işe pesend etmeye bu kere mezet-
siz yani sevapsız fâil gibi elin boş kala, hâlin dişvâr ola, çok pişman

olursun, amma faide etmez zira yokuş dibinde merkebe alaf vermek gibidir. Âkil isen tava ne geçti”.

Müşârun-ileyh hazretlerinin tecüme-i hâl-i mufasssalı bundan hayli evvel dergâh-ı âlilerinde postnişîn olan Hacı Mehmed Baba Efendi'den talep olunmuş ise henüz vürûd etmemiş olduğundan eğer elimize geçerse zeyl kâbilinden olarak okuyucularımıza arz ederiz.

Bir de velî müşârun-ileyhin Kahire'den bir mağara küşâd ederek **Bahr-i Ahmer'e** kadar yol açacağı yolunda bir rivâyet dahi varsa da elde güvenilir vesikalar olmadığından aslına dest-i res olamadım.

F. Safî-i Hatâyî

Bektâşî tekkelerinde okunan nefeslerde tesadûf bu ismin sahibi Şia mezhebinin muktezâ-yı yegânesi olan şah İsmâil Safevî'nin öğrencisidir. Ehl-i beyt ve Rasûlüllah hakkında birçok beyit ve gazelleri olup, Farisî'de olduğu kadar Türkçe Şiirde de kudreti vardı. Kendisinin Tarikat- Aliye-i Bektâşîye ricâlinden olduğu ve **Balım Sultan** ks. Hazretleriyle mülâkî olarak ahz-ı bâiat ettiği mâlûm ise de **Ali Envâr Efendi** tarafından telîf ve tâb olunan *Semâhâne-i Edep* nâm kitapta müşârun-ileyhin Tarikat-ı Aliye-i Mevlevîye ricâlinden olduğu muharrerdir. Hatta aynı kitapta *Sefîne-i Sâkıp*'tan naklen şöyle mâlûmât veriliyor:

“Menâkıb-ı celîleleri geçen **Sultan Dîvânî** (ks.) es-Sâmî hazretleri maiyyet-i evtânelerinde birçok dervîşân-ı hâlis-i min şân bulunduğu halde Pîr-i Âzam **Mevlânâ** ks. Hazretlerinin dîvân-ı hakâyık-ı ün-vânlarını Şâh Safevî'nin elinden almak üzere İran'a teşriflerinde izhar buyurdıkları kerâmât ve bürhânlarına şehzâde-i müşârun-ileyh dil-beste olmakla terk-i câh-ı dünya ile huzûr-ı hazret-i dîvânîde teslim olarak beraberlerinde diyar-ı Rum'a gelmiştir. Müşârun-ileyh mürşid-i âlileri **Sultan Dîvânî Hazretleri**'nin 936/1529 senesi irtihâl-i akabinde intikâl edip cânib-i kadem-i kerâmet teve'ümlerine defin olunmuştur. Şu:

“Bende-i hünkâr ekber geşteim

Fâriğ ez şâhî ve efser geşteim”

Beyti bir mesnevîsinden alınmıştır.

Mütalaamıza gelince: Eğer *Sefîne* sahibi Sâkıp Dede'nin yazdığı bu tercüme-i hal doğru ise, niçin Bektâşîlerin elinde bulunan Hatâyî Hazretleri'nin eş'arından tamamıyla Bektâşîlik râyihası iştîmâm olunuyor. Biz ehl-i tarîkat ve hakîkatta Bektâşîlik, Mevlevîlik gibi farklar gözetken, senlik ve benlik şaibeleri arayan takımdan olmadığımız için sâhib-i tercüme Şah İsmâil Hatâyî Hazretleri'nin Mevlevîye'den olması ihtimalini nazar-ı dikkatten uzak tutmayız. Erbâb-ı tarîkatten hepsi aynı hakîkata vusûl için sırf mücâhede ettiklerinden hepsinin sözlerini aynı hakikat olmak üzere kabul eder ve aralarında fark gözetmemek tarîkını iltizâm ederiz.

Şah Safî-i Hatâyî Hazretleri'nin eski tarz üzre ve parmak hesabıyla tertîp olunmuş birçok Türkçe gazelleri ele geçmiş ise de içlerinden pek ziyâde meşhûr olan ikisini karilerimizin nazarına arz ediyoruz ki, bunlarda hanedân-ı ehl-i beyt ve eimme-i isnâ aşar hakkında fevkalâde ibrâz-ı muhabbet ve samimiyet eylemiştir.

Gazel

“İbtidâdan yol sorarsan, yol Muhammed, Ali'nindir.

Yetmiş iki din sorarsan, din Muhammed, Ali'nindir.

Gece olur, gündüz olur, cümle âlem düm düz olur,

Gökte kaç bin yıldız olur, Ay Muhammed Ali'nindir

Alîm Yezid'den seçilir, âleme rahmet saçılır.

Evvel baharda açılır, gül Muhammed Ali'nindir.

Varma Yezidin yanına, kokusu senin tenine

Lanet Yezidin canına, can Muhammed Ali'nindir.

*Varma Yezidin meclisine, meclisinin ortasına
 Satır Yezid ensesine, seyf Muhammed Ali'nindir.
 Hatâî hasta inlerler, âşıkları gönlünü dinlerler
 Top olmuş ortada döner, nur Muhammed Ali'nindir."*

Nefes-i Diğer

*"Muhammed, Ali'yi candan sevenler
 Yorulup yollarda kalmaz inşallah
 İmam Hasan'ın yüzün görenler
 Hüseyin'den mahrum olmaz inşallah
 İmam Zeynel'den bir dolu içtim¹⁴²
 İmam Bâkır'dan kaynayıp coştum
 İzinle İmam Cafer'e ulaştım
 Bundan özge yola sapmam inşallah
 İmam Kâzım'dan gelen erenler
 Can, baş feda edip cümle görenler
 İmam Rızâ'ya zehir verenler
 Dîvanda şefaât bulmaz inşallah
 Bir gün olur okuturlar defteri
 Şah oğlunun belindedir teri
 Uyanırsa Takî, Nakî, Askerî
 Açılan gülmez, solmaz inşallah
 Hatâyî bu iş bir gün bizi bitire*

142 Burada beyân olunan dolunun bâde-i zâhir olduğu hakkında sû-i tefsir olunursa hakikaten büyük bir garazkârlık gösterilmiş olur.

Özünü kata gör ulu katara

Mehdî Şevki bu cihân tûtara

Şah oğluna sitem olmaz inşallah”

G. Şah Kulu Sultan

Merdiven Köyü’nde ki dergâhın bânisi olan zât-ı şerîftir ki Hz. Pîr’in ecille-i ashâbından olup Horasan’dan gelmiş, evvela Erenköy’ü ve badehü Merdiven Köyü’nde iskân ederek dergâh **Mansûr Baba** Hazretleri tarafından müştereken bina olunmuştur.

Celbiyelerle beraber tevhîd-i mesâ-ı ederek fitne ve ihtilal tevlîd eden ve 917/1511 tarihinde seyf-i şeriatle katl olunan Şah Kulu nâmındaki bâğî başkadır.

H. 1241/1826 Vakâ-yı Azîmesi: Sürgünler

Sultan Orhan Gâzi zamanında teşkil edip Osmanlılığın kuvvet ve satvetini îlâ ve şarktan garbe kadar hudûd-ı Osmânînin genişlemesine cehd ve ikdâm eden Yeniçeri fırka-ı muazzamesi, 1000 senesinden sonra bazı uygunsuz ahvâle cür’et etmeye başlamış ve ocağın ibtidâ-yı teşîsinden 1000 tarihine kadar devam eden itaat ve intizam sonradan bozulmağa yüz tutmuş idi.

Çaldıran seferine azîmet esnasında gösterdikleri etvâr-ı bâğıyâ-ne Yavuz Sultan Selim gibi ateşin bir padişahın tarrakaya benzeyen sözleriyle teskin olunmuş ve Genç Osman-ı Sâni’nin başına gelen felaketlere yine Yeniçeri Ocağı’nın bir takım erâzili sebep olmuş ve bundan sonra zuhûr eden birçok vekâyî-i fecîa hep Yeniçerilik nâmını, Yeniçerilik şân-ı âlisini telvîs eden o başın altından çıkmıştır.

Hatta târîh-i Osmânî sathî bir nazarla tedkîk olunsa, eski intizâmını tamamen kayıp ederek üç beş mütegalibenin dest-i tahakkümünde esir olan Yeniçeri, dört padişahın telefine, dört padişahın da hal’ine sebep olmuşlardır.

Sultan Selim-i Sâlis, icrâ edeceği ıslâhât-ı esâsiye için başta Yeniçerilerin ıslâhını yahut imhâsını tasavvur etmiş ise de o sırada patlayan sâika-yı ihtilâl bu ıslâhât ve icrâatın husûle gelmesini mâni olmuş ve bil-âhire kendi katliyle neticelenmiştir.

Sultan Mahmud tahta geçince en ziyâde bu meseleyi nazar-ı dikkate aldı. Mesâil-i siyâsiye-i hâriciye hal ve fasl ettikten sonra ilk iş bu Yeniçeri fesadını kaldırmak istedi.

1241/1826'da zuhûr eden i'tişâş, tamamıyla Yeniçeriler tarafından tertîp olunduğu Sultan Mahmud'un meczûmu oldukta, artık bu gâileye bir nihâyet vermek için o zamanın ulemâsıyla istişâre etti. Ve eşkıyayı külliye sahne-i âlemden def u ref etmek için teşebbüsâta başladı.

Sultan Ahmed Meydanı'na toplanan Yeniçeri bâğilerinin üzerine asker gönderilerek gerek orada gerekse Et Meydanı'ndaki kışlalara tahassün eyleyen erbâb-ı şekâvet temizlendi. Bir iki gün zarfında İstanbul'da birkaç bin yeniçeri katl ve itlâf olunarak birçok serseri dahî hârice sürülmeye başlandı. Yeniçeri Ağaları'nın kapısı olan şimdiki dâire-i meşihat o vâkit dâire-i meşihat ittihâz olundu¹⁴³.

Yeniçerilik ilk defa teşkilinde ocağa hayır duâ eden Pîr-i tarikat Hacı Bektâş-i Velî'nin nâmı son zamanlara kadar bile yeniçeriler tarafından kemâl-i hürmetle yâd edilir ve tarikatın âyin ve erkânından birçokları gülbankların bazıları yeniçeriler tarafından tamamıyla muhafaza olunurdu.

143 1241/1826 vakâsına dâir tafsîlat almak isteyenler *Cevdet Tarihî* ile *Târih-i Lûtfî'yi* tettebbu etmelidirler.



Resim: Südlüce'de Bademli nâm mevki'dekâin Bektâşi dergâh-ı şerifi postnişini Mûnir Baba Efendi [56]

Lûtî Tarihî'nde deniliyor ki: "Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniye'de en evvel tertib olunan Yeniçeri askeri olup **Sultan Orhan** zamanında tahrir ve tertibine şurû ve o esnada o vaktin eizze-i kirâmından **es-Seyyid Mehmed el-Hâc Bektâş-ı Velî** (ks.) Hazretlerine ümera-dan bazılarının irsâliyle tanzim olacak asker için duâları talep olunmuştu. Aziz müşârun-ileyhe varan memurları hüsn-ü kabul ile te-lebbüs ettikleri ridâlarından züvvâra abâ pâreler i'tâ eylediler. Mûmâ ileyhın kemâl-i hürmet ve teslîmiyetlerinden nâşî iş bu abâ pâreleri zîver-i fırak-ı meymenet eyledikleri hikâye-i meşhûresine mebni yeniçeri tâifesi ta o zamandan beri aziz müşârun-ileyhe nisbet iddia edegelir.

Ve başlarındaki keçeler bundan kalma iddia âdet olduğu söyle-nirdi. Giderek bazı tavırları dahi tarikat-ı Bektâşiye erkânına taklit edildiğinden bunlara tâife-i Bektâşiye nâmı verilmişti¹⁴⁴.”

“Sonraları şîrâze-i nizâm ve intizâmları akâid-i ehl-i dalâl gibi hilâl-pezîr olup hususuyla Tarikat-ı Bektâşiye müntesip geçinen bazı kimseler de şeriat ve hakikata muğayir bazı ef’âl ve etvâr-ı mezmû-meyi âdet ettiklerinden emr-i bi’l-ma’rûf ile me’mur halîfe-yi rûy-ı zemîn hazretlerine bu gürûhun dahi ıslâhı vücûb-ı şer’i iktizasından görünmüştü¹⁴⁵.”

Yeniçeriler âsâr-ı fesâdiyeleri nâmıyla beraber mahv ve izâle olduğu sırada hâlet-i ibtidâ ve tahlîl-i muharremâta ihtisarları sâbit olan erbâb-ı dalâletin men’-i ef’âl-i gayr-i meşrûaları zımında devlete teşebbühât-ı lâzımeyle ibtidâ olundu¹⁴⁶.”

“Bektâşîlik nâmının meydana kalkması cihetine gidilmenin sebeb-i mânevîsi yeniçerilere tâife-i bektâşiye denilmesidir. O nam ortada durdukça yeniçerilik kalkmamış gibi görüneceğinden ve şeriat-i şerîfeye muğayir halleri ise mahv ve izâlelerine tamam vesîle-i müstekille olduğundan bunların dahi yeniçeri gibi içlerinden bazıları katl u ifnâ ve bir takımı bilâd-ı baideye nefy ve iclâ kılındı”.

Mülâhaza; Lütî Efendi merhûmun bu sözünde dehşetli mantıksızlık var. Birincisi; Bektâşîlerin ortadan kaldırılmasının sebebi yeniçerilere “tâife-i bektâşîyan” nâmı verilmesidir deniliyor. Pekâlâ bektâşîlerle münasebeti olan yeniçerilerin katl ve perîşan edilmesi kâfi gelmiyormuş gibi, hankâhlarının inzivâ köşelerinde vahdet-per-

144 Buradaki hata müverrihlerimize aid bir hatadır. Her nasıl ise Yeniçerilerle Bektâşîleri karıştırmışlardır.

145 Şîrâze-i intizamları hilâl-pezîr olan hangi fırkadır?. Bektâşîler mi? Yeniçeriler mi? Burası tasrih olunmamış. Halbuki Lütî Efendi burayı izah edemiyor.

146 Hâlet-i ibtida’ dahi izah olunmamış. Tabiki, kanunlarda olduğu gibi gayet lastikli kelimeler kullanılmış. Tahlîl-i muharremât, istihlâl-i haram manasına isti’mâl olunmuş. Pekala Bektâşîlerin bu misüllü ahvâl-i mübtediâneye ihtisarlarını kim görmüş!, Sultan Mahmud mu!, Malûmdur ki ibâdet te mahfî, kabahat te mahfidir.

ver bir ömür ile yaşayan bektâşî tarîkî fukarâsını dahi perîşan etmek hangi mantığa, hangi hikmet-i hükûmete sığar? Bektâşî nâmı ortada kalırsa yeniçerilik kalkmamış gibi görünecekmiş! Buradaki “gibi görünmek” tabirini “zan etmekle” eş anlamlı addettiğimizden “zan” ile verilen hükmün ne dereceye kadar isabetli olacağını erbâb-ı ikân elbette izân ederler.

‘Şeriat-i şerîfeye muğayir bir hâl’ deniliyor. Bunu da ileride tasrih ediyorum. Eğer bıyık uzâtmak gibi âdî mesele ise bunların mûcib-i katl ve iclâ olacak bir mahiyeti yoktur.

Yine Lütî Tarihi’nin 150. sahifesinde:

“Akîb-ı vak’ada meşhûr bektâşîlerden **Kıncı Baba** ile kuzâtan İstanbul Ağazâdesi **Ahmed Efendi** ve Hâcegândan **Sâlih Efendi** Darbhâne’de mahbus ittihâz olunan mahbese konuldular. Bunlar ve sâirleri haklarında düşünülen tedbir gereğince Bâbu’s-Saade Camii şerifinde meşrût-ı umûmîyede hâzır bulunan turuk-ı aliye meşâyihine Şeyhülislâm tarafından; bu tâife hakkında mâlûmâtınız nedir? diye soruldu. Bazıları *sükût* ve birazı “onlarla ülfetimiz olmadığından hallerine muttali değiliz¹⁴⁷” dediler. Bunların hey’et-i mecmû’aları hakkında hilâf-ı şer-i şerîf hareketleri iştihâr bulup, bir şahsa hükmün adem-i sübûtu takdirinde, umûmu hakkında hükm-ü şer’î istifsâr olundukta mahbusta bulunanların terk-i salât u sıyâm misüllü şenâatlerinden başka çihâr yâr-ı güzîn hazerâtına itâle-i lisân ettikleri haddi tevatürde¹⁴⁸ olduğunu beyân ile vâcibü’l- katl olduklarını huzzârdan bazısı der-meyân ettiğinin **Yasincizâde Efendi**, bunların siyaseten icrâ-yı cezaları hâiz olup, ef’âl ve akvâli habîseleri¹⁴⁹ beş

147 Ya hakikat ya da yalan söylemişlerdir, Allâhü âlem.

148 Tevatürün haddi, şühûd-ı âdilenin şehâdetiyle sâbit olduysa fe bihâ; yoksa garazkârâne şâyialarla hükm olunduysa, cezaları hükmü veren ve emri verenlere aiddir.

149 Bu hükmü veren Yasinci Molla; âdeta idâre-i örfiye ilan etmiş, akvâl u ef’âlin biş hassa üzerlerine sâbit olması lazım değildir, diye hüküm veren bir zat âdeta “zâlim” “müstebit” demektir. Erbâb-ı hakikat ve insâf, nazar-ı ibretle baksınlar.

hassa üzerine sâbit olmak lâzım değildir, diye cevap verdikten sonra Üsküdar, Eyüb, Rumelihisarı vesâir yerlerdeki Bektâşî Tekkelerine ehl-i sünnetten münâsîp zevât iskân olunmak manasına terkle, elli altmış senesinden beri muhdes olanların hedmine ve Kıncı Baba'nın Üsküdar'da, İstanbul Ağazâdesi'nin Tophânede ve Sâlih Efendi'nin Bâb-ı Hümâyûn önünde alenen tertîb-i ceza olunarak üzerlerine konulacak yaftaların dâr-ı fetvâdan tesviye olunmasına dâir karar-ı mübîn takrîri huzûr-ı şâhâneye arz eylediler.

Bu takrîre yazılan hatt-ı hümâyunda tekkelerden kıdem ve hüdûs cihetine bakılmayıp, türbelerden mâada cümlesinin hedmine ve içlerindeki kesânın tahkîk-i ahvâlleriyle îcâb-ı şer'isinin icrâsı zım-nında mü'temen ve dindar memurlar tayînine ve takdirde isimleri muharrer kesânın idamlarına irâde kılındı”

Bu vekâyî hakkında biraz mütâlaatta bulunmamız lâzım geldi. Yeniçeriler, icrâ edilen fütuhât-ı şâna rağmen akla, fikre sığmaz bir takım azgınlıklarla hükümeti işgal edip duruyorlar ve ara sıra bir takım harekât-ı ihtilâliye tevli'd ederek envâ-ı şenâat ve fezâheti irtikâb ediyorlardı. Şer'an, siyaseten bunların izâle-i vücûdu lâzımdı. Çünkü mülkûn asayişini muhafaza, milletin refahını, hükümetin esbâb-ı maslahatını halelden vikâye mutlaka bu bâğilerin izâle-i vücûduna mütevekkıfıdı. Nihâyet son hareket kendi katillerinin fermânını imzalamıştı. Sultan Mahmud-ı Adlî'nin bir emriyle toplanan sâdıkân-ı devlet bu son hareketi bastırdı ve yeniçeri nâmı sahîfe-i âlemden silindi.

Bektâşîlerin kaldırılmasına ve en büyüklerinin katliyle bazıları-nın nefy u iclâsına ve tekkelerinin hedmine dâir verilen kararın, yeniçeri tâifesine “*gürûh-ı Bektâşiyân*” denilmesinden dolayıdır. [63]

Hacı Bektâş-ı Velî (ks.) Hazretleri ocağın teşkilinde hayır duâ ettiği için yeniçeri tâifesi dahi tarikat-ı bektâşiyenin âyin ve erkânından birçoklarını külliyyen kendi (*ortalarının*) usûlü olarak kabul etmişlerdi. Sonradan ocağın içine giren fesat tohumu bir uygunsuz ahvâlin, ihtilallerin, kıtallerin vücuduna sebep olduğundan tabi Bektâşîlik iddiasında bulunan bu bâğilerin tarikatle bir münasebeti kal-

maz ve münâfi-i şer'i tarîkat harekâta ictisâr eden erbâb-ı dalâlet, sâlikîn-i tarîkatten sayılamaz. Tarîkatın içine giren bir takım fâsid ve fâsıkların öteden beri icrâsından çekinmedikleri fitne ve fesâd, bâ husus **Kalender Çelebi**'den başlayıp Çelebi nâmı altında yaşayan ve Hacı Bektâş-ı Velî evladıyım iddiasında bulunan bazı zevâtın- Hu- dâdâd-Kalender, Feyzullâh Efendilerin, yaptıkları ihtilâlât, bütün tarîkat-ı bektâşiye ricâline karşı bazı sui zannı mûcip olduğundan yeniçeriliğin ref u ilgâsından sonra bektâşiye fukarası hakkında tat- bik olunan icrâât-ı şedide ve hakâretler hep bu erâzil-i eşhâsın saçtığı fesatlardan neşet etmiştir. Teemmül olunsun, insaf olunsun: Birkaç fesatçı, birkaç mülhîd ve zındık için bir tarîk ehlini tezlîl ve tekkeleri- ni hedm etmek ve haklarında müdhîş sûrette tedbirler, nefiyler tertîp etmek siyâset-i müstebiddeye bile muğayirdir.

Bundan sonra ehl-i tarîkat hakkında icrâ edilen icrâât-ı şedide- den bahs edelim:

Lütfi Tarîhi'nde deniliyor ki:

“Zilhicce'nin dördüncü günü mûmâ ileyhim o vecihle katl u idam ve Rumeli Hisarı'yla Öküz Lîmânı, Karaağaç, Yedikule, Südlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdiven Köy, Çamlıca tekkelerine memurlar irsâli- ne türbelerden maada binaları hedm ve ifnâ ve sekencesiyle kitapları Darphâne mahbesine takım takım ihdâr olundu. Oradan birer ikişer huzûr-ı fetvâpenâhiye çıkarılarak akîdeleri süal olundukta rız u il- hâda dâir sır-rişte olunamayıp, cümlesi ehl-i sünnet sûretinde ridâ-yı takiyeye bürünmüşler de zevâhir-i hâliyeleri kavillerini tekzîp ediyor denilerek zarar-ı âmmeye riâyeten tefrîka ve izâleleri hükm-ü siyâsî- ye müterettip olmasına tatbîkan **Rumelihisârı** şeyhi Mahmûd Baba **Kayseri**'ye, Öküz Lîmânı'nda ki Ahmed Baba **Hâdim**'e, **Yedikule**'de ki Hüseyin Baba ile Karaağaç'taki vekil İbrahim Baba, Südlüce'de Mustafa Baba, Karyağdı da diğer Mustafa Baba **Birgi**'ye, Karaağaç Tekkesi'nde misafir **Yusuf** ve Ayintâbî Babalar **Güzelhisar**'a ve Çam-

lıca ile Merdivenköy'deki Mehmed Babalar¹⁵⁰ ve Üsküdar'da Kâsım Ağa Mahallesi'nde Mustafa Baba Tire'ye nefy u iclâ vesâir bektâşîler tebdîl-i hey'etle ağyün-i nastan gizlendi.

Bu tekkeler hedm ve tahliye kılındıktan sonra Rumeli canibi-ne **Mirahor Ezel Hacı** Bey ile mevâlîden **Pirlepeli Ahmed Efendi** ve Anadolu cihetine Cebecibaşı sâbık **Ali Ağa**¹⁵¹ ile müderrisinden Çerkeşî Mehmed Efendi bâ fermân-ı âlî, Bektâşî Tekkeleri'nin imhâsına memur oldular. [65]

Bu münasebetle **Hacı Ali Bey**'in yerine Kapıcılar Kethüdâsı Şehsüvarzâde Derviş Bey onun yerine Mirahor-ı **Sânî Mûsa Ağa** ve bunun yerine Davut Paşa Kışlası Bina Emîni **Mehmed Ağa**¹⁵² Mirahor-ı Sâni nasb olundu.

Bu icrâat ve tedâbir-i şedîde dikkatle araştırılırsa görülür ki o vâkit hükümetin Bektâşîler hakkında revâ gördüğü tedâbir fevkalâde müstebiddânedir.

Evvelâ: Tekkelerin altmış seneden beri hâdis olanlarının hedmine karar veriliyor. Sultan Mahmud-ı Adlî her ne sebepten ise kıdem ve hudûsuna bakılmaksızın cümlesinin yıkılmasını emr etmişler. Halbuki rivâyât-ı mevsûka ve mütevatireye inanmak lâzım gelirse mezaristanlarda ki **Bektâşî tâcını** hâmil taşların kafaları bile kırılmış. [66]

O zaman südur eden bir fermân '*umum Bektâşî tekâyâ ve zevâyâsının hedmini ve emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûlesinin fûrûht edilecek esmânının beytü'l-mâle müselliminde hıfzını ve bu paranın küffâr ile bir cihâd vukûunda sarfını*) emrediyordu. Yine irâde de (tekkelerin içlerindeki kesânın tahkik-i ahvâlleriyle icâb-ı şer'îsinin icrâsı' denilmiş.

150 Çamlıca Dergâhı'ndaki **Mehmed Baba'nın** nefy olunmayıp katl olunduğu tahkikatımızdan anlaşılmıştır.

151 Hacı Ali Bey, Rıfat Paşa merhûmun pederidir. Lütî Tarihî, c.II. s.15.

152 Bu Mehmed Ağa Kudemâ-yı vüzerâdan zaptiye müşirliğinde vefat eden Mehmed Paşa'dır.

Halbuki hükümetin resmi bir vakânüvîsinin yazdığı tarihten dahi anlaşılacağı üzere derdest edilerek huzûr-ı penâhiye çıkarılan bektâşiye ricâlinin akîdeleri sül olunuyor. Rıfz ve ilhâda dâir bir sır-ı rişte elde edilemiyor. Cümlesinin ehl-i sünnet mesleğinde ridâ-yı takiye ye büründükleri tebeyyün ediyor. Hal bu merkezde iken ‘zevâhir-i hâliyeleri kavîllerini tekzip ediyor’ fikriyle zarar-ı âmmeye riâyeten tefrika ve izâlelerine hükm-ü siyâsî müterettep oluyor.

Bu mesele hakkı’l-insâf düşünülecek olursa Şeyhülislâmın huzûrunda hiç birinden rıfz u ilhâda dâir sır-ı rişte alınamayarak cümlesinin ehl-i sünnet ve cemaatten oldukları meczûm olduğu halde hangi mantığa, hangi hikmet-i hükümete dayanılarak Bektâşilerin tekkeleri yıkılıyor. [68]

Hangi edilleye, hangi kanuna istinâden tekkelerde bulunan birçok fukaraya ait emvâl zabt ve müsâdere olunuyor¹⁵³?

Mademki cümlesinin ehl-i sünnet sûretinde olduğu taraf-ı meşîhatten anlaşılmış, zâhir halleri kavillerini tekzip ediyor diye böyle icrâat-ı müstebiddâneye tevessül akıl ve mantık eseri değildir.



Ocağın erbâb-ı bağı ve şekâveti def ve tenkîl olunduktan sonra yeniçerilerin uğruna Bektâşiler dahi belaya uğrayarak Bektâşi meşâ-yihi ile fukara-yı tarikat birer mahalle nefy olunmaya başladı ve en ziyâde Kayseri gibi ulemâsı bol mahalle sürüldüler¹⁵⁴.

153 Bütün ef’âl u icrâatı istibdâd ile, zulüm ile idâre olunan, o zamân-ı zulmetin işlerinde kanun ve mantık aramak boştur. Lakin hükm-ü şer’iye lâhik olan mesâilde hak hakikat var. Sırf kendi keyfi uğruna birçok adam öldüren, Topkapı Sarayı’nın içindeki cellad çeşmesini insan kellesiyle donatan, eski ekâbirin mahkeme-i rûz-ı cezâdaki hallerine Allah acısın.

154 Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Postnişini Mahmûd Baba merhûm müddet-i medîde Kayseri’de kalmıştı.

O zamanlarda bektâşilikle şöhrat kazananlardan **Kapan Veznedârı Aziz Efendi**, **Zahîre Veznedârı Ârif Efendi** ve sâireni nefiy ve tağrîbi için huzûr-ı Sultan Mahmud-ı Adlî'ye bir takrîr verilmiş ve tarîr-i mezkûre yazılan zeyl-i Hatt-ı Hümayun'da bunlardan başka meşâhir-i tarîk-ı nazenînden vakânüvis Şânizâde **Atâullâh Efendi**'nin Tire'ye ve Hâcegândan Çağâlezâde **Tâhir Bey**'in **Hâdim**e sürülmeleri için irâde-i müstakille çıktı. Ve mûmâ ileyhimâ mübaşirle re teslim edilerek menfâlarına sevk olundu.

Lütfi Efendi *Târih*'inde diyor ki:

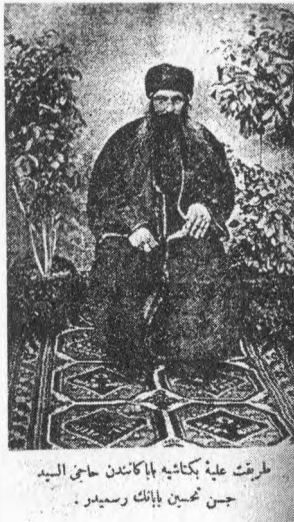
“Tacrîrde Şânizâde ile Tâhir Bey'in isimleri olmadığı halde karîha-i şâhânedan zuhûruna sebep Şânizâde o vaktin İbn Sînâ'sı makâmında ma'mûru'l-cevânib ve tarîk-ı ilmiyede bulunmasıyla berâber elsine-i ecnebiyeyi ârif, hakîm-i meşrep olduğu halde, bektâşilik nâmıyla azl u nefyi ve tardı Hekimbaşılık mesnedine olan liyâkatini istirkâb edenlerin eser-i siyâseti olduğu vâreste-i kaydı irtiyâbtır. Kaldığı, Şânizâde'nin münferiden nefyinden açığa çıkacak illet-i rekâbetin setri Tâhir Bey'e bâis müşâreket olmuştur denilebiliyor”.

Mefharu'l-İslâm **Fâik Reşad Beyefendi**'nin *Eslâf* nâmındaki te'lîfâtının ikinci cildinin 106. sahifesinde ber-vechi âtî mâlûmât-ı mufassala veriliyor.

“Müşârun-ileyhin mahlası Muhammed Atâullâh'dır. Mevâliden Medîne-i Münnevvere kadısı Şânizâde Sâdık Efendi'nin sulbünden tevellüd etmiştir. 1200/1785'de müderris, 1231/1816'de Havâss-ı refîa (Kasaba-i Eyyüb Ensârî) kadısı, 35'de Mütercim Âsım Efendi'nin mat'ûnan (yani tâun illetinden) irtihâli vukûunda yerine vakânüvis, 37'de Mekke-i Mükerrreme Mollası olmuştur. 1242/1826'de Aydın Vilâyeti dâhilinde **Tire Kazası**'na sürülmüştür. Bir gün itlâkı haberini tebliğ için hânesine gelerek münasebetsiz koşuşmalarından ziyâde korkmakla, bu korku ile o senenin sonlarında terk-i hayât eylemiştir. Edebiyatta, mûsikîde, fenn-i hey'et ve nücûmda asrının yegânesi ale'l-husûs ilm-i tıpta o zamanın sahîhan reîsü'l-etibbâsı idi. Fakat Hekimbaşılık mesnedine -ki mühim makâmlardan idi- nâil olamamış ve vakânüvislik memûriyeti dahî şöhrat-i şayiâsına mebnî mahzâ karîha-i hümayundan olarak tevcîh buyrulmuştur

Târîh-i Âsım'a zeyl olmak üzere yazdığı tarihî meşhûrdur. İbtidâ bir mukaddime yazıp Sultan Mahmud Han-ı Adlî'ye takdim ettikte makbûl-i hümâyûn olarak istidâsı veçhe ile cûlûs-ı hümâyûnlarından yani 1223/1808 senesi vekâyiinden başlamasına müsaade buyrulmuştur.

İlm-i Tıb'tan te'lif eylediği *Mi'yâru'l-etibbâ*'yı arz etmek istediği halde - çünkü o zamanlar müellefât-ı cedîde, huzûr-ı hümâyûn-ı pa-dişâhiye arz ile irâde-i seniyyesini istihsâl olunmadıkça neşr olunmadığından, kendisi ise ulemâdan bulunduğundan Şeyhülislâm **Dürri-zâde Abdullâh Efendi**'ye takdim etmiş ise de - birçok zaman husûl-i emele muvaffık olamamış ve nihâyet bu kitabın mevkûf-ı aleyhi olan *Mir'âtü'l- ebdân min teşrîhi'l âzâi'l-insân*'ı bi't-te'lif Sadrazam Rauf Paşa mârifetiyle arz ettiği gibi mukaddimesine dahi *Mi'yâru'l-etibbâ*'dan bahs etmiş olmasıyla her ikisinin tab' ve neşri için müsâade-i seniyye istihsâl eylemiştir.



Resim: Tarikat-ı Aliyye-i Bektâşiye babagânından Hacı es-Seyyid Hasan Tahsin Baba'nın resmidir. [72]

Cevdet Paşa Hazretleri tarihlerimize bunu yazdıkları sırada mahz-ı sevâb ve ayn-ı hikmet olmak üzere buyuruyorlar ki:

“Şimdi o zaman ile bu zamanı mukâyese edelim. O zaman Şânizâde gibi mâlûmât-ı sahîha ashâbından bir zât henüz lisanımızda ıstilahâtı mevzu olmayan ilm-i tıbtan bir güzel kitap yapar idi de onu huzûr-ı hümayuna arz için yol bulamazdı. Asrımızda ise arz ve takdim de müşkilat şöyle dursun, taraf-ı eşref-i pâdişâhiden bu babda her türlü teshîlât gösterilmekte ve envâ-ı teşvîkât icrâ buyurulmaktadır. [74]

Şu hâle nazaran Şânizâde’nin o kadar müşkilat içinde hasbî olarak çalışıp çabalaması ne kadar câlib-i sitâyîş olursa bizim neşr-i ulûm ve maârif hakkındaki tembelliğimiz o kadar mûcib-i serzeniş olur”.

Zikrolunan te’lifâtından başka *Müfredât*, *Mürekkebât*, *Istılâh-ı Etibbâ*, nâmında tab’a müteallık âsâr-ı müteberesi ve riyâziyâta dâir birçok risâleleri vardır.

Şânizâde’nin fenn-i inşâdaki iktidarına tarih şâhid-i nâttıktır. İnşâda da bidâası olduğu bazı tezâkir-i şuarâda görülerek buraya nakl olunan bir kaç beyt gösterir.

Mahbûb-u kulûb olduğu için olma enûr

Avâze-i hüsnü gibi dilden dile düştü

Sâik-i kudrete teslim-i anân ile yürü

Olma pâ beste-i zencîr-i melâl, ol serbest

Bâdeyi şevkle, zâhid-i kalbe seyelân etmede

Zannım ânı koymak ister mâ-i câri üstüne

Bulunmayanlar o rûh-ı mücesseme hemdem

Sezâ değil midir? Âdemden olmasa ma’dûd

Hele bu bâbda senden suâle geldi Ata

Efendi yok mu kerem ben kirâya bir pâre

VI. Eslâf: Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi

Lütfi *Târihi* Bektâşîlerin sürülmesine dâir diyor ki: El-hâsıl Bektâşîlerin başlarına gelen felaket yeniçerilere münasebetten neşet ederek bunların dahi o sırada efvâh-i nâsta yâd olunmaması maksadıyla artık o kargaşalıkta bir takım a'râz dahi karışarak etvâr-ı lâubaliyâne ile maruf olan bazı zevât Bektâşîlik nâmıyla Dersaadet'ten teb'îd kılındılar. Bunlardan bir takım zevât ki Ortaköy'de yalıları olup dâimâ birleşirler ve meclislerine bilmedikleri kimseyi kabul etmezler ve zâhirde ehîbbâ tarzında görüşürlerse de manada meclisleri adeta bir cem'iyet-i ilmiye denmeye sezâ idi. Bu cemiyetin merkezi, kudemâ-yı ricâlden *Tefsîr-i Mevâkib* mütercimi İsmâil Ferrûh Efendi'nin yalısı olup Ferrûh Efendi birkaç defa sefâretle Avrupâda bulunmuş, hakîm meşreb ve âşînâ-yı ilim ve edep olduğundan cemiyetin riyâseti makâmında bulunur. Ve o vaktin meşâhîr-i üdebâsından Beşiktaşlı **Kethüdâzâde Efendi**¹⁵⁵ dahi o cemiyete dâhil olarak haftada bir iki defa tecemmüllerinde felsefiyâta ve Şiir, inşâ ve fûnûn-ı şitâbe müteallık mübâheseye muktedir zevât hâzır ve şuarâdan Fârisihân meşhûr **Fehim Efendi** dahi cemiyetin mülâzımlarından idi.

Meclisin idâresi ise dâhil bulunanların iânesiyle hâsıl olduğundan a'zâdan bulunup ta, taşrada olan bazı zevât, bulundukları mahallerden hâssa-i musîbelerini yetiştirdikleri mervîdir. Ber-veçhi muharrer, içlerinde yabancı bulunmadığından ve o vâkitlerde halkın muâmelât ve malûmât-ı ecnebiyye vükûfu olmadığı cihetle aralarında o

155 Bu Kethüdâzâde, meşhûr risâle sâhibi Ârif Efendi merhûmdur ki, her ilme vâkîf, ulemâ-yı zamandan idi.

yolda cereyan eden müsâhabât ve müzâkerât, sûret-i mahremiyette tutulageldiğinden hâriçten bunlara mezhepsizlik ve Bektâşîlik nâmı gibi yaraştırılan uzviyyât-ı yeniçeri kaldırıldığı vâkitte tefrîkalarına vesile ittihâzıyla bâlâda beyân olunduğu üzere Şânizâde ile beraber İsmâil Ferrûh Efendi ve Melek Paşazâde Abdulkâdir Bey ve Tâhir Bey bir günde yalılarından kaldırılarak Üsküdar tarafına geçirilip, oradan mübâşirlere terfikan birer mahalle nefy ve teb'îd kılındılar”.

Hükümetin resmi vakânüvisi Lûtfi Efendi merhûm burada gâyet mükemmel bir lisan kullanmış ve bî-tarafılığı göstermiş.

Lûtfi Efendi, itiraf ediyor ki, bektâşîlerin başlarına gelen felâketler yeniçerilere olan münasebetten neşet etmiştir. Bu münkir değildir. Ocağa duâ eden Hz. Pîr-i Hünkâr'ın âyin ve erkânını yeniçerilere muhafaza etmişlerdir. Fakat bu kadar fütûhât icrâ eden, şân-ı milleti i'lâ eden dilâver gürûhu sonrada yavaş, yavaş bozulmağa başladı.

Ocağa giren bu kargaşalığın sebepleri ise askerin zâbitasızlıktan, talimsizlikten gayr-i muntazam bir hâle gelmesi, efkâr-ı hûd-serâne ve bâğiyâne ile o zamanın umûr ve muamelatına müdâhele eylemesi ve *istemezük* nidâlarıyla istediklerini yaptırmaları keyfiyetidir.

Binlerce halkın tabi olduğu ocağın içinde, tabii iyi adamlar da vardı. Belki bütün ocağın hayat-ı mâneviyesinde umûr ve husûsâtında, mühim roller oynayanlar bir kaç şahs-ı rezîl idi. Fakat *bir kötünün yedi mahalleye zararı var* hikmet-i avâmiyesi burada teşîrini gösterdi. Üç beş şâkinin uğruna birçok nüfûs-ı ümmet mahvoldu. Bir alay ahali taşraya nefy olundu.

Bu kâfi gelmiyormuş gibi bu kötü adamların fenalığı Bektâşîlere dahi sirâyet etti. O tarîk-ı ricâlin hankâhları hedm ve tahrîb olundu. İçlerinde en ziyâde şöhet kazananlar katl ve idama müstehak görüldü.

Birçok dergâhların postnişînleri nefy ve iclâ olunarak gülzâr-ı nâzenîne esen serseri tahrîb o gülşenin başlıca gülbenlerini perişân etti. Artık bu sû i tefehhümün-yahud suikastın- neticesinde meclis-i irfân-ı bektâşîyenin şem'ı fûrûzânı sönmeye yüz tuttu. Katliamdan

tahlîs-i giryân edebilen fukara-yı tarikat başlarına ridâ-yı uzleti çekerek köşe-i vahdete gizlendiler.

“*Terk edip tâc u kîbâ-yı bürünüp bir kebeye*

Hil'at-i âriyeti giymeye âr eylediler

Yine Lütî Efendi'nin ifadesinden bir hakikat daha anlaşılıyor:

O kargaşalık esnasında garazkârlara müsteniden bazı icrâât olmuş ve bu garaz-ı şahsiyenin oynadığı roller neticesinde laubalî tavırlarıyla ile meşhûr olan bazı zevât, Bektâşîlik töhmetiyle ittiham olundular ki; bunlar milletin, seviyye-i efkârı yüksek, irfân-ı sûrî ve mânevîsi sâir ulemâdan mümtaz olan kısımları idi. Meselâ ulûm, fûnûn ve şettâda yed-i tûlâ sâhibi olan Şânizâde gibi şanlı bir zâtın, **Kethüdâzâde Ârif Efendi** misilli Osmanlı tıp ıstılahâtını kuran gayretli bir zâtın ve İsmâil Ferrûh Efendi gibi Tefsir ve Hadis ilimlerine vâkıf bir âlim-i fâzılın bu fırkadan olmuş, bu zevât-ı fâzılânın o zamanlar mahzûn-ı ekâbir ve efâzıl bulunmuştu. Hasetciler bu zevâtın varlığından korkuyor –meselâ Şânizâde'nin o zamanın en mûtenâ menâsıbtan bulunan hekimbaşılığa tayîn olunacağını bilenler anlayanlar o makâmı kendilerine tevcih ettirmek için sarf-ı mesâî ediyorlar ve ellerinden gelen gayreti geri koymuyorlardı. Vaktâki yeniçeri vak'ası çıktı ve yeniçerilerin uğruna birçok Bektâşîler tiğ-i siyasetten nâhak yere geçirilerek bir alay erbâb-ı tarikat vatanlarından cüdâ ve hânümânları harab edildi. İşte o sırada fırsatın tam zamanı olduğunu anlayan garazkârlar, kancaları çevirerek tezvîrâta kıyâm ettiler. Ve bu zevât-ı âliyyi bu sûretle dûçâr-ı felâket ettiler.

Cevdet Paşa merhûmun meşhûr *Tarihi*'nde bu zevât-ı fâzılânın sürgünlerini nazar-ı dikkate alarak diyor ki: “Gariptir ki bu sırada Anadolu pâyelilerinden Melekpaşazâde Abdulkâdir Bey ve Mekke-i Mükerrreme Pâyelilerinden vakânüvis Şânizâde Mehmed Ataullâh Efendi ve Şikk-ı Sâlis Defterdârı İsmâil Ferrûh Efendi dahi Bektâşîlikle ithâm olunarak Abdulkâdir Bey Manisa'ya, Şânizâde Mene-menê, Ferrûh Efendi Bursa'ya nefy olundular. Fakat Ferrûh Efendi o zaman *Tefsîr-i Mevâkib-i* te'lîf ile meşgûl olduğundan bâ irâde-i

seniyye onu itmâm eylemek üzere menfâsı Kadıköyü'ne tahvîl buyurulmuştur”.

“Bunların Bektâşîlikle hiç münasebetleri yoktu. Hatta Bektâşîlere dâir Bâlâ Sarayı Hümâyûn Camii'nde gerçekleştirilen istişâre meclisinde Abdulkâdir Bey Bektâşîler aleyhinde o kadar ileri gitmiş idi ki, bayağı kerâmât-ı evliyâyı inkâr mertebesine varmıştı. Hatta **Karaca Ahmed'in** kerâmâtına söz söylendikte kötü tabirle onu da inkâr etmekle Sudurdan Rahmi Bey ona hitaben '*Abdulkâdir Bey! ehlullâha ta'an olunur mu?*' diye düşmanca mukâbele ve mücâdele etmişti”. (Cevdet, *Tarih*, II)

Bu Abdulkâdir Bey, ashâb-ı ilim ve fazldan değilse de, Rahmi Bey kadar da sırf câhil değildi. Ona nisbetle ashâb-ı mâlûmâtta ve muhibb-i ulûm u maârif olan zevâtta idi. Fakat mezhebi ve meşrebi geniş bir adamdı. Binâenaleyh tabi "*dehrî*" denilse yakışık alırdı. Vaktinin çoğunu Ferrûh İsmail Efendi ve Şânizâde ile görüşüp, birlikte düşüp kalkarlardı.

Çünkü o zaman Beşiktaş tarafında bir cemiyet-i ilmiye olup her sekkâr-ı ulûm ve maarif olanlardan her kim tadrîse talip olursa onu ta'lîm etmeyi, yahut ettirmeyi müteahhid imiş. Ta'lîm olunacak ders, fenne ait ise Ferrûh Efendi derûhte eder; Abdulkadir Bey ders vermeyip ancak bu cemiyetin işlerine yardımcı olurmuş. Bunlar çoğunlukla Ferrûh Efendi'nin Ortaköy'deki sâhilhânesinde toplanırlarmış. Cemiyetin mesârif-i ârifânesi, ârifâne¹⁵⁶ usûlünde olup hatta âzâ-yı cemiyetten birisi bir görevle taşraya gitse yine hissesine ait olan parayı gönderirmiş. Farisî hocamız olan **Fehim Efendi** küçüklüğünden beri Ferrûh Efendi'nin dâire-i terbiyesinde büyümüş, tabiatıyla bu mecliste bulunmuş, asrımızda İstanbul'un en meşhûr şâirlerinden olan merhûm **Safvet Efendi**, Farisî okumak üzere cemiyete müracaat eylediğinde, onu ta'lîme Ferrûh Efendi tarafından Fehim Efendi

156 Ârifâne; bizim avâm ıstılahında irfâne haline girmiş bir kelimedir ki, bir cemiyetin her azası tarafından verilen mebâligla tedvîri... meselâ bir kır ziyafetine giden sekiz kişinin mütesâviyen birer lira vermesi gibi.

görevlendirilmiş, Safvet Efendi de bu vasıta ile edebiyat tahsîli etmiştir.

O zaman İslâm felsefesi alanında meşhûr olan Kethüdâzâde Efendi dahi haftada iki gün o meclise devam ile gerek felsefiyâta ve gerek edebiyata dâir olan meselelerde bulunurmuş. Haftada bir defa cemiyet azaları toplanarak edebiyat konuşmaları ve Şiir yarışmaları düzenlenirmiş.

Hatta bir hafta başında mısra-ı berceste toplanmak üzere karar verilip her kes bulduğu mısra-yı bercesterleri toplayarak cemiyete takdim ettiğinde o tartışma *'bu gün şâdım ki yâr ağlar benim için'* mısrası diğer mısralara takdîm ve tercih olunmuştu. İşte o cemiyette böyle vâkit vâkit okunan Şiirler daha sonradan bir araya getirilerek *Nevâdirü'l-Âsâr* adıyla tab' ve temsil olunmuştur.

Ferrûh Efendi, Londra'da elçilik etmiş, yabancılar nezdinde gayet makbul ve müteber bir zât-ı nâdirdir. Böyle ma'mûru'l-cevânib bir adamı Bektâşilikle itham etmek ne kadar insafsızlıktır.

Şânizâde ise ulûm-ı riyâziyeye ve tabîiyede mâhir, ilm-i tıbb'da emsâli nâdir, zâtıyla iftihar olunur bir zât-ı memdûh olup, Bektâşî efkârından pek uzaktı. [84]

Lâkin Hekimbaşı Behçet Efendi onu istirkâb edip, ara yerde bazı sühan-ı çînân dahi ifsâd-ı zevât arasında hâli olmazdı. Hatta Şânizâde güya ki *"Behcet Efendi hekimbaşı ise ben de baş hekimim der imiş"*, şeklinde sözler yayılmıştı¹⁵⁷.

Bir de Behçet Efendi, başlarda Fransızların Mısır'ı istilasî hakkında yazılmış olan Târih-i Cebertî'yi Arapça'dan Türkçe'ye tercüme eylemiş olması münasebetiyle kendisine bir müverrihlik şîârı vardı. Binâenaleyh Behçet Efendi, hekimbaşı ve Şânizâde vakânüvis olduklarında İzzet Molla, *"erkân-ı devletin hâline bak bir müverrihi*

157 **Hekimbaşı Behçet Efendi**, **Abdulah Hâmid Bey**'in pederi olan **Hekimbaşı Hayrullâh Efendi**'nin pederidir. Behçet Efendi dahi Hekimbaşı meşhûr Abdulah Molla'nın mahdûmudur. Böyle fâzıl bir zâtın bu misilli igvâ ve tezvîrâta nasıl cür'et eder.? Hayret olunur!.

hekimbaşı ve başhekimî vakânüvîs ettiler” demiş. Lâkin bu sözü güyâ Şânizâde söylemiş Behcet Efendiye ulaştırılmış. Bunun üzerine Behcet Efendi, Şânizâde’nin bütün, bütün aleyhine düşmüş ve onu evvelce vakânüvîslikten azl ettirilmişti. Bu cihetle Şânizâde, *Tarihi*’nin sonunda “*Hazihî gâyetü târihuna’l-muğâb, bi sebebi Behçet kâlinâ*” ibaresiyle tamamlamıştır.

İzzet Molla buna sebep olduğundan müteessir olarak “*o sözü ben söyledim*” diye söylemiş ama faydalı olamayıp, Behcet Efendi Şânizâde’nin azliyle iktifâ etmeyerek sürülmesini gerekli görmüş, bu defa Bektâşîlik maddesini vesile edinerek ve **Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesine**, Bektâşîlik rengi vererek bu defa onu ve onun sebebiyle Kadri Bey’i, **Ferrûh Efendi’yi** dahi nefy ettirmiş olduğu o vakte yetmiş olan zevâtan işitilmiştir”. [85]

Cevdet Paşa merhûmun bu uzun ifâdelerinden anlaşılacağı üzere bu fâzıl zevâtın sürgün sebepleri ancak şahsî garazlar ve hâin şikâyetler sebebiyledir. Ve bu garaz uğruna bu kadar muhterem vücutlar sürgün köşelerinde sürünmeye mecbûr oldu. Artık erbâb-ı basîret bu haksızlıkların günâhını, seyyiesini, muhbirler ve musannîlerle hükmü verenler arasında taksîm etsinler.

Lütfi Tarihi’nde bu meseleden sonra bir mesele daha var. Bektâşî tarîkı ricâli ve dervîşânı hakkında icrâ olunan bu şiddetli muamele ve garazda güya Şeyhülislâm Kadızâde Tâhir Efendi’nin derûnu re’yi yokmuş. Lâkin bu mesele hakkında idâre-i maslahat etmek yolunu iltizâm ettikten sonra ve cezada dehşet tarafına yaklaşmıyormuş. Bu mesele târihi evrakta açıklanmıştır. Şeyhülislâm Efendi’nin, Bektâşîleri -nev’u mâ- himâye edercesine olan müsamahasını **Sadrazam Selim Paşa** görünce Sultan Mahmud’a müracaat eder. Ve kariha-i şâhânedan Şeyhülislâma ihtâr-ı hâl olmasına dâir bir takrîr verir. Bunun üzerine iş bu hatt-ı Hümayun şeref-südûr buyrulur.

A. Hatt-ı Hümayûn Sûreti

“İş bu takrîrinde; beyân eylediğin ibârede, beyaz özüne ol- vecihle irâdemi ederek tarafına gönderdim. Hemen Efendi dâimîze gösterip şu Bektâşî fesâdının külliyyen ardı alınmasına gayret olunsun. Ve Efendi dâimîzin bu kere dahî gevşek tutacağını anlar isen ne vecihle sıkıştırılması lâzım geleceğini yine takrîr güle iş’âr edesin”

B. İş bu Hatt-ı Hümayûnda Hikâye Edilen Diğer Hatt-ı Hümayûn

Benim Vezîrim;

“Bu defa ki fesâdın menşei, Bektâşîler olmak hasebiyle gerek İstanbul ve gerek vesâir mahallerde olan Bektâşîlerin meşâyih-i turuku ve ders hocaları ve me’mûr-ı şer’î vasıtasıyla mahallât imâmları tarafından vesâir bî-garaz erbâb-ı vükûftan kırkı gibi taharrî ve tahkîkiyle yegân, yegân ahvâl ve keyfiyetleri gadr-ı himâyeden ârî vecihle hârice çıkarılarak ve haklarında ne vecihle ahkâm-ı şer’iye terettüp ederse öylece icrâ olunmak ve bu hususta bâ-y-u gedâ müsâvî olmağ- la kangı sınıfından olursa olsun siyân üzre tutulmak lâzımedan olduğundan şu Bektâşî fesadı mâddesinin ehl-i sünnet arasında külliyyen tathîrine Efendi dâimîz bizzât nasb-ı nefis ihtimâm etmek üzre, iş bu hatt-ı hümayûnumuzu müşârun-ileyh dâimîze erâehü ve bu Bektâşîlik mefâsidinin ümmet-i Muhammed arasından kaldırılmasına bi’l-ittifak, gayret u ihtimâm eylesiz”.



هلمه سلطانیه جوارنده اق طاش قریه سنده واقع فصلی بابا
درکاهی پوست نشینی حاجی عبدالله بابا

Resim: Kal'a-i sultaniye civarında Aktaş karyesinde vâki' Fazlı Baba Dergâhı postnişini Hacı Abdullah Baba [88]

Sultan Mahmud tarafından tahrîr olunan bu hatt-ı hümayûn, Şeyhülislâm Efendi'ye verilip, irâde-i seniyyenin infazına başlanıldı. Ve mevkûf bulunan Bektâşî lülecî ile on dört nefer diğer tarîkat-ı Bektâşîye müntesibi, berâ-yı tahkîk Bâb-ı Âlî'den bâb-ı fetvâpenâhiye gönderildi. Taraf-ı meşîhattan cümlesi hakkında tahkîkât icrâ olunarak sekiz neferin muhtelif mahallerin nefyi ve iclâsına ve diğerlerinin tahliyesine karar verilerek bu babda verilen hükm-ü şerî, Huzûr-ı Sultan Mahmud-ı Adlî'ye arz olundu. Şeyhülislâm Efendi'nin bunu huzûra arz etmekten maksadı pâdişâhın göndermiş olduğu hatt-ı hümayûnu kemâl-i tâzimle ahz ve telakkî ettim. Ve bundan sonra itina edeceğim demek idi.

Bunun üzerine diğ̈er bir hatt-ı hümâyûn dahî sâdır oldu. [89] Bunun bir fıkrasında; ‘*Bu mekûlelerin Şeyhülislâm Efendi ile muhabere-siyle ne vecihle te’dibât-ı şer’iye icâb eylediğini ihbâr ve işâr ederlerse sen dahî derhal icrâ edesin*’ yollu bir irâde daha vardı. Lûtfi Efendi Tarihi’nde diyor ki:

Dersaâdet ahalisiyle Asâkir-i Mansûre içlerinde mazanna-i sû-i olanların tard ve teb’îdleri tedâbiri hakkında sâdır olan hatt-ı hümâyûnunun bir fıkrasında ‘Bir de tarîk-i Bektâşîye’den Dersaâ-dette pek çok nüfus olduğı mâlûm iken şimdiye kadar tard ve def olunanlar pek cüz’iyâne makûlesidir. Hatta baş muhasebe ketebele-
rinde dahî olduğı mesmû-ı hümâyûnum olmuştur. Ma’hûd takımla-
rı idlâl eden bütün bu kavm-i dâlle olmakla bunların dahî tathîrine bakılmak ve bir gûne ihmal ve müsâmaha olunmayarak dâimâ iş-
güç edebilmek muktedâ-yı vakt u halden olmakla ona göre zinhâr gevşetmeyip peyder-pey taharrî ve tahkîk birle icrâsına sa’y-ü mâlâ kelâm eylesin’ buyurulmuştu. Selim Paşa iş bu Bektâşî mücazâtını başından atmayı kurmuş olduğı sâlifü’l-beyân ta’lîm ve tarîf ettiğı hatt-ı hümâyûn ahzinden fehîm olunmuş ise de taraf-ı şâhâneden yine kendisi mes’ûl ve muâteb olmuştur.

Hatta, hatt-ı ahîr zuhûr edince besbelli keyfiyeti meydâna koy-
mak yani bektâşîlik dedikleri şey turuk-ı aliyenin birisidir. Erbâb-ı sûistimal ile haklarında celb-i mücâzâtı mûcib olmuştur. Bu misil-
li turuk-ı aliyye meşâyih ve zenâdîka hususlarının hüsn u kıymeti fark ve temyizde aczini bi’l-beyân bunların ötedenberi me’mûr-ı makâm-ı fetvâ bulunduğundan taraf-ı fetvâpenâhiden me’mûrîn-ı şer’iye tayîniyle icâbına bakılması lüzûmunu vûkelâ lisânıyla huzûr-ı şâhâneye arz eder. Buna cevap olarak lâ ve neam [evet-hayır] bir şey buyurulmayıp, fakat bâlâda muharrer hatt-ı ahîr mücebince hareket olunması irâde buyuruluyor.

C. Mütâlaa

Hâriçten mesmû-ı fakîr olunduğu vecihle **Selim Paşa** tarikat-ı Bektâşiye ikrâr-bendelerinden imiş hasbe'l-me'mûriyet karındaşları-nın muavenetine muktedir olamadığından yükü Şeyhülislâm Efen-diye yüklemek istemiş olduğu his olunur. Zât-ı şâhâne bu sırra âğâh olmak gerek ki sonraki tedbîrin cevabını Hatt-ı ahîre atıfla taraf-ı meşîhata tekrar havaleden müsamaha buyurmuşlardır.[91]

Şimdi gerek **Cevdet Paşa** merhûmun, gerekse **Lütfi Efendi**'nin ifadelerinden anlaşılıyor ki Tarikat-ı Bektâşiye'ye mensup zevâtın bir çoğu- Ferrûh Efendi'ye Şânizâde'ye olduğu gibi- garaz ve tezvîr ile nefiy ve iclâ olanların yek-diğerine 'Jönlük fikr-i cedîdi sahipliği' isnâd ettikleri ve böyle birçok efrâd-ı milletin felaketine sebep oldukları gibi o zamanlar dahi menfûr-ı hükümet olan Bektâşilik elde vesîle-i tehdit ittihâz olunarak eski garazlar böyle tehdîdât ve tezvîrât ile neticelenmeye ve bu sebepten birçok fukara-yı tarikat hapislerde, menfâlarda ömür geçirmeye mecbur olmuşlardır.

Bir de tarihe nazar olunursa birçok me'mûrîn-i hükümetin ve ez cümle Şeyhülislâm Kadızâde Tâhir Efendi ile Sadrazam Selim Pa-şanın ve daha bir alay me'mûrîninin Bektâşiler meselesinde Tarikat-ı Bektâşiye ricâline edilen mezalimin en büyüğü doğrudan doğruya Sultan Mahmud-ı Adlî'nin bir fikriyle , bir inadiyla vücûda gelmiş ve bu kadar erbâb-ı tarikat, hep bu uğurda mahv u tebâh edilmiştir.

Bir de ardı ardına şeref-sâdır olan hutût-ı pâdişâhî ve irâdât-ı se-niyye müşfikâne sûrette didiklenirse '*Bektâşi fesâdı maddesinin ehl-i sünnet arasından kaldırılması*' sözlerine gâyet müthiş bir sû-i tefeh-hüm sebep olmuş ve ağlab ihtimâlâta göre nihâyet derece-i taassub ve cehl ashâbından olan birkaç mabeyinci yahud nedim, padişâhı iğfâl ve Bektâşilere karşı olan buğz-ı vahdetini tahrik eylemişlerdir ki: Sultan Mahmud zeki ve âkıl, müdebbir ve fikr-i cedîd sahibi bir pâdişahın böyle tezvîrât-ı garazkârâne, iğfâlât-ı hâinâneye dûçar ol-ması şâyân-ı teessüf ve telehhüftür.

Es'ad Efendi'nin 1241/1826 vak'asını mufassalan beyân eden Üss-i Zafer ismindeki tarihinde, Bektâşi Dergâhları'nın yıkılması ve tahrîbi hakkında isdâr olunan fermân-ı hümayûnu okuyucularımıza faydalı olur mülâhazasıyla naklolundu. Bu misüllü vesâik-ı tarihiyye ve mühimme için eski tarihlerimizden başka müracaatımız olmadığından bu tarihler ise o zamanın efkârına-yani hükümete zahîr olarak yazıldığından- hakîkatı anlamak bir parça zorlaşmış olur.

Fikrimizce tarihî hakikatları lâıykıyla anlamak için yalnız bizim kendi yazdığımız târîh ile iktifâ etmeyerek Avrupalıların bizim için yazdığı tarihleri de tettebbu etmek iktizâ eder.

İşte o zaman bizim kendimize olan tarafigirliğimizle Avrupalıların bize olan aleyhdarlığı birleşir ve bu mütenâkıs haberlerin birleşmesinden hakikat meydâna çıkar.

Sadede gelelim; Bektâşiliğin ilgasına dâir olan emr-i pâdişâhiyi okuyucularımıza sunalım:

D. Sûret-i Emr-i Hümayûn

“**Memâlik-i Rumeli**'nde zikr-i âti tekke ve zâviyelerin bulundukları mahallerde kâin vüzerâ-yı ızâm (*edâme iclâlihîm ve mîr-i mîrân-ı kirâm, zâde ibtilâlihîm ve mevâli-i fihâm, zîdet fedâilihîm*) ve rükkâb-ı kamertâb-ı mülûkânemde sâbikan mîrahor-ı evvelîm olup bu def'a husûsât-ı beyâne taraf-ı eşref-i pâdişâhânemden me'mûr ve ta'yîn kılınan **el-Hâc Ali Bey**, dâme mecdihi ve maiyyetihî bâ işâret-i Şeyhülislâm müvellî ta'yîn olunan müderrisinden **Ali Remzi** ve kuzât u nüvvâb ve müftüleri ve sâir ulemâ-yı sulehâ, zîdet ilmihim ve âyân u zabîtan ve vücûh-ı ahâlî ve bil-cümle iş erleri (*zîde kadrihim*) tevkî' refî'-i hümayûn vâsıl olacak mâlûm ola ki: Bir müddetten beri bazı erbâb-ı rıfz ve'l-ilhâd Hacı Bektâş-ı Velî (ks. el-âlî) hazretlerine mensûbiyet da'vâsıyla iftirâ-yı mahz olmak üzere bir takım nesneler isnâd ederek şer-i şerîfe münâfî ve maazallah teâlâ küfrü müeddî istihlâl-i muharremât ve terk-i salât ve hulefâ-yı râşidîn rıdvânul-lâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtına zebandazlık misillü harekâta

ictisâr etmekte ve bunlar gittikçe memâlik-i islâmiyede teksîr ederek sâde dil olan bir takım ehl-i îmân dahî cehâletleri sebebiyle o makûle-i zındık ve mülhidlerin türrehât ve hezeyanlarına ferîfte olarak cadde-i şerîat-ı mutahharadan udûl ile râh-ı dalâlete sapmakta olduklarına binâen millet-i simhâ-yı islâmiye derûnunda bu vecihle hilâf-ı şer-i şerîf zuhûra gelen hâlât-ı redîenin men ve ref'iyle kâffe-i mü'minîni o makûlelerin mekr u dalâletlerinden tahsîl de çaresini istihsâl-i umûr-ı mefrûzadan olmaktan nâşî mukaddemce âsitâne-i saâdetimde lâhik ve sâbık ve esbak şüyûh-ı islâm ve sudûr-ı kirâm ve bi'l-cümle ulemâ-yı a'lâm (*kesserehümüllahü teâlâ ilâ yevmi'l-kıyâme*) ve tekkenişîn olan Mevlevî ve Nakşibendî ve Halvetî ve Sadî ve Kâdirî vesâir ehl-i sünnet ve'l-cemâatten olan turuk-ı aliye meşâyîhi hâzır oldukları halde akt olunan encümen-i şûrâda bu gürûh-ı mekrûhanın hal ve keyfiyetleri izâh u beyân ve haklarında muktezâ-yı şer'i şerîf ne vecihle idi ki istiknâh u dermeyân olundukta tâife-i merkûmun erbâb-ı rıfz u ilhaddan hem dâl ve hem mudil olduklarına binâen içlerinde pek uygunsuz oldukları mütevatir olanlar şer'an ve siyaseten katl u idâm, ehven-i şer bulunanların dahi makarr-ı ulemâ olan birer mahalle nefy u iclâsıyla tashîh-i îtikâd eylemelerine, nefy oldukları mahallerin müfti ve ulemâsı taraflarından akdem ve mecma-ı rıfz u ilhâd olan tekkelerin hedm ve imhâsıyla ümmet-i Muhammedi şerr-u mekîdetlerinden tahlîsa, taraf-ı eşref-i mülûkânemden himmet ve ihtimâm olunmak hususları içtima-yı ulemâ ile karar-gîr olarak ol bâbda şeref efzâ-yı südûr olan hatt-ı hümayûn-u pâdişâhânem mücebince Dersaadetimde bulunan Bektâşîlerin küfür ve dalâletleri rütbe-i tevâtürde olanlar ber muktezâ-yı şer'i şerîf birer mahalde siyaset ile cezâ-yı sezâları icrâ ve kusûr şüyûh ve derviş nâmında olan bir takım melâhide dahi ba'de ez-în o makûle a'mâl-ı bâtıladan rücu ve isti'fâr ile tashîh-i îtikâd etmek üzere makarr-ı ulemâ olan bazı mahallere nefy u iclâ ve âsitâne-i şevket âşiyânem ve etrâf ve civarında kâin bil-cümle muhdes Bektâşî tekyeleri dahî hedm u imhâ ile felillâhü'l-hamd âsitâne-i saadetim ve civarı encâs-ı levs, vücudlarından tasfiye ve tathîr olunmuş olduğu misillü sâir memâlik-i mahrûse-i şâhânemde bulunan bu makûle-i

Bektâşî gürûhu ve tekyelerinin dahî icrâ-yı muktezalarına bakılmak icâb edip şöyle ki:

Ecdâd-ı ızâm (*nevverellâhü teâlâ merâkıdihim*) hazerâtı zamanlarında mazanna-i kirâmdan ve fütuhât-ı vâkıalarda bulunanlardan bazı zevâta ve husûsuyla müşârun-ileyh **Hâcî Bektâş-ı Velî** (ks.el-âlî) Hazretlerine temlik ve ihsân buyurmuş oldukları kara ve araziye mücerred ashâb zikr ve taat için yaptıkları tekye ve zâviyelere vakf etmişler iken bir müddetten beri Bektâşî gürûhu yeniçeri tâifesine istinâd ile o misillü tekye ve zevâyânın isimlerini tahrîf ve kendilerine nisbet ile zabt ve hâsılât-ı vakfı nefislerine hasr ve fısk u fücûr ile ekl ve bazı mahallerde dahi halkı idlâl için mücedded tekyeler ihdâs ve birer fâsid vakfiye tertîbiyle ihtira' evkâf ederek sırran ve aleniyen envâ-ı şenâata cesâret etmekte oldukları, tahkîk-kerde mülûkânem olan hâletten ve bi tevfik-ı teâlâ devlet-i aliyye ebed rehînim esas şerîat-ı mutahhara ile müesses ve meşîd olduğuna binâen zât-ı meliki's-sıfât mülûkânem her halde habl-i metîn şer'i şerîfe tevessül ve temessük ederek bu def'a avn u inâyet-i Hazret-i muntekım Kahrâr u imdâd-ı rûhâniyyet Cenâb-ı Seyyid-ü'l-Ebrâr ile hayli müddetden beri dîn u devlete türlü türlü ihânet ve envâ-ı fitne ve fesâda cesâret eden Yeniçeri eşkıyası nâm ve nişanlarının rûy-ı arzdan ref u ilgâsıyla kavâim-ü dîn u devletin tecdîd ve ihyâsına muvaffak olduğu misillü bundan böyle dahi kâffe-i hususta kitâbullâh ve sünnet-i seniyye-i hazret-i nebeviyyeye kemâliyle dikkat ve riâyet ve hilâfında bulunanların haklarında ber-muktezâ-yı şerîat-ı mutahhara lâzım gelen mücâzâtın icrâsına mübâderet ve tahsis-i millet semhâ-yı islâmiye meyânında o makûle-i sû-i i'tikâd ve rızf u ilhâda sapıp hilâf-ı şer-i şerîf harekâtı i'tiyâd eyledikleri mütevâtir olan tâife-i merdûdenin ref ve tenkilleriyle cümleyi cadde-i müstakîme şer-i şerîf diyânete sevk ve da'vet etmek emîru'l-mü'minîn ve hâmi-i dîn-i mübîn olan Cenâb-ı hilâfetmâyeme zimmet-i himmet olduğu vâzihâtan olduğuna binâen o makûle erbâb-ı rızf u ilhâd haklarında ve bunların zâviye ve tekyelerine gerek selâtîn mâziye taraflarından vakf ve temlik olunan ve gerek ve gerek sonradan kendileri birer takrîb-i vakf edip hâsılâtı ekl ve belîğ olunmakta olan kara ve mezari ve arazi hususla-

rında dahi icâbı şerî ne vecihle ettiği canib-i şerîat-ı garrâdan istifâ olundukta bu makûlelerin âmmе-i nastan fitne ve fesatlarını ref' ve kat' için beldeden nefy ve iclâ olunmaları ve keزالık bu gürûh-ı alevî ve revâfiz birer takrîb-i arazi-yi mîriyeyi zabt ve birer zâviye ittihâz ve vakfiyeler tertîb ile menâfiini kendilerine hasr ile ıbâdullâhı id-lâl etmecliği i'tiyâd etmişler ise de, ibtida arazi-i mîriyenin temlik-i sahîh ile temlik olunmadıkça vakfiyeti sahîh olmayıp temlik-i sahîh olunsa dahi ehl-i bid'a vakf-ı sahîh olmadığı ve vakf-ı sahîh olunda dahi meşrût lehm-i mün'adim veyahut melâhıda ve revâfiz olsa onda hükm-ü şer'î, hükm-ü hümayunuma müfevviz ve kezâlık cihât-ı vakf gâlib halde kara ve mezari olduğu vâkitte aslı beytûl-maldan olmak hasebiyle bu makûlelerde şart-ı vâkıfa muhalif olsa dahi her ne vecihle emr-i hümayunum olur ise, öylece amel olunmak ve'l-hâsıl melâhide-i ibâhiyyûn gürûhuna vâkıflar bir vecihle sahîh olmayarak yedlerinden alınıp keyfemâ-yeşâ ve yehtâr tasarruf kılınmak mücaz ve meşru' olduğu mu'teberât-ı kütüb-ü fıkhiyede (ve amma'l-arâzî elletî tevakkafü li zâtihim evi'l-eşhâsihim, feşşartu li ehlî'l-bidai'l-bâtılı ve'l-vakfü alâ vahidin minhüm kezâlike bâtilün li enneş-şarta lâ yehlû an kerâheti şer'an ve kezâlike fe izâ lem yesih-hu'l-vakfü. Ve'l-vâkıfû meyyitün. Fe kûdû'l-arâdi ilâ beyti'l-mâli. Ve yecûzü tasarrufûs-sultâni fihâ velehû en yüayyinnü gilletihâ limen yestehikku) diye muharrer ve mestûr olan kavlı-i sahîh ile sâbit ve müstedil olduğundan başka, bi'l-fiil Şeyhülislâm ve müftiyu'l-enâm olan Kadızâde **Mevlânâ Mehmed Tâhir** (*edâmellahü teâlâ*) imzasıyla mümzâ, iki kıta fetvâyı şerîfelerde:

'Selâtîn-i mâziyeden Zeyd bazı kara ve mezâri-i temellük ve vakf ve gullisini bir zâviyede şeyh olanlar ile zâviye hucurâtında sâkin olanlara şart u ta'yîn buyurup bir müddet mezbûrlar gulle-i vakf-ı merkûmeye mutasarrıflar [100] iken fevt olup ol zâviyede şeyh ve hucurâtında sâkin olanlar ehl-i bid'at ve medhen-i hamr u fiskadan olup gulle-i merkûmeye müstehak olmasalar hâlâ Pâdişâh-ı İslâm (*edâmehullâhi ila yevmi'l-kıyâme*) hazretleri gulle-i merkûmeyi ci-het-i uhrâya sarfa kâdir olur mu?'

El cevap: Olur.

Ve yine selâtîn-i mâzîyeden Zeyd bazı kara ve mezârî'î kat' ve ta'yîn ile umrûh-ı temlik. Amr dahi bâde't-temellük vakf ve gullisini bir zâviyede şeyh olanlar ile zâviyenin hucurâtında sâkin olanlara şart ve ta'yîn edip bir müddet mezbûrlar gulle-yi merkûmeye mu-tasarırlık iken fevt olup hâlâ ol zâviyede şeyh ve hucurâtında sâkin olanlar füsekâdan olup, ehl-i bid'atten olmalarıyla gulle-yi merkûmeye müstehak olmasalar hâlâ Padişah-ı İslâm (*edamehullâhi Teâlâ bi'n-nasr ilâ yevmi'l-kıyâme*) hazretlerinin gulle-yi merkûmeye ci-het-i uhrâya sarfı câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur

Deyu iftâ ve beyân olunmaktan nâşî bu sûrette husûb-ı mezbûre taraf-ı devlet-i aliyemden mevsûk ve mu'teber diyânet ve hamiyyeti bedîhî ve azhar memurlar ve maiyyetlerine cânib-i şerîat-ı garrâdan ilm u fazl ile ma'rûf zühd ve salahla mevsûf mollalar tayiniyle memâlik-i mahrûsemde bulunan o makûle zamane Bektâşîlerinin halleri ve yedlerini geçmiş olan kadîm ve hâdis bi'l-cümle tekyeler ve zevâyânın ve merbût olan kara ve mezârî' u arâzi ve müsekkafât-ı sâirenin keyfiyeti etrâfiyla taharrî ve tedkîk olunarak içlerinde bulunan o makûle erbâb-ı rıfz ve ilhâdın haklarında şer'an nefy ve tağrîb ve sâir ne türlü mücazât hükm olunur ise icrâsı ve hâli kalacak, kadîm ve hâdis tekkeler bulunduğu memlekette bundan böyle ibâd-ı müslimîn için cami ve mescit veyahut mektep ve medrese ittihâz olunmak veyahut sâir hırâk meşayihından ehl-i sünnetten cümlelerin hüsn-ü zan ettiği bir zât, ikâd ve ikâme kılınmak husûsunu o memleketin bil-cümle ulemâ ve sülehâsı müstahsen ve müstasvib görüp memleketçe istidâ iderler ise o sûrete tahvile seniyye-i şâhânemerzân kılınmak üzere isim ve resmiyle Dersââdet'ime arz ve inha olunması ve bu vecihle ibâd-ı müslimîne lüzûm olmayıp mecmaı rıfz ve ilhâd olmuş, sâir muhdes tekyelerin bi'l-icâb hedm ve imha kılınmasını, fakat kadîm olanların ebniyesine dokunmayarak bunlar için ecdâd-ı ızâm zamanlarında ne miktâr kara ve mezari' ve arazi ve sâir nesneler vakf ve temlik olunmuş ise cümlesini ve gerek muhdes olup ta bi'l-icâb hedm olunacakların arâzi-i mevkûfe ve sâir müsakkafât-ları bi't-taharrî tahkîk ve tedkîk olunarak ol emirde defterlerinin

dersaâdetime takdîmiyle keyfiyetleri anlaşıldıktan sonra iktizâsına bakılması ve bunların derûnunda medfûn olanlardan, mazanna-i kirâmdan olmaları muhtemil olanlara ol memleketin hâkim ve müftü ve uleması maarifetiyle türbedâr nasb ve tayîn olunarak iktizâ-yı keyfiyet Dersaâdet'ime bildirilmesi husûsuna irâde-i seniyyem taalluk etmiş ve sen ki mîr-i mûmâ ileyhsin senin evsâf-ı mezkûre ile ittisâf ve şu husûsun hubbullâh-ı teâlâ garaz ve ıvazdan berî ve gadr ve himâyeden ârî olarak pevrusuzca rû'yet u temşîtine dikkat ve iktidarın nezd-i mekârim u dîvânemde mâlûm olmaktan nâşî karîha-i sabîha-i mülûkânemden sen bu maddeye me'mûr kılınarak mûmâ ileyh dahî bâ işâret-i Şeyhülislâmı nüvellî tayîn ve maiyyetine baş muhasebenden bir nefer-i kâtip dahî terfîk kılınmış ve Rumeli cânibinden olan bazı zevâyâ ve tekyelerin defter-i hâne-i âmiresinden ve aklâm-ı sâire ve askerî ruznâmçesinden mahreç kuyûd defterleri dahî yedine îtâ olunmuş olmakla muktezâ-yı memûriyetin üzre müvellî ve kâtip mûmâ ileyhimâyı bi'l-istishâb bu taraftan hareket ve ol emirde Edirne'ye varıp Çirmen Mutasarrıfı destûr-ı mükerrerem vezirim Mehmed Es'ad Paşa (*edâmehullâhu teâlâ iclâleh*)'nın mukaddemce Dersaâdet'ime [103]¹⁵⁸ bâ-tahrîrât inhâ eylediği Kızıldeli Tekyelerinin derûnlarında bulunan Bektâşî gürûhunu müşârun-ileyhin maarifetiyle def' u ihrâc ve bunlara vakf ve merbût kara u arâzî ve âsiyâb u hayavânât ve zehâyir, her ne varsa keyfiyet ve kemiyetleri bilinip, bâdehû iktizâsına bakılmak ve ebniyelerinin vûs'at ve cesametine nazaran el- hâletü hâzihi ol tarafta tahrîr ve tertîbi irâde-i seniyyem muktezasından olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den bir miktar iktizâ ederse badehu iskân ve ikâme olunmak ve derunlarında olan meydan odaları Cami-i şerîf ittihâz ve tebdîl kılınmak üzere hedm ve imhâından sarf-ı nazar ve hâlî üzere ibkâ ederek ol emirde zikrolunan kara ve arâzî ve âsiyâb u hayavânât ve sâireyi yığın yığın tahrîr-i birle defterini dersaâdetime irsâl ve tağyîr eyledikten sonra gerek Çirmen mutasarrıfı müşârun-ileyh tarafından inhâ olunan Edirne civarında kâin sâir on altı adet Bektâşî tek-

yelerini ve gerek bunlardan başka verilen defterlerde muharrer olan ve muhdes olup vakf u aklâmda kayıtları bulunmayan Rumeli civarında kâin sâir bil-cümle Bektâşî Tekyeleri şeyh ve dervîşanlarının halleri ve kadîm ve hâdislerinin keyfiyetleri ve merbût olan kara ve mezârî u arazi ve evkât-ı sâireleri maarifeti ve mevlâ-yı mûmâ ileyhe [105] ve ol mahallerin vâli ve mutasarrıfı ve hukkâm u zâbitânı maarifetleriyle ferden fert taharrî ve tahkîk ve civarlarında **kimseye gadr vukûa gelmeyecek sûrette** sırran ve alenen tashîh u tedkîk ve bulunan evrak u kitapları mütâlaa ve kendileri lisân-ı şer'i ile istintâk ve tezkiye olunarak erbâb-ı rıfz u ilhâddan oldukları tahakkuk eden ibâhiyyûn ve melâhide takımının külliyyen tard ve ihrâcıyla şer'an haklarında ol beldeden nefy ve tağrîb ve sâir türlü lâzım gelen mücâzâtın icrâsını ve bu vecihle hâli kalacak tekyeler bulunduğu memlekette bundan böyle ıbâd-ı müslimîn için cami u mescit ve mekteb u medrese ittihâzı ve sâir turuk-ı aliye meşâyihinden ve ehl-i sünnetten cümlelerin hüsn-ü zan ettiği bir zâtı ik'âd ve ikamesi ol memleketin bil-cümle sulehâ ve ulemâsı tarafından tasvîb ve istihsan olunup memleketçe niyâz ve istidâ ederlerse isim ve resmiyle Dersaâdet'ime tahrîran istizân olunmasını ve maadâ şunun bunun yaptırmış oldukları muhdes ve bî-lüzûm durmuş muzır tekye ve zevâyânın hedm u imhâsı ve kadîm olup ta bî-lüzûm olanlarının ol emirde hedminden sarf-u nazar ile kadîm de onlara mevkûf el-hâletü hâzihî melâhide yedine geçmesi cihetle ber- mûcib-i fetevâ vakfiyeti sıhhatten sâlim olan kara ve mezari' ve arazi vesâireleri ne vecihle emr-i hümayûn-u şâhânem sudûr ederse ona göre iktizalarına bakılmak üzere defterlerinin dersaâdetime takdîmi ve bunların bazen içlerinde medfûn olanlar mazanna-i kirâmdan olmak muhtemel olanlara ol mahallin hâkim ve müftü ve ulemâsı maarifetiyle birer sâlih ve mütedeyyin türbedarlar ta'yîni ile iktizâ eden senedinin tanzîmi, zımnında icâb ve iktizasının işâr-ı husûsîlerine mübâderet ve'l-hâsıl bu babda güzelce davranarak ve taharri-i tahassünde katiyyen tecvîz-i kusûr etmeyerek her hâl mukteza-yı şer-i şerîf ve hakkâniyet icrâsıyla rıfz u ilhâd misillü harakette bulunmayanların kendilerine ve kara ve evkâf ve arazilerine kabl'e-t-tahkîk hiç kimseye muğayir şer'iat-ı garrâ bir

muamele olunmaması husûsuna hırf u sây ve mukadderât eylemek bâbında fermân-ı âlişân-ı sâdır olmuştur.[107]



تسابیاده دور مالی درکامی پست نشینی
قله‌لی احمد مهدی بابا

*Resim: Teselya'da Dürbalı Dergâhı postnişini
Filibeli Ahmed Mehdi Baba [104]*

Şu uzun fermân nazar-ı tedkîk ile tettebbu' olunursa cümlelerin arasına gizlenmiş olan bir alay mantıksız hükümler vesâir şeyler göze çarpar. Bu fermân işte o zaman birçok hânümânın yıkılmasına, birçok fukaranın perişân edilmesine dâir olan fermândır ki, erbâb-ı basîret bunu uzun uzadıya tedkîkten geçirirse ahkâm-ı mütenâkızası insanı hem ağlatır, hem de güldürür.

Muharrir-i fakir, Bektâşîlerin sebep-i izmihlâli olan bu fermân-ı adli hakkında daha ziyâde fikir beyân etmek iktidarına hâiz olmadığından sûret-i telakkî ve kabulî-yahut red ve ibtâlî- insaf sahibi olduğuna kani bulunduğum kariilerime terk ettim. [108]

E. İcraât-ı Sâire

Sultan Mahmud-ı Adlî'nin emr u irâdesiyle Bektâşî Tekkeleri hedm ve tahrib ve erbâb-ı tarikat uzak diyarlara nefy ve tağrib ve birçok ârifân hakikat ta'zib olunduktan sonra Rumeli cihetlerinde bir **Es'ad Baba meselesi** çıktı.

Bu **Es'ad Baba** evvelce **Edîb Paşa**'nın mühürdarlığında bulunmuş küttâbtan iken tarîk-i nâzenîne rabt-ı kalb u vücûd ederek halaka-ı bekûş tecerrüd olduğu halde, Rumeli ve Anadolu taraflarını geşt ü güzâr ve birçok mazlum kalplere, mazlum yüreklere neşr u envâr ve ilkâ-yı esrâr eyledikten sonra Rumeli'nin Ustrumca ve **Radoviç**'te kibâr u a'yanları yanına gelmiş ve bast-ı post mihmânî eylemişti. Meselenin İstanbul'da zuhûrundan sonra Es'ad Baba Radoviç'ten firar ederek **Manastır**'a girmiş ve yukarıda fermân verilen Bektâşî tek-kelerini tahribe memur **Hacı Bey** tarafından Manastır'da yakalanmış ve gûyâ üzerinde çıkan **bir kitabın**¹⁵⁹ muhteviyatı âyet-i Kur'âniye'yi yanlış tefsir ediyor denilerek istintâka ibtidar olunmuş ise de rızf ve ilhâdına dâir kat'iyyen bir ser -rişte elde edilmediği ve Rumeli taraflarında vücûdu muzır olduğu beyânıyla İstanbul'a tahte'l-hıfz sevk olunmuştur.

Mûmâ-ileyhin üzerinde çıkan kitapların içinde bir mektup dahi zuhûr ederek bunun dahi tahkîkâtına teşebbüsle bu tavsiye mektubunu **Elbesan**'da Müderriszâde'ye yazan zâtın Selanik Mutasarrıfı **Ömer Paşa**'nın mühürdârının biraderi **Mahmud Bey** olduğu anlaşılmıştır.

Es'ad Baba, **Bâb-1 Âlî**'de uzun uzadıya istintâk olunarak kitaptaki şeylerin muhteviyatından ârif olmadığını ve kendisinde rız u ilhâdın bulunmayacağını iddia etmiş ise de, mahbese ilka ile tedbî şer'isinin ne olduğu da istifsâr olunmak üzere evvela meşîhata gönderilmiş ve meşîhat dahî sûreti âtîde munderiç fetevâyı imza ile huzûr-ı Sultan Mahmud-ı Adlî'ye takdim etmiş ve emre muntazır bulunmuştur.

F. Fetvâların Sûretleri

Müslim nâmına olan Zeyd meşîhat iddiasında olup, ilhâd u zındıka i'tikâdında olduğunu izhâr ve bu vecihle dâî bi'l-fesâd olduğu şer'an sabit olsa Zeydin **emr-u ulu'l-emr** ile **siyâseten katli** meşru mudur?

El-Cevâb: Allâhu a'lem, **vaciptir**,

Bu sûrette Zeyd veçh-i muharrer üzere ilhâd u zındıka ile ahz olunduktan sonra tevbesi makbul olur mu?

El-Cevâb: Allahu a'lem olmaz, belki katl olunur.

Sâhir ve sa'yi bi'l-fesad olan Zeyd kable't-tevbe ahz olunsa, Zeyde ne lâzım gelir?

El-Cevâb: Allahu a'lem katl olunur.

(Ketebehü'l-Fakîr **Kadıẓâde Mehmed Tâhir**¹⁶⁰ Afâ anhâ)

Şeyhülislâm tarafından tasdik ve imzâ edilen bu fetvâlar nazar-gâh-ı Mahmud Adlî'ye arz olunur. Es'ad Baba meselesine sâlifü'l-arz, Mahmud Bey'in dahi li-ecli't-te'dib u nefyi lüzûmunu içeren bir takrîr merbût idi. Fetevâlarla takrîr, tedkik olunduktan sonra âtîde hattı hümayûn şeref -sâdır olmuştur.

160 [Mehmed Tâhir Efendi'nin hayatı ve tasavvufî anlayışı için bk.Hür Mahmut Yücer, "Osmanlı Şeyhülislâmlarından Kadıẓâde Mehmed Tâhir Efendi ve Tasavvufî Eseri: Risâletü'n-nûriye min tarîkatî'l-aliyye", Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi, Bişkek 2007, ss.75-89.]

G. Hatt-ı Hümayûn Sûretî

“Mîr-i mûmâ-ileyhin iş bu kâimesiyle fetevâyı şerîfe ve evrâk-ı sâire manzûr-u mâlûm-u hümayûnum olmuştur. Bu makûle mülhid u zenâdîka i'tikâdında çok âdem vardır. Henüz lâyıkiyla tathîr olunamadı. Merkûmun katli lâzım geldiği fetevâ-yı şerîfeden müstebân olmakla beyân eylediğin vecihle icrâ ve merkûm Mahmud Bey'in dahî nefyi ve iclâsı için Selânik mutasarrıfına tarafından te'kitlice mektup yazılıp, anın dahî icrâsına mübaderet olunsun. Bir de bu makûle ile ele geçen muharref kitaplar toplanıp ihrâk olunsun. Bazen sahaflarda bulunduğ mesmu'-u hümayûnum olmuştur. Bir erbâbına havale olunup, zâhire ihrâcına gayret oluna”

Bunun üzerine Es'ad Baba merhûm Aksaray'da şimdiki Jandarma Karakolu önünde asılarak idam ve Mahmud Bey dahi sürgün edildi.

H. Bu Vak'aya Dâir Mühim Bir Mütala'a

Es'ad Baba'nın katli ve imhası pek büyük bir meseledir. İdama dâir verilen fetevâ-yı şerîfeyi müverrih Lütî Efendi merhûm nakl ettikten sonra eserinin 179. sahifesinde diyor ki:

‘Eğer muktezâ-yı şer’i üzere hareket olunacak ise Es'ad'ın istinaklarında dahi ilhâd u zındıkayı dâir ser-rişte olunamadığı tasdîk olunmasıyla beraber fetevâ-yı şerîfe ne sûrette tatbîk olundu? Eğer Şer’i şerîf ve fetevâ-yı münîfe ile amel olunacak ise bunun hakkında dahi sübût aranılmak ve ihtâr edilmek lâzım gelmez miydi? İhbâr-ı mücerred ile bir nefs-i nâtikanın itlâfı tecvîz olunur mu? Şer’i şerîfin muktezasını tetkîk etmeyerek hakkında fetva verildi deyip te fetevâ-yı şerîfeyi âlet ittihâzıyla telef-i nefse cür’et ne büyük bir hatadır. Da'vâya ve nefsü'l-emre tatbîk ise erbâb-ı hükûmetin birinci vazîfesidir.’

Es'ad Baba'nın katli meselesine dâir olan fetvâlarla hatt-ı hümayûnu ve bâ husûs vak'anüvis Lütî Efendi merhûmun bu mütalaâ-i

hakperestânesini görünce zeka ve irfânına raste-i vicdânına değil, yalnız memleketimizde, Avrupâ'da bile yüz binlerce nüfusun şehâdet ettiği bir tabîb-i hekîmimize müracat ederek fikirlerini istifsâr ettim. Dediler ki:

“Es’ad Baba’nın katlinde büyük hatâ-i içtîhâdî var. Birinci fetva-dan anlaşıldığı üzere katl sırf (siyaseten) icrâ olunmuştur. Hele ikinci fetvânın tevbenin makbul olamayacağına dâir ifâde-i sarîhası pek yanlıştır. ‘*lekad taayyene’r-rüşdû*’¹⁶¹ âyet-i kerîmesiyle tebeyyün ve ‘*lâ ikrâhe fi’l-dîn*’¹⁶² nâsıyla te’yîd edilen emr-i ilâhî, dîn-i celîl-i İslâm’da cebr ve ikrâh olmadığını sarâhaten beyân etmiştir. İslâmiyette bir kimsenin tarz-ı îmân ve i’tikâdından dolayı değil katli, ta’zîbi bile caiz değildir.

Fransızların ‘tolerans’ dedikleri ve bizim ‘mesâil-i dîniyye ve vicdâniyyede hürriyet ve istiklâl bi’r-rey’ dediğimiz müsâafe [müsâ-maha] sırf dînimizin açtığı bir şehráh-ı terakkî ve temeddündür.

İşte Lütî Efendi merhûmun mütalâasıyla hakîm-i şehîrimizin ifâdât-ı hukûkiyânesi Es’ad Baba’nın katli meselesinin ne gibi esaslara müstenid olduğunu sarâhaten beyân ediyor. Fa’tebirû yâ ulu’l-eb-sâr. [113]

İ. Bazı Vakâyi-i Meşhûre

Yeniçerilerin mahv-u perişân ve Bektâşî müntesibîni katl ve iclâ, tekkeleri hedm olunarak bir çoğu Nakşî ismi altına girdikten sonra memleketin hiçbir tarafında Bektâşî ve Bektâşilik ismi işitilmemeye başladı. Nûr-u hakîkatın söndürülemeyeceği ve Hakk’ın her nerede olsa yine Hak olduğu itiraz kabûl etmez bir keyfiyet olduğundan başlarını ridâ-yı vahdete çekerek kûşe-i uzleti ihtiyâr eden erbâb-ı tarîkat bir gün gelip de yine şem’i nâzenînin uyanacağını meydân-ı

161 Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. Bakara 2/256.

162 Dinde zorlama yoktur. Bakara 2/256.

merdânın yine eski haşmet ve i'tibârının iade olunacağını his etmek-te idiler.

Yıkılmayan tekkelerin yegânesi olan pîr evinde bulunup yavaş, yavaş ilm-i ihtilâli ref' etmeye ve evlâd-ı pîr'den olduğu iddiasında bulunan **Mehmed Hamdullâh Efendi** (23 Cemâzilevvel 1243) tarihli fermân-ı âlî ile ve dergâh-ı şerîfin umûr-ı dâhiliye ve hâriciyesini ihlâl etmek töhmetiyle uhdesinden meşihatın refi ve **Merzifon'a** nefy-u tağrîb edilmiştir. Tarîkatın asıl hâdimleri bulunan mücerred ricâl-i kirâm o sırada bir takrîb dergâha nüfûz ederek **zâhirde türbedâr ve hakîkatte Dedebaba nâmıyla ta'mîm-i erkânı tarîkata hasr-ı** mesâî ediyorlardı. Hamdullâh Efendi'nin nefyinden sonra **Veliyyüddîn Efendi Çelebîlik** pâyesini ahz etmişti. Yedi sene sonra yani 1250 senesinin 12 Rebîulevvel tarihinde sâdır olan fermân-ı âlî bunun dahî uhdesinden cihetin ref'ini ve min ba'di evlâd u ahfâdının zevâyâya ayak basmamaları emrini hâvî idi. Bundan sonra seccâdenişinlik hizmetini evvelce de beyân olunan **Mehmed Said Efendi** nâmında bir Nakşî şeyhine tevcih olundu. O sırada Dedebabalık mevkiinde **Sivaslı Mehmed Nebî Dedebaba** vardı.

1255/1839 tarihinde -yani Sultan Mahmud-ı Adlî'nin vefatına kadar-İstanbul ve sâir memâlik-i Osmâniyede Bektâşî dergâhı küşâd edilememiş, fakat Sultan Mahmûd'un vefatında o zamanlar **Samatya'da Sancaktar'da** sâkin bulunan ve el-ân **Silivrikapısı** haricinde **Seyyid Nizâmeddîn** (ks.) Hazretlerinin türbesinin karşısında medfûn bulunan **Halil Revnâkî Baba'nın** himmeti ve **Ahmed Baba** nâm zâtın gayretiyle **Merdivenköyü** ve sâir tekkeler küşâd olunmaya başlamıştır. [115]

J. Hacı Bektâş Âsitânesinde Postnişinlik Yapan Mücerred Babalar

Balım Sultan'ın irtihâlinden sonra dergâh-ı Hazret-i Pîr'de mücerred postuna intihâb ve umûmî arzu üzerine ehl-i tecerrüdden bir zâtın nasb ve ta'yini taamül ve usûl u tarîk halini almış olduğundan

zamanımıza kadar güzerân eden meşâyih-tan muhtasaran bahsetmek lâzım geldi.

1. Sersem Ali Baba: Kendisi mîr-i mîrândan ilim sahibi ve as-hâb-ı servetten iken muhabbet-i tarîkatle terk-i mâ sivâullâh eyleyerek Balım Sultan'ın vefatından pek çok sonra yani 958/1551 tarihinde mücerred postuna kuud ve on dokuz sene sonra yani 977/1569 tarihinde terk-i âlem-i fânî eylemiştir.

2. Ak Abdullâh Baba: Sersem Ali Babâ'dan sonra 977/1569 tarihinde mücerred postuna kuud ile 27 sene irşâd u sâlikîn ile meşgul olmuş ve 1005/1596 tarihinde irtihâl eylemiştir.

3. Kara Halil Baba: 1005/1596 tarihinden 1038/1628 tarihine kadar yani yirmi iki sene postnişinlik mesnedini muhafaza etmiştir.

4. Dimetokalı Vahdetî Baba: 1037/1627 tarihinden 1060/1650 tarihine kadar yani yirmi iki sene postnişinlik mesnedini muhafaza etmiştir. Tabîat-ı şîriyesi gayet mükemmel olup perakende sûretinde manzûrum olan bazı manzûmelerini kariine arz etmek lâzım geldi.

Biz hâk-i reh, râh her-i Mustafavîyiz

Biz mu'tekifâ sırr-ı dem-i Murtazavîyiz

Nûr-ı Hasan, sırr-ı Hüseyin talebinde

Gerdûn-ı safvet sâcid-kûy-ı nebevîyiz

Şem'i dû cihân zîn-i Abâ, Bakır u Cafer

Can vermeye bir mutlak merd-i Hamevîyiz

Biz Askerî'nin askeriyiz bende-i mehdî

Fazl'ın kereminden dem uman Murtazavîyiz

Sâd pâre edip, Vahdetî'yi evde yakarsan

Şâhım ulvîyiz, ulvîyiz, ulvîyiz

Hız. Hünkâr-ı Hacı Bektâş-ı Velî hakkındaki bir medhiyesinde şu parçalar mûmâ ileyhın kudret-i vâsia-i şîriyesine bürhân olabilir.

*Baş çekip burc-u felekten yine rûz-ı ezeli
 Doğdu Hurşîd-i Kemâl-i ezeli, lem yezeli
 Menzil edendi mekr hâne-i burç-u hamli
 Hak çerâğın uyarup eyledi izhâr-ı celi
 Gün gibi şûle salıp âleme ilm u amelî
 Bir nazarda edip irşâd nice gürşenî
 Mazhar-ı nûr-ı Nebî, mahzen-i esrâr-ı Ali
 Pîr-i erkân-ı tarikat Hacı Bektâş-ı Velî.*

5-Dimetokalı es-Seyyid Mustafa Baba: 1060/1650' tan 1076/1665' ya kadar yirmi yedi sene post-u irşâdda bulunmuştur.

6-Birecikli es-Seyyid İbrâhim Âgâh Baba: 1076/1665 tarihinde Mustafa Baba'nın rihleti üzerine post-u reşâdete mâlik olmuş ve on beş sene meşgûl-i âyîn-i tarikat olduktan sonra 1101/1689 tarihinde libâs-ı cismânîyi değiştirmiştir.

7-Urfalı es-Seyyid Halil İbrahim Baba: İbrâhim Âgâh Baba'nın irtihâli üzerine 1101/1689 tarihinde mücerred postuna geçmiş yirmi altı sene irşâd-ı sâlikâne gayret ettikten sonra 1127/1715 senesinde âric-i semâ-yı bekâ olmuştur.

8-Sirozlu Seyyid Hasan Baba: İbrâhim Halil Baba'dan sonra 1127/1715 tarihinde mücerred postuna nâil olarak 22 sene bulunmuş 1149/1736 tarihinde rihlet eylemiştir.

9-Kırımlı Hânzâde Mehmed Külhân Baba:Kırım Hânzâde-lerinden iken terk-i câh-ı vedâret ile cebe-i tecerrüdü lâbis olmuş, 1149/1736 tarihinde Seyyid Hasan Baba'nın irtihâli üzerine möhr-i irşâdı dest-i Süleymânisine alarak yirmi beş yıl irşâd-ı sâlikân-ı tarîkâta vakf-ı vücûd eylemiş ve 1173/1759 tarihinde irtihâl etmiştir. Kendisinin perakende bazı eş'arı olduğu mervîdir.

10-Dimetokalı Seyyid Kara Ali Baba: Külhan Baba'nın bekâ-ya irtihâlden sonra 1173/1759 tarihinde postnişin-i irşad olmuş

ve yirmi beş sene dergâh-ı pîr'de ta'lim-i âyîn-i tarîkattenederek 1198/1783 tarihinde vefat eylemiştir.

11-Sinoplu Seyyid Hasan Baba: Kara Ali Baba'dan sonra post-u tecerrüde geçerek yedi sene hizmet-i Hz. Pîr'de bulunup 1205/1790 tarihinde terk-i hânkâh-ı dünya eylemiştir.

12-Horasanlı Mehmed Nûrî Baba: 1205/1790 tarihinde lâbis-i hırka-i reşâdet olarak 9 sene hizmet-i fukara ve irşâd-ı muhibbân-ı âl-i ubbâdda bulunmuş 1224/1809 tarihinde rihlet eylemiştir.

13-Kalecikli Seyyid Halîl Hâkî Baba: Horasanlı Mehmed Nûrî Baba'nın irtihâlinden sonra câlis-i post-u reşâdet olarak 15 sene meşgûl-i hizmet-i dervîşân olmuş 1229/1813 senesinde kat-ı taalluk-ı mâsivâ ile semâvât-ı bekâya urûç eylemiştir.

14-Sivaslı Mehmed Nebî Baba: Halil Hâkî Baba'nın rihletinden sonra post-u irşâda geçmiş ve kıtâl vâkıasında bile dergâh-ı şerîfte dedebabalık hizmetinde bulunarak kat'iiyen fütur getirmemiş bir zât-ı âli-i kadr ki kerâmât-ı bî nihâyesi meşhûd-ı hâs ve avâmdır. Yirmi bir sene posnîşîn-i irşâd olarak kûşe-i uzlet ve vahdette meşgûl-i hizmet-i fukara olduğu halde 1250/1834 tarihinde tebdîl-i libâs-ı nâsût eylemiştir.

15-Merzifonlu İbrahim Baba: Mehmed Nebî Dedebaba'nın irtihâlinden sonra câlis-i post-u tecerrüd olmuş ve bir sene müddet hizmette bulunduktan sonra 1251/1835'de vefat etmiştir.

16-Vidinli Seyyid Mahmûd Baba: Merzifonlu İbrahim Baba'dan sonra postnişîn-i irşâd olumuş ve 12 sene müddet hizmet-i tarîkatta ibrâz-ı ehliyetle 1263/1846 tarihinde libâs-ı fânî-yi çıkarıp semâvât-ı lâhûta urûç eylemiştir.

17-Sofyalı Saatçi Ali Baba: Vidinli Mahmûd Baba'dan sonra post-u reşâdete geçerek 2 sene hizmet-i tarîkatte bulunmuş 1265/1848 tarihinde irtihâl etmiştir. Tasavvuf ve esrâr-ı tarîkate dâir gâyet mükemmel ve açık bir lisanla yazılmış *bir risâlesi* vardır ki matbu bulunmadığından tab' olunacaktır. [120]



مرديون، كوينده كاش شاه قوئى درگاه شريفى پوست نشيني صاحب
ديوان محمد علي حلمي دده بابا مرحومك يكرى سكر ياشنده كي تصوير يدر.

*Resim: Merdivenköyü'nde kâin Şahkulu dergâhı şerîfi postnişini
sâhib-i divân Mehmed Ali Hilmi Dedebaba merhumun
28 yaşındaki tasvîridir. [121]*

18-Çorumlu Seyyid Hasan Baba: Saatçi Ali Baba'dan sonra post-u reşâdete geçmiş bir sene sonra yani 1266/1849'da irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir.

19- Yanbolulu Tûrâbî Ali Baba: Tarikat-ı Aliye-yi Bektâşiye'nin en büyük urefâ ve kümmelîninden olup 1266/1849'da Dedebabalık mesnedini ihrâz etmiş, 19 sene meşgûl-i irşâd olarak 1285/1868 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Kuvve-i şî'riyesine matbu' divânı bir delil olup mutasavvifâne, dervîşâne gazellerinden başka âşıkâne eş'ârı dahî meşhûr-ı âlemdir. Hele:

'O mehk-i gamze oku sîneme mızrak değil â'

Matlayla başlayan gazeli o kadar latiftir ki müteahhirîn şuarâ içinde böyle kavîyyü'l-efkâr, selîsü'l-beyân bir şâire tesadüf mümkün değildir. Tûrâbî Baba bir gazelinde:

"Tahammül küşesin tutsam, 'bu bir şaşkın gedâ' derler

Kemâl-i rütbe kesb etsem, 'aceb tarz u edâ' derler

Alâyıktan beri uzlet makâmı ihtiyâr etsem,

"Tekebbür kendisini almış derûnu pür-riyâ" derler.

Otursam ârifâne söylesem mîr kelâm olsam,

Kamu halkı usandırdı 'yalancı dâimâ' derler.

Tûrâbî kendini halka beğendirmek ne müşkildir

Alâikten berî ol sen, buna 'âlem-i fenâ'derler."

Tûrâbî Baba'nın irtihâlinden üç-beş gün evvel söylediği gazelinin sonı mısraı târîh-i fevti çıkmıştır.

Şerbet-i mevt-i içirdi âkıbet devrân bana,

Bir semâ-yı vahdet açtı, hazret-i Rahmân bana

Matlayla başlayan bu tarih;

Pîrim, hünkârım medet kıl bir dermân bana

beytiyle hitam bulur. Tûrâbî Ali Baba Hazretlerinin birçok derişleri vardır. İçlerinde ashâb-ı kemâlâtan Mehmed Ali Dede-baba, Hazretleri gibi kümmelîn yetişmiştir. Müşârun-ileyhin Balım Sultan'dan sonra 19. Dede-baba olduğu ve 19 sene post-u meşîhatta kalması garip tesadüftür.

20-Selanikli Hacı Hasan Baba: Tûrâbî Baba'nın irtihâlinden sonra 1285/1868 tarihinde post-u reşâdete geçmiş ve 6 sene irşâd-ı dervîşân ile meşgûl olarak 1291/1874' de irtihâl etmiştir.

21- Konyalı Perîşan Hâfız Ali Baba: Hacı Hasan Baba'dan sonra post-u mücerrede nâil olmuş ve bir müddet sonra irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. El-ân Yedikule civarında, Kazlıçeşme'deki dergâhta medfun ve dergâh-ı mezkûr, Perîşan Baba yahut Eryek Baba Dergâhı nâmıyla bilinmektedir.

22- Mehmed Ali Hilmi Dedebaba: İstanbul'da tevellüd etmiş ve küçük yaşta halaka-i bekûş-ı tecerrüd olarak Tûrâbî Ali Baba Hazretlerinden vâkıf-ı sırr-ı vahdet olmuşlar ve birçok zamanlar âsitân-i evliyâda hıdemât-ı ber güzîdede bulunarak nihâyet dedebabalık pâyesine mazhar olmuş ise de kendi isteğiyle bu görevden feragat ederek Merdivenköy, Şahkulu Sultan Dergâhına Şeyh olmuştur. Onun rütbesine ulaşmış bir mürşide son zamanlarda tesadûf etmek imkân-sızdır. Şiîrdeki kâbiliyetine elde bulunan dîvânı şâhid-i âdildir. Yesârî Baba, Mustafa Mahfî Baba ve sâir birçok zevât-ı kirâm yetiştirmiştir.

"Bir kişi kim zât-ı Hak'tır, hakka zâtı yâr olur

Âşık, sâdık, muhib ve tâlib dîdâr olur

Çün elest bezminden Lâ'yı ref' edip illâ diyen

Ahdine sâbit kademdir, sâdıkul-ikrâr olur

Mâl u mülk devlet-i dünyâyâ vermez gönlinü

Bende-i âl-u âbâ gençîne-i esrâr olur

Cân u dilden râh-ı Hakka kim vücûdun bezl eder

Rûz-ı mahşerde şefî-i haydar-ı kerrâr olur

Vâsıl-ı dîdâr-ı Hak ol kişidir kim (Hilmîyâ)

Her nefeste câm-ı cem tevhîd ile hûşyâr olur."

Dedebaba merhûm gazeller ve Şiîrlerinde Hilmî mahlasını kullanırdı. 1325/1907 senesi Zilhiccesinin 8.günü irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiş ve dergâh-ı şerîfin meydan odasına defn olunmuştur.

24-Mehmed Ali Dedebaba'nın mücerred postundan feragatin-den sonra Hacı Mehmed Baba, Dedebaba olarak nasb edilmiş ve bir

müddet sonra irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemekle yerine el-ân türbedâr ve dedebaba bulunan Hacı Feyzullâh Baba Efendi mücerred postuna kuud etmiştir.

El-ân dergâh-ı Hazret-i Pîr'de müşârun-ileyh bulunmaktadır. Aş Evi Babası dahi Hüseyin Baba'dır. Bunlardan başka İstanbul'da Şehidlik'te kâin Tekkede kudemâ-yı tarikat-ı bektâşiyeden Nâfi Baba Efendi ve Südlüce'de **Bâdemli Dergâhı'nda** Münîr Baba Efendi, Çamlıca'daki Dergâh-ı şerîf'te urefâ-yı erbâb-ı tarîkatten Ali Nutkî Baba Efendi, **Karyağdı'da** Hâfız Baba Efendi, **Karaağaç'ta** Hasib Baba Dergâhı'nda Hüseyin Baba Efendi, **Kazlıçeşme'de** Perîşan Baba Dergâhı'nda Abdullâh Baba Efendi, Topkapı Hârici'ndeki Dergâh'ta Alasonyalı Abdullâh Baba efendi postnîşîn-i irşâddırlar. Cümlesi de asrımızın urefâ ve kümmelîni sırasındadırlar. Eğrikapı haricinde Emin Baba Dergâhı nâmıyla vaktiyle bir Bektâşî dergâhı varmış, fakat sonraları Tarîk-ı Nakşibendiye-i Hâlidîye'den bir zâta verilmiş olduğundan şimdiki halde bir Nakşî Dergâhıdır.

Seyyid Gazî Nahiyesi'ndeki **Battal Gazi** şeyhi Şükrü Baba Efendi Mısır'da **Kaygusuz Sultan** Postnîşînî Mehmed Lütî Baba Efendi dahi urefâ-yı tarîkattendir.

Mahmûd Baba: Sultan Mahmud-ı Adlî'nin icrâ ettiği kıtal esnasında emr-i şâhâne ile sürgün olunanlar arasında Şehidlik'te bulunan dergâhın postnîşînî ve Nafi Baba hazretlerinin pederleri **Mahmûd Baba Efendi** de bulunmaktadır.; Abdülmecîd Cennetmekânın tarikat-ı bektâşiyeye nisbeti bulunduğundan dergâh-ı şerîfe birçok hediyeler verdiği ve hatta dergâha gelerek kudûm-u hümayunlarıyla dervîşânı müşerref eylediği kavîyyen mütevâtirdir.

Mahmûd Baba o zamanın zürefâsından olup, birçok meşâhîr-i ricâli halaka-i sohbetine almış ve dergâh-ı şerîf âdetâ bir encümen-i hamîyyet ve irfân haline gelmiştir. Hatta vakânüvîs merhûm **Lütî Efendi** dahi Baba merhûmun ikrârbendelerinden olmakla vefatında bir tarih mersiyesi yazmıştır ki bazı beyitleri aşağıdadır:

*“Âferîdelere bir vecih ile yüz vermez ecel
 İşte Mahmûd Baba'da geçmiş iken yüzünü hep
 Sırrını sırda tutup âlem-i bâlâda idi,
 Ağzı karalara açılmadı, hem açmadı leb
 Hacı Bektâş-ı Velî'nin kademinde er idi,
 Mahrem olmazdı anın meclisine bint-ü ineb
 Kıdem-i önde de Mahmûd Baba yaktı چراغ
 Gerçek er idi Mahmûd Baba sır oldu acep”*

Kayseri'ye sürülmüştü. Sultan Mahmud vefat ederek makâm-ı saltanata Abdülmecîd Hân cûlus edince, Mahmûd Baba İstanbul'a gelerek dergâh-ı şerîfi küşâd ve icrâ ve âyîn-i tarîkat etmeye başladı.

Mahmûd Baba merhûmun ele geçen bir resmi kitabımıza alınacaktır. 1277 senesinde vefat etmiştir.

Merhûmun birçok zarîfâne nükteleri cem'iyet-i zürefâda anlatılmaktadır. Hatta bunların birçoğu muhibbânın hatırlındadır. Bir yere toplanılsa mükemmel bir mecmua-i nûkât olacağı vâreste-i îzâhtır.

Sâlih Baba: Bektâşî Tarîkatının ekâbirinden olup, Edirnekapısı civarında iskân ederdi. Pek Çok sâliklere mâlik olup vefatından sonra dervîşanından bir çoğunun yanına defin olunmuştur. Mezarı Edirnekapısı haricinde bir türbe şeklindedir.

Hasib Baba: Karaağaç Dergâhı'nın şeyhi olan bu zât da ekâbir-i tarîkattandır. Mutasavvifâne ve âşıkâne eşârı bulunduğu bilinmekteyse de hiç biri görülememiştir.

Ramazan Baba (Bursa): Mazanna-i kirâmdan olup Bursa'da te-ferrûh yahut Işıklar nâm mahalde bir dergâh bina ve neşr-i âyîn-i tarîkatle meşgul iken vefat etmiştir. Dergâhında yakın zamanlarda Süleyman Baba adında bir zât-ı kâmil icrâ-yı âyîn ile meşgul iken tahmînen 15 sene evvel vefat etmiştir. Şu anda adı geçen dergâhta

Tarîkat-ı Mısriye-i Halvetiye'den Şeyh Sâbit Efendi adında bir zât Halvetî âyini icrâ etmektedir.

Mehmed Ali Hilmi Dede baba merhûm, dergâhın tamirinde şu tarihî söylemiştir.

“Birçok zaman harabe hâlinde idi ama

Şeyh Sâbit etti ihyâ geldi bu hankâhı

Feyz isteyen Hüdâ'dan bâb-ı rızâda dursun

Olmuş bu cây-ı âlem âşıkların penâhı

Ervâh-ı evliyâdan himmet taleb edenler

Gelsin ziyâret etsin dâim bu bârgâhı

Hilmî dede tarihin cevher kalemle yazdı

Tamir edildi zîbâ Ramazan Baba Dergâhı.” 1313

İzmir'de **Rûhî Baba** adında bir zâtın gayret ve çalışmalarıyla Bektâşî müntesipleri çoğaldı da adı geçen şahsın vefatıyla geride birçok sâlikân bıraktığı kemâl-i şükür ile görülmektedir.

Kerbela'da bulunan dergâh da tarîkatın en mu'teber ve en geniş dergâhlarından biridir.

Bunlardan başka **Dimetoka'da** Seyyid Ali Sultan dergâhıyla **Kalkandelen** civarındaki Kızıl Deli Tekkeleri tarîkatın en mu'teber dergâhlarından biridir.

Erkgirî civârında birçok seneler âyin icrâ eden ve sâlikân yetiştiren Ali Baba'nın menâkıb ve kemâlât-ı künye ve ilmiyesi birçok zevât tarafından kemâl-i şükran ile rivâyet olunmaktadır. [129]

K. Malûmât-ı Müteferrika

İhvanımızdan bazı zevât eserimizin noksan kalan yönlerini verdikleri mâlûmat ile tamamlamışlardır ki ayrı ayrı naklediyoruz:

Üsküdarlı Hüseyin Hüsnü Efendi diyorlar ki:

“Bektâşî Tekkeleri hedm ve iskân eden bâbagân ve dervîşân katl ve sürgün olunduğu sırada hanedân-ı ehl-i beyt-i rasûlû Hüdâya fart-ı muhabbetleri görülen diğer tarikatların meşâyih ve müntesi-bânından bir haylisi dahi sürgün edilmiştir. Ez-cümle Üsküdar’dan uzaklaştırılan zevât-ı kirâmın isimlerini yazıyorum. Şöyle ki:

Üsküdar’da Toptaşı civarında Tarikat-ı Aliye-i **Nakşibendiye**’den ve Enderûn-u Hümâyûn-ı Buhâri-i Şerîf Hocalarından Şeyh Hasîb Efendi, merhûmun bina ve teşîs eylediği dergâhın kubbesinde eim-me-i isnâ aşere efendilerimizin esâmî-i siyâdetpenâhilerinin yazılı olmasını bektâşîliğe bağlamışlardır.

Bedevî Tarikatı’nın güzîde şeyhlerinden fâzıl-ı şehîr **Mustafa Efendi** (Manisa’ya) ve Nuhkuyusu civarında Bayrâmiye Tarikatı’nın âsitânesi bulunan Hz. Himmet Hankâh-ı Şerifi Şeyhi Ali Efendi (Hâdim’e),

Fazl ve kemâliyle ma’rûf, zühd ve salâh ile meşhûr olan **meşâyih-i Celvetiyeden Şeyh Gâlib Efendi** (Konya civarına),

Ve kibâr-ı meşâyih-i kâdiriyeden şâir-i şehîr Vecdî Efendi (Kayseri’ye),

ve meşâyih-i **Nakşibendiye**’den Karaca Ahmed Zâviyesi’nde mukîm Abalı **Ahmed Dede, Sivas’a**,

Ve kutbu’l-muhakkıkîn Ali Behçet Konevî halîfelerinden olup *Lehçetü’l-Butûn* (*Cedîkatü’l-Ebdâr*) ve *Tezkiratü’l-Evliyâ* müellifi Nakşibendî Halil Sâhib Efendi, Sinop’a,

Ve fahru’l-üdebâ **Kandizâde Ahmed Erîb** ve **Fodlâcizâde Rasim Efendiler**’in eserlerinde neşe-i bektâşîye görülmesine mebnî **Kastamonu**’ya nefy edilmişlerdir. Müşârun-ileyh bir hayli müddet menfâlerde ikâmet ettikten sonra Şeyhülmeşâyih Nasûhizâde Şemseddîn Efendi’nin hüsn-ü şehâdet ve inhâsı üzerine mazhar-ı afv-ı âlî olup, avdet etmişlerdir.

Fâzıl-ı adimü'l-emsâl Kethüdâzâde Arif Efendi'nin manzum eserinde bektâşilik kokusu hissedilse de müşârun-ileyh Beşiktaş'ta bulunan Buhârizâde (Neccarzâde) dergâhı şeyhi İsmâil Hakkı Efendi merhûma müntesiptir¹⁶³. Dersâdet ve Vilâyât-ı Osmâniye'de mevcut Bektâşî dergâhları yıkıldığı sırada Hz. Pîr-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı kâmilten bırakılmış, **Merzifon'da** bulunan **Pîrî Baba Dergâhı'da** yıkılmayıp, **Tarîk-ı Bedeviye Meşâyih-i'ndan Bekir Vahdeti Efendi** atanmış, **Merdivenköy Dergâhı'da** kısmen yıkılıp **Meşâyih-i Mısriye'den** dîvan sâhibi **Şeyh Azbî Efendi** ve iki halifesinin Mısriye tarîkatı âyini icrâ ettikleri mahal dahi yıkılmayıp olduğu gibi bırakılmış ve el-yevm meclis makâmında olup bu kere **Mehmed Ali Hilmi Dede** merhûm dahi oraya defin edilmiştir. Ve binası eski tarz üzeredir”.

Muhibb-i muhterem Nâilî Efendi diyorlar ki:

“On üçüncü cüz de terceme-i hâli yazılan **Abdal Mûsa Elmalı'da** medfun Abdal Mûsa olmayıp, bu Abdal Musa başkasıdır. Çünkü bu hususta fâkirâne pek çok araştırmalarda bulundum. Bir hayli Babagân ile münâkaşada ve âdeta hatırlarını kırma derecesine geldim. Bu konuda elde eylediğim bilgileri açıklamaya mecbur oldum. Şöyle ki:

Elmalı'da medfun olan Abdal Mûsa Sultan, Hazret-i Pîr Efendi-mize amcası Haydar Ata'nın oğlu Hasan Gazi'nin sulbünden zuhûra geldiği **Kitâbu'l-Ensâb es-Sâdât** adlı risâlede yazılı olduğu bir mecmuâ-i atıkada görüldü. Mersiyesi dergâhlarımızda okunmakta olan **Sâfî Divânı'nın** nesir kısmında da müşârun-ileyhin taûn hastalığının def'inde tasarrufu ziyâde olarak, zât-ı hatt-ı Azarbeycan'da Kal'e-i Hoy'dan kad keşîde vermeden kalır. İran'da kesr-i efşânî ve seyahatten sonra Rûm'a gelip Âsitâne-i Hz. Pîr'de bir müddet ikâmetten sonra Elmalı nâm mahalde câykîr-i ârâm ve Tarîk-ı Nakşibendî pîri ile muâsır olup **Kaygusuz Sultan Elmalı'da** ba'de't-terbiye, Mı-

163 Bizim tahkikatımıza göre Kethüdâzâde Arif Efendi merhûm tarîkat-ı aliye-i nâzenînin ikrâr-bendelerindendir. [Kethüdâzâde'nin hayatı ve fikrî dünyası için bk. *Osmanlı Hayatından Kesitler*, (Menâkıb-ı Kethüdâzâde Mehmed Arif Efendi), (Haz. H. M. Yücer - H.Gürkan) İstanbul 2007.]

sır- Kahire'de âlem-i istiklâl gösterdi. **Pîr-i Tarîkat-ı Nakşibendî**'nin 792/1389 tarihinde irtihâli eylediğine nazaran bu halde Abdal Mûsa Sultân'ın o tarihte mevcûdiyeti ve Kaygusuz Sultan'ın mürşidi olduğu muhakkaktır. Ve ism-i âliyelerinin yazılı olduğu bir levha hânenin kapısına asılırsa o hane, taûndan korunur. Tarîkatımızın ecille-i ri-câlinden ve erkân sâhibindendir.

Hayf ki: Müşârun-ileyhin mürşidi hakkında birçok araştırmalar ettim ve hayli babalardan soruşturduğum halde cevap almaya mu-vaffak olamadım.”

L. Şerh-i Hâl-i Kaygusuz Sultan

Abdal Mûsa Hazretleri'nin zamân-ı saâdetlerinde **Teke**'de yani **Antalya**'da derebeylerinden birinin mahdûmu olup isimleri **Gaybî** yahut **Gaygî** nâmıyla bilinirdi.

Bir gün Gaybî Bey'in canı sıkılıp, şikâr için yanına asker alıp dağa çıkar. Dağda hiçbir av bulunmayıp önünden bir doğan uçar. Koğa, koğa bir askerden ayrılıp bir ok atar. Ok yere düşünce peşini takiben dergâh-ı pîre vâsıl olup, orada bulunan dervişlere sorar. Benim “*Benim avım girdi, görmediniz mi?*” der. Onlarda “görmedik” cevabını verirler. Pîr'de halîfelerinden birine işâretle **Gaygî**'yi huzûr-u pîre getirirler. Yine avını sual eder. Pîr'de cevaben “*attığın oku tanırmısın?*” O'da belî der. Hz. Pîr-i mübarek postunu kaldırıp oku görünce “*aman ya pîr*” deyip tazarruda bulunur. Halbuki o sırada Abdal Mûsa Sultan Hazretleri Horasan'dan doğan sûretinde geçirmiş, uykusunda hitaben ‘*oğlum her ava tama' eyleme, her doğana ok atma*’ diye tenbih eyler. **Gaygî** Bey ise bu kerâmeti görünce terk-i dünya edip kisve-i dervîşânı kabul eyler. Hz. Pîr de Gaygî, şimdi kaygulardan kurtuldun, Kaygusuz oldun der, ismin de Kaygusuz olması nefes-i pîrdir.

Bedrî Teke Beyi olan askeri toplayarak üzerine hücûm eder. Hz. Pîr'e malûm olup, Kaygusuz'a haber verir. Kaygusuz'da pederinin mahvını tazarru eder. Dergâha gelemenden pîrin duâsıyla askeri pe-rişân, kendisi de kurd şekline girip dağa firar eder. Pîr'in hizmetinde

Kaygusuz Sultan ilm-i zâhir ve ilm-u bâtını öğrenip **çeşm-i bâtını açılır**. Kendisinden birçok kerâmetler zuhûr eyler. Burada zikretsek söz uzayacağından meşhûr kerâmetlerinden yalnız birini sunacağız.

Bir gün dergâh-ı pîre bal ve yağ lâzım olup, Çelebi için Pîr'in izni ile kırk derviş Finike'de Kâfi Baba Dergâhı'nın mevkiinden hareketle Mısır'a giderler . Kâfi Baba'yı da o mevkide bırakırlar. Mısır Sutanını bir gözü bir illetten nâşi a'mâ olup, dervişlere de bir gözünü kapamalarını söyler. Bu halde iken Sultan'ın hâdimlerinden biri haber verir. Sultan'da huzûruna getirtir. Sultan bunları bu halde görünce sorar:

“Benim gözüüm a'mâ, sizin gözünüze ne oldu”

Bunlar da *“a'mâdır”* cevabını verirler. Ne olur derviş bir duâ eylesen de cümlemizin gözü açılrsa diye Kaygusuz'a söyler. Cevaben, duâ bizden, şifâ Hak'tan der. Orada bir duâ edip cümlesi *amîn* derler. Kerâmet-i evliyâ ile dervişler gözlerini açarlar. Sultan'ın da gözü şifâyâb olup açılır. Sultan:

‘Benden ne istersen iste’ der. Cevaben;

‘Keşkülümün dolusu yağ, bal isterim’ der.

‘Derviş sen deli misin bu ne kadar bal, yağ alır? Başka nesne dile’,

‘Hayır başka nesne dilemezem.’

Keşkülünü açar, koydukları yağ, bal Kâfi Baba'nın olduğu mevkiinden çıkar. Mısır'ın bütün yağ, balını korlar. Dolmaz, nihâyet bir dul kadının yüz dirhem yağı kalmış, cebren onu da almışlar götürüyorlarmış. Kaygusuz Sultan'a ve Kâfi Baba'ya malûm olup, ‘kâfi’ deyip âsâyı vurunca keşkül dolmuş o yağı geriye iâde ederler. Hâlâ balın yağın aktığı çeşmeden su akıp ‘bal, yağ çeşmesi’ nâmıyla Ma'rûftur.

Bu kerâmetin zuhûrundan sonra ‘iki arslan bir postta’ çıkmaz lafzıyla destur verdi. Pîr'in işaretiyle Mısır'a gidip orada birçok kerâmetler gösterip orada dergâh-ı âliyelerinde medfun ise de Abdal Mûsa Sultan'ın türbe-i şerîfelerinde Kaygusuz nâmında bir zât medfundur. [135]

M. Bazı İzâhât

Şu muhtasar tarih-i tarîkatten anlaşılacağı üzere elde bulunan tarihî vesîkalardan kayıp ve noksan, özellikle erbâb-ı tarîkatın bir (Bir târih-i husûsî) vücûda getirmek hususundaki ihmali ve tembellikleri üç eserimizin böyle noksan bir halde kalmasına sebep olmuştur.

Tarîkatın tarihî ve gelişmesi hakkında daha esaslı bir takım bilgiler vermekliğimiz lâzım geldi ki, bunların felsefe-i târihe tatbiken olduğu mütâlaasından anlaşılır.

Her tarîkat, her meslek ibtidâ-yı teşîsinde birçok müşkilata uğrar. Birçok mânialar, hâiller ceryanı önüne sedd-i hâil olur. İlerlemesine mâni olan birçok saikler baş gösterir. Cidâl-ı hayât kanunu her şeyde, cemâdâta hayvânâtta, beşeriyette teşîrini gösterdiği gibi ed'îye-i mezâhib, mesâlik-i felsefeye, turuk-ı dîniyeye dahi icrâ teşîr eder. Nitekim dîn-i celîlimiz ibtidâ-yı teşîsinde pek gizli bir halde kalmış, tabî'leri kırk kişiyi geçmemiş, Kureyşlerden, Yahudilerden birçok düşmanlığa uğramış olduğu halde zincîr-i tekâmülü takip ede, ede nihâyet şimdi ki hale almıştır ki: Bu gün 400-450 milyon nüfusun maneviyatında sahib i'tikâdına hâkimdir.

Turuk-ı aliyeden her birisi ibtidâ zuhûrunda cereyanlara kapılararak muhtelif mahallerden darbeler yemiş, muhalifler tarafından dûçâr-ı hücum olmuşlardır ki, bazıları mevcûdiyetlerini zamanımıza kadar muhafaza edebilmişler ve bir takımı da meselâ tarîkat-ı Ekberiye, tarîkat-ı Medyeniye, Tarîkat-ı Rûşeniye muhafaza-i mevcûdiyet edemeyerek mahv-i munkârız olmuşlardır.

Tarîkat-ı Bektâşiye dahi ibtida teşîsinde birçok mâniaya dûçâr olmuş. Mehd-i zuhûrunda yani Suluca Karahöyük'de muhaliflerin, mutaassıpların hücumlarına uğramış, Molla Sa'deddîn gibi, Sârî gibi bazı erbâb-ı muhalefetin iğrâzı ve itirazına hedef olmuş ise de iyice teessüs ederek Anadolu'nun nükat-ı muhtelifesine istilâ, hatta hükûmet-i Osmâniye'nin o zaman ki ordusu olan Yeniçeri Ocağı'nı bile dâire-i ihâtası dâhiline almıştır.

Tarîkatın ibtidâ-yı teşîsinde pîr tarafından koyulan erkân ve âdâb-ı basîta bir buçuk asır kadar muhafaza-ı mevcûdiyet etmiş, fakat değil yalnız erkân ve âdâb her şeyi değişmiye mecbur olduğundan ve esas muamelatı hâdisât tahavvülâta ve inkılâbâta müstenid bulunduğundan tarîkatın erkân ve âdâbına bir inkılab icrâsı lâzım gelmiş ve pîr-i sâni Balım Sultan (ks.) Hazretleri tarafından erkân ve âdâbı tecdîde ve ikmâl olmuştur. Zâten her tarikte bâ-husûs tarîkat-ı Nakşibendiye de her yüz sene de bir müceddid yani yenileştiren-yeniletici nâmıyla bir zât zuhûr eder ki: Tarîkatın muhtac-ı ıslâh olan cihetlerin ikmâl ve ıslâh ve ceryânına daha bir intizam-ı tâm bahşeder. İmam Rabbânî -ki tarîkat-ı aliyye-i Nakşibendiye'nin ekâbir ricâlinden ve *Mektûbât* isimli eserin sahibidir- müceddid-i elf-i sâni nâmıyla bilinir. Hatta kendilerinden *Müceddidiye* nâmıyla bir tarîkat şubesi ile ayrılmıştır ki, *Hâlidîye* tarîkatının pîri Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi-î Müceddidî nâmını taşır.

Balım Sultan Hazretleri bu cihetle hem pîr-i sâni, hem de müceddid ünvânı celîline bi-hakkın elyaktır.

Tarîkatın bu sûretle tecdîdi ve erkânında âdâbında bazı tebdîlât-ı esâsiye icrâsı tekâmülü dahâ ilerlemesine daha ziyâde hizmet eylemiştir.

Bâ-husûs o zamanlar halk nazarında büsbütün başka bir mâhiyetle tecellî eden tarîkatın gizlilik meselesi genişleyerek tarîkata daha ziyâde yardım etmeye başlamış ve sevk-i tecessüsle dâhil-i tarîkat olanlardan başka dervîş-i hakîkî olarak onuncu Asr-ı hicrîde sâlikân-ı tarîkat altı milyona ulaşmıştır.

Fakat bu asırda yalnız Bektâşîlik terakkî etmiyordu. Bütün tük-u aliye dahî ilerliyor, bâ husûs onuncu hicri asırda büsbütün başka bir şekil ve mahuyet alan Hamzavî Tarîkat-ı Melâmîsi o zamanlar erbâb-ı taasubun nazarında büyümüş, âdetâ müthiş ve korkutucu tarîk-i ihtilâl-i âmîz gibi azası perîşan edilmeye başlanılmıştır.

Hamzavîliğin diğer tarîkatlardan bir farkı yoktur. Safiyyüddîn Erdebîlîden teselsül eden Bayrâmiye Tarîkatı'nın bir şubesidir. Yalnız

esas itibarıyla bir gizliliği, fevkalâdeliği vardı ki, bu da tarîkat halkasına giren irfân erbâbının tarîkata pek samîmi bir sûrette bağlanması, taassubtan uzak, hakâyık-ı edyânı, esrâr-ı hakîkatı ârif bir şekilde olması idi.

Taassubun izâlesine ve şeriatın esaslarına muhalif zannedilerek fikr-i vahdet-i vücûdun neşv ü nemâ bulmasına yardım eden Hamzavî pîşvâları fetevâ-yı şer'îye ile mahv u imha ve birçok dervişleri perişan edildi ki, malûmdur Şehîd İsmâîl Maşûkî, Hamza Bâlî ve sâir ricâl-i Hamzâviye hep bu zümredendir.

Bektâşîliğin yayılması da böyle bir mahzur ile telakkî olundu. Çünkü: Bu da tıptı Hamzavîler gibi taassub denilen muktezâ-yı cehli imhâya, yerine serbesti-i vicdânı ve serbesti-i kelâm üzerine müesses bir tarîk-ı âzâdî teşîs etmek fikrini besliyordu. İslâmiyetin cehâlete karşı olduğu ve insanların selâmetini sağlayacak bilgileri koruyup gelişmesine yardım eylediği malûm olduğundan, Bektâşîlikte yalnız serbest bir tefekkür özgür bir uygulama ve çalışma ile meşrûtiyet ifade eden çareler düşünülüyor, tassubun imhası çareleri aranılıyordu.

Taassub her yerde ilme hücum eder. Cehâlet her yerde zekânın gelişmesine engel olur, ona bir tuzak kurar. İşte yavaş, yavaş ilerleyen, ilerlediği kadar rağbet gören Bektâşîlik bazı yönlerden hoş görülmedi. İmha çareleri düşünüldü. Bir takım tedbirler alında, nihâyet muvaffakta olundu, olundu fakat;

Hûn-u mazlûm ile sönmez bu nûr-u Hak-nümâ

sönmedi. Bir ateş közü gibi kül altında bekledi. Nihâyet yine senelerden sonra nûrunu ortaya koydu. Şunu bilmelidir ki: Her tarîk birlik için gayret gösterir, gelişmenin yardımcısıdır. Çünkü İslâmiyetin özü, Kur'ânın esrârı, dînin hakîkatı tarîkattadır.

Hazret-i Rasûl-i Hüdâ (sav.) demiştir ki:

“Şeriat kâlimdir, tarîkat hâlimdir, ma'rifet re's ü malımdır”. Şeriat basamağından daha yukarı çıkanlar ârif-i esrâr-ı ilâhî olanlardır ki: onlar ölümsüzdür ve evvela ölümlüler terakkîyi bilirler, ona daha ziyâde hizmet ederler.

Tuhaftır ki, bazı mutaassıblarca terakkî, teceddüd ve irfân zındıka, küfür ve ilhâd sayılır. Onlar zeka güneşini önlerinde secde ettirmek isteyen beyinsiz başlar bilmiyorlarmı ki dînımız, dîn u mukaddes mübeccelimiz, gelişmenin hizmetcisidir, teceddüd gayretcisidir.

Onun teceddüde, terakkîye hizmet etmediğini iddia etmek, tarikatları bir uyuşukluk yolu saymak, körlük hem de en fena bir körlük ki tedavisi Lokman'ın bile eline kısmet olmamış, olmayacaktır.

Bektâşîlik yine eskisi gibi tarîk-i tasavvuf-ı hafîdir. Vicdan serbestliği, fikir özgürlüğü ve ibadet esaslarını kendi âyin ve erkânı dâiresinde muhafaza eden bir tarîk-i celîl –emin olmalıdır ki- istikbâlin pek büyük bir mesleği olacaktır.

Malûm olduğu üzere her şeye, her mesleğe bâtil hurâfeler karışır. Bunlar o mesleğin mukaddesten bir takım menfaatperestleri tarafından katılmıştır, yahut avâmın anlayış seviyesi düşük, tembellerin tarîkata sokuşturulması için kötü emelliler tarafından uydurulmuş, usûl-i erkânı safsata yığındır ki: Bu gün az çok her meslekte, her mezhepte bulunduğu gibi tarikat-ı Bektâşiyede dahî mevcuttur. Bunlar ıslâh olunur, tarikatın usûl ve erkânı zamana göre bazı ıslâhât ile daha emîn ve mükemmel bir esasa rabt edilirse o zaman şimdikiinden daha ziyâde, daha mükemmel manevî faydalar elde edilmiş olur.

Bizde bir tarîkata intisâb etmek ahalimizce sanki bir âdet hâline gelmiştir. Her kime tesadüf etseniz, sorsanız: Mevlevîyim, Şa'bânîyim Bedevîyim gibi cevaplar alırsınız. Bunların arasında tarîk-ı nâzenine de rastlarsınız. Demek ki herkes şerîata, habl-i şerîat-ı mutahharaya temessüke, tevessüle mecbur olduğu halde bir tarikat intisâb etmekte de uyanık davranır. Çünkü şerîat, yalnız bir şeyin kabuğunda dolaşmak olup içine nüfûz edememektir. **Şerîat, tarîkattan daha evvel lâzımdır. Şerîatsız tarikat olmaz diye daha evvel birçok mütâlaatta bulunmuş idik. Biz filan tarîk iyi veya filan tarîk fena diye bir kayıt koymuyoruz.** “*et-turuku ilallah bi aded-i enfâsî'l-halâik*” mukaddes hakikatını bilenler turuk-u aliyye arasında hiçbir fark gözetemezler, fark gözetmek, tarikatleri birbirinden ayırt etmek, tasavvuf ve tevhîde mugayirdir. Bir'i iki görenler şaşırırlar.

VII. Esere ve Bana Yapılan İtirazlar

Fakîr bu eseri yazmaya başlayınca, birçok taraflardan tarîz-
lere uğradım. Halkın dimağına yerleşmiş eski bir takım
bâtıl zanların tesîriyle hâl-i hakîkata karşı kıyâm etmek-
ten kendini alamıyor. Hâlâ bir'i iki görmek, güneşi balçıkla sıvamak
için cehd ediyor. Ben bu zavallılara karşı Allah doğru yolu göstere-
mekten başka söz bulamam. Bunlardan başlıcalarını reddetmek
isterim.

A. Sirâceddîn İsimli Birinin İtirazı

Sirâceddîn imzasıyla bir mektup aldım. Bunda deniyordu ki: “
Hacı Bektâş-ı Velî irşâd ile memur değildi, âlem-i istiğrakta göçtü ve
kendisi mücerred yani bekar olduğu halde irtihâl buyurdu. Şu halde
nasıl olurda zamanında bir takım usûl ve âdâb konulup teşîs edildi?”

Biz deriz ki: Hacı Bektâş-ı Velî'nin silsile-i nesebi meydandadır.
Halife, irşada memurdur. Hilâfet lâzım-ı irşaddır. Hoca Ahmed Ye-
sevi'nin **Lokman Perendî Horasânî**'ye olan telkîni doğrudan doğ-
ruya Hacı Bektâş-ı Velî'ye intikâl etmiştir. Bektâşiye tarîkatı da bu
silsileden teselsül etmiş ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin çeşitli halifeleri
tarafından neşredilip yayılmıştır. Seyyid Cemâl Sultan, Sarı İsmâil,
Kolu Açık Hacım Sultan ve sâir zevât-ı kirâmın Hacı Bektâş-ı Velî
Efendimizin hulefâsı olduğu elimizdeki tarihî vesîkalara karşı göz
yummak demektir.

B. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mektubu

Hüseyin Hüsnü Efendi de bu meseleye dâir gönderdiği bir mektubunda demişti ki:

“Balım Sultan'ın Bektâşiye tarikatının şu an uygulanan erkân ve kâidelerinin kurucusu olduğu ve bu cihetten kendisine pîr-i sâni ün-vânı verildiği hak ve hakikattır. Bunu tarikatla ufak bir alakası olan herkes bilir. Zira Hacı Bektâş-ı Velî'nin **Yeseviye Tarikatı** erkânından gayri bir şey ihdâs ve ilâvesi olmadığı muhakkaktır. Rum'a teşriflerinden müstağrak-ı cezbe-i rahmânî olarak tekmîl-i enfâs-ı hayât buyurdıkları ve meslek-i celîl-i melâmet delîl-i âşıkâneleri müsamma ile sülûk-u tarıkatta adem-i takayyüd mâsivâyı ihtiyâr buyurdıkları birçok dostunca bilinir. Hatta senin ve sohbetlerinde bulunduğum Yedikule Dergâhı şeyhi **Hâfız Baba** merhûmdan, mevcut hırka ve tâcın ve âyin u erkânın Hz. Hünkâr Efendimizin ictihatlarıyla olmayıp, daha sonradan ortaya çıktığını işitmişimdir. Kelâm-ı hakikatı Mehmed Ali Hilmi Dedebaba da tasdik etmiştir”.

Hüseyin Hüsnü Efendi muhibb-i muhteremimiz Hz. Pîr'in (Pîr) olduğunu inkâr etmiyorlar. Yalnız erkân ve âdâbın Pîr-i sâni Balım Sultan Hazretleri konulduğunu söylüyorlar ki bu da bizim eski açıklamalarımızı destekliyor. Demek: Sirâceddîn imzasıyla gönderilen mektubun eski beyânımız ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin açıklamalarıyla red ve ibtâl edilmiş olur. Şu kadar varki, Hz. Pîr'in mücerred olduğu hakkındaki ifadeleri pek mükemmel, pek ziyâde hakîkî bi-gûnedir. Bunu biz ilerde Cemâleddîn Efendi'nin bize karşı yazmakta bulunduğu “*Müdafaa*” ismindeki vasıta-i tedâfiyelerine yazdığımız ve yazmakta bulunduğumuz *Mükabelemizde* beyân edeceğiz.

Sirâceddîn Efendi diyorlar ki:

“Tarikat-ı Bektâşiye Tarikat-ı Bektâşiye ricâlinden kerâmetler ve harkulâde haller ne ile müsbettir? [145] Malûmu edîbâneleridir ki: Kerâmet iki kısma ayrılır, Kerâmet-i kevnîyye, Kerâmet-i aliyye;

Ortada *Velâletnâme* ve *Menâkıplar* varken ne ile müsbettir? Demek gaflettir. Mu'terizimiz, bu yazılı kayıtları fikirlerinin boş olduğunu anlarlar.

Yine diyorlar ki:

Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri İran'dan gelmemiş midir? Hz. Pîr'in İran'dan geldiği bizce ve mu'terizlerce bir itiraz noktası olamaz.

Yine deniyor ki:

“Tarikat-ı Aliyye-i Bektâşîye Tekkeleri niçin herkese kapalıdır? Meselâ Rifâîlerin haftada bir veya gecede mukâbeleleri, Kadirîlerin, Mevlevîlerin yine muayyen günlerde âyinleri görülüyor Herkes gidip ibret nazarıyla bakıyor, buna ne buyurursunuz?

Bizde sorarız ki, Tarikat-ı Hâlidîye Tekkelerine niçin yabancıları sokmazlar? Tarikat-ı aliye-i Bektâşîyenin hafî bir tarikat olduğu bilinirken, âyin ve erkânı herkese, yani her müntesibe ayân iken bu soruyu sormak abestir, safsatadır.

Bir de Bektâşîye'deki tecerrüd meselesi soruluyor. Biz, bu tecerrüd meselesindeki açıklamalarımızı uzun uzadıya ilerde beyân edeceğiz. Bu mesele hakikaten en mühim meselelerdendir.

Bazı önemli meseleler var ki ilerde âyin ve erkân bahsinde açıklanacak hakikî tasavvuf ve insaf erbâbı nazarında taayyün edecektir. Bununla birlikte mütâlaamızın esasını teşkil edecek olan deliller elbette bu meselenin halline yardım eyleyecektir.

Muharrir-i âciz Ahmed Nûreddîn imzasıyla uzun bir mektup daha aldım ki; içersinde sırf Sirâceddîn Efendi ismindeki itirazcının mektubunun aynıdır.

C. Ahmed Nûreddîn Efendi'nin İtirazı

Ahmed Nûreddîn Efendi diyor ki;

“Bektâşî Babalarının nefyi ve dergâhlarının kapatılıp, yıktırılması hakkında o vâkit ulemâ, meşâyih ve fukaha arasında tartışılan şer’î ve aklî konular sonuçta verilen i’lâm, fetvâ, bâb-u vâlâ-yı meşihat-penâhîde hazîne-i evrak hümâyûnda mevcûd ve mahfûzdur. Zahmet edip de yahut bir tarafını bulup ta okuyabilerseniz, o zamanın Bektâşîlerini savunma amacıyla yazdığınız satırların ne kadar zayıf sened ve delile dayanmadığını siz de tasdik ve itiraf edersiniz.”

Biz tarîkata o zamanlar meydana gelen tecâvûzden dolayı kimseyi itham etmedik. Bu bir ceryân idi ki evvelden beri hazırlanmış idi. **Mansûr Hallâc, Seyyid Nesîmî, Hamza Bâlî, Şeyh Bedreddîn Simâvî** gibi eâzım-ı tasavvufun şerîat fetvâsıyla katl ve idam oldukları ve bu zümreden Şeyh Niyâz-ı Mısırî’ye, İbrahim Melâmî’ye, Şeyh İsmâil Hakkî’ye, İdris Muhtefî’ye, Kuşadalı İbrahim Efendi’ye ve daha birçok ekâbîr-i evliyâullâha olan ezâ ve cefâlar, işkenceler dahi hep bu şekilde oldu.

Şerîat dâimâ zâhirle hüküm eder. Şerîatın zâhirine muhalif gibi görünen bazı mutasavvıf sözleri, şerîatın gereğince cezalandırılır. Makâm-ı cem, makâm-ı farka göre pek ifrât bir derecededir. Onun için itirazcının bu sözü iştirilmiş olamaz. İspanya’da düşmanlığa, zulme giriftâr olan müslüman ahali tabii hiçbir aklî sebep olmadan eza ve cefâ gördüler. Bazı düşmanlıklar vardır ki, her iki tarafa göre haklı sebepleri vardır.

“Bir de bazı Bektâşî Babaları mutlaka “sultan” olur. Sultan kelimesinin lûgat ve şer’î manası meydanda duruyorken, nasıl oluyorda ömrünü inziva ile geçiren binâenaleyh maddî varlığından bile zevât sultan oluyorlar?”

Tartışmacımızın galiba Sultan Abdulkâdir Geylânî, Sultan Sâdeddîn Cebâvî dendiğini bilmiyor. Buradaki sultanlık saltanat-ı mânevîyedir. Maddî Saltanat değildir. Ma’nevî saltanat bu sultanların, bu büyük sultanların pây-e-i müstesnasıdır. Her tarîkate pîrlere sultan

denilir. Bunun başka bir manası, kendisine has bir ehemmiyeti yoktur. Mesele yalnız mânevî saltanat yönünden olan bir tevcihten ibarettir.

Yine mektubun en sonunda diyor ki:

“Hulâsa-i kelâm Anadolu’nun safvet-i ahlâkiyesini, bozmuş bu sultanların siyaseten mazarratları budur.”

İtirazcımız burada yalan söylemiyorlar, yalnız yanlış düşünüyorlar. Anadolu’nun ahlâkını bozanlar Bektâşî sultan ve babaları değil sürekleri tabir olunan **Safevîler**’dir. Bunlar Bektâşîliği’de severler. Fakat esas itikatları karıştırılırsa Şah İsmail Safevî’nin ektiği tohumlar bunların dimağında neşv-ü nemâ bulmuş, bunları kandırmıştır. Bektâşîlerin bunlar yanında bir ehemmiyeti olmadığı gibi, bunlar da Bektâşîleri saymazlar. Yalnız bunların prestij ettikleri, mürşid tanıdıkları bir kişi vardır ki ona da “**dede**” tesmiye ederler. Bu dedenin de Bektâşîye Tarîkatıyla hiçbir münasebeti, bağlantısı olmayıp, takip ettiği yol bir dalâlet yolu ahaliye olan durumu vaziyet-i mefsebettir. Şimdi mu’terizimiz buradaki hatasını düzeltirse pek iyi etmiş olur.

Nüreddîn Efendi daha büyük bir hata olmak üzere mektubunun bir yerinde yalnız şahsıma olmak üzere diyor ki:

“Vâkıâ bu kitabı yazmak için kaleminizde tam bir serbestiyet olmadığınızı tahkik ettik. Ve işte ilerisine gitmemenizi ihtâr eylediklerini anladık”.

Bu öyle bir söz ki: Şimdiye kadar kalemini vicdanın emirlerinden başka bir tesir altında kullanmayan bir adam için hakarettir. Ben bu eseri yazmakla insanların zihinlerine eski zamanlardan beri tesir etmekte bulunan mühim bir meseleyi halletmiş oldum. Herkes tarîkat hakkında aklına geleni söylüyordu. Yalnız bir takım safsatalar hakîkate hizmet etmekten başka bir zararı olmayan Bektâşîliğin nâmına bir hakaret perdesi çekiyordu. Ben bu eserle Bektâşîliği müdafâ edince bazı taraflardan uzanan garaz kancaları doğrudan doğruya bana yöneldi. Arz olunan mektuplar gibi belki yüz mektup hep aleyhimde, şahsım aleyhinde bir takım tefevvühâta cilvegâh olmuştu. Ben isti-

yordum ki: benim şahsıma hücûm etmesinler de, yazdığım hatalarımı ortaya koysunlar. [149]

“Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz

Çeşm-i insâf gibi âkıla mîzân olmaz.”

Hikmetini herkesten iyi bilenlerden ve vicdânının emrettiği şeyleri bütün engellere rağmen icrâ edenlerden bulunduğum için, meydana gelecek itirazların kirli şahsiyetlerden ârî olmasını isterdim. Yoksa Nûreddîn Efendî'nin dediği gibi *“kaleminizde serbesti-i tam yok”* sözlerini işitmek istemezdim. Bir kalemde tam bir serbestlik olması için o zâtın bir esir olması lâzımdır. Eğer esir olmazsa bir insan elbette serbesttir, yahut ecirdir. Çünkü ecirde esir gibi hareket serbestiyetine mâlik değildir. Âmirinin emrini icrâyâ memurdur. Halbuki ecir ve esir olmadığım beni bilenlerin tanıyanların bilgisi dâhilindedir. Bana bu eser için *“işin ilerisine gitmemekliğim”* emr olunmuş.....! Emir, kendinden daha kuvvetli bir zât tarafından verilir. Bir de ileriye gidilecek bir mesele yoktur. Muharrir-i âciz yine derim ki:

Nâmus ve vicdânından başka hareket kaynağı olmayanlar, kimse'nin emirlerine uyamazlar. Bu bir kâidedir ki: kendini bilenler bunu bilirler. Yoksa mesleğini paraya, vicdânım makâm sevgisi ve ikbâle satanlar bunun oluş şeklinden âcizdirler.

Ahmed Nureddîn Efendî'nin başka bir yönden buna olan itirazı bir mektupta geçti. Eseri kendim yazmayıp, yazdırıldığı söylendi. Meseleyi şahsa intikâl ettirmek gibi bir hata yapmak eskiden beri zayıf akıllıların işi olduğu gibi kalb akçe bile etmeyen itirazlarına hak olmadığı halde uzun bir tebessüm gülüşüyle mukâbele eder ve ihlâs ile hareket edenlerin dâimâ nâil-i muvaffakiyet olduğunu ihtâr etmekten kendimi alamam.

Bu Nureddîn Efendî ismindeki itirazcı daha önceden bir mektup daha yazmıştı. Cevap vermeye tenezzül edilmemişti. Çünkü o da, bunun gibi bir takım manasız türrehattan ibaretti. Halbuki bu ikinci mektubunda *“ilk mektubuma cevap vermediniz veyahut verdirilme-*

di” diyerek şahsıma karşı bir hüçûm-ı tecâvüzde bulunduğundan cevap vermeye mecbur oldum. Tartışmamızı mantık ve âdâb-ı akliye çerçevesinde yürütürsek hem hakîkata hizmet etmiş oluruz, hem de umumî nefreti kazanmış bir duruma düşmeyiz. Maateessüf hakîkatı idrakten âciz olanlar hâlâ şahsiyetin pençe-i iğfâlatında zebûn, hâlâ gafletin kötü karanlığı içersinde çırpınıyor.

Bir zât-ı muhterem tarafından gönderilmiştir:

VIII. Irak Bektâşî Dergâhları

Bağdat'da **Gürgür Baba Dergâhı**¹⁶⁴ postnişini iken 1302/1884 tarihinde vefat eden Hacı **Hüseyin Mazlum Baba** merhûmun resmi takdim olundu.

Baba merhûmun kendi lisanından işittiğim bazı konuşmalarıyla, bu fakîrin yirmi sene kadar Bağdat havalisinde bulunduğum müddet zarfında Baba'nın ahvâline dâir bellediğim ve müşâhede eylediğim bilgileri icmâlen olsun terceme-i hâli demek olacağından arz ediyorum.

Merhûm Baba'nın kendi ifadesi **Türâbî Dedebaba**'nın Hz. Pîr postnişinliği zamanında **atebât-ı saâdeti** ziyâret etmek üzere Türâbî Dede'ye vedâ etmek için niyâz eylediğimde "*Hüseyin oraya ateş almaya gider gibi gitme*" buyurdıklarını ve bu sözün ilerde keremli meyvelerinin zuhûrunu gördüğünü söyledi. Hakikat **Hüseyin Baba** sâir dervişler gibi ziyâretten sonra dönmeyip, **Necefü'l-eşref**i ziyâretlerinde o vâkit Necef Dergâhı posnîşini merhûm **Sukûtî Baba** zamanında dergâhta yedi sene kahvecilik hizmetinde bulunduktan sonra Bağdat'a gelerek 1241/1826 vak'a-yı mâlûmesinde harap ve evkâfı zabt edilen Gürgür Baba Dergâh-ı Şerîfini yeniden inşa ve dergâhın idâresi içinde aylık 35-40 lira raddesinde bir demirbaş gelir teminine olmuş ve Hakk'a göçene kadar dergâh-ı mezkûrun postnişinlik hizmet-i fâhiresinde kalmıştır. [151]

164 [Hasluck, düzenli bir tekke olmaktan ziyâde Bektâşî hacıların konakladığı, Bağdat'da içersinde Gulgul Baba türbesinin bulunduğu yer, Bağdat'ın dışındaki İmam Mûsa Kâzım ve Cafer Sâdık'ın türbelerini içeren Kazımain (Kâzimiye), Kerbela, Necef ve Samarra gibi Şîîlerce kutsal sayılan yerlerden bahsetmektedir. Bkz.Hasluck, Christianity and İslâm under The Sultan, Oxford 1973, II,515]

Babanın ilm-i ahcâr hakkındaki maharetlerini izâh için ber vech-i zîr bir müşâhedemi buraya alıyorum. Tasdi' addolunamayacağını ümid ederim. 1301/1883 tarihinde bir Cuma günü Baba'nın ziyâretine gitmiştim. Salahiye hanedânından **Rüşdü Bey**, Rusûmât müdür-i sâbıkı **Rıfat Bey** ve daha birçok zevât oradaydı. Fakîr de vardım oturdum. O sırada şapkasının üzerine şems-i sipervârî bir beyaz bez geçirmiş sarı bıyıklı matrûş bir ecnebî geldi. Türkçe olarak Baba'yı sordu, gösterdiler. Baba ile görüştüktan sonra bir sandalyeye oturdu. Boynundaki çantayı açtı, içinden rengi sarıya mâil parlakça bir taş çıkardı, babaya verdi. Ve cebinden bir muhtıra defteri çıkardı, defterde kendi lisanlarınca yazılmış olan şu soruları babaya sordu. Bu taşın cinsi ve nereden çıktığı, şu andaki hakîkî kıymeti nedir?. Baba taşın nev'ini ve hakîkî kıymetinin yetmiş lira raddesinde bulunduğunu söyledikten sonra bu taşın yüz seneyi mütecaviz eski madenden çıkmaz olduğunu ve henüz de yeni bir maddenin keşf olunmadığı, bundan dolayı antikalaşmış olduğu için yüz lira kıymet getireceğini, meraklısı yanında daha fazla değerinin olduğunu izah eyledi. Ecnebî de Baba'nın verdiği cevapları dikkatle muhtırasına yazdı.



Resim: Bağdad'da Gürgür Baba dergahı postnişini merhum Hüseyin Mazlum Baba ve iki muhibbi [152]

Bu taşî Babâya göstermekten mervadı ne olduğunu ecnebiye sorduğumuzda şu cevabı verdi. Kendisi Alman olup Şark Mektebi mezunlarında bulunduğunu ve şarkî seyahata çıkacağı esnada akrabasından ve eski mücevherat tüccarlarından Mösyö Behnâr ile görüştüklerinde kendine bu taşî tevdi ederek Bağdat'a vardığında Bağdat Gürgür Baba Tekkesi şeyhi Hüseyin Babâya göstererek bu taş hakkında yukarıda geçen soruların Hüseyin Babâdan sorulmasıyla alacağı cevapların muhtırasında kayıt edilerek dönüşünde taş ile birlikte kendine verilmesini tenbih eylediğini söyledi. Ecnebî taşî çantasına yerleştirdi, beyân-ı memnûniyetle gitti.

Babâ'nın ilm-i ahcâr hakkındaki bilgi ve maharetini Bağdat ahalisi bilmedikleri gibi Babâ'yı ziyâret eden beyler, efendiler de bu halden haberdar olmadıklarından hayrette kaldılar, fakîr vâkıf olduğum için şaşırdım.

Hacı Hüseyin Mazlûm Babâ'nın mezarları Bağdat'ın karşı yakasında İmam Musa Kâzım Efendimizin sahn-ı şerifleri içersindedir. Nâm-ı kudsiyet-i benamları mezar taşma kazınmıştır. Hakka göçtüklerinde bu fakîr orada idim.

Bağdat'ta bulunan mevcûd dergâhlar ve bunların şimdiki durumu, Bağdat havalisinde bulunan Bektâşî dergâhları hakkındaki bilgi ve müşahedelerimi arz eder ve bu konuda nazar-ı dikkat-i âlînizi celp eylerim.

Bu gün **Irak sınırları** içersinde dört bâb Bektâşî dergâhı vardır. Bunun biri **Kerbelâ** içersinde Hz. Hüseyin Efendimizin sahn-ı şerifleri içinde mükemmel bir âsitânedir ki bânîsi **Kânûnî Sultan Süleyman**dır. [155]

Diğeri **Necefü'l-Eşref**te İmam Ali Efendimizin sahn-ı ulyâları derûnunda gâyet mühim bir dergâh-ı âlîdir ki, kurucusu **Yavuz Sultan Selim** merhûmdur. Bu iki dergâh 1241/1826 vâkıasında hedm ve tahrip edilememiş ise de evkâflarının büyük bir kısmı zabt olunarak cüz'î bir şey kalmıştır. Necef ve Kerbelâ Dergâhlarının yıktırılmasının sebebi ise bu iki dergâh sahn-ı şerîfi derûnunda türbe-i saâ-

detlerin hemen müştemilâtı hükmünde bina edilmiş ve bânilerinin hilâfet-i kudsiyetleri bütün halkça müsellemler bulunmuş, bir mesele olduğundan bu dergâhların hedm ve tahrîbi ve türbelerin de bir nevî tahrîbini gerektireceğinden ve bu da Yezîdîliğin açıkca katmerlisi sayılacağından cesaret olunamayıp bırakılmıştır.

Diğer iki dergâh ise yukarıda tafsîlâtı geçen Hüseyin Mazlum Baba'nın yeniden inşâ ve imâr eylediği **Gürgür Baba Dergâhı** ile yine Hüseyin Mazlûm Baba nâmına İran hükümdârlarından merhûm **Nasıruddîn Şâh**'in amcası merhûm **Mirza Ferhad** tarafından 1299/1881 tarihinde İmam Musa Kâzım Efendilerimizin sahn-ı şerifleri derûnunda yaptırmış oldukları **Kâzîmiye Dergâhı**'dır.

A. Şâhin Baba Dergâhı ve Gürgür Baba Dergâhı

El-yevm yeri yurdu belirsiz bir halde olup, Bağdat'ın karşı yakasında Dicle Nehri kenarında gâyet dilkuşâ bir mahalde vaktiyle bulunmuş olan Şâhin Baba dergâhıyla **Gürgür Baba dergâhı** öyle atebât-ı saadetten sahn-ı şerîf içersinde olmadıklarından 1241/1826 tarihinde tahrip edilmişlerse de Gürgür Baba Dergâhı sonra **Hüseyin Baba** tarafından yeniden inşâ olunduğu malûmdur.

Mevkilerinden, babalarından bahsettiğim mevcut dergâhların el-yevm ahvâl-i esef iştimâlinde izahat vereceğim ve Hüseyin Baba'nın dâr-ı bekâyâ intikâl etmesinden sonra yine, Gürgür Baba dergâhından başlayıp sâirleri hakkında ki malûmât ve müşahedelerimi açıklayacağım. Şöyleki, **Hüseyin Baba**'nın son postnişinliği zamanlarında vâililikle Bağdat'a gelen **Takıyyüddîn Paşa**, Bağdat'a geldikten sonra Hüseyin Baba aleyhinde var kuvvetiyle uğraştıysa da babayı yerinden kıpırdadamamış, ümidi kesilince Baba ile zâhiren dost oldu.

1302/1884 tarihinde Baba'nın vefatının ikinci günü **Takıyyüddîn Paşa** dergâhta bulunan dervişleri bir müfreze-i zabtiye ile zorla tekmeden çıkarttı. Baba'nın o nefis kitaplarını dervişlerin almalarına müsaade etmeyerek Süleymaniye'ye mülhak Karadağ nâhiyesinden güyâ Nakşibendi-i Hâlidî Tarikatından Abdurrahman nâmında bir

Kürt mollaya dergâhı bağışladı. Abdurrahman Molla ise hemen ailesini Bağdat'a getirterek o mücerred postnişinliğine mahsûs olan dergâha haremiyle beraber yan geldi oturdu. [156]

Hüseyin Baba'nın şahsi gayretleriyle fukarâ-yı Bektâşiye için meydana getirdiği yukarıda yazılan vakfiye, şartlarının aksine ekl edip, karîbiyle birlikte zevkine bakıyordu. Bu fakîrin Bağdat ve havâlisinden ayrıldığı 1314/1896 senesine kadar Molla Abdurrahman dergâhta idi. Ölmüş ise tabi oğluna verilmiş olmalıdır.

B. Kâzımiye Dergâhı

Kâzımiye Dergâhına gelince bu dergâha merhûm Hüseyin Baba sağlığında, Seyyid Velî nâmında kemalli mücerred bir Bektâşi dervîşi bıraktı idi. Seyyid Velî 1313/1895 tarihinde vefat eylediğinde Kâzımiye'de bulunan acemlerle türbedâr araplar bu dergâhı zabt eylediler. Halbuki bu dergâhın Tarîkat-ı Aliye-i Bektâşiye dervişlerine mahsûs olduğunu mübeyyen dergâhın bânisi olan merhûm **Mirzâ Ferhad** tarafından İran'da güzel bir mermer taş üzerinde belîğ bir ibare ile hâk ettirilmiş ve dergâhın kapısının üstüne vaz olunmuş olan tarih taşını da kaldırmak ve tekke olduğunu belirsiz etmek fikrinde bulunduklarını Kâzımiye ahalisinden müteaddid ve mevsuk zevâtan işitmişdim. Şimdiye kadar belki de öyle etmişlerdir. Bu tekkenin odalarının ölçüsüne göre merhûm Mirzâ Ferhâd'ın İran'da sûret-i mahsûsada dokutturmuş olduğu pek kılmetli halıları türbedarlar aralarında paylaştıklarına fakîr vâkıf oldum. Gürgür Baba ve Kâzımiye Dergâhlarının şimdi halleri bu merkezde ve ehliyetli ellerdedir.

Sultan Mecîd zamanında Kerbelâ Dergâhı'na Takî Baba ve Necef Dergâhına Sükûtî Baba postnişin olarak gelmiş ve her ikisinde hayatlarında dergâhları hakkıyla idâre ve fukarâ-yı züvvârın ihtiyaç ve istirahatlarını temin etmişlerse de merhûm **Sultan Abdulaziz** devrinde vâililikle Bağdad'a gelen Nâmık Paşa'nın Bağdat'da bulunduğu esnada Sükûtî Baba'nın vukû bulan vefatı üzerine Necefî-Eşref

dergâhını Hind asıllı, garip ahvâlli bir tesbih satıcısına vermiştir. Bu adam ailesiyle beraber dergâha girmiş, vefat edene kadar uzun müddet Necef Dergâhı'nda kalmış olduğu halde bayramlarda bile İmam Ali Efendimiz'i ziyâret ettiği görülmemiştir. Fakat bazı defa dergâhın kapısına kadar çıkarak Şâh-ı Velâyet Efendimizin türbe-i saâdetlerine bakarak "İlâhî bu Ali çok adam katl etti. Bunun günahlarını şu âk sakâlim hürmetine affet" diye bir takım mecnûnâne, daha doğrusu melûnâne sözler söylediğini zamanında bulunan gâyet namuskâr ihtiyâr Davut Ağâdan ve daha emsâli ihtiyârlardan işitmiştim. Bu adamların yalan söylemediklerine vicdânım kanaât getirmiştir.

Bu mecnun adam fevt olduktan sonra yerine oğlu geçmiştir. 1314/1896 tarihine kadar o da babası gibi Necef Dergâhını harem dâiresi ettiğini bütün Necef halkı ile züvvar bildikleri gibi bizzât bu fakir de gördüm. **Sükûtî Baba**'dan sonra Necef İmam Ali Efendimizi ziyârete giden Bektâşî dervişleri orada kendi keselerinden yer içer, orada barınacak yerleri olmadığından bir iki gün **Necefü'l-Eşref**te kaldıktan sonra avdet ederler. Necef Dergâhı'nın kapısının üstündeki bir taşta binanın Bektâşî Dergâhı olduğuna ve bektâşîlerin medh u senâlarına dâir Farsça bir takım manzumeler mahkûk kalmıştır. Bu taş binanın inşa sırasında mazbut bir sûrette yerleştirilmiş olduğundan çıkarılamamıştır. Karantine memurlarından **Mehmed Efendi** nâmında bir zâttan işittiğime göre fırsat bulsalar bu taştaki yazıları görülmek fikri yok değildir. Fakat dergâhın içinde Mehmed Şerîf bulunduğundan züvvârın kesretine binâen fırsat buldukları yoktur" demişti. Belki de şimdiye kadar fırsat bulmuşlardır.

İşte Necef Dergâhı'nın hâli bu merkezdedir. Dergâhlar bânîlerinin meşrûnun lehinin aksine olarak nâ ehillerin harem dâiresi ettiklerini gören ve az yüzü ve vicdan sahibi olan her müslümanı acındırıyor.

Ey Koca Yavuz Sultan Selim! Sen bu azametli dergâh-ı pâk-i dâmin mücerridîn-i Bektâşiye meşâyihî ve dervişlerine tahsîs etmiştin. O dergâhta her gün okunan gülbanklarda nâm-ı âli-i selimin dâhil idi. Ve râhat-ı rûhun için dâimâ duâlar edilirdi. Şimdi o dergâh bir

takım türredâmenlerin harem dâiresi oldu, şimdi orada senin nâm-ı âlin zikr olunmak şöyle dursun, içinde oturup karılarıyla zevk eden o herifler dergâhın bakıyye-i evkâfından yedikleri nânın ve o binâ-yı âlînin bânîsinin kim olduğunu bildikleri bile yoktur.

C. Kerbelâ Dergâhı

Kerbelâ Dergâhı'na gelince yukarıda bahsi geçen **Taki Baba** dergâhına kalmış olan senelik cüz'î gelirinden başka kendisi dahî hayli mülk edinmiş ve kendi mülkü gelirinden tekkenin hâsılât-ı hâzırasına ekleyerek Kerbelâ'ya gelen dervişlerin rahat ve huzûrlarını temîn etmişti.

Taki Baba'nın vefatından sonra oğlu **Abbas Baba** postnişin idi. Bu fakır 1312/1895 tarihinden başlayarak iki sene memuriyetle Kerbelâda bulunduğum zaman ara sıra dergâha gider, **Abbas Baba** ile görüşürdüm. **Abbas Baba** pederleri gibi fevkalâde zekî değilse de gâyet halîm, ahlâkı güzel, âlim bir zât olup, dervişlere pek hürmet-i râhat ettirirdi. Bu dergâhın vâkıfnâmesini gördüm, Bânisi olan Sultan Süleyman Kânûnî tarafından vakfedilmiş olduğu vâkıfnâmede münderictir.

Kerbelâ Dergâhı'nın Rum Abdallarına yani Bektâşîlere mahsûs olduğu zikr olunmuştu. Benim Kerbelâda bulunuduğum tarihlerde **Bağdat** ahâlisinden ismi fikrimde kalmayan gâyet şeytan ve molla kıyafetli bir adam Kerbelâ Dergâhı'nı zabt etmek fikriyle **Abbas Baba** aleyhinde Kerbelâ Mutasarrıfına, **Bağdat** Valisine sokulur dururdu. O sırada altıncı ordu müşiri merhûm **Receb Paşa** **Bağdat**'da bulunduğu cihetle emel ü gayr-ı meşrûna nâil olamazdı. Çünkü **Receb Paşa** merhûm gerçekten ehl-i hak ve hakkâniyeti iltizâm eden bir zât-ı âlî olduğundan onun zamanında Valiler, mutasarrıflar merhûm müşârun-ileyhden çekinirler öyle âb u âşikâr emirvâne bir muameleye cesaret edemezlerdi. Sonra merhûm **Receb Paşa**, şâtır-ı iblîs garbe tahvîl-i memuriyet eylediklerinden sonra bu fakır de o havaliden ayrıldığı cihetle, bilmem Kerbelâ Dergâhı'nın hâli ne oldu.

Receb Paşa merhûmdan sonra ihtimaldir dergâh da emsâl-i sâiresine dönmüştür. Doğrudan doğruya hakkı ve hakkaniyeti söylemek ve iltizâm etmekte hürriyet-i tâmmeye sâlik olunmasada hakkaniyeti ifade ve iddiaya da evvelki gibi müdhiş sûrette bir mânî' kalmadığına nazar-ı mevzu u bahs olan dergâhların hak sahiplerine iadesine gayret etmek lâzımdır.

İşta hatt-ı Irakiye'deki gibi Bektâşî Dergâhları hakkında icmâlen olsun müşâhedâtımı ve muvâfık-ı hakikat olan malûmatımı arz eyledim. Gerek aynen ve gerek mâlen eser-i âlî niz derc etmek veyahut bir tarafa atıvermek size aittir efendim.

IX. EK

A. Mehmed Ârif Efendi'ye Göre Anadolu Bektâşîliği¹⁶⁵

A. Rıfkı, *Bektâşî Sırrı*'nın birinci cildinin en son dipnotuna, bundan sonraki çalışmasında "Mısır'da tab olunan '*Bin-bir Hadis*' nâm kitapta Bektâşilik aleyhinde söylenilen

- 165 Mehmed Ârif Bey, 20 Rebîülevvel 1261 (29 Mart 1845) tarihinde Erzurum'da doğdu. 1861 yılına kadar Erzurum'da medrese tahsiline devam etti. 17 yaşında IV. Ordu Meclisi tahrirat odasında stajyer olarak ilk resmi görevine başladı. 1865 yılında, Erzurum Vilayeti Temyiz Meclisi Hukuk Başkâtipliği'ne, 1866'da Deavi Meclisi Başkâtipliği'ne, 1867'de aynı meclisin sorgu hakimliğine, 1869'da Erzurum Temyiz Divanı Başkâtipliğine, 1293/1877 meşhur Rus harbinde Anadolu orduları Başkumandanlığı'na getirilen Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın özel kâtipliğine tayin olundu. Harbin sonuna değin Paşa ile birlikte, cereyan eden savaşlarda bulundu. Meydan meydan gezdi, savaşları bizzat yaşadı ve teneffüs etti. 1877 yılının Aralık ayı sonlarına doğru İstanbul'a çağrılan Ahmet Muhtar Paşa'ya refakat etti. Ve yine onunla birlikte 1878 yılı başlarında Trakya'da, Çatalca ordusunda bulundu. Savaş sona erip, barış antlaşması imzalanınca, hem uhdesinde bulunan Erzurum Temyiz Divanı Başkâtipliği'nden, hem de Ahmet Muhtar Paşa'nın özel kâtipliğinden çekildi. Bir müddet sonra, Girit isyanını bastırmakla görevlendirilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yanında Girit Tahrir Heyeti Başkâtipliği'ne tayin olunarak gitti. Aynı yıl, Girit isyanına son veren Halpa Antlaşması'nın imzası ile tekrar İstanbul'a, Adliye bakanlığındaki asli vazifesine döndü. 1880 yılında Adliye Encümeni Başkâtipliği'ne, 1881'de İstanbul Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umumiliği'ne, 1885'de Kastamonu Adliye Müfettişliği'ne getirildiyse de, aynı yıl, Osmanlı devleti Fevkalade Komiserliği ile Mısır'a tayin olunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın maiyetinde, başkâtiplik görevi ile Kahire'ye gitti. Daha Erzurum'da iken İslami ilimleri tahsil ile icâzet almış, 1895 senesinde Avrupa'ya da seyahet ederek, Batı milletlerini yakından görüp tetkik ve tanıma fırsatı bulmuştu. Mısır'da bulunduğu sırada hastalanarak,

sözlerle resimli kitapta Keçecizâde İzzet Fuat Paşa'nın birkaç sözü tenkit edilecektir" kaydını düşmüştür. Ancak daha sonra bu tenkide vakit bulamamış olmalıdır.

Biz buraya A. Rıfkı'nın cevap verme ihtiyacı hissettiği Mehmed Ârif Bey (1845-1898)'in iddialarını içeren yazısını alacağız. Bu yazı aslında onun sadece Bektâşîliği hedef alan bir çalışması değildir. Bilakis başta sünnî Müslümanlar olmak üzere 19. Asırda Avrupa'dan İslâm coğrafyasına gelen fikri akımlar ve bunları takip eden farklı toplum kesimleri üzerinden genel bir uyarıdır. Yazar bu uyarısını, toplum problemlerini hadisler üzerinden açıklamalarda ve çözüm yolları önermekle yapar. *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi* adıyla kaleme aldığı eserini, Celâleddîn es-Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr* adlı alfabetik hadis kitabından seçkilerle derler ve açıklamalarda bulunur. Eserin 'Müminler birbirlerini tutan bir binanın yapıtaşları gibidir.' meâlindeki 892. hadisin şerhinde, gerek kaynaklardaki verilerden hareketle gerekse Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki gözlemlerine dayanarak Bektâşîleri tenkit eder. Bektâşîlerin düşünceleri ile Câferî mezhebini takip ettiklerini, uygulamaları ile Hristiyanların ortadoks mezhebine, yapılanmaları ve inançlarını gizlemekteki katılıklarından dolayı bazen mason ve farmasonlara benzediklerini söyler.¹⁶⁶

892. Hadis: **الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبِنَانِ يَشُدُّ بِفَضِّهِ يَفْضُلُ.**

"Mümin mümine karşı, bir binai metin hâlinedir ki, birbirini teşyîd eder."¹⁶⁷

tedavi için İstanbul'a dönmüş ve 14 Haziran 1898'de vefat ederek Topkapı dışındaki Merkezefendi mezarlığına defnedilmiştir. Eserleri: 1-Başımıza Gelenler (Kahire 1321/1903) 2- *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi* (Kahire Matba'atü'l-Ma'ârif 1319/1901)

166 Mehmed Arif Bey'in bu tenkitleri için bk., *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi*, ss. 401-415.

167 Sahîhtir. Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I, 182, 863, V, 2242; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, IV, 1999; Tirmizî, *Sünen*, IV, 325; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 36; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 41; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VI, 103; Ahmed, *Müsned*, IV, 404, 405, 409.

Nasıl bir duvarını teşkîl eden taşlar, birbirini takviye ederlerse, müminler de birbirlerini destekleyip güçlendirmeleri de öyledir. Duvarın bir tarafından, birkaç taş sökülerek çıkarılıp oracığa bir açıklık bırakıldığı hâlde, dışardan başka bir saldırı ve tahrib elinin şerrinden emin kalsa bile, tamir edilmedikçe, o açıklık sebebiyle, duvar kendiliğinden, harâb hâlini arttırır ve mahvolur gider.



Tarîki Bektâşiye gelince: Bunun ıslâhı, özellikle devletimizin makul tedbir ve icrâatlarına, eli kalem tutan dîn kardeşlerimizin himmet ve gayretine bağlıdır. Bakınız bunların [s. 402] vücûdundan, ne gibi zararlar doğuyor. Bildiğim derecesini kısaca açıklayıp ve ta'rif edeyim de, ötesini ve tafsîlini daha bilgili ve vâkıf kimselere bırakayım.

Bektâşiye'nin cahilleri, Bektâşi olmayan bir müslümanı ve ikrârı olmayan bir ehli imânı, Yezîdî ve Hâricî addediyorlar. Ehli sünnetten mürekkep olan cemiyeti İslâmiye'ye bir zarar gelse, memnun ve sünneti seniyyei Muhammediye kuvvet bulacak olsa, Bektâşiliğin tecvîz ettiği mübâhâtın önüne geçildiği için mahzûn oluyorlar.

Bu yol, o kadar şubeye ayrılmış ve o rütbe teşettüt etmiş ki, Anadolu ve Kürdistan'ın ekser-i köylerinde, akâid ve amelleri esâtir derecesini geçmiş olan "kızılbaş", "sofular" veya "sofu süreği", "çarapof", "vazalak", "Türk", "Türkmen" gibi her yerde, her memlekette farklı farklı isimlerle yâd olunan bu kadar cemaati cahillerin hepsi, o yolun fûrûundan ve güyâ mezhebi Caferî mukallitlerinden ve Şî'îliğe uyanlardandır. Lâkin bunların uymak istedikleri Bektâşîlik, eski usulde kalmadığı için, mensûb ile mensûbun ileyh arasındaki nispet yalnız lafızdan ibarettir. Vakı'a Bektâşîler de Caferî mezhebini taklit eder olduklarını dava ve Şiiyyete intimâ ederler ise de, esasen öyle olsalar bile, hâlen ve fer'an ve münhasıran, Şî'î değildir. Zira Caferî ve Şîîlerde ilim var, ezkiyâdan ulemâ var, ilâhî hikmet

ehli, ehli kelâm var, kılı kırk yaran, titiz, araştırmacı, fenden anlayan faziletli var. Onlar Ehli sünnete muhalif bulunurlar ise, bâri bir iç-tihat neticesi olmak üzere muhalif bulunuyorlar. Beriki cemaatin ise, hiç bir şeyden haberleri olmamakla beraber, hakikati aranırsa, hıristiyanlıktan, farmasonluktan, Şialıktan, İmâmîlikten, İbâhîlikten, Müslümanlık'tan birleşmiş, özel bir mesleğin savunucuları oldukları görülür.

Bektâşîler ile, nasârânın Ortodoks kısmı arasında tam bir benzerlik vardır. Çünkü, bir yönden, bektâşîler de üçlemeye (uknûm) kâildirler. Taifei nasârâ, nasıl Baba ve oğul ve Rûhü'l-kuds gibi, Hazreti İsa'yı, üç esasın insâniyet kazanmasından ibaret bilirler ise, Bektâşîler dahi, Allah, Muhammed, Ali'yi hakikaten bir vücûd addederek ulûhiyeti hasrederler. Üçünü bir ve birini üç itikat ederler. Eimmei isnâ aşerin, Hazreti İsa'nın "büyük apostoli"si, yani havariyyûnu ile, rûhî münasebetlerine ve bazı cahilleri de, on iki imam ruhlarının, sırf havariyyûn ruhlarından ibaret ve bu eimmei kirâm idi ki, o asırda [s. 403] havârî ve ba'si Muhammedî'den sonra, on iki imam oldu, itikadını savunurlar. Tâifei Bektâşîye dergâhlarında, Ortodoksların, bir mevki mahsûs ve imtiyâzî hâiz olduklarını bilir isem de bu münasebet, yalnız bunların uknûmunun, ötekilerin uknûmuna benzediğinden dolayı mıdır? Yoksa, daha başka ilgi ve bağlantı var mıdır, orasını pek de bilemem. Şu kadar var ki, Hacı Bektâşî Velî ve ondan sonra "dedebabalık" makâmına ulaşan bütün mürşidlerin Allah, Muhammed, Ali'den ibaret olduğunu ve Rumların "Haralambidis" dedikleri azîzin dahi Hacı Bektâşî Velî'den başka olmadığı itikadına zâhip olanlar da, yolunda terakkî etmiş ve tarîkatin anlayışına vâkıf olmuş canlardandır.

Bunların masonlukla münasebetleri dahi tarîkatin usul ve furûu çoğunlukla masonluğa benzediği gibi, hele ilk ikrâr verecek canın, rehber tarafından boynuna üç düğümlü bir kemend (kemend düğümünün üç adet olmasına dikkat buyuruluyor yâ) takılıp, başı açılıp, yalın ayak, mürşide götürülüp ikrâr verilmesi ve tarîkatin sırlarının gizli bulundurulması iki usûl arasındaki, benzerliğin en büyüğüdür.

“Asrın bu tür terakkisinde matbuâtın böyle bir zamanı revâcında hiç mestûr bir meslek, bir mezhep kalmak ihtimali var mıdır? Gerek masonların ve gerek bizim Bektâşî erenlerinin hâlâ “Ser vermek olur, sırrı ıyân eylemek olmaz” itikadında bulunmaları ve sırrımızı tarikatimize dâhil olmayanların gayrısı bile bilemez davasında olmaları sahîh ise, akıllarına ve idraklerine şaşılmak lâzımdır. Erenler onu ustalar çoktan yokladılar, çini kırığı, çakmak taşı ufantısı olduğunu anladılar da sustular.”

Üç yıldız, üç nokta ise zaten farmasonlarca oldukça önemi bulunan bir şeydir ya. Tarîki nâzenîne girecek bir cânın giriş merâsimi hükmünde olan, tezkiye, tavsiye ve maâmele kefâletlerinin bitiminden ve kurbanı dağlandıktan sonra, mürşidin huzuruna ulaştırılincaya kadar, hakkında daha birçok merâsim icrâ olunuyor ya, orası lâzım değil.

Mürşidin huzuruna girdiği zaman ilk vereceği ikrâr, mezhebi Caferî'yi kabul ettim; o mezheb, hak erenler mezhebidir, ehli beyt yoludur, diğerleri bâtıldır, ikrârıdır. Sonra son teklif olarak bu yeni mezheb hakkında müridimiz bir abdest alarak (çıplak ayağa mesh etmek şartıyla) iki rekât namaz kılar, arkasından [s. 404] mürid ve rehber, ikisi birden mürşidin önüne oturur. Üçünün de sağ ellerinin baş parmakları, birbirine ittikâ' ederek bir yerde bulunduğu hâlde, mürşidin sol elinin altında içtimâ' eder, yani mürşid sol eliyle o üç parmağı birleşmiş olarak kavrar. Mürid olacak cânın bir eli de, altından mürşidin eteğine yapışmış olduğu hâlde tevellâ ve teberrâ üzerine ikrâr verilir ve bununla manevî sözleşme gerçekleşmiş olur. Artık her şey hoş görülür. “إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكَ الرِّجْسَ”¹⁶⁸ âyeti kerîmesi hükmünce ikrâr veren zât, tevellâ ve teberrâsı üzerinde dâim oldukça her türlü büyük ve küçük günah kirlerinden kurtulduğu anlatılır, Şüpheli îmandan kurtulur. Abdest almak, bâtinî temizlikten ve ehli beyte muhabbetten, namaz kılmak, mürşidin cemâlini (yani kullı yüzünü) mütâla'adan ibaret olur. Mürşidin nutku Kur'andır, mürşid

168 “Şüphesiz Allah sizden ayıp ve çirkinliği uzaklaştırmak ister” [el-Ahzâb 33/33].

Ali'dir, rehber Nebîdir. Bu kadar seyri sülûktan maksat mürşide vâsıl olmaktır. Bir bilmeli, bir tanımalı, bir görmeli dersleri verilir.

Pek iyi ama bu düsturu esâsî ile tevallâ ve teberrânın münasebeti yok. Ehli beyt sayılırken, bir de, ara yerden on iki imam, on dört ma'sûm çıkıyor. Bunlarla da irtibatı manevî muhafaza olunacaktır, deniyor.

Ya, hani ya bir görüp, bir tanıyacak idik? Şimdi, bu kadar kala-balığı, bîçâre mürit zihninin hangi köşesine sığdırsın, önden gelen ruhların izdihama sebep olduğu öyle bir zihinde Hazreti Allaha, nasıl bir mevkîi vahîd ve mukaddesi hazırlasın! Bir de yine bir görmek dersi esnasında, ehli tevellâya hürmet, ehli teberrâdan olan Mervanîlere lânet edilmek telkin edilir. Hele burası, hiç mantıka tatbîk olunamıyor ya, her ne ise!

Yahudiden, nasârâdan, müslümandan masonlaşmış bir adamla, can ciğer kardeş gibi birleşip koklaşırlar, yekdiğerine yardımlarda bulunurlar. Alâmet ve işaret ile bilişirler. Lâkin, bir Ehli sünnete karşı, masonlarla Bektâşîlerin ikisi de, ihtifâ ve ittikâ ve bir Ehli sünnet müslümanı, cahil bir münâfık addederek cidden ikrâh ederler. Halbuki, masonluğun kuruluş gayesi 566'ıncı hadîsi şerîf sebebiyle, bir dereceye kadar izah eylemiş idik ki sırf İslâmiyet, Nasrâniyet velhâsıl, diyanetler aleyhine olarak teşekkül etmiş bir cemiyettir. Şimdi bizim erenlerin, cehâlet belâsı ile, onlarla kardeşlik kurmasına ne buyuruluyor? Düşmanın dostu, düşman demek değil midir? Şu hâlde, tevellâ ve teberrâ nerede kalıyor, [s. 405] ikrâr ne oluyor? Burası da bir türlü mantığa uymuyor!

İşte, erenlerimizin masonlukla olan taallûkları böyledir. Şî'iyye, Mufaddaliye, İmamiye mezâhibiyle olan münasebetleri hakkında ise izaha gerek yoktur.

İbâhiye mezhebiyle ittihadları dahî, nassı Kur'an'la, haram olan şarabı, dergâhlarda ve cem ayini esnâlarında helâl görerek, babanın takdîs ettiği kadehlere niyâz olunarak yürütülürmesidir. Hatta, ne-

rede kaldı içmek, şarabın hürmetine kâil olan bir adamı, câhil bir Hâricî, zayıf akıllı bir Berrânî saymak, itikatlarınca mültezemdir.

Ara yerde Müslümanlığa benzeyen yerleri dahî, isimlerinin Ahmed, Mehmed, Ali, Veli olması ve Hazreti Muhammed'i velev kendi itikadlarına mahsus bir tarz ile olsun tanımaları ve cenâzelerinin müslüman mezarlığına gitmesi kazâyâsıdır.

Yahu, imanım ne oluyoruz! Hangi tevellâ ve teberrâ cihetine gidiyoruz, kimin kulu, kurbânı olmak üzere ikrâr veriyoruz; orta yerde maddî olarak kim var? Bin iki yüz bu kadar sene evvel, geçmiş olan bir takım cemaate sayıp sövmenin akıl ile münasebeti nedir? Acaba o asırlarda bulunmuş olsa idik hangi tarafı ihtiyâr edeceğimiz meçhul bulunan bir Vâkıanın şu zamanda iyi ve haklı tarafını iltizâm edip de, aksi cihetin aleyhinde, kahramâne yürüyüvermek, işi düşünmek ve mütalâa etmeksizin, mücerred kalabalığa uyararak gitmek değil midir!

Asrımız ne hâle geldi, bu asrın icapı olan tevellâ ve teberrâdan gaflet edip de, on üç asır geriye giderek, orada tarihî ve hayâlî surette kurduğumuz muharebe pazarının, hakikat ve isabeti uğrunda, pala sallamakla meşgul olup kalan ve onu mezhebi mahsûs ittihâz eden ihvânımıza asrımızın akıllıları gülüyorlar. Tasavvur ve hayal içinde vücûdu zihnî ile sûret buldurulmuş olan şahıslar ve fikirlerin hayâlî davranışlarını hesaba çekmekten kendi kendine söylenip duran as-hâbî evhâm ile bu canların farkı nedir? Bu babta kendileriyle beraber hayalci olmayan Muhammedîleri, müfsit ve münâfık addedenlerin tersi dönmüş olduğuna hükmedelim.

Kur'an'ı Kerim'de "مودة في القربى" [akrabâyâ dostluk/yakınlık emrolunmuş; amennâ ve saddeknâ, şu asırda, ehli beyte adâvet edebilecek, Muhammed, Ahmed isminde bir fert bulamazsınız. "مودة في القربى" [s. 406] edeceğiz diye, asrımızda bulunan Ehli sünnet Muhammedîleri, Yezîdî, Berrânî, ehli zâhir addedip de ayrılığa düşmek, ehli beytini ta'zim ve şanının yüceliğini anlatmak istediğimiz Nebî-yi Zîşân'ın dinine ihânet olmaz mı?

Hazreti Peygamber'in vaz' ettiği dîni mübînin levâzimi, ferâizi, süneni ayaklar altında kalsın, dinin kendisi dahi düşmanların saldırılarıyla yüz yüze gelsin de biz yine, eyvallah imanım, "tevellâ teber-râ" mız vardır, biz ehli ikrârız, ikrârımıza ser veririz, ehli beytin dostunun dostu, düşmanının düşmanınız davasında bulunalım. (Uydu ise mubârek olsun)!

Artık bunun kadar yanlış bir itikad, mantık dışı bir meşreb hatır ve hayale gelmez

Bu mesele ve muhabbet-i ehli beyt da'vası, şayanı hürmet ve tekrim bir padişâhı esir ve haps, mülkünü yağma ile, mücerred makamına hürmeten ve zâtını ta'zimen boynuna gümüş zincir, ayağına altın pranga, kollarına mücevherli bilekçe vurup da taltifte bulunup, hürmet etmeye benzer.

İşte efendim, tefrika ve kalplerin uzaklaşmasına sebep olan, işbu hususî mezheb erbâbı, ulemâmızın dikkatsizliği ve hikmetsizliği ile bu hâle geldiler. Anadolu ve Rumeli'de, hatta kadınlarımız arasında bile, fesad dairesini genişletiyorlar. Melâhidei Fatımiyînin bırakıp gittikleri akıl dışı bir siyasi itikadın bir kısmını ihyâ ve tenvîrden hâlî olmayan bu zâtların himmeti ve vaktiyle Devleti İrâniye'nin Safeviye zamanında sırf politika icâbı olarak Şi'iyyeti mezhebi resmî hükmüne koydukları sırada, Memâliki Osmâniye'ye salıverdikleri Celâlî, Şî'î misyonerlerinin gayreti, eseri olmak üzere köylerimizde, kasabalarımızda idlâl ve iğfâl olunan şahısların verâseten gelen garip inanç davranışları, ciltlerle kitaplar dolduracak derecede farklı ve değişik-tir. Hiçbir fırkanın itikadının diğerine benzemediğini ve nerelerinde ne türlü farklar bulunduğunu tahkîk etmek, Anadolu ve Rumeli'nin her tarafına gönderilecek muhakkikînin icrâ edecekleri tahkîkâtı hafiyede derinleşmekle anlaşılır.

Fakir, hicrî bin iki yüz doksan bir senesinde, geçici bir memuriyetle Erzincan'ın civarında bulunan ve bir aralık Dersim vilâyeti namıyla bir vilâyet teşkil olunan mahallin bazı nahiye ve kazaları-na gitmiştim. Oraların ahâlisi Kürttür. Lisanları "Kormanç" değil, "Zaza" dilidir. Kendileri gayet vahşîdirler, onlar o vahşet hâlinde ka-

lanlar, şahsî menfaatlerini korumak için yine o kavmin, aşîretlerinin, rüesasî [s. 407] ve ağalarıdır. “Mazgirt”, “Koziçan”, “Ovacık” nâmı ile marûf bulunan altı yedi bin hânedan ibaret olan, bu üç kazâ ahâlisi, fûrûâtta ihtilâf ederler ise de, esasında kâmilten bir itikadi mahsûs ile Ehli sünnetten ve daha doğrusu, İslâmiyet’ten ayrılırlar. Genel surette Allah, Muammed, Ali ve on iki imamı yüceltenler, tevellâ ve teberrâ yolunda bulunurlar. Lâkin, iç tarafının tetkikâtına girildi mi ne saçmalıklar, ne cehâlet, ne masallar, ne maskaralıklar meydana çıkar ki, akli başında bulunan bir adam, Asya’nın en medenî bir kıtasının tam orta yerinde sâkin bulunan insanların, şu asırda, bu derece hayalci, bu kadar câhil ve sâdedil, bu derece budala kaldıklarına şaşar kalır. Bunlarda mürşid ve rehber usûlü carîdir. Bektâşîler gibi, bunlar da, Hazreti Ali’yi mürşid, Havâcei Âlem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz hazretlerini rehber tanırlar. Fazla olarak bunların bir de Hızır’ı vardır. Sultanı Serdeste tabir ettikleri Hızır’ın dengi ise aziz hazretlerinin serdestesidir. Sultânı serdeste, alaca bir değnektir ve doğru yolu gösterir. Ümmetin koyunlarını kurt gibi olan şeytanın şerrinden hıfz eden o değnektir. Her rehberin evinde mevkii izâz ve ihtirâmnda, cem âyinleri esnâsında yeşil türbesinden çıkarılarak bir mevkii tekrîmde bulundurulur, tesîm ve tazîm edilir. Rehberlerdeki değnek Sultânı Serdeste’nin vekîli ve kâmil makâmıdır. Asıl Sultânı Serdeste Diyârbekir civârında vaki bir köyde ve zannedersem şeriflerden Azîz oğullarının hânesinde imiş. Her kim tarîkat kanununa aykırı bir hâlde bulunur ve bir Berrânî’ye, Yezîdî’ye keşfi esrâr eder ise, o değnek kılıfından sıyrılarak çıkar ve kendi başına havadan uçarak gidip o haddi aşan, tarîkat hukukunu çiğneyenin kafasına, gözüne vurarak, vurulanın ağzını, gözünü çarpık bir hâle kor imiş, o adam bir daha kurtuluş ve selâmet yüzü göremez olur imiş.

Bir seyyidin yanında pek büyük kadri vardır. Efendilik davasında bulunan veya efendiliği kendilerince sabit olup da fakat elifin masnasını bilen bir zâttan hiçbir şey esirgemezler, bir seyyid, dayakla en büyüğünün ve muteberinin kafasını gözünü yarsa ve hayâtına kas-tetse eseri mukâvemet göstermezler, müdâfaasında bulunmazlar, aralıkta seyâhate çıkan seyyidlerin uğradığı köylerde kadın ve erkek

ziyâretine koşarlar. Bütün köyün kız ve kadınları seyyidin hizmeti ile meşgul olarak vücûduyla teberrük ederler. Seyyidin bir köye veya mahalleye teşrifinde [s. 408] geceleyin huzûrunda cem âyini icrâ olunmasını emreder. Karı, kız, erkekler bir araya toplanıp, içkilerden seyyidin takdis ettiği içeceklerin konduğu kadehlere niyazlar ederek ve iki elleriyle tutarak yürütürler. İçlerindeki fakılar saz çalar. Meclis pek umûmî ise Âşık Ömer'in ve ona benzer sâir şâirlerin nutukları, yok meclis oldukça hâizi husûsiyyet ise Niyâzî'nin veyâhut Seyyid Nizâmeddîn'in bazı gazelleri okunur. Ara sıra seyyidin dizleri öpülür, postuna niyazlar edilir. İşte bu hâl seyyidin imâmetiyle cum'a ve belki de bayram namazı makâmına kâimdir. Bu adamlar karışık olan köylere veyahut başka kasabalara gittiklerinde özel işâretlerle birbirlerini tanırlar. Ondan sonra külfet ara yerden kalkar, hiçbir türlü takiyyeye (takiyye mezâhibi Hâriciyye ashâbının Ehli sünnete karşı yapmacık olarak gösterdikleri ittifâk ve uyum hâline ıstılâh olmuştur) lüzum kalmaz olur. Dağlardaki büyük ağaçlar ziyâretgâhları olduğu gibi, yine dağlarda Hızır'ın ikâmetgâhı olmak üzere tahayyül eyledikleri bazı büyük kayalar da tapınma mahalleridir. Değişik yerlerde türlü türlü makamların bulunduğunu farz ederler bu yoldaki mukaddes mahalden birisi de Mazgirt ile Koziçan kazâsı arasında vaki Munzur dağı denilen cesîm ve yüksek bir dağdır. İsmine Sultan Munzur derler. Her ne vakit devletin kendilerini ıslah etmek için asker ile aleyhlerine bir teveccühünü anlasalar, derhal o cebelin zirvesine bir kara çadır kuruyorlar, üç gün kimsesiz olarak bırakıyorlar imiş, üç gün sonra çadırı yere yıkılmış bulurlar ise, devletin hücumunu Sultan Munzur kabul etmiyor diyerek silahla mukâveme hazırlanırlar. Eğer çadır yıkılmamış bulur ise sükût ile bunu günahlarının çokluğuna ve Sultan Munzur'un dargınlığına ve kendilerini terbiye edeceğine yorarak itaat eder gibi görünür imiş (Tepe-sinde şiddetli hava eksik olmayan öyle âlî bir cebelde hiç çadır dayanır mı). Sultan Munzur kimdir, tercümei hâli nedir, orası aranmasın. Sultan lafzından bir insan kabrine veya makâmına mülâkî olacağız zan olunmasın ki bulunamaz. Öyle âlî bir dağın, azîm bir kayanın tabii ve heybetli bir korku salmasından büyük sultanlık olur mu?

Bu adamların içinde Mekke'ye gitmiş ve hacı ismini takınmış bir fert göremedim ise de hacca bedel, Kerbelâ'yı ziyâret etmişlerine tesâdüf ettim. Ahlâk ve adetlerini anlamak [s. 409] görevli olduğum işlerimi aksatmamak için, kendilerine gayet mülayim bulunduğum ve evvelden beri mevcut olan kulak dolgunluğu ile, meşrep ve mizaçlarına sureti âşinâyı gösterdiğimden, bazı ağalar birbirlerine takdim ederken, elifin manasını bilir ve zülâli bulmuştur gibi sözler söylerler idi. Elifin manası nedir, zülâli bulmak ne demektir? Biz dersimizi buraları bilecek kadar ileriye götürememiş olduğumuzdan, evet filân diyerek geçirir idim. Ekini belli etmemek için, sorup öğrenmeğe de cesaret edemedim. Maamâfih bu da, hurûflerin hezeyânâtından, arta kalmış gayri makûl bir densizliklerinden başka bir şey değildir.

O tarihte Koziçan kazasında Şah Hüseyinzâde bir Hüseyin Bey var idi ki, kazânın kâimü makâmı ve cümlesinin beyi ve en zengini idi. Tarikate göre de rehber idi. Elhâsıl, rûhânî ve cismânî o kazâda reis olan bu Hüseyin Beyin "Ağa'nın Şenliği" ismiyle yâd olunan köyündeki konağında bir direk vardır. İsmi "Kalisipi"dir. Zaza lisânınca 'beyaz ihtiyâr', demektir, Kalisipi Hızır'dan kinâye ve Hızır'ın direği olmuş oluyor. Guyâ Hızır'ın o direğe muhabbeti olduğundan, ahyânen beyaz elbisesi ve sarığı ve beyaz pamuk yığını gibi sakalı ile o direğin dibinde temessül eder.

Direğin ziyaretine mülâzim olan bazı amâli sâliha ashâbına ve hazreti rehberin sâdıklarına gözüdür imiş (Bizim bazı cühelâmız da Hızır'ı o kıyafette tasavvur ederler yâ). Binaenaleyh bu direk, genel bir ziyaret yeridir. Her taraftan nezirler, kurbanlar gelir. O direk beyin on adet çiftliğinden daha kârlı ve fâidelidir.

Bakındı hazreti mudillin tecelliyâtı acîbe ve garîbesine ki, bin iki yüz yetmiş bir tarihinde, devlet Kırım muharebesiyle meşgul iken, bu Hüseyin Beyin babası Ali Bey, Kars kalesi Rusya eline düştükten sonra, *Osmanlıların son günü ve demidir* diyerek isyan eder. Civarında bulunan Tercan kazâsının ahalisi Kızılbaş olmayan köylerini yakar yıkar, birçok mal ve hayvanları alır. Devlet, Rusya gibi amansız bir düşmanın müdafaasıyla meşgul olduğundan, onların terbiyesini,

geniş bir vakte bırakır. Sulhun ardından Mîrî Livâ Mustafa Paşa bir kaç tabur asker ile Koziçan kazasındaki müfsidinin Ali Beyle beraber tenkiline memur olur, Koziçan'a ulaşır, Ali beyi ev halkıyla, Dersim'in içerisine doğru kaçmış bulur. Hânesini yaktırır, oradan kalkar kazâ-nın başka cihetlerine [s. 410] gider, konak da tekmil yanar. Etraftan toplanmış olan ahâlinin aceze takımı konakla beraber Kalisipi'nin yandığına kederler edip durur iken, bir de gider görürler ki, bütün konak yanmış da bu direk yanmamış. Acaba konağın tekmil yandığı zannıyla asker çekildikten sonra dağlara kaçmış olan köylülerin bir kısmı yetişip direği kurtardılar mı, yâhut bulunduğu mevkiin yıkılıp altında kalması cihetiyle hava alamayarak ateşten sâlim mi kaldı! "Ahîren Hâlîl Beyin İlmi Me'âdin ve Tabakâtü'l-'Arz'¹⁶⁹ kitabında gördüğüme göre bu direk "serpantin" veya "hacerü'l-hayye" denilen elyâfî ateşe dayanıklı bir taştan mamûl olsa gerektir. Zira o havâlide bu nev madenin mevcut olduğu, adı geçen kitapta gösteriliyor. Bir defada Kiğı kazası ahâlisinden bazılarında, ateşte yanmaz bir nev yonga parçasının dağlarda bulunmakta olduğunu işitmiş, ufacık bir numûnesini de görmüş idim. anlaşılan bu direk o madendendir, direğin işittiğim evsâfî da, madenin kitapta gördüğüm evsâfına muvâfık geliyor).

Elhasıl, direğin yanmaması sebebiyle, kudsiyeti hakkındaki itimat katmerleşmiş ve direklerle beraber hâne sahibinin, şeref, itibar ve nüfuzu bir kat daha artmıştır. Bu Hüseyin Bey bu fakire, ikrar etmişti ki, ben rehberim ve en büyüğünden en küçüğüne bütün ailem de, güçleri nisbetinde rehberdirler. Bu ahâlî beni, bu ailemi beslemeye ve emir ve irşâdım dairesinde hareket etmeye mecburdurlar.

İşte Devlet-i Âliye'nin ve genel olarak müslümanların Rusya gibi, mevcut düşmanı olan güçlü bir devletin muharebesiyle meşgul olduğu sırada rehber cenapları civar kazalardan muharebeye gitmiş ve evlerinde erkek nâmına pek az muhâfız kalmış olan guzâtın mal ve ırzına tasallut etti. Sebebi, ihtilafı mezhepten ve cümle Ehli sünneti,

169 Halil Edhem, *İlmi Me'âdin ve Tabakâtü'l-'Arz*, Mihran Matbaası, İstanbul 1307, 307 s.

Berrâni ve Yezîdî addetmelerinden dolayıdır. Bunların köylerine Ehli sünnetten bir veya iki kişi, mahvederler korkusu ile, gidip misafir olamazlar. Beş on kişi olmalı ki korkusuz olarak gitsinler de kalsınlar. Bu cemaat içinde gusül yok, abdest, namaz yok, Ramazan orucu yok, yalnız muharremde bir oruç vardır ki o da, vakai Kerbelâ'yı tezkiren tutulur. Tevellâ, teberrâsı olmayanların Yezîdî olacakları cihetle, malları, canları, ırzları helâldir, itikadında bulunurlar. Bir Ehli sünnet bir köyde bir gece misafir kalıp da, bir leğende abdest alsa, ya bir ibriği [s. 411] abdestte istimâl eylese, o leğeni ibrik pisletmiş sayarak tekrar kalaylatmayınca kullanmazlar imiş.

Bir kaç gün içlerinde ve köylerinde gezdim, bir hâtunun yüzünü görmedim. Yolda tesadüf edip de görülenler dahi ol kadar istitâr ederler idi ki istitârın bu derecesine şaşmamak mümkün olamaz idi. Halbuki, Kürdistan'da hayli yerler gezdim, pek çok köylerde bulundum, genelde Kürt köylülerinin karıları kemâli iffet ve edep da-iresinde açık gezerler. Bunlar da Kürt değil mi, niçin yaygın adete uymuyorlar diye o tarihte Koziçan kadısı bulunan Ardahanlı Hayâlî efendiden sormuş idim. Ellerini, yüzlerini yıkamak, külfetine düşmemek için dedi. Meğer bir sünnînin nazarı, onlardan bir kadının yüzüne taalluk etse, köpekten daha kötü ve hakîr olan bir Yezîdî nazarı dokunmakla yüzünün tahâreti zail olacağını itikat ederler imiş. Bakındı cehalete!!

Hüseyin Beyin köyü, kazanın merkezi hükûmeti olan Pülümür karyesinden bir kaç saat uzakçadır. Hüseyin Bey, on beş yirmi günde bir kere merkezi hükûmete uğrar, edilecek, bir emir veya nehiy var ise, her nasıl olursa olsun yaptıktan sonra, yine o gün köyüne avdet eder. (Hükûmet yerinde kalmamasının veya kalamamasının sebebi de, uzundur ya, orası lâzım değil). Her ne ise, fakîr hükûmet merkezi olan, o köyde bulunduğum sırada, hapishaneyi görelim diye, kadı efendi ile birlikte kaymakam vekili, yerlilerden ve Hüseyin Beyin amcazâdelerinden Azîz Ağa dahi hazır olduğu hâlde aşağıya indik. Hapishanede dört kişi mevcut olmak lâzım gelirken, Hâkim efendi, üç bulup, birisinin nereye gittiğini Azîz Ağa'dan sordu. Azîz Ağa da "Beyefendi emretti, salıverdim" cevabını verdi. "Beş on gündür Be-

yefendinin, buralara geldiği yok, tezkere filân bir şey mi yazdı” diye suâl edince, Azîz Ağa, ne cevap verse beğenilir!? “Ben geçen gece Beyefendiyi rüyamda gördüm. Filân adam haksız yere mahpustur, onu salıveriniz” diye emretti, ben de salıverdim diyerek işi maneviyata binâ etmesin mi? Allah Allah! Rehberin rüyada bile verdiği emir, ettiği tedbir, maddiyâtta ve resmî işlerde geçerli oluyor. Sebebi, çünkü rehber mukaddestir; papa gibi, yanılmazdır, onun için! Ay, rüya ile hülyâ ile idare olunan bir memleketteki ahâlinin, hâl-i asayiş ve emniyetin makul ve âdil olup olmadığını [s. 412] aramak, abestir.

Sevki kazâ ve kaderle, o kazaya memur olmuş ve başka terbiye vesair yolda idareye alışmış olan çaresiz memurların çektikleri iç huzursuzluğu hiç sormamalı. Zira, söylettirilirse tezyîdi elem ederler. Kadı efendi, işsiz güçsüz, yalnız kazânın kadılığı makâmında bir adamın oturması vazifesini icrâyâ memur olup, yoksa, şeri şerîfin bir yöntemi, hakkını sağlamak için değil! Çünkü, ağalar var iken, ahâlinin şeriat ile ve kadı ile münasebetleri yok! Her hüküm, ağaların keyfi idarelerinden gelir, memleketçe bütün davranışlar onlara ve ağaların birbiriyle olan münazaalarının çözümü ve davaların görülmesi de, Hüseyin Beye aittir. Orada gördüğüm, işittiğim acayipliklerin pek çoğunu unutmuşum, daha neler neler!

Erzurum, Muş, Mamuratü’l-Azîz, Erzincan, Diyâribekr, Sivas, Ankara, Yozgat, Karahisar, Kütahya cihetlerinde bulunan ve Ahmed, Mehmed ismiyle çağırılan cemaatin bir yarısına yakın miktarı hemen bunlardan gibidir. Mahalleri birbirlerine uzaklaştıkça, itikad ve fûrûatta dahi bazı ihtilafları zuhûr ediyor.

Çankırı sancağına bağlı Çerkeş kazâsına mülhak Bayındır nâhiyesinde ve Bayındır’ın içinde Süleyman Ağa nâmında birisinin evine bin üç yüz tarihinde bir gece misafir olmuş idim. Odadaki ocağın yanındaki açık dolap içinde bir kitap gördüm, bakayım nedir diye ele aldığımda, meğer bizim sahibi hâne, tariki nâzenînin (Bektâşîlik) bir kolunun müntesiplerinden imiş. *Tercümanlar* adındaki bu kitabta o kadar saçmalıklar gördüm ki açıklamaktan âcizim. Çırak tercümânı, eşik tercümânı, sabah tercümânı, lokma tercümânı,

akşam tercümânı, divan tercümânı elhâsıl, tercümân tercümân adı ile, Türkçe olarak birçok hezeyanla dolu ve meselâ “Sabahlar hayır ola, hayırlar feth ola, inkârcı münâfık öle, sofrâ Ali’nin, nimet velînin” gibi, bir takım müsel sel ve kafiye li sözler yazılmış ki, bu sözlerin irtibat ve insicâmı nerede kaldı, ekserisinde mana bile yok. Her hareketin, her hâlin bir tercümânı var. O işe başlandığı vakit, söylenecek ve gülbank çekilecek. Lâkin, her tercümân evvelâ “Bismillâh” yerine “Bismi Şâh” ile başlıyor. Hâne sahibinden işin hakikatini ve hele “Bismi Şâh” ne demektir onu sormak istedim. Adamcağızı suâl imdeki [s. 413] maksadı anlamayacak derecede saf gördüğüm için sustum. Sonra, kendi kendime dedim ki, bu “Bismi şah” tabirindeki şahtan maksat Hazreti Ali radiyallâhü anh Efendimiz olsa gerektir. Çünkü kendilerine, Hazreti Şâh efendimiz ve Şâhi Velâyet efendimiz, denildiğini işitiyorum. Bismillâh’ın Allah’ı hazf olunarak, yerine şâh kâim edilmiş ve söze başlarken kullanıldığı için, bizim Bismillâh’larımız makâmında kullanılmakta bulunmuş olduğuna hükmettim.

Bu şah lafzı nereden çıktı? Çünkü Arapça değildir ki, eshâb ve tâbiîn ve tebei tabiîn velhâsıl, selefi sâlihîn kullandılar da, biz de, onun için kullanıyoruz, denilsin. Şah lafzının Fârisî olmasına nazaran, bazı câhil acem dervişlerinin, Hazreti Şâhi velâyeti tazîmen ve hazrete mensub olan, bazı kelâmı müevvele binâen, kendisini rütbei ûlûhiyyete çıkardıkları ve tâifei nasârânın Hazreti İsa hakkındaki itikadları gibi, lâhûtun Hazreti Ali şahsında ceset hâline gelmiş olduğuna kâil oldukları anlaşılmıyor mu? Bu zannın, itikaden, şeklen, hâlen, hakîken çarpıklığı açık iken, görenek belâsı ve yahut cehalet icabı olarak, bir takım ümmeti Muhammed’in, hayâlâtı fâhişe içine daldırılmış olduğunu görüp te acımamak mümkün müdür? Lâkin ne çare, madem ki, ıslahına muktedir değiliz, bizzarûre, “إن هذا إلا أساطير، إن هي إلا أسماء سميتموها أنتم وآبائكم ما أنزله الله من سلطان . . .”¹⁷⁰ yahud¹⁷¹ . denilerek, tesellî bulmalıdır.

170 “Bunlar ancak geçmiş ümmetlerin hikâyeleridir” [el-Enfâl 8/31; el-Mü’minûn 23/83; en-Neml 27/68].

171 “Taptığınız bu putlar sizin ve atalarınızın uydurduğu boş isimlerden başka

Tuhafı şurası ki dünyasını, dinini anlamaya gücü yeten, bazı akıllı dostlarımızın dahi, bismi şâh'ı, sabah ve akşam devam ettikleri mutad duaları içinde okumakta olduklarını sonradan işittim de şaşım kaldım. 383'üncü hadîsi şerîfte, "حبك الشيء يعني ويصم" [Bir şeyi aşırı sevmen gözünü kör, kulağını sağır eder]in tabîi bir kural hükmünde olduğu ferman buyrulmuş olmasına nazaran, onlarda gördüğüm bu düşüncesizlik ve dikkatsizlik, Hazreti Şâhı Velâyet'in sevilmesinde benimsenen aşırılıktan ve adı geçen hadîsin içerdiği hikmetten neşet etmiştir, manası hatıra geldi ise de, genellikle insanlar kendiliklerinden, fitraten hayâlî ve vehmî bir put ihdâsını arzuladıklarından, bu fitratın ve menfaat arzusunun sevkinden pek az kimsenin sâlim kaldığını ve "görenek" denilen fitratı taklîdiyyenin dahi bundan veya bunun ondan ayrı olduğunu düşünüp, hiçbirisine kesin olarak hükmedemeyerek, "يضل من يشاء" [415 ص.]¹⁷² nassı celîlinin manasında karar kıldım.

Her neyse, sadedden çıkmış olmayalım, Anadolu içinde gördüğümüz cemaatin tâbî oldukları, değişik fikir ve inanışlara sığınmasıyla komşuları bulunan ehli sünnete, eğri baktıkça, onlar da tabiatları gereği aynı şekilde mukâbele etmeye mecbur olduklarından, aralarında iletişim ve tanışma yok gibidir. Hani ya, müminler, dînen ve itikaden, binâyı metîn eczâsı gibi, birbirilerini takviye ve tahkîm etmek ve cümlesi, bir vücûdun azası olmak lâzım gelecek idi. Nerede bu din, nerede bu ittifak ve itikad!!

Mevsûkan bildiğime göre Bağdat vilâyetinin, neredeyse yarısı Şîî ve Caferidir. Hele, Yemen Urbân ahâlisi içinde, mezhebi sahîh ashabı pek azdır. Havâlii sâiredeki çöl kabileleri de öyledir. Bunların hepsini, mezheb ve itikadlarında hür bırakalım ve hiçbirisine kâlen ve kâlemen ilişmeyelim de hâlleri ile bırakalım der isek, bu mümkün değildir. Zira her cemaat diğerine yan bakmakta ve birbirinin

bir şey değildir Allah onların hak olduğu hususunda hiçbir delil indirmemiştir" [en-Necm 53/23].

172 "Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir" [en-Nahl 16/93].

düşmanı hayatı hükmündedirler. Bu hâl dinî veya millî bir asabiyet teşkiline mânidir. Asabiyetsiz kavmin yaşaması imkânsızdır.

Bunların çoğu ve husûsiyle hâlleri yukarıda beyân olunan sûfîler gürûhu, Devlet-i Âliye'nin, hizmeti askeriyyesini bir angarya, bir sühre hükmünde tutuyorlar. Bir mükellefiyet tanımıyorlar. Askerde durmaları ceza korkusu iledir, yoksa diyanetin sevkiyle değildir. Bu cihetle her gün, her saat, biz Yezîdlerin yere geçmesi ve Devleti Osmâniyye (Ebbedehallâhü Teâlâ ilâ yevmi'l-kıyâme) binâsının göçmesi saatine müntazırdırlar. Nazarlarında bir Moskof neferi, dindar bir Ehli sünnet'ten bin kat hayırlıdır. Onun için, Ehli sünnet'in ettiği bir muharebede ölmek, onlarca kendi kendilerine intihâr etmek kadar kötü bir feciattır. Gözlerini hergün ordunun bozulmasına dikmişler, selâmetle evlerine kaçıp gitmeyi en büyük sevap addetmekte bulunmuşlardır. Hiç köpek zor ile ava gider mi, ya götürülürse bir işe yarar mı?

Saffi harbde bulunan, asâkiri müslimîne muharebeden yüz çevirip kaçmak, cinayeti kebîresi fikri, en evvel bu tür itikad ehlinde, sirâyet sahiblerinden geçiyor. Onlardan birkaç neferi saffi harbdan geriye fırladı mı, artık alt tarafı çorap sökücü gibi işleyip duruyor. Ahlâk ve tabiatın bulaşıcı olduğuna, insanın dostunun tabiatından etkileneceğine, bütün ahlâk ve felsefe kitapları müttelik değil midir! [s. 415]

Şimdi şehirlerimizde yeni düşünce ile terbiye edilenlerin hâli açıklandığı üzere, ekser köylülerimizin tavırları da, yazdığım tafsilat dairesinde bulundukça, Müslümanlık adı altında toplanan cemaate, kurtuluş ve saadet nereden gelecektir?

İttifak yok, asabiyet yok, anlayış ve idrak yok, Rabbim ırkına zevâl vermesin, Cenâb-ı Hak dünyanın sonuna kadar her türlü âfetlerinden korusun. Şimdi Küçük Asya'daki müslümanların izhar ettikleri siyasî varlık, büyük hanedân Osmânî'nin himâyesi sâyesinde ve kuvveti saltanatında pâydâr olmuştur. Bu kuvvet ve şevkete zayıflık gelince mahvolacak şey Devleti Osmâniyye değil, genel İslâm ümetidir.

Avrupa'daki mutaassıplar gürûhu, şimdiye kadar, İslâmiyet'in mahvı uğrunda, dolayısıyla yahut doğrudan doğruya, bin türlü tedbirlere müracaat ediyor. Şu bir seneden beridir, Belçika'da, Kardinal Lavijery isminde bir zât türedi. Konuşarak, yazarak medeniyet ve İslâm dini aleyhine harb ilân etti. Afrika kıtasına, hıristiyanlığı ve frenk medeniyetini zorla sokmak için, hizbini, taraftarlarını günden güne arttırıyor. İngiltere ise, Rusya'nın şahsî düşmanlığı sebebiyle Devlet-i Âliye'nin en güçlü düşmanı bulunan ve Serbestlik Partisi'nin reisi olan başvekil Gladston, kalbgâhımıza, hayatımıza kasdetmek azminde bulunuyor. Ve müessir sözler ve hutbeler ile cemaatını, aleyhimize davet ediyor. Bizler ise, gaflet uykusunda dâimiz!

Yahu bu ne gaflet, nereye kadar bu cehâlet, bu ne kadar tefrika! Asır nereye ermiş! Fesühbânellah! Genel İslâm ahlâkı, o rütbe fesâda varmış ki, Mısırlılar Devlet-i Âliye'nin Mısır'dan zevâli himâyesine muntazır, Şamlılar da başka bir hevâ ile ecânibe iltihâk etmek hayâllerini mütezekkîr, Araplar, Türklere Nasrânî nazarıyla bakar Türklerin de gaflet ve tefrikaları ciğerler yakar!!

İşte tasvir eylediğim, aynada kendi kendimizi görelim, âkıbetimizin varacağı neticeyi de yine kendi kendimize sessiz, söz-süz, kalemsizce tayin ve hesap edelim!

Lekad esma'te iz nâdeyte hayyen,
Velâkin lâ hayâte limen tenâdâ!

[Şüphesiz sen diri olan kimselere hitap edersen duyurabilirsin
Feket senin hitap ettiğin kimseler diri değil ki]

İNDEKS

15 Ağustos'da öleceğim 13
1241 Vakâ-yı Azîmesi\
Sürgünler 169
1826'da Kırşehir Âsitanesine
Yapılan Atama 147

A

Abbas Baba 235
Abdal Mûsa 24, 214, 215, 216
Abdal Mûsâ Sultan 159, 163, 164
Abdalnâme 165
Abdâlnâme 43
Abdülaziz Han 97
Abdullah Baba 23, 33, 160, 204,
210
Afrika 254
Âhi Evran Baba 157
Ahmed Baba 21, 150, 175, 203
Ahmed Midhad Efendi 97
Ahmed Nûreddin Efendi'nin İtirazı
224
Ahmed Yesevî 33, 40, 48, 49, 50,
57, 58, 59, 141, 221
Ahvâl-i Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ 98
Aksaray 11, 42, 201
Ali 240, 242, 247, 251
Ali Behçet 213
Ali Kemal 12
Ali Nutkî Baba 210
Âlî Paşa 25
Ali Remzi 191
Âlî Tarihi 139, 145, 151
Aliyyü'l-Alâ 42, 113
Amasya 147, 154
Anadolu 239, 244, 252
Anadolu Bektâşîliği 237

Anka-i Muğrib 43
Antalya 160, 215
Arapça 251
A. Sâfi 20, 25, 26, 27, 31
Asâkir-i Mansûre 189, 196
Ashâb-ı Khef 50
Âşık Ömer 246
Aslana binip eline yılanı kamçı
alarak 51

Asya 245
Azarbeycan 146, 214
Azbi 26, 214
Aziz Ağa 249
Azmi Hüseyin Dede 28

B

Bağdat 229, 231, 232, 233, 235, 252
Baha Tevfik 12
Bahr-i Ahmer 166
Bahriye Nâzırı 25
Balabânî Ziyâeddin Hüsnü Efendi
31
Balım Sultan 50, 78, 79, 86, 142,
143, 144, 145, 146, 148, 149,
150, 151, 152, 166, 203, 204,
208, 218, 222
Battal Gazi şeyhi 210
Bâyezid 12, 26, 64, 113
Bâyezîd-i Bestâmî 40
Bâyezîd-i Bistâmî 59
Bayındır 250
Bayrâmiye Tarikatı 213, 218
Bayrâmiyye 27, 44, 47, 57
Bazı Vakâyi-i Meşhûre 202
Bedevî Tarikatı 213
Behcet Efendi hekimbaşı ise ben de
baş hekimim 185
Behcet-i Sülûk 57
Bektâşi 239, 240, 241, 242, 245
Bektâşi İlmihâli 34

Bektâşîler Hakkında Mülâhaza-i
Munsîfâne 31
Bektâşîler Öldükten Sonra
Dirilmeyi (Haşrı) İnkâr
Ederler 89
Bektâşîler Ölülerini Diriltebilirler 88
Bektâşîlik 239, 240, 250
Bektâşî Makâlâtı 34
Bektâşî Nefesleri 18, 34
Bektâşî Sırrı Nâmıyla Yazılan
Risâleye Cevap 31
Belçika 254
Berrânî 243, 249
Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi 181
Besim Atalay 32, 34
Besim Bey 32
Beşinci Sultan Murad 97
Billûr-ı A'zam 139
Bin Bir Hadis-i Şerif Şerhi 30, 238
Birecikli 205
bir müverrihi hekimbaşı ve
başhekimi vakânüvis ettiler
186
Bizdeki Tarih Yazımı 137
Buda 46
Budalânâme 26
buğday ve mercimek 144
Bu hân içre nice can kondu göçtü
164

C

Ca'ferî 239, 252
Cafer-i Sâdık 48, 58
Çaldıran 169
Çankırı 250
Câvidân 26, 40, 41, 42, 72, 75, 77,
82, 84, 85, 106, 114, 117, 126
Çelebi Feyzullah Efendi 153
Çelebi Hamdullah 17
Çelebiler 17, 142, 146, 152

Çelebiler Kolu 31
Çelebilik 145, 148, 152, 153, 203
Çelebi Mehmed Feyzullah 17
Çelebi Murtaza Ali 147, 153
Celvetiyye 27, 47
Cemâleddin Efendi 17, 31, 145,
153, 154, 155, 222
Cemâlî Baba 13
Çerkeş 250
Çerkeşi Mehmed Efendi 176
Çirmen Mutasarrıfı 196
Çorum 12
Çorumlu 22, 207
Çorumlu Sâlim Mehmed 22
Cüneyd-i Bağdâdî 33
Curcuna 11

D

Dâfi' en-Nifâk 28
Deliorman 24
demedim mi? 47
Denizli 157, 158
Dersim 244, 248
Derviş Rûhullah 11
Derya-yı muhîd cûşa geldi 162
Devleti 'Aliyye 248, 253, 254
Devleti Osmâniyye 253
Devr-i Hamîdî 66
Devriye-i Ferîşîyye 93
Dimetoka 143, 212
Dimetokalı 204, 205
Dimetokalı es-Seyyid Mustafa Baba
205
Dimetokalı Vahdetî Baba 204
dîn-i celîl-i Muhammedî 46, 96
dîn-i İsa 46
dîn-i Musa 46
Divriği 23
Divriği Ulu Camii 23
Diyarbakır 245

Draper 77, 120
Dürriẓâde Abdullah Efendi 179

E

Ebû Medyen Mağribî 63
Edebî Yöñü 13
Edîb Paşa 199
efles mine'l-Yehûd 104
ehl-i medrese 65, 66
ehl-i mektep 65
ehl-i tekke 65
Elbistan 50
el-Hâc Ali Bey 191
el-keîâm sıfatü'l-mütekellim 107
Elmalı 24, 160, 214
el-Yevakit ve'l-cevâhir 138
Emrullah Efendi 52
ene noktâtün tahte'l-bâ 80
Erbaîn 50
Erdebilî 57
Erkân-ı Safevî 146
Erkerî 212
Erzincan 244
Erzurum 237
Es'ad Baba 199, 200, 201, 202
Eserleri 11, 16, 32, 41, 238
Eslâf 178, 181
Eşrefzâde Rûmî 97
es-Suyûtî 30, 238
Esterâbâd 41, 42
Etme bir dervîş-i fakire sen
hakâretle nazar 97
Et Meydanı 170
Ey dilâ mana yüzünden defter-i
esrârı bil 64
Ey Niyâzi adem oldu çün cihanın
şu'lesi 102

F

Faik Reşad 178
Farmasonluk 37, 38
Fazlullah Hurûfî 77, 94, 103, 113,
114
Fehim Efendi 181, 184
Feriştehoğlu 26
Fetvâların Sûretleri 200
Filibeli Ahmed Hilmi 31
Finike 216
Firişteoğlu 26, 41, 82, 114
fırak-ı dâlle 41
Fodlacıẓâde Rasim 213
Fütuhât-ı Mekkiye 80

G

Gaybî Bey 215
Genç Osman 169
Geyikli Baba 159
görenek 251, 252
Gül ne çiçektir ben ânı benzedem
rûhsâra ki 163
Gümüşsuyu 23, 33
Gürgür Baba Dergâhı 229, 232
gürûh-ı bektâşiyân 174

H

Hâcegân 40, 48
Hâcegândan Sâlih Efendi 173
Hacı Bektâşî Velî 240
Hacı Bektâş-ı Velî (ks.) 49, 78, 94,
150, 174
Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tarikat
Silsilesi 55
Hacı Hasan Baba 208, 209
Hacı Mehmed Nebî Dede-baba 148
Hacı Mehmed Said Efendi 17
Hacı Said Efendi 147, 148
Hâdim 22, 175, 178, 213

Hâfız Baba 23, 33, 210, 222
 Hâkimiyet-i Milliye 32
 Haleb 84, 161
 Halep 43, 50, 160
 Halil Bey 248
 Halil Revnâkî Baba 86, 126, 203
 Halil Sâhib Efendi 213
 Halvetiyye 44, 47, 118
 Hamdullah Efendi 147, 152, 203
 Hamîdüddin Aksarayî 64
 Hamîdüddin Aksarâyî 64
 Hamzavî 97, 218, 219
 Haralambidis 240
 Hâricî 239
 Hâricilik 246
 Harputlu Hoca İshak 26, 40
 Hasan Basrî 67
 Hasenî Baba 29
 Hasib Baba 211
 haşrı inkâr 89
 Hâtem 49, 70
 Hatmü'l-Evliyâ 70
 Hayber Kalesi 139
 Hazargrad 24
 Hazergrat Kazası 24
 Hazreti Ali 245, 251
 Hazreti İsa 240
 Hazret-i Pîr'den Sonra 141
 Hekimbaşı Behçet Efendi 185
 Hemdân Kırmîtî 114
 Hiçyûn 38
 Hikmet Gazetesi 31
 History of the Conflict 120
 Hizmetçi Belâsı 18
 Hristiyan 254
 Hristiyanlık 242
 Hırka Dağı 51
 Hızır 245, 246, 247
 Hızır Bâlî 142
 Hızır Lâle Sultan 144

Hoca Abdurrahim Efendi 22
 Hoca İshâk Efendi'ye Cevap 67
 Hoca Rahmetullah Hindî 120
 Horasanlı 206
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası 11, 12
 hurûç ale's-sultan 153
 Hurûfîler 41, 74, 106, 117, 121
 Hurûfilik 40, 41, 42, 72, 77, 84, 93,
 94, 112, 113, 116
 Hurûfilik ve Bektâşilik Arasındaki
 Fark 40
 Hüseyin Bey 247, 248, 249
 Hüseyin Hüsnü Efendi 83, 115, 222
 Hüseyin Hüsnü Efendi'nin
 Mektubu 222
 Hüseyin Mazlum Baba 229, 231,
 232
 Hüseyin (Şah Hüseyinzâde) 247
 Hüсниye 28
 Hutbetü'l-Beyân 43
 Hüve Sûretü Erkânâme-i Tarikat-ı
 Aliye-i Bektâşîye 29
 Hz. Hamza 139

I

İbâhîlik 240
 İbâhiyye 77
 İbrahim Baba 22, 175, 205, 206
 İbtidâdan yol sorarsan, yol
 Muhammed, Ali'nindir 167
 İcraât-ı Saire 199
 iğfâl 244
 İlbesan 199
 İlmi Me'adin ve Tabakâtü'l-'Arz
 248
 İmam Ali Rızâ 56
 İmamîyye 242
 İmâmîyye 240
 İmam Mûsâ Kâzım 55, 56
 İngiltere 254

Irak Bektâşî Dergâhları 229
 İrân 244
 İskeçe 12
 İskenderiye 12
 İşknâme 26, 41, 113, 114, 121
 İsmâil Ferrûh Efendi 181, 182, 183
 İsmail Hakkı 64, 79, 80
 İsmail Hakkı Bursevî 79, 80
 İsmâiliyye 41, 42, 114
 İstanbul Ağazâdesi Ahmed Efendi
 173
 İtirazlar 221
 İttihad ve Terakkî 12
 İzâhü'l-esrâr 29
 İzmir 157, 212

J

Jandarma Karakolu 201
 Jönlük 190

K

Kâdiriyye 20
 kadı 249, 250
 Kadıköyü 184
 Kadıncık Ana 141, 142, 144, 150
 Kadızâde Tâhir Efendi 186
 Kâfi Baba 216
 Kahire 30, 133, 238
 Kalecikli 206
 kalemiyye 7
 Kalender Çelebi 146, 152, 153, 175
 Kalisipi Hızır 247
 Kalkandelen 212
 Kandizâde Ahmed Erîb 213
 Kan Kalesi 139
 Kânûnî Sultan Süleyman 231
 Karaağaç 22, 175, 210, 211
 Karababa Tekkesi 24
 Karaca Ahmed Sultan 51

Karagöz 11, 13
 Kara Halil Baba 204
 Karbonari 37
 Kardinal 254
 Kars 247
 Karyağdı Tekkesi 26
 Kâşifü'l-Esrâr Dâfiu'l-Esrâr 40, 118
 Kastamonulu Lütfi 83
 Kaygusuz Abdal 62
 Kaygusuz Sultan 28, 164, 210, 214,
 215, 216
 Kaygusuz Sultan Risâlesi 28
 Kaygusuz Velî 43, 62, 86
 Kayseri 158, 175, 177, 211, 213
 Kâzimiye Dergâhı 232, 233
 Keçecizâde 11, 30, 133, 238
 Kellimü'n-nâse alâ 46
 Kemâleddîn Harîrî 98, 139
 Kemâl-ı Ümmî 163
 Kerâmet iki kısma ayrılır 222
 Kerbelâ 23, 56, 212, 231, 233, 235,
 247, 249
 Kethüdâzâde 21, 22, 181, 183, 185,
 214
 Kibâr 11
 Kim ki aldıandı cihanın ağulu
 lezzâtına 68
 Kitâbü Es'ile ve Ecvibe 70
 Kıncı Baba 173
 Kırım 247
 Kırımlı Hânzâde Mehmed Külhân
 Baba 205
 Kırşehir 20, 50, 141, 147
 Kırşehirli 158
 Kızılbaş 247
 Kızıldeli 196
 Kızıl Deli Tekkeleri 212
 Koluaçık Hacım Sultan 78
 Kolu Açık Hacım Sultan 221
 Konfüçyüs 46

Konyalı 18, 209
 Koziçan 246, 247, 248, 249
 Küçük Velâyetnâme 43
 Kudüs-i Şerif 50
 Külhân Baba 205
 küntü kenzen 64
 Kürdistan 239, 249
 Kuşadalı İbrahim Halvetî 20
 Kütahya 250
 Kutlu Melek 141

L

Lârende 163
 Lavijery 254
 Lehçetü'l-Butûn 213
 Lokman Perendî 221
 Londra 185

M

Mahmud Sencânî 117
 Makamlar ve Mertebeler 62
 Manastır 199
 Manisa 23, 183, 213
 Mansur Baba 169
 Mansûr ene'l- Hak söyledi 43
 Mart 237
 Ma'ruf-ı Kerhî 33
 Matba'atü'l-Ma'arif 30, 133, 238
 Mâturidî 67
 Mazgirt 246
 Mehmed Ali Aynî 32
 Mehmed Ali Dede-baba 23, 33, 105, 208, 209
 Mehmed Ali Hilmi Dede-baba 27, 29, 81, 133, 209, 212, 214, 222
 Mehmed Ârif 9, 21, 30, 133, 214, 237, 238
 Mehmed Nebi Dede-baba 17

Mekke 247
 Melâmîliğe İtiraz 96
 Melâmîliğin Tarih ve Felsefesi 18
 Melâmîyye 44, 98
 Melek Paşazâde 182
 Melekpaşazâde Abdulkâdir Bey 183
 Menâkıb-ı Hacı Bektaş 51
 Menâkıbü'l-Vâsilîn 84
 Menemen 183
 Merâtibsiz tevhide Çingene tevhide derler 68
 Merdivenköyü 23, 105, 126, 203
 Mertebe-i cem 63
 Merzifon 203, 214
 Merzifonlu 148, 206
 Merzifonlu İbrâhim Baba 148
 meşâyih-i Celvetiyeden Şeyh Gâlib Efendi 213
 Meşâyih-i Mısıriye 214
 Meşşâiyyûn 68
 Mevlâna Celâleddîn Rûmî 154
 Mezheb-i Zeydiyye 131
 Mîrahor-ı Sâni Mûsa Ağa 176
 Mir'âtu'l-mekâsîd 16, 27
 Mirza Ferhad 232
 Mirzâ Ferhad 233
 Mi'yâru'l-etibbâ 179
 Mısır 254
 Mısırlı 254
 Molla Fenârî 64
 Morali Ahmed Baba 21
 Moravî Ahmed Baba 22
 Moskof 253
 Mösyö Behnâr 231
 Mücerred Babalar 203
 Mücessime 77
 Müdafaâ 17
 Müdâfaa-i Hukûk 12
 Mufaddaliyye 242

Müfid Yüksel 9, 13
 Muhammed, Ali'yi candan sevenler
 168
 Muhammedî 240
 Muhammed Nûru'l-Arabî 98
 Mühimmetü'l-Beyân 28
 Muhyiddin Arabî 43, 44, 63, 70,
 79, 80
 Muhyiddin-i Arabî 33, 157
 Mukabele 18
 Mukâbele 31
 Müminler birbirlerini tutan bir
 binanın yapıtaşları gibidir
 30, 133, 238
 Müneccim Necib Baba 26
 Mürsel Baba 86, 142, 143, 150
 Musavver 11
 Mustafa Paşa 248

N

Nâfi Baba 210
 Nahnü nahkümü bi'z-zevâhir 63
 Nâilî Efendi 57, 115, 144, 214
 Nâilî Efendi'nin Mektubu 115
 Nâkûs-ı Adem 18
 Nâmık Paşa 233
 Nasiruddin Şâh 232
 Nastûrî 76
 Nastûrilik 76
 Nasûhizâde Şemseddin Efendi 213
 Necef Bektâşî Dergâhı 13
 Nefes-i Pîr Sultan 60
 Nevâdirü'l-Âsâr 185
 Niyâzî 44, 92, 102, 246
 Niyazi Mısırî 79, 80
 Niyâzi Mısırî 69, 70, 92
 Nizâ-ı ilm u din 120
 Noktavîler 74, 117
 Noktavîliğin Doğuşu 117
 Nuhkuyusu 213

Nûru'l-hüdâ 39, 120
 Nûru'l-Hüdâ 26, 117

O

Oğlan Şeyh 68, 82
 on altı adet Bektâşî tekyelerini 197
 Orhan Gâzî 159
 Ortodoks 240
 Osmanlı 247
 Osmanlı Demokrat Fırkası 12
 Osmanlı Sosyalist Fırkası 12
 o sözü ben söyledim 186
 Ovacık 245

P

pâdişâh-ı bâtınım 154
 pamuk ipliği 144
 Perişan Hâfız Ali Baba 209
 Perlipeli Ahmed Efendi 176
 Peyâm-ı Sabah 31
 pîr-i sâni 78, 146, 148, 218, 222
 Pülümür 249

R

Radoviç 199
 Râfi' eş-Şikâk 28
 Ramazan 249
 Ramazan Baba 23, 211, 212
 Ramazan Baba Dergâhı 23, 212
 Rasûl Baba 78, 86
 Rebîülevvel 237
 Receb Paşa 235, 236
 reddiye 16, 26, 27, 76, 105, 120,
 122, 129
 reddiyesi 120
 Rıfka Baba 11, 17, 30, 34
 Rodos'a sürgün 97
 Rûhî Baba 212
 Rûhu'l-Beyân 64

Rumeli 244

Rüşdî Paşa 25, 26, 27

Rusya 247, 248, 254

S

Saadetnâme 114

Saatçi Ali Baba 85, 206, 207

Saatçi Ali Dede Baba 43

Sadrâzam Selim Paşa 186, 190

Safevîler 147, 225

Safeviyye 244

Safî-i Hatâyî 166, 167

Safîyyüddin Erdebîlî 218

Şah Hüseyinzâde 247

Şâhin Baba Dergâhı 232

Şah İsmâil Hatâyî 167

Şâh İsmâil-i Safevî 146

Şah İsmail Safevî 95, 225

Şah Kulu Sultan 169

Şâh Safevî 166

şâir-i şehîr Vecdî Efendi 213

Sâkıp Dede 167

Sâlih Baba 22, 211

Salih Çift 9, 16, 26, 27

Samatya 203

Şamlılar 254

Sancaktar 203

Şânizâde 178, 180, 182, 183, 184,

185, 186, 190

Şânizâde Atâullah 178

Sarı Abdullah Efendi 43, 44, 57, 79,

98, 138

seccadenişîn ünvanı 147

Şehâbüddin-i Sühreverdi 33

Şehîd 56, 145, 151, 153, 219

Şehîd Genç Kalender Efendi 145,

151

Şehsüvarzâde Derviş Bey 176

Selânîk 24, 201

Selanikli 208

Selanik Mutasarrıfı Ömer Paşa 199

Selmân-ı Fârisî 48, 58

Semâhâne-i Edep 166

Semeratü'l-Fuâd 57, 98

Şeriat-i şerîfeye muğayir bir hâl

173

Şeriat kim sarây-ı kibriyâdır 61

Sersem Ali Baba 79, 146, 152, 153,

204

seyfiyye 7

Şeyh Ahmed 49

Şeyh Hacı Muhammed Nûri Efendi

147

Şeyh Hasib Efendi 213

Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi'nin

Mektubu 115

Şeyh İskender Efendi 145

Şeyh Lokman Horasânî 48, 49

Şeyh Sâbit Efendi 212

Şeyh Sadreddin Konevî 157

Şeyh Şibli 84

Şeyhü'l-Ekfer 44

Şeyhülislâm Ömer Lütî 28

Seyyid Cemâl Sultan 78, 221

Seyyid Gazî Nahiyesi 210

Seyyid Hasan Baba 205, 207

Seyyid Haşim Baba 93

Seyyid İmâdüddin Nesîmî 43, 68,

160

Seyyid Nesîmî 33, 43, 68, 83, 164,

224

Seyyid Nizâmeddin 126, 203

Seyyid Nizâmeddin 246

Seyyid Şerif Amûlî 113

Seyyid Seyfullah Efendi 81

Seyyid Veli 233

Şî'a 239, 240

Şî'a 252

Silistre 24

Silivrikapısı 203

Silsile-i Tarîkat-ı Aliye 150
 Silsilelerin Değerlendirmesi 56
 Sinoplu Seyyid Hasan Baba 206
 Sirâceddin İsimli Birinin İtirazı
 221
 Sirozlu Seyyid Hasan Baba 205
 Sivâ evlatları 38
 Sivas 148, 213
 Sivaslı 147, 203, 206
 Sivaslı Hacı Muhammed Nebi
 Dedebaba 147
 Sivaslı Mehmed Nebi Dedebaba
 203
 Sofyalı 206
 Suad Efendi 28
 Sudurdan Rahmi Bey 184
 Sukûtî Baba 229
 Süleyman Ağa 250
 Süleyman Baba Efendi 160
 Sultan Munzur 246
 Sultan Orhan 50, 159, 169, 171
 Sultan Selim-i Sâlis 170
 Sultan Şucâ 163
 Sulucakarahöyüğü sana yurt verdik
 49
 Sulucakarahöyük 50, 52
 Suluca Karahöyük 52, 141, 217
 Sünbül Sinan 144
 Şu uzun ferman nazar-ı tedkîk ile
 198
T
 Taalluk bilmektir. Tahalluk
 bulmaktır. Tahakkuk
 olmaktır. 64
 Taki Baba 235
 Takıyyüddin Paşa 232
 Tanin 148
 Târih-i Cebertî 185
 Tarikat-ı Aliyye-i Bektâşiye 32, 78,

139
 Tarikatın Târihi 139
 Tarikat-ı Salâhiyye 12
 Tarîk-ı Bedeviye 214
 Tarîk-ı hafî iki kısma ayrılır 48
 Tefsîr-i Mevâkib 181, 183
 Teke 215
 teklîf-i şer'î sâkıt olur 108
 Temennâyî 113
 Tercan 247
 teslim taşı 13
 Tezkire-i Şuarâ 83, 137
 Tire 176, 178
 Tolerans 202
 Tophâne 174
 Tuhfetü'l-Asrî 138
 Tûrâbî Ali Baba 207, 208, 209
 Tûrâbî Baba Divân 28
 Tûrâbî Dedebaba 85, 229
 Türk 254
 Türkçe 251
 Türkistan 33, 49, 141
 Türkmen 239
 Turuk-ı Aliyye ve Tarikat-ı
 Bektâşiyye 45

U

Urfalı 205
 Üsküdarlı Hüseyin 56, 213
 Üss-ü Zafer 191, 196
 Ustrumca 199
 Üveysiyye 58
 Uyur idik uyardılar 60

V

Vâkıf olup men arefe dersini
 pinhân okuruz 101
 Vâni Efendi 44
 Vâridât-ı İlâhiyye 44

Vâsıl İbn Atâ 67

Velâyetnâme 43, 52, 54, 85, 86,
128, 139

Veled Çelebi 32, 33, 34

Velîyyüddin Efendi 147, 148, 152,
154, 203

Veysel Karanî 58

Virânî" 113

X

XIX. Asırda Bektâşîlik Tartışmaları
19

Y

Yâ Ebetâ 56

Yahya Efendi Dergâhı 147

Yanbolulu 207

Yasincizâde Efendi 173

Yatağan Baba Zâviyesi 23

Yâ Veledî 56

Yavuz Sultan 169, 231, 234

Yazılı Tartışmalar-Polemikler 25

Yemen 252

yeniçeri ismini bile Hz. Pîr koymuş
50

Yeni Geveze 11

Yesevî 40, 57, 58, 59

Yeseviye Tarîkatı 222

Yezidî 239, 245, 249

Yozgat 250

Yunus Mukarramî 141

Yüzün mushaftır ey hûrî yanağın
kâf-u Kur'ân 163

Z

Zâhidin bir parmağın kessen döner
haktan kaçır 162

Zahire Veznedârı Ârif Efendi 178

Zâhir ve Bâtın 60

Zemînî 113

Zerdüş 46

AHMED RIFKI

BEKTÂŞÎ SIRRI

Hazırlayan: Mahmut Yücer

I-II

XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Hurûfilîğe ait eserler yayınlanmaya başlamış, buna bir tepki olarak Sünnî kesimden Hurûfilik ve Bektaşilik ayrımı yapılmadan genel fakat sert cevaplar verilmiştir. Bunun üzerine Bektâşiliğin Osmanlının en eski ve yerli bir tarikatı olarak tarikat silsilesinin, usûl ve esasının bulunduğu, 'nâzenîn' yapısı ile dinin özünü taşımaya çalıştığı, Hurufîlikle bir ilgisinin olmadığına dair eserler kaleme alınmıştır.

Bu tartışmalardan hareketle Ahmet Rifki (1884-1935), *Bektaşî Sırrı* adıyla iki ciltlik eserini yayımlamıştır. Eserin birinci cildinde, tarikatın tarihi, dedebabaların ve önemli şahsiyetlerin biyografileri yazılmış, konuyla ilgili Sünnî kesimden gelen tenkitlere cevap verilmiştir. İkinci cildde ise Bektaşî gelenekleri tanıtılmış, özellikle Çelebiler kolu muhatap alınarak tarikat içerisinde olan ihtilaflı ve tartışmalı konulara cevap verilmiştir. Bu eser, kendisinden önceki ve sonrakilerle bir asra yaklaşan Bektaşilik tartışmalarının zaman ve düşünce olarak tam merkezinde yer almakta, konuyla ilgilenen her araştırmacının görmesi gereken bir kaynaktır.